

SLIKE

IZ

ŽIVOTA HRVATSKOGA NARODA

PO

SLAVONIJI I SRIEMU.

NAPISAO

MIJAT STOJANOVIĆ.

Nagradila „Matica hrvatska“ iz zaklade grofa Ivana Draškovića za god. 1878.

U ZAGREBU 1881.

VLASTITA NAKLADA PISCA.

SLIKE

IZ

ŽIVOTA HRVATSKOGA NARODA

PO

SLAVONIJI I SRIEMU.

NAPISAO

MIJAT STOJANOVIĆ.

Nagradila „Matica hrvatska“ iz zaklade grofa Ivana Draškovića za god. 1878.

U ZAGREBU 1881.

VLASTITA NAKLADA PISCA.

Tisak Dragutina Albrechta u Zagrebu.

PREDGOVOR.

Još godine 1834., kad sam počeo sabirati naše narodno blago: *Narodne pripoviedke i pjesme; narodne poslovice, fraze i izraze, zagonetke, skazke, priče, basne,* i popisivati *narodne običaje,* odpočeo sam sabirati i gradivo za ove *„Nacrte slikâ iz života našega naroda po Slavoniji i Sriemu.“*

Njekoji ovih nacrtâ uštampani su u Danici od godine 1865 i 1866 pod naslovom: *„Pripoviedke iz života slavonskoga naroda.“*

Pučki običaji nalazeći se u ovoj knjigi izišli su djelomice godine 1851 i 1852 u Arkivu za povjestnicu jugoslavensku, knjiga I., strana 216 do 220., knjiga II., strana 344 do 380.

Nješto je svega toga, što se nalazi u ovoj knjigi, uštampano izišlo i u raznih domaćih naših časopisih.

Bio sam sastavio puno raznovrstnih crticâ iz života ne samo slavonsko-sriemskoga, nego po-

nješto i ostaloga našega naroda po Srbiji, Bosni i po gornjoj Krajini, po ogulinsko-sluinskom i ličko-otočkom okružju. Nu po savjetu njekojih vele štovanih prijateljâ i po njihovom naputku, za koji svim srdačno zahvaljujem, odlučim se ovaj moj spis svrsi shodnije preraditi.

Tako sam cielo djelo pretakao i od suvišne pljeve očistio, preinačio i na tri diela razdielio.

U prvom dielu pokušao sam predočiti štovanim čitateljem nacrt slavonsko-sriemskih selâ, njivâ, sienokošâ (livadâ, čaerâ), šumâ, stoke i domaće živadi; gdjekojih starih običajâ našega naroda u družtvenom životu, nacrt obće slike seoskoga života onoga naroda; nacrt iz Sriema kano putopisna crtica; nacrt njekih znamenitosti u Sriemu; o postanju imenâ njekih biskupijâ, županijâ, gradovâ, trgovištâ i selâ slavonsko-sriemskih; o njekih pojedinih važniji mjestih kao: Zemun, Karlovci, Mitrovica, Ilok, Vinkovci i o starinah u slavonskoj Posavini.

Tim sam pokušao nacrtati u obće slike onoga pozorišta, na komu se u drugom dielu ovoga spisa predstavljaju slike pojedine iz života našega naroda po onih stranah.

U drugom dielu naći će štovani čitatelj i rodoljubiva čitateljica nacrte pojedinih slikâ iz života naroda:

I. *Baba Jovica*, iz gornje strane postojavše brodske krajiske pukovnije.
II. *Čiji je puran (ćuran) težji na vagi*, iz velike Kopanice u brodskoj pukovniji.
III. *Čudan liek. kojim se vida zubobolja*, iz Beravaca u istoj postojavšoj kraj. pukovniji;
IV. *Bratinska ljubav*, iz babinogredske satnije gore spomenute pukovnije.
V. *Dobrotvorstvo*, iz sela Babinegrede u postojavšoj toj istoj pukovniji.
VI. *Napast*, iz istoga predjela.
VII. *Martinaš*, iz Babinegrede.
VIII. *Škuda*, iz Slavonije.
IX. *U maloj zadrugi*, iz Babinegrede.
X. *Zaručenje*, iz Lukačeva Šamca u postojavšoj brodskoj kraj. pukovniji, gdje sam od god. 1832. do 1835 pod jesen učiteljevao.
XI. *Baba Janja*, iz Velike Kopanice, gdje sam kano podučitelj (Schulgehilfe) sedam godina službovao.
XII. *Poljar Kundrin Marijan*, iz Babinegrede.
XIII. *Na mobi*, iz istoga sela.
XIV. *U kuma na časti*, iz Otoka u postojavšoj brodskoj kraj. pukovniji, gdje sam 1839. god. bio podučiteljem.
XV. *Bariša sveznalica*, iz slavonske Posavine.
XVI. *Mlinska klada*, iz Babinegrede.

U trećem dielu ovoga spisa nalaze se: „Pučki običaji kod poroda i kršćenja, ženitbe, kumovanja, smrti i pogreba, koledovanja na Gjurgjevo, kreša na Ivanje, na dušni (mrtvi) dan, na badnjak i božić“.

Ovi su pučki običaji, kako već rekoh, prije 28 godina izišli u Arkivu, te već skoro zaboravljeni i mladom našem naraštaju jedva poznati, a popisao sam ih učiteljujuć pri glavnoj školi u sriemskih Karlovcih.

U cielom ovom spisu naći će štovani čitatelji mnogu zanimivu crtu iz života našega naroda, a naročito mislim, biti će jako zanimivo i poučno, zabavno i koristno za naš mladji sviet, poznati pučke običaje i navade, kakvi je naime naš narod po svojoj ćudi i po svomu značaju; kako živi u svakdašnjih svojih domaćih odnošenjih sa ukućani, susjedi, kumovi, znanci, stranci i gosti; kako se ponaša u užjem i širjem obiteljskom i družtvenom krugu; kako pri domaćem i poljskom poslu; kako slaveć blagdane i godove; kako se šali i zanima pučkimi svojimi sigrami; kako priča, gata i baje; kako se svojta pazi i ljubi; kako se u najužjem domaćem krugu be-

zazleno šali, ni nesanjajuć o kakvom zlu; kako strpljivo snosi zgode i nezgode tog života; kako se ponaša stariji pram mladjemu i mladji prama starijemu i kako prosti puk prama svojim starješinam; kako sudi narod o pravdi i nepravdi, o poštenju i značajnosti; kako sudi o radnji i štednji; kako živi u zadruzi; kako se zaručuje, ženi i udaje; kako žive u braku muž i žena; kako je na mobi, kako u kuma na časti; šta zna narod, čemu je vješt i čim se zanima; kako izgleda seljački dom i seljački stan (salaš); kako se kriomčarilo njekoč u slavonskoj i sriemskoj Posavini; kako šume trle po Slavoniji; kako slavila ivanjska kresnica, kako ponašalo na prelu i posielu, na zavjetini i slavi, na pokopu i daći (karmine); šta i kako je sa drugaricami i pobratimi; kakvi biahu njekoč (prije 50 godina) trgovčići (kramari) po slavonskih i sriemskih selih itd.

Ovaj spis, mislim, vriedno je uštampati ne samo poradi toga, što je nagradjen Maticom Hrvatskom, ovim našim izvrstnim književnim družtvom, nego već i s razloga, da nam za naš budući naraštaj ono glede narodnih naših običaja nepogine, što je naše od starine. Mnogi pučki običaj počima se sad već posve gubiti i tudjem mjesto ustupati, da dakle naše stare, pučke običaje barem u knjigi sačuvamo za potomstvo.

Možebit će se u ovih slikâ iz života našega naroda ipak naći toliko zanimivosti, koliko ma u kojem stranjskom spisu o pučkih običajih; jerbo običaji našega naroda, kano i narodne naše pjesme i pripoviedke mogu se u svakom obziru takmiti sa stranimi, a svoje je ipak svakoj rodoljubivoj duši, svakom domorodcu i svakoj domorodki milije nego tudje.

Mi Hrvati tudje, što samo valja, dostojno cienimo i uvažavamo; ali svoje uz to i prigrljujemo i iskreno ljubimo. Zato pouzdano očekujem od svakoga rodoljuba i rodoljubke, da će moj spis, za koji sam sve gradivo crpio iz narodnjega života, onako usrdno i svojski primiti, kako sam ga u najboljoj namjeri sastavio i milom rodu svojski ponudio.

U Zagrebu, 23. rujna 1880.

Mijat Stojanović.

Gdje je što?

Strana.

III. Dio.

Pučki slavonsko-sriemski običaji.

Strana.

I. DIO.

OBĆE SLIKE SLAVONIJE I SRIEMA.

1.

Slavonska i sriemska sela.

Ivarošinci i sela po Slavoniji i Sriemu leže liepo ponajviše uz rieke, uz potočiće i bare i struge ili po brežuljcih i na podnožju planinâ i gorâ po Fruškoj gori u Sriemu. Kuće su seoske povelike, ponajviše zidane iz opekah. Svaka imala je prije 30 — 40 godinâ svoje veliko dvorište, svoj vrt, voćnjak i šljivik, svoj hambar, svoju sušu, svoju štalu konjušnicu i govedarnicu, svoj svinjac, svoju rakidjinicu (pecaru), svoju sušnicu, svoj zdenac (bunar), sve u dvorištu ili u vrtu blizu kuće. Najljepša slavonsko-sriemska sela leže na Dunavu, na Savi, na Dravi, na Orljavi, na Bigju, na Bosutu, na Beravi, na Moštaniku, na Karašici, na Vuki i drugih manjih potocih. Oko sela prostiru se ravnicom i po brežuljcih plodne njive, šarene livade (sjenokoše) ponajviše uz potočiće i struge, krasne dubrave, sjenasti gaji, zelene, prastare šume pune stoljetnih hrastovâ, cerovâ, bukavâ, grabovâ, brestovâ, klenovâ, topolâ, trepetljikâ, jagnjedâ, jasenâ,.

Svako slavonsko selo po bivšoj vojničkoj Krajini ima po dubravah, po gajevih i uz šume, gdješto posred šume svoje stanove. Narod je glavit, snažan, čist i prilično imućan. Još prije 40 — 50 godina i mužko i žensko držalo se svoje jednostavne proste nošnje. Ljeti nose mužkarci platnene gaće i košulje, sve razpleteno. sastavi ložičavi i okrajci navezeni modrom i crvenom vunicom;

pojas crveni il' modri ili tkanicu, modri prusluk, široki šesir na glavi, a na noguh putranci ili pletenci opanci i platneni bieli obojci te kabanica mrka, debela sukna sa stojećom ogrlicom i obšivena crvenim ili modrim suknom iznutra, a spolja ukrašena kabanica gajtani razne boje, ponajviše crvene. Zimi odjevaju se bielimi ili modrimi ili sivimi suknenimi uz tielo priležućimi hlačami, koje su izvezene gajtanom crvenim ili modrim, kožuškom kratkim bez rukava, kožuvom dugačkim preko koljena s' rukavi, ili dugačkom kabanicom debela, mrka sukna, na glavi šubaru jagneću crnog krzna; gdjetko ima i šubaru od lisice, od kune, od divlje mačke ili od vuka, a obuvaju se u mestve i opanke i vunene obojke.

Ženske bijahu njekoč za moga djetinstva prije 50 godinâ odjevene narodnim odjelom: Ljeti bielom kao snieg košuljom ili čista platna vezenom tako zvanim debelim vezom, ili košuljom platna boranca ili pritkavanca sa vezenimi skuti i rukavi, sa pregačom ili opregom biele ili modre boje, ili sa pregačom vunenom srmom utkanom i obšivenom odugačkimi vunenimi rojtami razne boje. Oko vrata nošahu žene oveći bieli ili modri rubac (maramu), djevojke šareni; žene na glavi nošahu pocelice svilom i zlatom vezene ili razno bojadisane šamije. Djevojke nošahu pletenice na oširoko spletene i na zatiljku rožanim češljom prikopčane, a kose s' prieda na čelu gladko pričešljane sa malimi soluvi uz sliepe oči. Obuvene bijahu putranci opanci i bielimi čarapami. Oko vrata laži biser nanizan u tri, četiri struke ili red dukata, ili niz sreberna novca, a na rukuh u djevojakah proste narukvice i burme i prsteni srebreni ili od mida; na glavi kite vrtlovskoga ili poljskoga cvieća, jako riedko kupovnog, umjetnog. Zimi nošahu ženske udate vunene suknje crene, modre ili druge boje, gunjce, pogdjekoja ćurak.

Starije žene idué iz kuće u crkvu ili makar kuda zavijahu glave pokrivene pocelicami bielimi platnenimi odugačkimi zavijači, koji su jim jako liepo dolikovali uz ostalu narodnu odjeću. Sva odjeća ženskih od kraja do konca, od početka do svršetka bijaše vlastita rukotvorina, kano što je još i sad u gornjoj Krajini, u ličko-otočkom i ogulinsko sluinskom okružju. Nu dole u slavonsko-sriemskoj krajini sve se je to, kako sam se i prošle jeseni na svoje oči osvjedočio, preinačilo. Sva mladež, osobito ženska, povela se za gradjanskom i varoškom odjećom, i obućom, i kose češlja po novoj modi. Izčeznuli u Slavoniji i Sriemu narodni putranci opanci i pocelice, samo po gdjekojih selih vidit je još vezene skute i rukave sa razpljetom i širokimi čipkami i vunene pregače srmom protkane i rojtami razne boje obšivene i urešene. Stara se nošnja sve više gubi, a nova, po kalupu zapadne Europe, po kalupu francezkom i njemačkom, otima mah. Neka potomstvo barem u spisih nadje crtice stare narodne nošnje. Upravo u tu svrhu ovo sam ovdje napisao.

Reći mi je sad još koju i o značaju slavonsko-sriemskoga naroda uobće, a napose iztaknuto puno toga naći će čitatelj u pojedinih nacrtih slikâ slavonsko-sriemskoga naroda u drugom dielu ove knjige. Slavonsko-sriemski je narod dobro ćudan, milokrvan, gostoljubiv, djelomice pobožan, ali i povodljiv. Rodoljubiv bi bio, da ga hoće tko u tom temeljito poučiti, da ima dovoljno, barem u svakoj obćini po njekoliko iskrenih rodoljubâ. Očekujem glede toga mnogo domorodne ljubavi i požrtvovanja od naših rodoljubivih svećenikah, učiteljah, obćinskih i kotarskih načelnikah, bilježnikah i obćinskih zastupstvah, mjestnih školskih viećah i od sve naše domaće inteligencije, da će svojski priteći narodu u pomoć, kako bi se sveobća pučka prosvjeta promakla i tako moralno i materijalno

*

blagostanje narodno unapredilo. Samo nastojmo, da nam se nezataru stari naši običaji dobri u nošnji, u družtvenom životu, u gostoljubivosti, osobito glede sloge i čuvstva zajedinstva. Nije sve staro zabaciti, a sve novo poprimiti. Zabacimo samo stari jal najprije, staru bratsku mržnju, zabacimo stare predsude, staru glupost, a ostanimo pri krotkoj vjeri praotacâ i prionimo uz novo znanje i umjenje, uz novi, umni napredak, uz umni rad na polju poljodjelstva, obrta, zanata, trgovine, prometa, pak ćemo pri izvrstnih sposobnostih duševnih i tjelesnih našega naroda malo po malo sastići naprednije narode i proslaviti domovinu umom, kako su ju naši stari predji proslavili junačtvom. Što su stari gvoždjem bili, nek' su duhom sad unuci!

2.

O slavonskih njivah i sienokošah.

Liepo je vidjeti zelene šume, po kojih granata, orijaška stabla dižu ponosite krošnje, ukrašene kitnimi hvojami, k' nebu pod oblake, gdje se žarke munje kriese. A vjetrovi dušu, sad jug, sad iztočnjak, sad zapadnjak, sad sjever, kano da provode igru sa grančicami, sad leperšeći tihano, sad zujeći jače i škripeći puklom granom, sad svom snagom lomeći izdanke i grane, ili čupajući stabla iz koriena.

Milo je pogledati bregove i planine, okićene sadovi i zasijane vinogradi, kano kitami liepa cvieća.

No njive mile moje postojbine izkrčene, uzorane na slogove i zasijane razlikim žitom, sad zelene i šarene u cvietnom proljeću u slici cvietne mladosti svoje, sad zlatne o žetvi, u radjajuće doba pune blagoslova božjega.

Po gredah i brežuljcih vidiš bujne njive zasijane. Ondje raste pšenica, raž, ječam, zob ili ovas, kukuruza

proso, sirak, heljda, olaj, lan, konoplja, grah i bundeve.

Svaka je njiva toliko pútâ opjevana. Ratar oruć pjeva na njoj i pjesmom hrabri svoje volke. Kopači pjevaju na njoj. Tako i žeteoci, pače i zubači zubeći, plievačice plieveći, pjevaju njivom.

Naš je narod upravo narod pjevački. Što godj radi na njivi svojoj, pjeva, makar zaljevao svaku brazdu toplim znojom.

Livade su ponajviše po nizinah, na planinskom podnožju uz bare, struge, potoke i rieke. A po njih vidiš svagdje gajevâ, šumicâ i voćnjakâ. Gotovo po svakoj livadskoj medji raste grmlje: ljeskovo, žestilovo, svibovo, piskalovo, udikovo, bazgovo, drienovo, glogovo, kukinjovo, rakitovo, vezovo. Po livadi raste livadska djeteljina, mekuša, vlasulja, konjogriz, okan, metvica, bokvica, šavranjica, kiseljak, grahorica, zubra, ružmarinka, presličica, slakovina, kopitnjača, poputnjača, kaloperka, šašovača, stoklasača, mišakinja, netežak, jaglac i druge travne vrsti, od kojih mnoge cvatu liepo razlike i šarene.

Miris livadske trave, pokošene, nadilazi ugodnošću i milinjem gotovo sve mirise vrtnoga cvieća. A reko bi čovjek, mati je priroda u tom mirisu ujedinila sve slasti, sav ugodni vonj cvietnih mirisâ i ruže i ljubičice, karanvilja i ruzmarina, gjurgjica i božjega drvca, čubra i kalopera, metvice i rutvice, zumbula i ljiljana, smilja i bosilja. . .

Čudna je sila u bilju, u drveću, u grmlju, u travi i cvieću i u njihovih plodovih. Sve ih zemlja i zrak hrani jednom hranom. Sve ih grije jedno sunce blagotvornimi svojimi zrakami. Sve ih napaja po božjoj volji majka priroda jednom rosom i kišom. A opet svaka vrsta ima osobit svoj miris, svoju osobitu slast, kiselost ili gorčinu, osobitu tečnost, svoj kus, svoju mast i sliku. I u mnogoj

otrovnoj gorčini, oštrini ili bljutavosti ima ljekovita skupociena sila, koju vješt liekar zna upotrebiti za liek u opasnoj bolesti.

Jedno se bilje upotrebljava za hranu, drugo za odjeću, Ovo je koristno za ljude, ono za marvu. A iz svake vrsti vidimo, kako mu je stvoritelj moguć, dobar i milostiv.

Livada je oku najljepša u svojem cvietu, najugodnija uhu, kad su kosači u njoj, a nosu, kad se pokosi. Oj, liepe su sienokoše mile moje postojbine!

I ovaj kratki opis slavonskih njivâ i livadâ zasieca duboko u život onog naroda, pa mislim, neće mi nitko zamjeriti, što sam ga upleo u ove crte iz života našega naroda. Dobro je poznati i pozorište, na kojem je djelovala ona čeljad, o kojoj pišem ove crtice. Zato sliedi još koji ovakav opis.

3.

O stoci i domaćoj živadi.

U Slavoniji vidiš čorde svakojakih govedâ. Težački, rogati volovi stupaju tromo, pa se svakomu vidi na jakom vratu, da vozi u jarmu. Muzare su krave liepo gojene i site, kad su jim nabrekla vimena. Junad, junci i junice, sve su puni i jedri, kano liepe jabuke. Od prokšije skaču, riču, bockaju se i gurkaju se rogovi. Teoci se djipaju i ritaju po pašniku, a kad smotre matere svoje bleje.

Bikovi u čordi idu ponosito, kano kakvi pustolovi. Riču muklo i mumljaju, riju zemlju rogovi i kopaju nogama, te bacaju sugreb preko sebe.

Po stanovih i šumskih čistinah ima puno konjskih hergelâ. Konji se jahači i vozaći drže u staji, ili na paši pri ruci. Ali ostala konjska marva, ždrebne kobile i ždre-

bad, omad i ždriebci stoje u hergeli. Ždrebac (pastuh) je u hergeli, što je bik u čordi.

Goveda su mirne, spore i trome živine; ali su konji čili, hitri i srčani. Trče, skaču, utječu se i ritaju po polju. Skaču preko šamacah i ogradah. Ždrebci se neplaše ni kurjaka, već kad ga opaze, ili ga samo onjuše, da je blizu, stjeraju hergelu svoju u gomilu, te stanu na branilo, obliećn hergelu, skaču u vreten, hržu i vište, udaraju kopitami, kano zamašnimi maljicami, o zemlju. A vuk nemože doći do hergele, već ako lukavštinom privreba koje ždriebe na samo.

Runa su stada liepa. Ovce su živine mirne, krotke, a glupave i strašljive; ali su vrlo koristne. Vitorogi su ovni u stadu najveći, a jagnjići su tako bezazlena i mila stvorenja, da mi svagda, kad jih godj vidim, pada na um jaganjac božji, koji svietu oduzima griehe.

Po Slavoniji, još više po gornjoj Krajini ima kozâ. Koze su vesele, smiešne i djandrljive. Već jim je lik smiešan. Grivasta dlaka po tielu, nemiran, nestašan i smion pogled, zakovrčeni rožčići, brada pod gubicom, zavrčen, kratak rep, meketanje, skakanje i penjanje njihovo pokazuje vesele, nestašne i smiešne životinje.

Jarci su smioni proždrljivi, a kozlići nestašni, pravi djavolići.

Po Slavoniji ima puno čoporâ krmaka. Svinje su koristne mašću, slaninom i mesom. Nerasti su u čoporu siloviti i rado se jačaju medju sobom i košu. Bravci su mirni. Krmače su tek onda ljute, kad jim tko dira u prasad. Tada hropću i napadaju na iste ljude.

Po Slavoniji ima puno živadi. tu su pure (ćurke, tuke), tu guske, tu patke. tu kokoši, tu perlinke, tu golubovi.

Liepo je i zabavno, vidjeti živad u jatu. Pure, tuke ćurke ili misirke kauču, purići piskaju, purani se kostrieše

i bolokaju, opustivši crven sopolj po kljunu. Gusci siču, guske gaču, guščići žužore. Patke paču i brljuču po vodi. Patci klanjaju glavom i pakću. Perlinke kriče. Kvočke kvoču. Kokoši se rakolje i kokodaču. Pilići pijuču, a pietlovi se, kano kakvi gospodari, šeću; perjanice jim se viju nad ledjima. Greben stoji pietlu na glavi, kano kaciga. Kreste mu izpod kljuna vise i žare se, a ostruge srte na noguh, kano u katane. Oni lepeću krilima i kukuriču, kano da navješćuju ratno vrieme.

Golubovi se hrane, kano od želje, samo da jih ima. O golubu pjeva se u Slavoniji:

Oj, golube, bieli bane!
Ti neleti, ni prilieći,
Ni nepadaj kraju vode,
Da nemutiš vode krilom.
U nas ima golubica,
Rad' je čistu vodu piti.
Ti nepadaj na livadu,
Da negaziš nogom trave,
U nas ima ovčarica,
Koja ovcam travu čuva,
Nepadaj na naše dvore,
U nas ima golubica,
Svoje majke jedinica.
Ti nemami liepe Mare
Od njezina biela dvora,
Od njezina mila roda!

4.

O gdjekojih starih običajih u družtvenom životu.

Kad tko mužki osim djece prolazi pored ženskih glavah, te ih pozdravlja, one ustaju. I ako je odlično lice, koje prolazi. na pr. svećenik, častnik, činovnik, ženske se, osobito starije, poklanjaju prolazećem duboko, kano što

je u gospodskoga svieta upravo protivan običaj, te se mužkarci klanjaju ženskim glavam, čak jim i ruke ljubeć.

Ženske, naše prostakinje, čuvaju se prieći put mužkim. Ako mužki ide putem, a ženska se s' njim sastane na razkršću, u koliko ga vidi očima, neće mu preći put, nego stane, te čeka, dok on prodje. Osobito se čuva svaka preći put pred kolih. Pa se zato prelazeć put, obazire na sve strane, te ako bi vidjela, gdje kola idu, čeka, dok prodju, pak onda ide dalje.

Kad tko stran, poznat ili nepoznat, dodje u kuću, ženske ustaju mahom sa stolicah pred mužkarcem.

Kad ima tko narezati cio hlebac (somun kruha), najprije načini nožem križ, pak onda narezuje, da Bog blagoslovi i naspori!

Ako komu izpadne iz ruke komadić kruha na zemlju, on ga podigne i poljubi; jer puk smatra kano griehotu, bacati kruh pod noge, pa po njem gaziti. Zato čuva i mrvice, da se po njih negazi.

U oči nedjelje i praznika običavaju matere, kad u veče zazvoni zvono na Gospino pozdravljenje, upaliti svieću Marinjsku (na svietlo Marinje u crkvi blagoslovljenu i posvećenu), te poškropiti svetom vodom vodokrstnom kuću i postelje i djecu svoju, moleći pozdravljenje Gospino.

U svakoj kući visi, (bar za moga djetinstva bijaše tako) kod vratah o duvaru svetionica sa sv. vodom, te se pobožni ljudi, kad godj polaze iz kuće i povraćajuć se u kuću, poškrope sv. vodom i prekrste častnim krstom.

Kad se godj tko s' kim sukobi (sretne), pozdravljaju se sa: „Hvaljen Isus!" Odzdravljajuć sa: „Uviek amen!" — ili: Pomoz Bog! ili: Dobro jutro! Srećan dan! Dobra večer!

Kad se tko sastane sa starešinom, čim progovori, veli: „Da Bog prosti i vaš pošteni obraz!" Ako je rieč

malko samo izdaleka škakljiva, ili veli: „Nemojte mi zamjeriti, ili: „s' prostenjem!“

U razgovoru, pripoviedajuć o kakvoj bolesti, o rani ili bolji, kažu: „Neprimilo se!“

Kad tko vidi što gadno, ili spomene vraga, veli: „Dalje mu kuća!“ ili odpljuni.

Kad se žene češljaju, sklanjaju se na skrovito mjesto, da ih mužki nevide. Ako se dogodi, te dodje iznenada mužkarac, dok se češljaju, mahom pokriju glave kakvim rubcem (maramom).

Kad se prijatelji ili poznanici gdje godj sastanu rukuju se i pitaju za zdravlje. A kad se tko trgujuć s kim pogodi, udare se desnicami dlan o dlan i tako potvrde učinjenu pogodbu. Po tom drže mnogo do toga; jer jim to valja, kano kapara. A kad se tko izmiri sa onim, s' kojim je živio u ormrazi ili zavadi, pruže ruke i stisnu jih u znak pomirenja.

5.

Slavonske šume.

Krasno je viditi voćnjake sa stablih jabukovih, kruškovih. sa orašjem, višnjami. trešnjami, tunjami (gunjami), oskorušami, mušmulami i drugimi stabli sa velikimi otrokami, sa širokimi granami prostirućimi se u okrug sa krošnjom sastojećom se iz množtva kitnjastih grančicâ i listnastih hvojah. Liepi su i gajevi sa grmjem i šikarjem i sa pojedinimi stabli: ali šume, lugovi sa stoljetnim hrašćem i drugimi ogromnimi stabli, zaista su veličajne. Kudgod pogledaš okom u šumi, vidiš oriaška stabla, kako uzdižu gore u zrak k' nebu pod oblake silne otroke i visoke svoje grane. Debela su i visoka hrastova stabla, odjevena hrapavom, izpuckanom, debelom korom, po kojoj se

uhvati kadšto mav zelenkasti, žutkasti ili bielkasti kano svjedok starodrevnosti, a grane su i otroke razvržene na strane, vršika krošnje siže pod oblake, kud se često krese hitre munje i letaju suri orli i sivi sokoli. Ima po slavonskih šumah i mnogo jasenâ i drugih vrsti stabalâ. Na mnogih stablih nalaze se gnjezda: orlova, sokolova, kanjugova, kobčeva, piuljačina i drugih velikih pticâ; po stablih raste imela, od koje se pravi lepak, rastu po hrašću šiške i šišarice, izpod hrastova žilja zecglive, po stablih škripnjevi, kadionice i gube (trud), po brestovih kladah gljive brestovače (dobre za jelo kano i zecgljive), a po gustih šumah, na zabitnih mjestih u šupljih stablih nalaze se ležaje kurjačje, lisičje i drugih zvieri.

Velike su i prostrane slavonske šume prostiru se skoro neprekidno po cieloj Slavoniji od hrvatske medje do preko pol dolnjega Sriema. Ondje nalazi lovac kunâ, vjevericâ, lasicâ, dabarâ, njekoč, (dok su šume za moga djetinstva još veće i gušće bile) risâ, divljih mačakâ; razne vrsti ptica: orlovâ, kanjugâ, piuljačâ, kobacâ, sokolâ, jastrebovâ, grlašâ golubâ i grlicâ, žunâ, droždovâ, šljukâ, djeteljâ, vugâ, slavuljâ, kukavicâ, brzeljâ, gavranâ, vranâ, čavkâ, sinicâ, vrabacâ; po šumskimi barami vide se: čaplje, galebi, čigre, labudi, guske, patke, eje, liske, ronci i mnoge druge ptice štulače i plovice. U šupljih stablib ima dosta: puhovâ, lasicâ i mišâ. U šumi nalazi se divljih pčelâ, stršenâ, osâ, obadâ, muvâ, mušicâ, komarâ, bubâ, leptirâ, crvi, mravi i svake vrsti sglavkarâ. Ljeti je u šumi sjenka i hladovina. Na mnogih mjestih u šumi odjekuje se odziv svakoga glasa. U jesen pune su slavonske šume žira, bukvice i svinjâ. — — —

Jedva išta u meni može pobuditi toliku pobožnost, kano kad se sam samcat šećem po šumi (što sam u Slavoniji, u miloj mi postojbini često činio) i nigdje se u

meni tako neposestre milinje i slast prirode i pobožnosti kano ondje, u zabitnom, tihom lugu. Kad podnevnog sunca žar i sjaj probije kroz šumsko zelenilo, i svako drvo, svako stablo postane sviećnjakom i svaki listak na drvetu sviećicom, od kojih prosunjci prosiplju se kano veliki dukati po šumskoj tratini. Kako je tad sve zeleno, sve sjajno, sve toplo; sve vonja! Gdje li je na tom svietu gradjevina toli krasna, kano što je svod granâ na visokih stablih, a nad granami žarko sunce i ljetno, vedro nebo!

Gdje su rezbarije i graditeljske šare, kano što su listnate hvoje šumskih stabalâ, kad se nišu ugodno i titrajuć prilaze sa svietlosti na sjenku, s' ove na svietlost! Gdje je tamjan i miris kada, kano što je vonjajući miris, što se diže iz grmja, sa cvietnih poljanah i livadah tik šume! Gdje je glasba, kakvo je tiho duvanje i pršenje šaptajućeg ljetnog, blagog povjetarca po mreži miliunâ listnatih hvojicâ, i kano što je romon i šuškanje gorske struge i bistra potočića, oko koga raste cvieće, a pjevaju ptice pjevačice!

U takovom hramu stojeći poćuti čovjek duboko u svomu srdcu, kako je malen, ubog i griešan, skoro reći nevriedniji od posljednjeg suva listka, štono ga vjetar obara i baca na zemlju s' drveta. Onaj listak, što opada s' drveta, nije opao po svojoj volji, nego ga je taknuo božji prst i oborio: ali koliko i koliko putâ odpadne čovjek od Boga srušen burom svojih strastih, odpadne po svojoj volji griehom od Boga. — Ipak u šumi, u tom veličanstvenom hramu majke prirode pobožna duša skrušivši se i izmolivši „Gospodine pomiluj!“ uznese se i zapjeva „Slava Bogu na visini!“ i akoprem je nedostojna i nevriedna, rada je navješćivati slavu Gospodnju, i veselit se nad slavom, veličinom i krasotom božjom, kano mala mušica, što lepeće i raduje se na prasunju ljepoti.

6.

Nacert obće slike seoskoga života našega slavonskoga naroda.

Siečanj je mjesec, britki sjever duše; poljane su pokrivene sniegom, gajevi i šume okićeni mrazom i injem, bare i potoci pomošteni litacem ledom; svi krovovi seoskih kućâ i stajâ zastrti bielim sniežnim pokrivačem i strehe okićene ledenicami. Marva u štali grize, hruska i žvače sieno, slamu ili pljevu; krmci piju napoj od bundevah ili od komine. Peći su sobne naložene, i svaki seljak ide na saonicah u šumu, podsieca drveće, teše gradju, sieče drva i vozi usječeno doma za dobra saonika. Spremila je svaka kuća za ziminu dosta brašna, kog obilno treba, jerbo prost narod jede mnogo kruha; spremila mrsnog i postnog smoka, pića i voća. Noć je duga. Da se zimske, duge noći razsvietle, gore u svakoj sobi ili lojanica (svieća), ili meč, ili utučeni i usušeni hrastići, ili žestilova baklja, ili luč. Seljaci po dugoj noći zanimaju se svakojakom majstorijom: Jedan djela sikirom ili bradvom, maklom, keserom, drugi koleniči, struže, toka ili djelucka, blanja, pili, treći reže, kroji, šiva, opet drugi saljeva kositer il' olovo, šara, prikrojiva; prave si pokućstvo ili kakvo orudje. Žene i djevojke predu, vezu, šivaju, pletu, pripleću, lozičaju, prave razpljete na košulje. Djeca žamore, šapću i plaču. Mačka loveći miševe lupa po kućnom tavanu strovaljujuć sitnarije. Pas (ker, vaška, cucak, ćuko) domaći na ciči (ljutoj) zimi trčka okolo kuće i laje. Pietli (orozi, pievci) kukurieču, a stričic (zrikavac) cvrguta, škripota, zrika u duvaru blizu sobne, tople peći. Vjetar zuji i svira okolo sobnih prozorah, dočim sniežni pavuljci prše po dvorištu okolo kuće, ili pada mećava i nitko iz tople sobe neide rado napolje bez veće potrebe.

U *Veljači* još je zima, pada snieg ili susnježica (snieg i kiša). Studen vjetar duše, kadšto duhne i jug, pak tad puca ledeni most po bari i potoku; počima južiti se snieg, kano da ga proždira zemlja, tako ga nestaje. Pod sniežnim pokrovom zelene se zimni usjevi: pšenica, raž, ječam, olaj, ozimac lan. Napupao se pod sniegom podremušak (driemavac cviet), žabljak i drugo rano poljsko cvieće. O pokladah buči selo od mesopustnih zabavah: od plesanja kola, sviranja, pjevanja, od sigre vukovâ, od bušarah ili maškarah (krabuljah). Kad dodje pepelnica ili čista srieda, te nastane korizmeni post, sve se utiša po selu, sve se smiri i uglune, nigdje vike ni buke, ni sviranja ni pjevanke. Po kućah čuje se pleskanje i čokotanje razbojâ ili stativâ; ženske tkaju platno svakojako: čisto tkanje, usnivanac, pritkavanac, boranac, krionik i četverociepi bez (platno). Čuje se lupanje pri tucitbi kukuruza, dočim izsušen na kućnom tavanu kukuruz skinu seljani u sobu u jedan kut na gomilu, pak njih po više osobâ sjednu na snizke stoliće okolo hrpe (gomile) kukuruza u klipovih, pak uzamši tucala (odebele ciepce drenove ili drugog tvrda drveta), udaraju po kukuruznih klipovih, dok opandne sve zrnje sa klipova. Čuje se često i štropot i zujenje žrvanjâ (žrvni), kojimi melju žene sol kamenitu il žrvnjaju kukuruz na kašu, koje se u korizmenom postu dosta potroši u svakoj prostoj kući. Čuje se i lupanje stupke (drveni avan), u kojoj žene tuku osušeno bundevsko sjeme, mak i orase, kad prave sjemenače, makovače i orahovače (jestvine postne od tiesta).

S' početkom mjeseca *Ožujka*, ako je liepo, toplo i ugodno vrieme, te se probudi priroda iz zimnoga sna, idu seljani u polje na svoje njive i livade za poslom, žene u vrtlove, čobani u polje za marvom, djeca s' loptom ili čvarom i kotačem na ledine, posigrati se. Po gajevih i po-

ljanah cvietaju: lugan, ljubica, sasa, iskrica i drugo cvieće poljsko. Kiša blaga i topla pere usjeve i sve se bolje zelene, rastu i napreduju.

Travanj mjesec donese puno zelene travice, lišća i cvieta i cvieća. Ratari su u polju, oru; volari kod volovah, konjari kod konjah, čobani kod marve. Svud po prostoj prirodi vidi se život i poslovanje: U zraku ptice, pčele, osi (zolje), stršeni, obadi, muve, mušice, leptiri; u šumi marva i zvieri i divljač svakojaka; po livadi sglavkari, zasjeke, kukci, bube, kornjaši, mravi i crvi; po vodah ribe, raci, kornjače, žabe, žabci, kučici, vodeni pauci itd. Svako živo stvorenje giba se, radi i posluje, osobito ljudi; oru, kopaju, prekapaju, zube i grabljaju, grade, sade, siju, presadjuju, pretvaraju pustoši u plodne njive i vrtlove, šikare u voćnjake, močvare u sienokoše, gudure u plodonosne krčevine, i cieli predjeli dobivaju svakim danom ljepši i prijatniji oblik okolo selah i stanovah (salašah).

Mjeseca *Svibnja* okiti priroda dubrave, gajeve, šume, voćnjake vrtlove, njive i poljane krasnim cvietom i cviećem, u komu raden zemljodjelac smatra budući ljetni i jesenji plod voća, hrane i povrtline, te srdcem punim sladke nade u plodnu godinu neumorno trudi se oko svojih poljskih i domaćih poslovah, oko marve i živadi, oko doma i stana. Sad je već cieloga ljeta svaki seljanin danom i po noći u polju, gdje ga danju žarko sunce, a noću sjajni mjesec sa nebrojenimi zviezdami veseli; gdje ga biela, biserna zora zatječe pri poslu, a zviezda večernica opominje na odmor i počinak, blagi jug hladi, topla kiša usjeve mu i razsadnjake zaljeva i srdce razblaživa, gdje mu ljetna rosa kriepi razsade i lice mu mije. U polju je težaku zeleni ćilim bujne trave blazina i posteljina, na kojoj pod vedrog neba neizmjernim svodom kratak, ali sladak boravi san, poslje kako na ljetnomu dugom

danku utrudi se težkim poslom. Selo je ljeti danju ponajviše prazno, samo u večer, kad se povrate poslenici iz polja, ožive seoske ulice: Mladež pjeva pjesme svakojake, sviraju svirke, glomotaju kola, hrže i vište konji, riču goveda, bleje telci i ovce, mekeću koze, hrope svinje, laju psi, kukurieču pietli, zvoni zvono na Gospino pozdravljenje.

Mjeseca *Lipnja* cvjetaju milomirisne lipe, zriju jagode, trešnje i kruške jagodnjače, jabuke ivanjčice i petrovke, roje se pčele u veliko, dozrieva ozimni lan, olaj i ječam. U voćnjaku postao plod iz cvieta; u vrtlu puno povrtline uzrastlo iz slabačkih, nježnih razsadicah; telci, jagnjići i jarići, ždrebad i prasci ojačali, te veselo skakutaju po pašniku; živad mlada raste sve veća: purići, gusčići, pačići, pilići; žitno klasje bivše zeleno, sad već žućka se i pozlaćuje. Seljanin kosi bujno uzrastlu travu po čaerah. (livadah, sienokošah).

U *Srpnju* je žetva. Kukuruz je već okopan u drugu ruku sa bundovami i grahom (pasuljem). Pune su ruke posla u težaka. Kupa se u znoju žanjuć i koseć, a zaparni dugi, ljetni dani, puni žege i omarice.

Mjeseca *Kolovoza* neprestaju poljodjelci voziti žito u žitnice, sieno u sienjake, ili jedno i drugo u gamare, i u plašće i stogove sadjevajući. Ratar polaže njive pod budući jesenski usjev; vrši žito, kosi otavu, sprema slamu i pljevu, žanje proso i sirak; žene beru grah, i sveudilj rade oko priredjivanja kudjelje: Ugrivaju lan na suncu, tuku ga stupkom, taru trlicom, grebenjaju grebeni, tepaju tepaljom, kučine trepetaju kukotrepom, povjesma češljaju češaljom od čekinjah i po tom predu, a uz to moraju obavljati ženske i domaće i poljske poslove, moraju žeti, kopati, sieno kupiti na bagliće, krave, ovce i koze muzti, poiške, (hranjenike bravce) hraniti; moraju

kuvati, miesiti i peći kruh, prati rublje, nastojati oko marve i živadi, mesti, pomivati, kuvati, šivati, plesti, vesti, tkati i obavljati mnoge druge poslove. Nije jim do šplijanja po ledu, kano varošankami.

U *Rujnu* mjesecu beru se šljive i drugo voće za sušenje ošapa i pečenje rakije. Nastaje berba groždja i beritba kukuruza i bundevâ. Oko miholja oru se njive pod sjeme i sije jesenji usjev i popravljaju ograde okolo njivah.

U *Listopadu* kad su liepi, ugodni dani, rade poljodjelci u polju svršujuć zimne usjeve; spremaju kukuruzovinu i kukuruznu šušku za marvinsku hranu; bundeve i voće postavljaju, suše ošap, peku rakiju šljivovicu, jabukovicu i kruškovicu; voze drva na drvotnik u gomilu; žene taru taranu, viju i čiste laneno sjeme, kome i čiste grah, spremaju za ziminu mak i bundevsko sjeme, obavljaju, suše i taru na sirenje sir spremajuć u čabrice.

Kadno je s' jeseni u zoru, i rosa se noću pavša smrzne u mraz po travi i po krovovih; zadimi se često zrak od magle, da se nevidi od jedne do druge kuće u selu, dok izidje žarko sunce. Nu kad ono odskoči na nebu, bježe magluštine izpred njegova sjajnoga lica kano laži pred istinom.

U tom mjesecu opada lišće sa drveća, u mjesecu *Studenu* vrieme zastudi, javljati se počme zubata zima, za koju se seljanin sve više sprema. Po njivah u polju zeleni se zimski usjev, buduće sladko ufanje; nastane mećava, pokvare se slavonski i sriemski putevi; težak spremi svoju marvu pod krov u štalu i sam se skloni u toplu sobu.

U *Prosincu* riedko može se štogod raditi u polju; zato težak (ratar) opet se laća kakva zanata, opravlja svoje težačko orudje, hrani marvu, sieče drva, kolje uhranjene svinje; žene predu i tkaju. Ovog mjeseca slavi se Božić.

i budućeg Vodokršće; žene se seljani i udaju seljanke, kumuju, piruju, pjevaju, sviraju vesele se.

I tako našemu seljaninu prolaze dani i godine u poslu i odmoru, u trudu i zabavi, u patnji i pokoju, u teretu i srećnom zadovoljstvu, ako samo priljež̌no radi, Bogu se moli i štedi. Nevino, srećno djetinstvo prosanja, pustu mladost provede u prostom, jednostavnom poslu, sve u prostoj prirodi boraveći srećne danke; ljeto mladosti, muževska doba prodje mu, istina, u težkom poslu; ali je on za to od malih noguh priviknut i otvrdnio; nejedu ga sičije i grki jadi razvraćenih strasti i požudâ kano mnogu varošku svjetinu, a u starosti pomladjuje se u svojoj omladini, u djeci, unucih i praunučadi. Kano diete bude slavonski seljak gusčar, škular, pisarčič i nasigra se, napjeva i naplače dosta; kano mladić bude ćobanin, nasvira se i napleše kola, namomkuje se kano volar, konjar, ratar, kopač, kosač, žeteoc, vozač, vojnik, kum, susjed, prijatelj, pobratim i svakojaki zanatnik; bude otac, suprug, sijač, domaćin, djedak, pčelar, vrtlar i gdjekoj postane patriarkom svoje obitelji, pradjedom i šukundjedom.

Tako i ženska bude: Najprije djevojčica lutkarka i slabačka posluga svoje majke, poslje prelja, tkalja, vezilja, dalje — kopačica, žeteljica, ručkonoša i vodonoša, pralja, pastirica, djevojka plesačica, pjevačica, poskakuša, koledarka, djeveruša u svatovih; postane snaša, supruga, mati domaćica, kuvačica reduša, stanarica, vrtlarica, ljekarica, primalja, kuma, jetrva, zaova, svekrva: strina, tetka, najkašnje baka, punica, prababa, koja se razumjeva u svaki ženski posao poljski i domaći; koja je bila u svomu životu i na situ i na rešetu, prošla kroz vodu i kroz vatru, viek provjekovala, porod izrodila, sinove izženila, kćerke razudala, unučad dočekala i na noge podigla, i prid smrt svoju, kad već posve oslabi i iznemogne za

težje poslove, pazi na kuću i djecu, te neprestano moli se Bogu, mirno očekuje posljednu uru života.

Koji god seljak Bogu se moli, pomnjivo radi i obzirno štedi, dobro i srećno živi, kako ma ikoj čovjek na ovom svietu može živiti,

7.

Putopisna crtica iz Sriema.

Kada putujuć iz Karlovacah izidješ na vrh Banstola (227 met.), vidiš s' lieva šumom obrasle planine i samo s' jedne točke iza briega usried guste šume toranj od samostana Remetâ, koj je jedan od manjih i siromašnijih fruškogorskih manastira; prema jugoiztoku gledajuć razabireš njekoliko sriemskih selâ, a dalje dole glavicu od planine Avale u kneževini Srbiji i ponješto Beo grad s' desna pako imaš liep izgled na Dunav i okolicu njegovu.

Vozeći se oko pol ure sa Banstola stigoh dosta neravnim i neuredjenim putem u njeku vratolomnu provaliju, te kad se iz ove izvitlah i na bliži briežuljak uzpeh, otvori mi se liep izgled na više obližnjih sela, osobito na selo Krušedol, na manastir istoga imena i na seoce Prnjavor, što spada na krušedolski manastir. Isti manastir leži liepo na podnožju nizka briega i upravo je na udarcu puta, te nije u šumi kano mnogi drugi pravoslavni samostani. Provezoh se strmenitim klanjcem preko uzahne doline pored manastira uspevši se opet na brieg kroz seoce Prnjavor, iza kojega dodjoh na liepu gorsku ravnicu, od koje je ovelik komad zasijan zimskimi usjevi, a ostalo izpunuju vinogradi. Sa iste ravnice smotrio sam na lievo izmedju dva visoka, šumom obrasla, romantična briega zvonik od manastira Grgetega. Nevozeći se dugo ravnicom uz polje žitom zasijano, spustiše se kola na njekoj

okuki iznenada opet u provaliju, te kad se iz nje izverah, povede me put preliepom dolinom, zasadjenom ponajviše šljivami, koje bijahu upravo izcvjetale, te jih bijaše milina gledati. Dolinom teče po prudu i kamenju bistra žuboreća planinska struga. Kudgod sam okom pogledao okolo sebe, po dolini ili na bregove s' desne i lieve strane, svagdje vidjeh izcvjetale i cvatuće šljive i druge voćke, listajuća stabla i grmlje; po vinovih lozah svuda već bijaše lastara.

Dovezoh se u Prnjavor od manastira Grgetega, seoce čisto, štono leži u onom dražestnom predielu medju briegovih uz žuboreći planinski potočić. Na ulazu u selce udari mi u oči velik i liep vrt, a naprama vrtu stari, manastirski mlin prekrasno udešen na strugi, koja ondje tako prijatno i ugodno žubori, kano da se takmi sa ptičicami, što naokolo po šumah pjevaju. Čim predjoh mostić, rekoh kočijašu, da polako vozi, jerbo se začudih prekrasnomu položaju manastira Grgetega, koj mi se s' one točke pokaza u svoj svojoj veličini i ljepoti, Leži uz potočić izmedju dva visoka, šumom obrasla briega, a sa jugozapadne strane okružuje ga liep brežuljast vrt, gdje je priroda sve pružila, da ga ljudska vještina obrati u najdražestniji perivoj, u zemaljski raj. Manastir je Grgeteg velik i na četiri ugla jakimi zidovi sagradjen, i to na sprat; u sred četvero ugla sagradjena je crvkva. U manastirskom dolnjem hodniku ima česma (izvor-voda) čiste izvor-vode, koja obilno izvire iz briega, što se diže od zapadne strane uz manastir. Okolo manastira je liepa hrastova, bukova i lipova šuma.

Već smo spomenuli manastire Remete i Krušedol, a krenuvši odavle sriemskom cestom prema Irigu i nješto sjeverno u goru, eno vidimo manastir Opovo, u kom je njekoč živio mudrac srbski Dositej Obradović. Dalje idući

dodje se u manastir Ravanicu, koj ima prekrasnu crkvu okolinu. U crkvi Ravanici pokazuju grob i ostanke cara Lazara. Dalje od Ravanice nalaze se manastiri Jazak, Remetica i Bešenovo. Odande pošavši k Dunavu dodje se u manastir Beočin, a leži u zabitnu kutu udaljen od sela Beočina u dolini uz planinski potočić u jako romantičnom predjelju. Idué prama zapadu dodje se u manastir Šišatovac i najposlje u Kuveždin, gdje je liepa manastirska crkva. To su srbski manastiri po Fruškojgori, a katolici imadu svoj manastir u trgovištu Iloku, koj se nalazi u prekrasnoj, vinogradi urešenoj okolici. U manastirskoj crkvi Franjevacâ u Iloku nalaze se grobovi bosanskoga kneza Lovre i slavnih junakâ i vodja hrvatske vojske Sibinjanin-Janka i Ivana Kapistrana.

8.

Kratak pregled znamenitijih mjestâ.

Liepa su snažna (čista) mjesta po Sriemu i Slavoniji, gradovi, varošinci i sela. Eno Zemun, trgovački grad na desnoj dunavskoj obali naprama Beogradu, prestolnici kneževine Srbije, gdje se pod tvrdju izljeva Sava u Dunav. Dalje na desnoj dunavskoj obali Slankamen, varošinac, njekoč utvrdjeno stanovište Brankovićâ; sriem. Karlovci, stolica srbskog patriarka, grad, oko koga po krasnih bregovih rodi izvrstno vino; Petrovaradin, grad i tvrdjava na stieni a leži naprama Novomsadu u Bačkoj; Kamenica, Beočin i Čerević sela, oko kojih takodjer raste jako dobro vino. Dalje k' zapadu Sriemom putujuć vide se trgovišta Irig, Ruma, Mitrovica, bivše štopsko mjesto postojavše petrovaradinske krajiške pukovnije na lievoj savskoj obali, na mjestu, gdje se je njekoč prostirao stari rimski grad Syrmium od Fruš-

ke gore do obale savske, rodno mjesto od više rimskih careva. Na svakoj obali eno naprama utoku ili ušću Drine u Savu tvrdjavica Rača; dalje selo Kukojevci sa velikom župnom katoličkom crkvom, koju je dala ondje sagraditi još carica Marija Terezia; trgovište Šid i liepo i veliko selo Tovarnik. Nu prvo nego se dodje onamo, nalaze se u postojavšoj petrovaradinskoj pukovniji dva znamenita sela Nikinci i Hrtkovci, gdje su naseljeni tako zvani Klemente, koji govore svojim posebnim albanezkim jezikom imadu svoje pučke posebne običaje i osobito ženske pridržale sve dosad svoju osebnu narodnu nošnju. U Slavoniji sliedeća su mesta znamenita: Vukovar na utoku Vuke u Dunav, stolica sriemske županije. Ima velik franjevački samostan; Nuštar, trgovište; Vinkovci na Bosutu, grad, bivše štopsko mjesto brodske kraj. pukovnije. sad stolica upraviteljstva brodskog okružja sa višjom gimnazijom. Brod na Savi sa tvrdjavom, grad, u kog okolici rodi dobro vino. U Brodu je znatna trgovina sa susjednom Bosnom; Djakovo, grad, stolica djakovačko-sriemskog i bosanskog biskupa sa prekrasnom novom i velikom katedralnom crkvom, kakve neima veće i ljepše u našoj domovini; sa sjemeništem, sa manastirom milosrdnica i bosanskih Franjevaca, a ima preparandiju. Osiek, glavni grad Slavonije sa tvrdjavom na Dravi, stolica vjerovitičke županije; ima višju gimnaziju i realku; Virovitica i Požega sa višjom gimnazijom, gradovi su. Oko Požege jako je romantičan predjel. u komu rodi dobro vino i krasno slavonsko voće svake vrsti. Daruvar je kupelj, a Pakrac stolica pravoslavnog vladike, i ondje je srbska preparandija.

Znamenitija slavonska sela ova su: Drenovci, Njemci, Komletinci, Otok, Privlaka, Gradište, Crna, Županje, Bošnjaci, Babinagreda, Luka-

čev Šamac na Savi, Gorjani, Trnava, Klokočevik, gdje rodi dobro, vatreno vino, Podvinje, Glogovica, gdje se pali dobar kreč; Sibinj, Oriovac, Novagradiška, bivši štopsko mjesto gradiške kraj. pukovnije, sad stolica upraviteljstva gradiškog okružja; Cernik, trgovište sa manastirom Franjevacâ; Staragradiška, tvrdjavica na Savi; sela Kapela, Kobaš i mnoga druga. Napokon mi je spomenuti još njekoliko selâ u Sriemu i Slavoniji, a to su: Indija, Stara i Novapazua, Neudorf i Jarmina, gdje stanuju naseljenici došlaci Niemci i Slovaci, koji umno i vješto i pomnjivo obdjelavaju svoja polja, te su imućni ljudi i služe na uzor u tom pogledu našem prostom puku. Mnogi se je našinac ugledao u njihovo poljsko gospodarstvo, poveo se za boljim i liepo napreduje u poljodjelstvu i uzgojivanju marve. Skoro svako veće mjesto po Sriemu i Slavoniji ima svoju pučku školu, a svaka župa svoju župnu crkvu.

Po slavonsko-sriemskih gradovih, varoših i selih živi naš hrvatski narod, iz kojeg života nacertao sam slike, što sliede u II dielu ovoga spisa, a u III dielu naći će blagovoljni čitatelj pučke običaje tog naroda, kako sam ih živeć medju narodom popisao.

9.

Njekoje znamenitosti iz Sriema.

I.

Na uspomenu karlovačkoga mira sklopljena izmedju cesara Leopolda i turskog cara Mustafe ljeta 1699. sagradjena je u sriemskih Karlovcih na krasnom brežuljku liepa kapela, povsećena Gospi od mira. Vriedno je viditi ovaj državni spomenik. Kapela je podignuta na istom onom mjestu, na kom je ugovoren i sklopljen mir, pri kom

su od strane cesara Leopolda poslanici bili: grof Ottin i grof Schlik; od strane turske Mehmed Effendi i Aleksander Maurus Cordatus, Grk rodom i vjerom, i poslanici poljskog kralja, poslanici ruskog cara, poslanici Britanie i obćinâ benetačke i batavianske, koj je mir dne 26. siečnja 1699. podpisan.

Kapela spomenuta okrugla je sagradjena na način one dasčare, u kojoj su poslanici sastali se i držali svoje sjednice. Na njoj su četvora vrata sa četiri svieta strane, od kojih vratah sad su iztočna zazidana i pred njima podignut je krasan oltar sa slikom majke Bogorodice, a troja ostala vrata služe za ulaz u crkvicu, koja je godine 1855. nastojanjem karlovačkog katol. župnika, pokojnog Tome Ilakovca o trošku obćine i podporom milostivog našeg kralja ponovljena i popravljena. Ista kapela ima svoja zvona i svoje orgulje. Što istu kapelu osobito ukrašava i od drugih crkvicah razlučuje, to je okrugla njezina slika, nutarnja galerija po cielom prostoru i visina njezina u toranj svedena neba (Kuppel). Na gospine svetkovine obdržaje se u njoj svetačna služba božja.

II.

Usried sriemskih Karlovacah nalaze se na briegu, s' koga se veća strana mjesta i okolice sa velikim prostorom preko Dunava ležeće bačke ravnice može pregledati, nalaze se, rekoh, iza varoške kuće razvaline starog, ogromnog zida, o kom se pripovieda, da je ostanak zida od onog vitežkog dvora, u komu je njekoč njeki vitez Karlo, gospodar od Karlovacah, stolovao. Čujem, (a to bijaše god. 1857.), da se nalazi opis iste vitežke stare kule, od koje je mjesto dobilo svoje ime, u knjižnici i pismohrani srbske patriaršije. Nu spomenuta knjižnica za onda još bijaše neuredjena, i stalo bi velikog truda, izmedju

neuredjene gomiie knjiga i pisama na vozove pronaći dotični opis. S' vremenom i to će biti.

Kroz istu razvalinu teče i sad izvorvoda izvirajuća iz podnožja brega Čerata, koj nad starom razvalinom Karlovog dvora podiže svoju glavu, te se sljeva u česmu na gradski trg. Ista izvorvoda teče posred stare razvaline zidanim hodnikom, koj je po svoj prilici sazidan zajedno sa propavšim gradom.

Poslje sam od pokojnog umirovljenog c. kr. prijamnika J, Drenovca u Zemunu dobio sliedeća data o postanju Karlovaca, a on ih je povadio iz njeke knjige, što ju je latinskim jezikom napisao Ladislav Sečeny, njekadašnji biskup sriemski, i koja je knjiga o Sriemu sad več vrlo riedka.

Ljudevit, vladaoc Duraca, ostavio je iza sebe dva sina, Karla, nazvanog Mali, komu je pripalo kraljestvo napuljsko i Ivana, koji je od svoga ujaka, madjarskog kralja Ljudevita, bio postavljen banom Hrvatske i Slavonije.

Ovaj ban Ivan, koga naziva povjestnica „Ivanom Hrvatskim“ pribere sad za svoga brata Karla Malog stranku u zemlji, koja ovoga po smrti kralja Ljudevita ugarskog proti kćeri i nasljednici istoga, kraljici Mariji, i proti njezinog supruga, kralja Sigismunda, na ugarski prestol pozove. Na to Karlo Mali ostavi svoje kraljestvo napuljsko i dodje u Ugarsku, gdje se godine 1376. kruniše. Ali vlada njegova ne bi dugog vieka, jer on naskoro zatim od Blaža Forgača u budimskom kraljevskom dvoru bude ubijen.

Ban Ivan, koji je nasilnu smrt svoga brata pripisivao uplivu kraljice Marije i njezine matere Elizabete, koja je kano starija kraljica pri vladi svoje kćeri učestvovala, namisli osvetiti se, i tako prilikom, kad su ove kraljice Slavonijom putovale, u predjelu izmedju današnjeg Dja-

kova i Gorjana zarobi kraljice. Palatin Gara i Blaž Forgač, ubojica Karlov. koji su kraljice na tom putu pratili, padnu tada od ruke banovih ljudi, kraljice pako budu njeko vrieme držane u zatvoru, i poslje kraljica Maria — buduć je mati joj, kraljica Elizabeta medjutim preminula bila — opet dobije slobodu, buduć se svečano zaklela, da nikada neće ići na to, da se za pretrpljenu nepravičnost osveti.

Pri svem tom zadana ova rieč nije bila održana, i ban Ivan bude od Marijinog supruga, kralja Sigismunda tako jako stiesnjen, da je naposljedku pao u ruke vojnicima ovoga. Smrt je banova zaista bila posve užašna. On je pogubljen u Pečuhu.

Nesrećni ban Ivan ostavio je iza sebe jedinca sina Karla. Nad ovim, koji je bio namjestnik prije nad Ugarskom vladavšeg doma Anžu-a, kralj Sigismund u toliko zagladi učinjenu onu njegovom otcu užasnu osvetu, što mu je poslje smrti supruge svoje Marie podpuno blagonaklonjen bio, i što mu je za izvanredne ratne usluge zahvalio. On ga je obdario znatnimi imanji u Hrvatskoj, u Slavoniji i Sriemu, i taj Karlo postade tada osnovateljem, utemeljiteljem mjesta, kano što kaže ljetopis, izmedju Čerevića i Beograda, koje po tadanjem običaju dobije latinsko ime i poslje se po imenu osnovatelja svoga nazove „Caroli vicas“ Karlovo mjesto, Karlovci.

Osnovanje ovo pada u vrieme od godine 1395 — 1400, a naseljenici su bili sa hrvatskih i slavonskih dobarah Karlovih, koji su se tada prišlaci iz Srbije znatno pomnožali i tako su sriemski Karlovci naseljeni. Karlo, koji se odsada nazivaše i gospodarom „Karlovaca“ ostavio je za sobom dva sina, t. j. Ivana i Kristu. Stariji Ivan imao je naročito u Hrvatskoj gradove i mjesta: Udbinu, Krbavu, Liku, Medvedgrad, i njegovi nasliednici dopiru

do samog vremena ugarskog kralja, a poslje bivšeg njemačkoga cara Ferdinanda I., pod kojim su i s' čijim su dozvolenjem zatim sbog oskudice mužkih nasljednikâ, predrečena ta imanja, uračunavajuć u njih i Karlovce prešla na sestriće; Ivana i Nikolu Zrinjskoga. Kristo, mladji sin. Karlov, osnovatelja Karlovaca, naprotiv toga zadobio je bio sebi pomoću ratne sreće postojano pribivalište u Njemačkoj, i on postane tamo osnovateljem grofovske „Karlovačke" porodice, od koje, ako smo točno izvješćeni, i danas još pobožna jedna loza, naime u Saksonskoj postoji.

Povraćajući se na naše Karlovce, na posljedku opažavamo, da je ono bivše utvrdjeno mjesto poslje kako je pao Beograd (1521. god.) palo pod tursko gospodstvo. Poslje karlovačkog mira (1699. god.) primi isto kraljevska komora, a kasnje ga pri ustrojenju vojničke Krajine ustupi komora dvorskom vojnom vieću (Hofkriegsrathu).

Grad stari Karlovci bio je u ostalom na istom mjestu, gdje se sada nalaze pravoslavna saborna i katolička crkva, a razvaline su se stare gradnje mogle viditi još do 1737. godine.

III.

Blizu sela Bukovca, spadajućeg na gradsku obćinu grada Petrovaradina, nalazi se dvie ure od istog mjesta u dražestnoj i romantičnoj okolici gorskog liepa predjela česma dobre izvorvode „Vilina voda", koju česmu ljudi iz okolice iz bliza i iz daleka ljeti polaze poradi dobre, osobito dobre i zdrave vode i poradi izgleda, koji se užiti može sa onoga divnoga mjesta, gdje su osim fruškogorskih vila već Grci i Rimljani, Turci i Germani vodu pili. Prosti narod u zdravlju i bolesti običaje se tom vodom umivati, sebe i djecu u njoj kupaju i peru, misleći, da je ljekovita i od svakog nastupa čuva.

Ista voda, koja izvire iz stiene, bistra je i čista kano nebeska rosa i hladna (zdena) kano led. Kod iste izvor-vode podignut je ljeta 1826. čardak iz dobrovoljnih prinesakah, na komu se mjestu često sastaju radi zabave stanovnici Karlovaca, Petrovaradina, Novogsada i Bukovca.

IV.

Znamenita je u Sriemu crkva „Gospe od sniega". udaljena od tvrdjave Petrovaradina pol ure na putu prama Karlovcem. Znamenita je ista crkva i glede svoga postanka i glede brestova stabla, koje se uz glavni drum pored crkve nalazi. Gdje se nalazi ista crkva sada, stajaše njekoč špilja sa česmom. Na ono mjesto običavahu dolaziti Turci iz tvrdjave Petrovaradina koji još pod svojim carem Solimanom god. 1521. ovladali bijahu cielim Sriemom i ondje se kod dvie izvorvode zabavljahu, od kojih jedna i sad nedaleko od crkve kano obilna i dobra česma teče. Dva turska drviša stanovahu onde i starahu se za iste česme, te posluživahu dolazeće iz tvrdjave goste ladjanom vodom, za koje podvorenje dobivahu od svakog gosta po koju paru milostinje.

Pohlepnost za novcem dovede drviše na to, da su iz rečene špilje napravili džamiu (munaru, tursku crkvicu), da tako namame svoje Turke bolje k' sebi, da dobiju više parâ.

Poslje kako ljeta 1688. Turci proterani bijahu, ostade ista džamia pusta prazna, i po nalogu cesara Leopolda dodjoše god. 1693. dva poslanika (missionara) iz reda Isusovacâ, koji se zauzeše za spomenutu džamiu, i budući da za onda nebijaše u Petrovaradinu nikakve crkve, pokloni jim istu džamiu za kapelu ostrogonski primas, kardinal grof Kolonić, i iz džamie postade i posvećena bude kapela „Neoskvrnjenog začeća Gospina".

Ista crkva nenazivaše se do god. 1716. inače, nego kapela neoskvrnjenog začeća Gospina; buduć pako pod predvoditeljstvom princa Eugenia Savojinskog cesarska vojska dne 6. kolovoza 1716. god., na dan Gospe od sniega na onom istom mjestu hametom potuče Turke, u komu kreševu padoše veliki vezir turski i janičarski aga sa množtvom svojih vojnikâ, bude na uspomenu iste pobjede preinačeno ime one crkve u „Gospe od sniega“. Njeki častnik pokloni crkvi sada još u njoj nalazeću se sliku, kano vjeran snimak rimske slike Gospe od sniega, koja slika mjesto prvašnje zauze mjesto na glavnom žrtveniku crkvenom, od koje slike i posvete sadašnja sakrištija, ondašnja kapela, bivša prvo špilja, a po tom turska džamia, dobila je sadašnje svoje ime.

Ista kapela, dakle još i sad obstojeća po turskom načinu sagradjena sakrištija, njekoč bivša turska džamia, razprostranjena je godine 1752. i znatno povećana, i tako je postala sadašnja crkva Gospe od sniega, koja leži u dražestnom predjelu na podnožju ogranka Fruškegore upravo na drumu (cesti) karlovačkom izmedju Petrovaradina i Karlovca. Pored iste crkve stoji još ono brestovo stablo, za koje gvozdenim lancem prikopčan bijaše i od Turakah ustrieljen podmaršal, grof Brenner, kad ga uhvatiše Turci u bitki godine 1716.

To brestovo stablo ogradjeno je za uspomenu rešetkavom ogradom i na njemu izpod otrokah na stablu vjesi slika sedam žalosti majke božje. Brist je jako ostario, ali uprkos tom širi na daleko do crkvenog krova jake svoje grane, i premda je zubom vremena iznutra oglodano i znatno oštećeno, te ošupljilo, još se neda, nego svako proljeće lista se i zeleni u svojoj starosti kano njekoč prvo sto i toliko godinâ.

Bregovi Fruškegore, što se k' podnevnoj strani od iste crkve podižu, ona su mjesta, na kojih ležahu u gore spomenutom turskom ratu turski tabori, i današnji dan još se zovu po vodjah ondašnjih turske vojske, naime Vezirac (breg), Alibegovac, Kara-agač.

V.

U Slankamenu, na bregovitoj dunavskoj obali, upravo naprama utoku Tise u Dunav vide se ostanci razvalinâ starog grada. Puk pripovieda, da je onde stanovao Branković; nu koji Branković i kada, o tom puk nezna ništa, zato sam potražio u poviesti Dimitrije Davidovića, pak nješto i o Slankamenu spomenuto našao. Evo što Davidović navodi o tom predmetu: „Vuk Grgurević, najstariji sin Jurja Brankovića osvjetlavao je obraz svoj više púta tako, da su ga Srblji nazivali Zmaj despot Vuče.

Kralj Matiaš Korvin, mladji sin Sibinjanina Janka (Hunjadia), koji se pazio sa despotom Gjurgjem Brankovićem, djedom Vukovim, obljubi ga tako, da ga potvrdi u despodstvu srbskom. Vuk Grgurević nazove se taki, čim postane despotom, Vukom Brankovićem. Nu, ako je i bio unuk Brankovića Gjurgja, opet zato nije nasliedio sve gradove, koje mu je djed imao u našoj zemlji u promjenu za Beograd, već je sjedio u Slankamenu, njega mu je poklonio kralj Matiaš 1474. poslje vojne, koju je imao s' Kazimirom poljskim kraljem, i u kom se ratu Zmaj despot Vuče osobito hrabrim pokazao.

Još godine 1471. bio je Zmaj despot Vuk u bitkah sa kraljem ugarskim na Savi kod Šabca. Godine 1475. udare Turci na tamiški Banat, i opliene ga jako. Zmaj despot Vuk bude opravljen od kralja Matiaša na njih sa više drugih vojvodâ, i Turci budu pobjedjeni i potučeni.

Udare Turci god. 1476. na Smederevo sa 40.000 vojske, osim toga podju i na Štajersku, Korušku i Kranjsku. Kralj Matiaš opravi na nje Emerika Niforu i Zmaja despot Vuka, koji iztjeraju Turke i prodru u Bosnu, gdje popale Sarajevo i Srebrenicu. Godine 1479. udare Turci opet na zemlje ukraj Save, Dunava i Drave, i odvedu silno roblje oko 20.000 dušâ. Zmaj despot Vuk požuri se god. 1480. na njih i razbie ih; prodre do rieke Morave u Srbiju. Isto tako udje Zmaj despot Vuk god. 1481 u Srbiju po smrti cara Muhameda, opustoši mačem i ognjem predjel braničevski i povrati se na zapovied kraljevu doma u svoj Slankamen. Godine 1482. bio je i on kod Smedereva, gdje su Turci potučeni od ugarskog kralja. Godine 1484. udare Turci u Kranjsku i vojska hrvatska pod Frankopanom i Srblji pod zmajem despot Vukom sa ugarskom vojskom potuku Turke na potoku Onavici. Godine 1490. umre kralj Matiaš i kraljem postane Vladislav II. Godine 1497. umre Zmaj despot Vuk Branković u Slankamenu u velikoj starosti.

U njekadašnjem gradu slankamenačkom, sadašnjih ostanci razvaljenih zidovâ, stanovahu po svoj prilici prije spomenutog Zmaj despota Vuka još i despote: Stevan Gjurgjević, koji se potucaše po Albaniji i po Talijanskoj, a pleme mu predje u Erdelj i najposlje u Sriem, dakle, ako ne spomenuti Stevan, to ipak njetko od njegovih.

Gjuragj Branković dobio je u promjenu u Ugarskoj za Beograd i predjel beogradski Kelpu, Bečej, Vilagoš, Munkač, Tokaj, Talju, Regec, Satmar, Besermin, Debrecin, Tur, Daršanj, a u Sriemu Slankamen i jednu kuću u Budimu, nu malo se je isti despot bavio u Slankamenu, svojoj gošpodštini. Sin ovoga Stevana predje sa mnogimi Srblji oko godine 1460. i naseli Sriem, te je valjda stanovao u Slankamenu. I Jelena, udovica Lazara Gjurgjevića, pri

bjegla je iz Srbije ovamo godine 1459. kog je ljeta došla Srbija sasvim pod turski jaram.

U Sriemu je živila njeko vrieme Angelina, supruga despota Stevana Gjurgjevića sa svojimi sinovi Jurjem i Jovanom i to u Kupinovu. Jovan Branković umro je u Brkasovu god. 1503. Takodjer Jelena, supruga Jovana Brankovića, živila je u Sriemu i do godine 1521. nazivala se despoticom; nu vidivši, da Turci udaraju sve većma na njezine zemlje, i kad god. 1521. osvojiše Beograd, pribjegne ona k' svomu zetu, grofu Frangopanu u Hrvatsku i onde umre.

Po tom bijaše despotom u Sriemu Ivan Čarnović, no o njemu se sumnja, da li je bio od plemena despotskog, dakle lažljiv to bijaše despot, kano što se veli o Jakovu Vasilieviću Trakličkom, koj je nosio naslov despota od godine 1552. do 1563.

U kome je turskom ratu i koje godine konačno porušen grad Brankovića Slankamen, nezna se, valjda kad je i ostali Sriem, Slavonija i Ugarska pala u ruke turske, i mnogi gradovi i sela vatrom popaljeni, porušen je i taj grad.

Na polju oko Slankamena vide se tragovi taborskih vojničkih šamacâ, na kom mjestu više pútâ taboriše se naše i turske vojske. U Slankamenu i okolici izkapaju se i nalaze često stari novci: grčki, rimski, turski, ugarski i austrijanski, od kojih više komadâ srebrenih, bakrenih i midenih i ja sam dobio za moju numismatičku sbirku.

VI.

Dobre pol ure od sriemskih Karlovacah mjesto je nazvano „Stražilovo“ vriedno spomene. Ondje je česma najbolje vode u cieloj karlovačkoj okolici, a ipak nalazi se oko Karlovacah česma skoro za svakim grmom i čo-

kotom. Voda je stražilovačka ako ne bolja zaista onakova, kano i ona na „Vilinoj vodici“, o kojoj sam gore govorio. Nad česmom sagradjen je troškom g. Patriarka Rajačića nov čardak, u komu se ljeti češće sastane veliko družtvo za popiti koju čašu one dobre vode smiešavši sa dobrim karlovačkim vinom, pak dobro s' dobrim kad se sastane, bude obično pjevanja, a da je zlo sa zlim, moralo bi biti plača.

Uz čardak nad česmom podižu se tri planinske glavice nebu pod oblake kano tri vjerna druga kad se sastanu i rukujuć pitaju za junačko zdravlje, tako je vidit ona tri lipovom šumom obrastla briega. Izmedju tri ona briega mali je ledinak prosječen planinskom strugom i uz jedan od bregovah na sjevernoj strani sagradjena je iz opekah velika kuća varoškog lugara i pred ovom i čardakom na ledini podignut častni krst drven, velik, crveno obojen.

Zaista liepo mjesto, divan i romantičan predjel i da je blizu kojeg glavnog grada, kano što je blizu Karlovacâ, brez dvojbe ono bi mjesto već odavna bilo u svietu na glasu. Tako je i sa divnom ljepotom naših plitvičkih jezera u ličko-otočkom okružju. Eto tako je dà, udes i mjestâ i ljudi zavisi često više od slučajnih okolnostih, od svoga položenja, nego od nutarnje svoje ciene i prave ljepote i dobrote.

VII.

Znamenit je Sriem već od rimskih vremenah, kad stajaše na mjestu sadašnje Mitrovice i okolo onog bivšeg štopskog mjesta, a sad stolice petrovaradinskoga okružnog upraviteljstva glasoviti rimski grad Syrmium, stolica prefekta rimskog, od kojeg starinskog grada nalaze se po cieloj okolici mitrovačkoj tragovi zidovâ, izkapaju mnoge

ploče i opeke, kamenite mrtvačke škrinje, stupovi i kipovi kameniti, novci, oružje, posudje itd.

Od kako su Turci oko god. 1460. počeli napadati preko Dunava i Save u naše zemlje, Sriem je često opustošen ognjem i mačem, kugom i svakom nevoljom trven i često naseljavan Srbljima bjegajućim izpod turskog jarma. Poslje kako dodje god. 1459. Srbija sasvim pod Turke, počmu mnogi Srblji pribjegavati u naše strane i naseljivati Sriem, gdje su pod svojimi despoti, pod vojvodami i knezevi živili. Godine 1522. prešlo je iz Srbije u Sriem 6 braće Bakića, i Radić i Božić, koji su se odlikovali junačtvom proti Turkom. Godine 1526. prešao je iz Srbije njeki Monastirlić i preveo više Srbaljâ u Sriem. Spomenuti Bakić poginuo je god. 1537. kod Osieka.

Godine 1690. za vladanja cesara Leopolda predje u austrijanske zemlje patriark Arsenia Čarnović sa 37.000 srbskih obitelji u Sriem i Slavoniju i naseli se po istih stranah i po Bačkoj i oko Budima i sv. Andrije u selih Pomazu, Kalazu, Čobancu, Sbegu. Patriaršija bude postavljena u sv. Andriji. Po tom godine 1718. obkoli princ Eugen Beograd i osvoji ga dne 8. kolovoza, i tako cesar zavlada Srbijom do Morave i Eugen počme opravljati Beograd o cesarskom trošku. Godine 1724. bude donešena stolica srbskog arkiepiskopa u Beograd; nu godine 1739. opet osvoje Turci Beogred 2. rujna, i onda preseli se stolica srbskog arkiepiskopa u Sriemske Karlovce. Godine 1788. bude Beograd opet otet od Turakah Laudonom austrijanskim generalom, ali poslje opet povraćen Turcima.

Godine 1716. podje Amet III. turski sultan na cesara Karla sa 200.000 vojske namjeri udariti na Petrovaradin i osvojiti ga; predje Savu, dodje u Sriem, opleni ga i poubija mnoge ljude, dok nedodje princ Eugen io, i protjeravši Turke iz Sriema, obkoli Beograd i osvoji ga.

Godine 1721. premjesti se stolica mitropolitska bivša u Krušedolu, nedaleko od Karlovacah, liep manastir, u Beograd; nu godine gore spomenute 1739. opet stolica mitropolita prinešena bude upravo u Karlovce, gdje je i sad stolica srbskog patriarka.

Godine 1792. zavedena je gimnazija karlovačka pod arkiepiskopom i mitropolitom Stefanom Stratimirovićem. Škoro za tim zavede isti mitropolit u Karlovcih i sad obstojeći zavod pod imenom blagodejanije, u komu oko 80 siromašnih učenikâ gimnazijalnih i bogoslovnih dobivaju bezplatno hranu, naime objed i večeru.

10.

O postanju imena njekih gradovâ, trgovištâ i selâ slavonsko-sriemskih; zatim biskupijâ, župa itd.

Prastare biskupije bijahu u Slavoniji i Sriemu: a) biskupija Mursenska (Episcop. Mursensis) u starom panonsko-rimskom gradu Mursi, sadašnjemu Osieku, utemeljena bivši po sv. Klementi, učeniku sv. Petra apoštola; b) biskupija Cibaliska (Episcop. Cibalitanus) u Cibalisu gradu stolujuća, gdje su današnji Vinkovci, koju biskupiju utemeljiše Epeneto i Andronik, učenici nasliednika svetih apoštolâ u četrvtom stoljeću, kad je u Panoniju već bila donešena luč svete vjere Isusove; c) biskupija Basianska (Episcop. Basianae), od koje stolica biskupska bijaše u Kraljevcih, u Sriemu, utemeljena takodjer u četvrtom stoljeću; d) biskupija sriemska (Episcop. Syrmiensis), u starom Syrmiumu, sadašnjoj Mitrovici, utemeljena po svetih apoštolih Petru i Pavlu. U petom stoljeću, kad su Huni i Avari porušili grad Syrmium, postrada i biskupija; ali ljeta 1229. utemelji Ugolin, arcibiskup koločki drugu sriemsku biskupiju, koje stolica bijaše u Ba-

noštru. Ljeta 1773. bijaše njena stolica u Petrovaradinu, napokon godine 1781. Bulom pape Pia sdruži se sa biskupijom bosansko-djakovačkom.

Zakonito sjedinjenih biskupijâ: bosansko-djakovačko-sriemske najstarije župe (parohije, plovanije) ove su: Gorjanska (Gorjane, njekadašnji spahiluk, gospoština Gare palatina) utemeljena god. 1332; Varoška, Varoš (olim Castrum Ujvár) utem. god. 1332., ponovljena 1783. Osječka u gradu (tvrdjavi) 1332, ponovljena 1688; Ivankovačka god. 1332, Nemačka god. 1332; Otočka 1332; Vinkovačka 1332; Jarminska 1332; Nuštarska 1333; ponovljena 1748; Tordinačka 1332; ponovljena 1737; Iločka (njekoč stolica sriemskog biskupa) 1332; Jankovačka 1332; ponovljena 1750; Gibaračka 1332, ponovljena 1807; Sotska 1332; Vukovarska 1332; Morovićka 1332; Vrbička 1660; Osječka (dolnje varoši) 1688, tako i gornje varoši; Kopanička 1600; Kukojevačka 1690; Lipovačka 1689; Babinogredska 1700; Ova posljednja župa prije god. 1700; bijaše filiale župne crkve u Lukačevu Šamcu; Svilajska 1660; Vrhpoljačka 1660; Brodska 1660; Ceranska 1660.

Babinagreda, moje rodno mjesto. O naselenju i postanju toga imena čuo sam ovu viest, pravo reći pripoviedku, skazku. Moj djed, koj je 95 godinâ živio i godine 1825. preminuo, pripoviedao je istu pripoviedku. Na mjestu, gdje je sad naseljeno selo Babinagreda, u kom se broji više od 4000 dušâ, bijahu od prilike prije 280 godinâ njive, sjenokoše gajevi i šume. Staro selo bivši u onoj okolici prije naselenja Babinegrede, i koje su Turci valjda u 16. stoljeću prije sklopljenoga u sriem. Karlovcih mira izmedju Austrije i Turske, porušili, te po tom stanovnici slavonske Posavine po zgodnih mjestih bez svakoga reda i okupa bili napravili svoje koljebe, o kojih je naš Relković u svomu „Satiru" pisao, kako su izgledale. Ovo,

rekoh, selo, već se niti po imenu nespominje, nego se samo veli „Selište“, staro selo bilo je na obali Save, oko potočića Sagnice i Dubočice.

Kad jednoć Sava sav onaj nizki predjel potopi, buduć naspa (gati) sad obstojećega nebijaše, nadjoše se stanovnici predjela sa svojom marvom u velikoj biedi. Na mjestu, gde je sad selo naseljeno, greda je (uzvišeno zemljište) uz baru Beravu. Istu odugačku gredu posjedovaše kano livadu, voćnjak i stan sa pčelinjakom njeka baba Keda. Ljudi u nuždi potopa potražiše suvo mjesto, gdje bi sklonili svoju marvu, dok opline voda i znajući, da je greda babe Kede još suva, onamo odoše sa svojom marvom na babinu gredu i ondje se skloniše. Na istoj gredi sedam obitelji nadjoše utočišće za svoju marvu, i ondje se već i nastaniše. Iste su obitelji bile: Kedačići, Kopići, Stojanovići, Vukovići, Stivići, Gregorovići i Kneževići. Ove porodice načiniše ondje sedam kućâ na babinoj gredi, i tako postade selo „Babinagreda“, u kom selu i sad od ovih porodicah potomci umnožani i razplodjeni žive.

Berava, bara, posried sela, koja često ljeti posve prisahne, a zimi navodnji, dobila je svoje ime po svoj prilici od tud, što bere u sebe i prima Saonicu, Jelas, Čevatovo i druge male bare, barice i struge.

Vinkovci, Andriaševci, Rokovci, obadvoji Mikanovci, Mirkovci, Ivankovo dobili su svoja imena od braće i koljenovićah: Vinka, Andrije, Roke, Mike (Nike, Nikole), Mirka i Ivanka, koji se prvi nastaniše i našeliše u ona po obali potoka Bosuta liepo ležeća mjesta, i druga ležeća po obližnjih brežuljcih, kao Mikanovci i Ivankovo. Djakovo dobi svoje ime od staroga Diacum'a ili od djakah, učenika, ondje bo od starine bijahu škole i djaci; Drenje, selo u djakovštini od drenika, drenove šume; Piškorevci od piskorah, ribicah, koje se u obliznjoj bari love; Vrh-

polje, selo ležeće vrh polja. Varoš, što njekoč varoš (grad) ondje bijaše; Vrbica od male vrbe; Osiek od osjeći, osjek ili obsjek šume, izsječena valdja šuma na mjestu stare Murse, pak varoš naseljen ili možebit od osik, mjesto, gdje su u šumi bile mnoge ose (zolje) sa svojimi osinjaci; Kopanica, što su prvi stanovnici valjda imali kopane u zemlji kuće, svakako će biti ime došlo od kopanja; Sikirevce od sikire; Svilaj od svile; Brod od broda (ladje), broditi, brodari, brodovi; Garčin od činiti gar (ugalj), praviti gar; Oprisavci, od ljudih, što pri Savi stanuju, kao što i leži selo pri Savi; Podvinje, što leži pod planinom zasadjenom vinovom lozom, gdje rodi dobro vino; Trnjane od trnja, što su ondje valjda rodile mnoge trnjine; Slobodnica, od slobodnog mjesta; Šumedje od šume; Zdence od zdenca; Bošnjaci, od naseljenih ondje ljudi iz Bosne, Bošnjaka; Cerna od cera na briegu; Gradište, od grada bivšeg na onom mjestu; Otok, od ade, otoka, obtoka; Berak od brati ili od berek, jarak, šamac; Ilok od Ujlak; Jankovci, od Janka; Novak, od Novaka, novo, od novih naseljenikah; Tovarnik od tabornik, (stari rimski grad Ulmos ondje ležaše i bijaše valjda stovarište živeža za vojsku); Vukovar, na potoku Vuki tržište, vašarište; Banovce, od ljudih banovih; Golubince, od golubovah; Mitrovica, od Mitra (Demetrie); Nikince, od Nike; Zemun od zemunice, kuće u zemlji; Ruma, od druma; Drenovci, od drenovine: Račinovci, od raci i novci, valjda su za rake dobivali novce; Raevoselo, od Rajka; Vrbanja, od banje (kupelji); Lipovac, od lipah; Karlovci, od Karla Horvata; Petrovaradin, (stari Cusum, Acumincum) od njekog Petra pustinjaka, koji je po pučkih skazkah ondje u špilji samotnoj obitavao prije, nego je tvrdjava osnovana i podignuta; Slankamen, od slanoga kamena tako naimenovan, koj se za cielo u onih bregovih nalazi, iz

kojih izvire ona slana česma, što i sad teče usried dolnjega Slankamena na dunavskoj obali; Kamenica od kamena.

11.

Još nješto o njekih pojedinih važnijih mjestih u Sriemu i Slavoniji.

I. Zemun.

Trgovački grad Zemun leži sagradjen na onom mjestu, gdje stajaše njekoč rimski grad Taurunum. Ime Zemun dobije grad od zemunice. Godine 1096. nalazimo u povjestnici prve krstonosne vojske spomenu o Zemunu, nazvanom takodjer Malevila. Zemun je pod Rimljanih, Hunih i Avarih i pod krunom ugarskom bio kano grad važna točka. Grad je taj mnogo púta opustošen i porušen.

Kad je pustinjak Petar od Amiena počeo nastojati, da se pomoću zapada otme grob Spasiteljev iz rukuh nevjernikâ, ciela Europa posluša glas pustinjakov, a papa Urban II. podpali za ovo sveto poduzeće srdca svećenikâ i ostalih Kršćanâ na crkvenom saboru u Klermontu, pak staro i mlado, veliko i malo priši krst na vojničku haljinu, zaključujući, poći oružanom rukom u svetu zemlju. Vatrena revnost Petra pustinjaka prodre bezodmorno kroz zemlje talijanske i francuzke, i narodi uzplamte za svetu borbu. Jedna četa zanešenjakâ nedočekavši polazak redovite krstonosne vojske, krene se pod vodjom Valterom od Pejezo i bratom njegovim (kaže se, da je isti pustinjak Petar s' njimi bio) preko Njemačke i Ugarske k' Carigradu, za moći prije svih otvoriti sveti rat proti nevjernikom. Do granice (medje) ugarske došavši, dopusti kralj Koloman prolazak vojske kroz svoju državu; ali počem se ista četa znatno umnoža svakojakimi skitnicami i leventami

do znamenitog broja 40.000 počme zulumčariti i nasilno postupati, te kralj Koloman nadje za nuždno, da skupi brže bolje svoju vojsku i proprati svoje nemirne goste do granice svoga kraljestva. Spomenuta četa podieli se na dvie strane. S' sprednjim odjelom vojske bijaše Valter kano upravitelj, a glavnom vojskom upravljaše njegov brat. Prispije Valter srećno do Zemuna. Brez ikakve nezgode predje on s' vojskom preko Save. Njekoliko leventnih krstonosacâ, koji su bili iza vojske zaostali, počmu nasilno postupati sa zemunskimi stanovnici, ovi sgrabe nasilnike, razoružaju ih i pošalju gole k' vojski Valterovoj; haljine pako njihove sa znakom krsta objese na gradske bedeme, kano da budu opomenom drugim krstonoscem, i ovaj neznatan slučaj dade povod velikoj nesreći.

Kad se je drugi odjel vojske približao granici bizantinskoga carstva, čuše krstonosci, da se je Zemun s Beogradom složio u tom, da upropaste krstonosnu vojsku. Čuvši to krstonosci jako se pobuniše i svaki čas očekivahu da će na njih navaliti oboružani dušmani, te ih upropastiti. U tom grozničavom razpoloženju stignu pod Zemun, i vidivši obješene na bedemu haljine svojih vojnikâ, budu osvjedočeni, da su Zemunci poubijali njihove vojnike, pak navale dušmanski na grad. Zemun nije bio spreman za rat. Gotfrid od Builiona i Valter od Bruis bijahu prvi, koji su pobjedonosno znamenje svoje nataknuli na zemunske zidove. Obuzeti zdvojenjem i bez nade, da će ih zanešeni dušmani poštediti, povuku se hrabri stanovnici u svoj nutarnji grad, za oprieti se u tiesnih ulicah; ali krstonosci ih konačno svladaše i 4.000 ljudi plati glavom. Što je moglo izmaći i spasit se od mača, razbjegne se po okolici, i tako nesporazumljenjem proliše Kršćani mnogu kršćansku krv. Pobjeditelj je pri osvojenju Zemuna izgubio samo stotinu svojih ljudi. Krstonosci zaplieniše

mnoga goveda, konje, svinje, ovce i drugu marvu, mnogo vina i pobjeditelji ostadoše pet danâ u Zemunu, i nebi bili ni još ostavili Zemun, da nije kralj Koloman žurno za njimi išao, da kazni učinjeno zločinstvo. Bugarska plati krstonoscem, što su sgriešili u Zemnnu. Na skoro zatim stigne vojska kralja Kolomana u Zemun i razbjegavši se stanovnici Zemunski povrate se doma. Za malo godinâ oporavi se Zemun i 50 godina poslje opet bijaše Zemun znamenit u bizantinsko-ugarskom ratu.

Pod ugarskim kraljem Gejzom II. (1150) bijaše Zemun, kano i drug mu Beograd jedno od onih ugarskih braništâ, o kojemu razlomi se sila Manuela I. Komnena. Zaludu bijahu sva naprezanja, svi napori grčke ratne vještine. Zemun se opre, iz čega se vidi, da je taj grad u ono vrieme morao biti tvrd i jak. Već je bila najveća strana Banata i južne Ugarske poplavljena grčkimi plaćenici, i sve je buktilo u plamenu, isti Stolni Beograd, a Zemun neprestano stajaše još nepovriedjen sve do mira, što ga Gejza II., sin i nasljednik Stjepana III. sa Bizantinci sklopi, i uslied koga Zemun, kano i Sriem i Srbija pade pod gospodstvo bizantinsko.

Poslje bizantinskoga gospodstva zavladaju Srblji Sriemom, i u ime Nemanje vladaše srbski poglavar Sriemom. Car srbski Dušan 1340. god. razprostranio je na daleko srbsku moć. Poslje jednog stoljeća po tom, kako su Nemanići bili se osililí, okonča bitka nesrećna na polju Kosovu srbsko carstvo.

Po tom pripadne Zemun i jedna strana Sriema, Slavonije i Bosne pod grofove Celjske, a pod krunu ugarsku. Pod vlašću celjskih gospodarâ bijaše Zemun, i razvaline još i danas, što se vide u Zemunu, ostale su od gradića celjskih gospodarâ. Zidan je gradić po načinu zidanja XV. stoljeća. U onom dvorcu ili je stanovao sam

vlastnik, ili njegov namjestnik s' vojnici; jerbo u ono vrieme, kad su krstonosci osvojili Zemun, osim bedema nespominje povjestnica nikakva utvrdjenja, a da je i za onda bio kakav gradić (tvrdjavica), zaista bi Zemunci, mjesto da se tuku po varoških ulicah, bili se povukli u tvrdjavicu. U bivšem ondje dvorcu, sadašnjoj zemunskoj razvalini, preminuo je veliki junak Sibinjanin Janko, nazvan Hunjadi. U tom gradiću držao je Ulrik Celjski sina Hunjadova, koji mu je po izdajstvu pao u ruke, u zatvoru; u istom dvorcu umro je na skoro za tim Ulrik, vlastnik dvora, kome je sin velikoga Janka, Vladislav Hunjadi do glave došao u dvoboju.

Po čem bijahu Turci podložili Srblje plaćati danak, i pokle su već bili Turci progutali bizantinsko carstvo, predju i preko Dunava i Save. Kako god što njekada proti Bizantinacah, tako su isto sad gradovi Zemun i Beograd skoro kroz čitavo stoljeće opirali se Turkom i služili kano prednji bedem zaštite Ugarske i Kršćanstva. Kod Zemuna i Beograda kušao je sreću još Amurat II., ali badava, a sin mu Muamed bijaše ranjen pod Beogradom. Pod žezlom kralja Matijaša (Korvina) bijaše srećna ugarska zemlja, a tako i Zemun cvjetaše za njegove vlade. Nu jedva što bijaše minulo 30 godinâ poslje smrti toga mudroga kralja, nastade za Zemun vrieme nevoljâ i tugâ. Sulimana II. postade carem turskim, i preduze nanovo rat proti Ugarskoj. S' nebrojenom vojskom, koju glavom predvodjaše, dodje pod Beograd, i ovaj grad i Zemun padoše pod tursku vlast.

Od godine 1521. do početka 18. stoljeća ostanu podrtine Zemuna pod turskom vlašću.

Uslied sklopljena mira u Požarevcu izmedju Austrije i Turske pripadnu obe savske obale pod vladu austrijansku, a iz onoga vremena proizlazi današnji grad Zemun. Pri

ustrojenju sriemsko-slavonske Krajine, podpao je Zemun krajiškoj vlasti, i za njekoliko desetinâ godina dokopao se takvoga blagostanja, da je god. 1752. postao slobodnom obćinom.

Pri koncu prošloga i u početku tekućega stoljeća sve se je više razprostranjivao Zemun. Tako je u devetoj desetini prošloga stoljeća postalo predgradje „Josefstadt", gornja varoš — tako nazvana poradi pritomnosti cesara Josipa II. pri obsadi Beograda pod Laudonom u Zemunu. U ono vrieme bio je onaj prostor, gdje sad leži predgradje, prazan, samo dvie male kućice, koje se i danas viditi mogu, pokazivahu mjesto budućega naselenja. U jednoj istih kućicâ stanovao je cesar i sad se zove ona kuća carskom. Godine 1816. postade drugo predgradje nazvano „Francensthal", dobivši ime svoje od cesara Franje I., koji je na godinu danâ poslje naseljenog predgradja posjetio Zemun.

II. Vinkovci.

Na mjestu, gdje sad leži bivše štopsko mjesto, sad stolica upraviteljstva brodskog okružja, stajao je njekoč grad „Cibalis", poslje nazvan „Bubalis", pak s' vremenom od njekog Vinka, koj se valjda, poslje kako „Cibalis" i „Bubalis" propade, ondje prvi naselio, dobi ime „Vinkovci". Kod Cibalisa bila je takodjer ona odlučna bitka, usljed koje car Konstantin veliki pobiedivši svoga sebi protivna druga Likina, zadobi gospodstvo nad rimskimi državami u Europi. Ovoj su se pobjedi radovali svi Kršćani, jerbo je car Likin, sudrug Konstantina velikoga, bio neprijatelj i progonitelj Kršćanâ. To se dogodilo god. 356. poslje porodjenja Isusova.

Osim Cibalisa grada bijahu za ono vrieme u današnjoj našoj Slavoniji, koja zemlja za vlade rimske pripadaše savskoj Panoniji, još bijahu ova znamenita mjesta:

Mursa, na onom mjestu, gdje sada stoji osječka dolnja varoš; Diacum ili Cortis, sadašnje Djakovo, Gurcum, gdje se sad nalazi selo Garčin i varoš Marsonija, sadašnji Brod.

III. Ilok.

U vrieme Rimljanâ zvao se Ilok, varošinac ležeći na desnoj, visokoj obali veličanstvene rieke Dunava, Cuctium, što svjedoči njekadašnji državni povjestničar Stjepan Broderić, koj navodi u tom obziru mnoge vjerojatne izvore, a to svjedoči i stari, rimski novci, žare (urne) i razno pokućstvo, što je odprije nadjeno u Iloku i u iločkoj okolici. Takodjer su okolo Iloka naišli starinari na ostanke rimskoga hrama, na kom je bio ovaj nadpis: „Dianae sacrum“, t. j hram posvećen Diani, božici lova. Iz toga se vidi, da je grad rimski Cuetium znatan bio. Ime ovo Cuctium izgubi se poslje kako pade rimsko carstvo, i kad su pobjeditelji Rimljanâ ostali Sriem opustošili, propade i taj grad, te kad su Ugri zauzeli Sriem, ništa već nebijaše od Cuctiuma do imena i tragovâ od razvalinah.

Ilok ili Vilok, vlastničtvo Ipolita, unuka Mohorova u valkovačkoj županiji darova kralj Bela IV. Dominiku od Valkova, sinu Petra Čaka, te ovaj dar potvrdi kralj Vladislav III., unuk Bele IV. god. 1283. Godine 1317. bijaše vlastnik meštar Nikola, sin Ugrina od plemena Čaka. Kasnije — poleg Arkiva za povjestnicu i starine Jugoslavena, knj. V. strana 197. — spadne grad na porodicu od Orbove. Po izumrću iste porodice darova god. 1354. kralj Ludovik I. Ilok Nikoli i Andriji sinom Andrije od Gare. Ovo darovanje potvrdjeno je god. 1356. i 1384. Godine 1403. bijahu vlastnici Vladislav i Bartol, banovi od Mačve, privrženici kralja Vladislava Napuljskoga. Godine 1410. i 1417, spominje se Vladislav i Mirko od

Iloka, sinovi Bartola, kano banovi od Mačve. Mirko bijaše kasnje ban Slavonije. Ovi su pripadali porodici tako zvanih Ujlakâ ili Iločki.

S' vremenom osili se ova porodica tako, da cieli skoro Sriem posjedne. Ujlaci postadoše hercegi od Sriema. Medju ovimi hercegi bio je najznatniji Nikola Ujlak, koj se natjecao sa Matijašem Korvinom za krunu ugarsku, te dobio kasnje od ovoga naslov kralja bosanskoga, čim se je i zadovoljio. Isti Nikola pretvorio je Ilok u pravu tvrdjavu i steko svojom hrabrosti u boju veliku slavu. Njegov sin Lovro protivio se svomu kralju Vladislavu u toliko, da već nije htjeo primati od njega nikakove zapoviedi, što je kralja na toliko ogorčilo, da je poslao s' vojskom na Lovru Bartola Dragfia. Ovaj obkoli Ilok, i kad je uvidio Lovro, da neće moći toj sili odoljeti, predade se milosti kraljevoj. Lovro bude zatim odveden u Budim, i ondje mu se parnica (parba) otezala dugo pred kraljevskim sudom, dok najposlje plemići i velikaši ugarski prisiliše kralja, da mu oprosti i sva mu njegova dobra povrati, Lovro je preminuo u Iloku god. 1523. i s' njim se sahrani u grob naslov sriemskih hercegâ i ime Ujlaka. U iločkoj samostanskoj crkvi nalazi se njegov grob i njegove supruge Kate, što svjedoče mramorne ploče s' nadpisi.

U istoj crkvi bio je takodjer pokopan i sv. Ivan Kapistran, muž pobožan i veleriečan, koji je skupljao krstonosnu vojsku i oduševljevao ju, te s' vitežkim Sibinjanin Jankom turskog cara Mehmeda odbi junački od Beograda. Pripovieda se, da su Turci tielo Kapistranovo izvadili is groba i bacili u bunar, a drugi opet vele da to nije istina, nego da su Turci njegovo tielo prodali za novce samostancima (Franjevcem), koji su isto prenieli u Ugarsku, i sačuvali u samostanu, u gradu Selešija. Nu kad je Franjo Perenji, bivši sliedbenik Ivana Zapolja.

osvojio taj grad, budu otete svete moći, Ivana Kapistrana ostanci, lišene svojih dragocjenosti i na zapovied Perenija bačene u bunar. Da takovo opako djelo niesu Turci učinili, nego drugi bezbožnici svjedoče: Timon, Amand, Hermann, Segedi, Serenji i Cinesia, koji su pisali o istom predmetu. Sveti Ivan Kapistran preminuo je 24. listopada 1456. god.

U Iloku bila je takodjer kroz više stoljeća i stolica sriemskoga biskupa; ali jerbo herceg Lovro nemogaše se nikako složiti s' biskupom, zato preseli se biskupska stolica u sadašnje selo Banoštar, koje je mjesto za onda bilo prilična varošica.

Od dvanajstog stoljeća do prve četvrtine šestnaestoga cvjetao je Ilok, ponajbolje pod vladom ugarskoga kralja Matijaša (1456 — 1494.), u koje je vrieme imao preko 10.000 stanovnikâ, koji su se osobito zanimali vinogra. darstvom i trgovinom vina,

Turski car Sulejman osvojio je Ilok god. 1526. i poštedio tvrdjavu, koja mu se vidjaše od potrebe poradi lagljega zaštićenja gornjega Sriema; zato postavi on Agu sa njekoliko stotinâ Janičarâ da čuvaju grad i da Aga upravlja s' narodom nesrećnim, koji tada morade težko robovati. Pod turskom vladom propalo je iločko i u obće sriemsko vinogradarstvo tim više, što Turci iz vjerozakonskih obzirâ netrpe tu struku poljskoga gospodarstva. Turci sade vinove loze po vrtovih samo za jesti groždje, ali nesade vinogradâ za dobivanje vina.

Pri odlazku Turakâ iz Sriema bijaše u Iloku jedva tisuća stanovnikâ. Turci držahu Ilok pod svojom vlašću do god. 1687., koje godine cesarski general Dinevald zadobije Ilok od Turakah, i od ono dobâ sve dosad neima Turakâ u Iloku. Tvrdjavu iločku zauzme cesarska vojska; ali ista tvrdjava bude poslje pod cesarom Karlom VI.,

otcem velike cesarice Marie Terezije kano nepotrebna tvrdjava porušena i sve kamenje preneseno u Petrovaradin za ondašnju tvrdjavu, koju isti cesar dade iznova graditi.

Poslje kako su bili protjerani Turci iz Iloka, poklonio je cesar Leopold I. knezu Liviju Odeskalku Ilok i ujedno podielio mu naslov: hercega sriemskoga.

IV. Mitrovica.

Mitrovica leži na onom mjestu, gdje za vremena Rimljanâ stajaše grad savske Panonije „Syrmium". Tko je prvi gradio Syrmium nezna se posve izvjestno; ali Bonfin, bivši njegda činovnik kod ugarskog kralja Matijaša, misli u svojoj o ugarskih stvarih napisanoj knjigi, da je još u prastaro vrieme njeki Syrmus, kralj Tribalâ, položio temelj tome gradu i nazvao ga po svome imenu.

Isti Syrmus suvremenik je kralja maćedonskog Aleksandra (354. god. prije Isukrsta), i borio se sa Traki, koji su u sadašnjem Sriemu živili. On ih pobjedi, ali se po tom jako zamjeri Aleksandru velikom, koga ipak ublaži liepimi darovi, i ovaj spremajući se na rat proti Daria, kralja Przijanskoga, ostavi Syrmusa na miru, i tako Syrmus, za uzvisiti slavu svoga imena postane utemeljitelj Syrmiuma.

Njekoliko godinâ prije poroda Isusova osvojiše Rimljani predjele od sinjega mora k' Dunavu, i Sriem dodje pod njihovu vlast.

Augustus prvi rimski car, učini Syrmium glavnim gradom savske Panonije i mnogi naseljenici iz Italije nastane se u njemu, te znatno umnože broj tamošnjih stanovnikâ, koji su za onda bili Traki i Tribali izmiešani s' Panoni i Iliri.

Car August smjesti u grad Syrmium velike žitnice za vojsku, koja je čuvala prostrane medje naprama Dakah,

koji življahu u sadašnjem Banatu, u Erdelju, Vlaškoj i Moldaviji. Rimljani su dugo se borili s' ovimi Daki, dok ih najposlje pobjedi car Trajan i podloži rimskomu carstvu.

Za vrieme toga vojevanja i kasnije bio je Syrmium za Rimljane s' toga vrlo važan, što su ondje imale vojske ugodan stan. Neprekidnimi vojničkimi drumovi s' Rimom skopčani Syrmium dobivaše onda iz glavne rimske oružnice brzo i lako svakolika. Iz Syrmiuma pako moglo se putem Save i Dunava oružje i štogod bi vojske bile potrebovale, bez svake zaprieke na svoja mjesta odpravljati.

Od starih spisateljah spominju Syrmium i zemlju sadašnju Sriem: Strabo, Herodian, Amian, Plinius, Flavius Vopiscus u opisu života cara Proba, Jornandes, Evagrus itd.

O položenju Syrmiuma zna se toliko, da se je taj grad pružao od podnožja planine „Almus", sadašnje Fruškegore, do savske obale, i po tome zauzimajući širok prostor, iznosio do pet običnih miljâ.

Stari spisatelji svjedoče, da je u tom njegdašnjem gradu bilo veličanstvenih hramovâ i više carskih dvorovâ (palačâ), jerbo veću stranu svoga života ondje provedoše rimski carevi: Konstancije, Probus, Gracian, Valens; a rodjeni odande bijahu: Probus, Aurelian, Karus sa sinovi Karinom i Numerianom, dalje Valens, Valentinian i Gracian. Za onda je moralo biti mnogobrojno stanovničtvo grada Syrmiuma, kad je ovaj blištao se u svojoj slavi.

U crkvenoj povjestnici pohvaljen je isti grad poradi toga, što su njegovi stanovnici kršćansku vjeru primili s' početkom drugoga stoljeća (poslje Isusa), poradi iste vjere progonjeni su i mučeni. Na skoro bijaše ondje arhibiskupija, koja je imala pod oblašću svojom cieli Iliricum.

Nalazi se u crkvenih koledarih o mnogih Svetcih i Sveticah, koji su njegda u Syrmiumu za kršćansku vjeru razne muke i gorku smrt pritrpili, naime: Maksimijan, Akutija, Timotej, Eris, Artaks, Vid, Tabija, Evgenda, Montan i Maksima njegova supruga sa četrdeset drugovâ, Siren, Irenej biskup, Dimitrija djakon, Dimitrija mučenik i mnogi drugi, kano što svjedoče pisci: Baronio, Galesin, Adon i Papebrok, koji su o tom predmetu pisali.

Bilo je u Syrmiumu takodjer i više crkvenih saborâ, izmedju kojih onaj je najznatniji, koji je držan pod predsjedničtvom cara Konstancia, sina Konstantina velikoga, i u kom Ariani održaše pobjedu nad pravovjerci. Ali po smrti cara Konstancia izgubiše Ariani podpor i trudom učenih sv. otaca crkve, osobito sv. Ambrozije bude krivovjerstvo Arievo izkorenjeno.

Na grad Syrmium udarali su prvi Huni pod Atilom 450 — 451. god. po Isusovom porodjenju pošavši oružanom rukom kroz Ilirik u Italiju. Godine 453. umre Atila, te po tom izbavi se i Syrmium od propasti, a poslje Hunâ vladaše u Syrmiumu Gepidi i Goti i pod ovimi oporavi se grad, postane velik i glasovit nanovo.

Devedeset godinâ po smrti Atile navale Avari iz Dakije na Syrmium. Ovi potomci Hunâ opustoše sriemsku zemlju, kojom prilikom opet postrada grad Syrmium. Car Justinian (iztočno-rimski), koj vladaše od 527. do 565. pomiri se s' Avari, primi ih u svoju vojsku i podloži sebi zemlju Syrmiuma i grad Syrmium nanovo se podiže, ali stare mu nestade slave, jerbo car Justinian ukide namjestničtvo carsko u Syrmiumu i istu stolicu arkibiskupa premjesti u Tesaliju.

S' koncem sedmoga stoljeća slabo se već govori o Syrmiumu u povjestnici, i pošto ga Bizantinci počeše

4

nazivati „Zeugmin i Zeugminum“ zaboravi se staro ime, i tako je trajalo, dok Ugri zauzeše zemlju.

Sliedili su mnogi ratovi, medjutim je stari Syrmium sve većma propadao tako, da su u vrieme ugarskoga kralja Matijaša po ravnici izmedju sadašnje Mitrovice i Fruškegore stajale razvaline od onih dvorovah, u kojih su njekoč sjedili rimski carevi i velikaši; viditi je bilo za onda još mnogo kojekakvih spomenika ležećih po zemlji, što kad je vidio glasoviti pjesnik Janus Panonius, izpjevao je pjesmu o slavi i veličanstvu staroga grada Syrmiuma.

Povjestnica spominje sliedeće narode, da su u Syrmiumu i okolo njega po sadašnjem Sriemu živili: Panonci, Iliri, Traki, Tribali, Rimljani, Daki, Geti, Jazigi, Markomani, Kvadi, Vandali, Goti zapadni i iztočni, panonski Rugi, Skite, Eruli, Longobardi, Avari, Franki, Grci, Hrvati, Srblji i Madjari. Svi su ovi živili u sadašnjem Sriemu, njeki dužje, drugi kraće vremena. Iz toga se vidi, da su se otimali svi stari narodi za sriemsku plodnu zemlju.

Godine 1525. navalili su Turci na Sriem, porobili ga i nemilice spalili, i tom su nesgodom razvaline grada Syrmiuma porušene do temelja; ali i sad još bez dvojbe imade pod zemljom dosta spomenikâ stare njegove slave, koji bi se mogli izkopati srećnim slučajem, pak bi se njimi razjasnila povjestnica one zemlje. Kad bi se obistinilo, da će se povući željeznica iz Slavonije kroz Sriem do Zemunna, tom bi se prilikom za cielo izkopalo dosta takovih spomenikâ. Ondje se izkapaju: stare opeke osobite slike i veličine, kamenite škrinje i grobnice, kameniti kipovi, kamenite ploče, stari novci, od kojih puno imam u mojoj numismatičkoj sbirci itd.

12.

O starinah u slavonskoj Krajini.

1. Razvaline jako oglodane zubom vremena njekadašnjega grada „Zvizdana“ nalaze se u šumi izmedju selah: Lipovca, Morovića, Strošinacâ, Soljanâ i Vrbanje na obali potoka Studve. Zvizdan zovu i Gradcom. Okružava ga šuma stoljetnoga hrašća, i po istimi razvalinami vidi se dublje, iz čega se može zaključiti, da je slava toga grada davno pala i zviezda mu se sreće ugasila; samo gomile razvaljenih bedema i slabi tragovi zasutih šamacâ sa izdrobljenimi komadići pljosnastih opekâ pokazuju mjesto, gdje je bio grad, i gledajući obseg razvalinâ dade se zaključiti, da je morala biti velika gradjevina.

2. U selu Lipovcu (petrovaradinskom okružju) na obali potoka Bosuta vide se znatni tragovi bedemâ i šamacâ od starinskog gradića „Dragovca“. Ništa se o njemu nije uzdržalo u pučkih skazkah do jedinoga imena, i ustmeno predanje veli sve do danas, da je ono grad „Dragovac“ na utoku Spačve u Bosut.

Još se ondje nalaze razvaline zidovâ crkve sagradjene po iztočnom slogu. Bila je crkva maljana, od čega i sad se vide tragovi po zidu, osobito jedna slika na polu se uzdržala, ostala bez glave, ali predstavlja lik tiela njekoga oružanoga viteza odjevenoga po grčki i u plašt zaogrnjena s' njekim oružjem za pojasom. Ondje je sad groblje lipovačko. Od iste razvaljene crkve, na 300 korakâ daleko vide se tri jednolika u redu stojeća okrugla brežuljka, o kojih pripovieda puk, da su pod njimi zakopana tri zvona iste crkve. Izkopan u Dragancu stari, ovelik, bakreni rimski novac dobio sam od g. učitelja L. G. rodjena Lipovčanina za moju sbirku.

*

Na obalah potoka: Studve, Spačve i Bosuta nalaze se mnoge stare razvaline, tragovi bedemâ i šamacâ od starinskih gradićah i tvrdjavicah.

3. Izmedju selah Batrovacah i male Vasice na obali Bosuta vidit je takodjer tragove bedemâ, šamacâ i razrušenih zidinâ, i to je mjesto ondašnjemu puku poznato pod imenom „G r a d i n a“. Sudeći po obsegu razvalinâ i po liepom položenju mjesta i ciele one okolice, morao je i ondje biti njekoč znamenit grad.

4. U selu Moroviću (petrovaradinskog okružja) nalaze se znameniti ostanci razvalinâ Morović grada. Ovi su ostanci zidinâ upravo na uglu bregovite obale, gdje se potoci Bosut i Studva sastaju. Zidine su još i sad — poslje više stoljećah — prilično dobro uzdržane. U njih podignut je stan c. kr. satnika (kapetana) postojavše morovićke satnije. Glavni zidovi s' kapijami stoje još čvrsto, kano da prkose vremenu. U zidu pri glavnom ulazu vidi se povisoko od temelja bomba (bumbarda) koliko velika bundeva. Valjda je onakovimi ogromnimi bombami tučen njekoč grad od Turakah, te su stanovnici tvrdjave umetnuli tane u zid na uspomenu ljutoga boja i žestoka kreševa.

Zaključujuć iz obsega zidinâ i liepoga, jako udesnoga i zgodnoga položenja mjesta morao je stari Morović grad biti puno važan, za cielu onu stranu naše Slavonije; moralo je biti mjesto jako znamenito i važno, počem okolo njega nalaze se na prostoru od prilike dvie □ milje mnogi tragovi starih gradićâ i tvrdjavicâ, šamacâ i bedemâ: **Z v i z d a n a**, **L j u b a n j a**, **D r a g o v c a** i **G r a d i n e**, sa mnogimi inimi, o kojih ovdje pišem.

5. Blizu razvalinâ Z v i z d a n a k' zapadu leži L j u b a n j, njekadšnji gradić i tvrdjava, sad samo gomila zemlje, tragovi šamacâ drobljenje starinskih opekâ označavaju

mjesto, i pokazuju, da je njekoč bilo nješto, a sad nestalo svega do gologa imena.

6. Izmedju sela Lipovca i Batrovacah, na drumu uz Bosut nalazi se mjesto nazvano: „Dobra voda“. Na tom je mjestu Bosut jako dubok, i mjesto sad označavaju tri velike, stare topole. O tom mjestu pripovieda puk, da je gnjezdo utvorâ i sablasti. Puk veli da vile i vilovnjaci najvole boraviti i stanovati okolo topolah i na njih, zato se i miče uviek lišće na topoli. Puk noću prolazi sa grozom i užasom pored toga mjesta, premda su to samo umišljena strašila.

7, Kod sela Podgradja, filiala Njemačke župe u brodskom okružju, na Bosutu nalaze se takodjer tragovi stare tvrdjave, starinskoga grada, i spomenuto selo dobilo je po svoj prilici odtuda svoje ime, što je naseljeno pod gradom.

8. Kod sela Novoselo u brodskom okružju nalaze se njeki stari bedemi i šamci, za koje nisam mogo propitati, što su i kakovi su bili.

9. Na potočiću (strugi) Luki kod sela Lipovca nalaze se kod crkvice posvećene sv. Luki Evangjelistu razvaline starinskoga zida, i sva je prilika, da su iste razvaline njekoga staroga samostana. Blizu toga mjesta polje je nazvano Kaludjeri.

10. Na mjestu sadašnjega sela Soljane u brodskom okružju, ležao je pod vladom Rimljanâ grad „Solano“, odkuda je valjda dobilo selo svoje ime.

11. U šumi izmedju selah Županja i Bošnjakâ u brodskom okružju na dubokoj bari nazvanoj Virovi vide se bedemi i šamci starinske, po svoj prilici rimske tvrdjavice, i nalaze se ondje još i sad (1844 god.) komadi rimskih opekâ. Na istom mjestu izkopanih rimskih novacâ midenih i bakrenih imam u mojoj sbirci starih no-

vacâ i to od carevah Vespasiana, Nera, Hadriana, Antonina Gordiana i Klaudia. Stoljetno hrašće okružava mjesto rimskih tragovâ. Tvrdjavica nije mogla biti velika; ali je bila na putu u stari Syrmium, pak je za Rimljane mogla biti važna točka vojnička, uz koju je, sudeć po liepom predjelu, mogla biti i rimsa naselbina.

12. Nedaleko od sela Rokovacah u brodskom okružju vide se veliki i visoki zidovi starinskoga (valjda grčkoga) samostana i zovu se Rokovačka zidina", od koje uz Bosut potok nalaze se na desnoj obali, blizu šume po sadašnjih vinogradih i njivah tragovi starih bedemâ i šamacâ i njeki podzemni zidani svodovi.

Puk pripovieda, da je i ondje nekoč bila varoš, kojom je vladala njeka poganska gospoja, što je sjedila u Cibalisu, i dala mučiti mnoge Kršćane, izmedju ostalih i biskupa Andronika.

13. Izmedju selah Babinegrede i Kruševice u brodskom okružju, na Šamačkom drumu (cesti) nedaleko od mjesta, gdje se potočić Dubočica iz bare Vira iztičuć u Savu izljeva (što mu sad nasip (gat) prieči), upravo na bregovitoj obali dubokoga Vira, sačinjavajućega ondje poluotok, nalaze se razvaline bedemâ gradića „Kostromana", koja je tvrdjavica sagradjena po ustmenom predanju od njekog bosanskog viteza Kostromanovića. O tom Kostromanu pisao sam obširnije u Danici ilirskoj godine 1849., (broj 28).

14. U selu Mikanovci nalazi se na briegu stara kula, sad toranj crkve sv. Bartola mučenika, o kojoj se kuli kaže da je za vremena, dok su Turci vladali Slavonijom, bila turska munara (džamija sa munaretom). I sad je ista kula onakvog oblika, kakvog je i nekoč bila, samo je prominjen krov i služi za crkveni zvonik. Zidovi bivši njekad turske džamije popravljeni su, i sad je crkva. Kula

je sazidana od temelja okrugla, a zid je jak i temeljan, opeke dobro žežene i otanke.

15. U Lukačevu Šamcu, malom seocu u brodskom okružju na obali Save (gdje sam učiteljevao od 17. veljače 1832. do 11. studenog 1835. god.) vide se starinski šamci, koje je njeki kapetan Lukač, polag pučke skazke, podignuvši vojničke zaklone i bedeme, dao kopati u turskom ratu, i od istih šamacah Lukačevih dobilo je ono seoce svoje ime. Na mjestu šamacâ stajaše za obstanja kordunskih straža čardak, u komu stanovaše vojnici na kordunu i uz šamce skela, sastanište, gdje se Bošnjaci sastaju po dvaput svakog tjedna sa našimi i trguju.

16. Isti onakovi šamci, kano što su spomenuti u selu Šamcu, nalaze se uz Savu i blizu sela Jarugah, idući od Šamca k' Brodû, i biti će iz iste dobe ratovanja s' Turčinom.

17. Izmedju selah Sikirevci, Jaruge, Gundinci i Beravci nalazi se blizu Beravacâ groblje na brežuljku obale bare Moštanika s' malom crkvicom i to se mjesto zove „Gradac". Po svoj prilici bio je i ondje njekoč njekakvi gradac. Predjel je liep i romantičan. Sava nije daleko, i nigdje na blizu neima brežuljka, do samo na onom mjestu. Groblje je ondje od zamande, odkad je valjda i selo Beravci naseljeno na bari Beravi, odkud i ime selu.

II. DIO.

NACERTI SLIKA POJEDINIH.

I.

Baba Jovica.

U plodnoj Slavoniji dražestni su predieli, liepa, timarna sela, narod dobroćudan, zadruga gotovo u svakoj kući. I gdje je sloga u zadruzi, gdje stariji ljubi svoje mladje i, kano pravedan otac, gdje domaćin pazi na svoje ukućane, a mladji počituju i slušaju starije, ondje je božji blagoslov i svaki napredak u domu, kuća svega puna i lonci nepogledaju začina iz susjedstva. Kadšto zavisi sloga i ciela sreća onakve zadruge o domaćinu i domaćici, često i o pojedinih članovih zadruge.

U selu Trnjanih slavonske Krajine, u liepom, prekrasnom, može se reći, predjelu, gdje ima i ravna polja za bjelicu pšenicu i kršne gore za vinovu lozicu i zelena luga za gradju i ogrievo i za žirovinu i pašu marvinsku i nizinâ za šarene livade i sjenastih gajevâ za lovinu i drugu potrebu, udobnosti i razkoš, dubravâ za pašu, liepih stanovâ, voćnjakâ vrtlovâ, pčelinjakâ, barâ i potokâ za ribolov i svega u izobilju, što je poljodjelcu potrebito i koristno. — U tom, rekoh, slavonskom selu ima kuća, u kojoj i sad žive zadruga spokojno, srećno i zadovoljno; jer ima svega, što prost zemljodjelac potrebuje — kuća imućna, izmedju boljih. I njekoč prije četerdeset i pedeset i njekoliko godinâ — 1810. je tako bilo, možebit i bolje u onoj kući, dok je u njoj živio kano domaćin djed Stevan sa svojom babom Jovicom i djecom i zadrugom. Stevan stari bio je valjan, čestit, razuman

domaćin, radin kao crv za korom, prema mladjim svojim pravedan i ljubezan otac, koji nije činio razlike izmedju sinovah i sinovacah, kćerih i bratučedah, svojih sinovićah i izmedju njihove djece. A baba Jovica biaše uzor marljive, vješte, dobre i ljubezne majke domaćice. Cvjetalo je pod njezinom rukom domaće gospodarstvo, kano pod rukom njezina muža poljsko. U kući i okolo kuće sve uredno sknadjeno, spremljeno i čisto, da bi mogao meda laznuti. Marva i živad, sve sito i gojno, vrt uredan, marva čista, staje pune, mliečnjak pun bieloga smoka, jestbinica mrsnoga i postnoga, pivnica puna vina i rakije, žitnica puna žita i brašna, tobanja puna kukuruza, stublike pune prosa, sirka, lanena i bundevskoga sušena sjemena i suha voća, ošapa i svježa voća. Sve liepo i krasno. Volovi su japarni, krave, ovce i koze muzare gojne, konji čili. Puni obori rogate marve, sienici siena, štaglji i gumna žita, družina u domu rušna prtuštinom i suknetinom; ima dosta lana i vune.

Djeda Stevana i babu Jovicu svatko je u domu i u selu, i u cielom predjelu počitovao i ljubio. — Iz života babe Jovice nakanio sam pripoviediti smiešnu crticu, što sam ju čuo prije 35 i više godinâ od stare svoje punice, koja je u oči u glavu poznavala babu Jovicu, i nije se mogla dosta nahvaliti njezine vrline, pak bi se uviek moja punica veselo nasmijala, kad bi pripoviedala to o babi Jovici, koja joj je tu crticu sama pripoviedala. — Upravo je doba žetve. Djed Stevan skupi mobu. Svatko je rado išo u mobu k' Stevanu; jer je svatko znao, kako djed Stevan časti svoju mobu smokom, zaoblicom, vinom i rakijom; kako se kod njega nalazi, što u drugoj kući jedva i na božić, i kako baba Jovica znade svako jelo ukusno, gospodski skuvati i kako zna milo i drago dočekati, i podvoriti, opitati, razgovoriti, ljubezno pozdraviti

svakoga i odzdraviti svakomu, kako zna svakoga gosta i poslenika izpokojiti.

Djed Stevan ode sa družinom domaćom i sa mobom u polje na žetvu, a baba Jovica ostane doma sa dvie snašice, da kuva i spravlja ručak, užinu i večeru za poslenike. U punoj kući lako je vještoj domaćici sgotoviti objed. I baba Jovica skuva ručak i užinu. Snašice, ručkonoše odnesu ručak u loncih i drugih posudah u polje, kamo je djed Stevan, pošao ranim jutrom, poneo kruha, sira i mesa suha i slanine i vina i rakije. Kad se već kasno popodne povrate ručkonoše iz polja, kamo su nosile užinu, da pomognu staroj majci spremiti obilnu večeru za poslenike pri kojoj budu zaoblice, pečeni zaoblo šilci, odrastli jagnjići ili jarčići. Imadoše snašice babe Jovice šta i viditi došavši doma iz polja. Baba Jovica pala, kano mrtva i spava; zaduvala se i hrče, sva u vatri i znoju u licu. Bude ju snašice. Aja! neda se probuditi, ni dozvati. Jaoj i pomagaj! počmu snašice zapievati, cviliti i plakati, vidivši, da jim je mila majka grdno oboljela. One udri u plač i jauk, a domala eto djeda Stevana, koji se je požurio doći doma, da pomogne sve spremiti za poslenike, stol prostrti, zaoblicu i piće pripraviti, kako će sve biti dobro udešeno i, kako valja, spremljeno i uredjeno. On s' kolah, žacne se i poplaši od krike svojih snahâ, koje pritrče otvoriti avlijsku kapiju, prihvatili konje, kad je došao, te mu kažu tužnu viest.

„Šta je?“ upita.

„Zlo!“ vele snašice; „eno majka leži, nezna ni za sebe. Neznamo, što joj se dogodilo. Bila je zdrava, čitava, kad smo odnieli užinu u polje, i nije se nimalo tužila, da bi joj bilo zlo, a sad se neda ni dozvati, kano da je već mrtva, samo što još diše.

Starac Stevan pristupi k' svojoj starici, klekne k' njoj, gdje leži, uzme ju za ruku, zovne imenom: „Jovico! Jovko!“ Ništa; neda se probuditi, spava kruto. Pogladi ju po zažarenom, znojnom licu; pozna, što je, donese ponjavu (platu, čaršav). Polagano i obzirno, nježno, kano majka svoje milo čedo, spremi ju u ponjavu i sa snašicami odnese dosta potežko breme; jer je stara Jovica bila žena glavita i puna. Odnese ju u kiljer, kućar ili ajat. Takve sobice ima svaki muž i žena u Slavoniji uz obću kuću, gdje žive ciela zadruga. I zimi svi ukućani prebivaju u obćenitoj velikoj sobi, gdje se nalazi postelja do postelje, kano u kakvu vojničkom obitalištu, u vojarni (kasarni.)

Djed Stevan, poštenjak, kano što ih se malo nalazi, nekaže ništa nikomu nego samo izgovori svoju staru pred družinom domaćom i pred poslenici, kako je sirota valjda od težka i mnogoga posla iznenada strašno oboljela; ali se uzda, neće biti pogibelji. Što se nikad nije dogodilo staroj Jovici u njezinu životu, to ju snašlo onda. —

Moba se vrati s' mrklim mrakom iz polja natrag kući. Djed Stevan dočeka svoje poslenike, počasti jih svojski. Bijaše tu kuhana i pečena jela, mrsna i posna smoka, gibanice i sirenja, sira počinjena, zaoblice, rakije i vina, svirke, pjevanke, kola, igre, plesa i zabave do njeko doba noći. I jedva u njeke razidju se veseli i zadovoljni gosti. Sve bijaše u svojem redu; ništa nemanjkaše, do jedino liepe rieči babe Jovice, koja je u to vrieme u svojem ajatu svejednako onesvieštena spavala, kano puh što zimi spava polumrtav. Sutra dan probudi se baba Jovica prilično zdrava; samo joj se činilo. kano da ju boli glava i njekako je lomna i težka. Pitaše ju na samo stari Stevan:

„Bora ti, Jovko! što to bijaše juče s' tobom?“

„Stevane!“ odgovori mu starica: „ni sama ti neznam pravo kazati, što me je snašlo. Kad sam dogotovila juče užinu za poslenike i poslala snaše — ručkonoše u polje, da odnesu jelo poslenikom, bijah ti umorna, utrudjena, kao smlatjena, gladna i žedna. Uzmem čančić čorbe i pojedem. Uzmem i variva, a najposlje komadić kuhana kuliena, što sam ga poslenikom uz varivo skuhala. Kulieni su nam ove godine dobri; nemogu biti bolji, rumeni, kano ruža i dosta slani. Kad pojedem komadić kuliena ožednim i uzmem mali vinski hržić. Odem ti u pivnicu, natočim šiljerca vina, onoga staroga. Nješto mi se prohtije, popijem u slast pun hržić (tikven pehar), odem i natočim po drugi put, sve mi sladje, kako nikad dosele. Tako ti je, kad će zlo da bude. Kud sreća da sam prestala, kad biaše najsladje. Po svoje zlo odem i po treći pút po vino i popijem valjda i treći pun hržić. Po tom legnem i zaspim tvrdo. I evo me, sad sam se probudila. Stevane! prosti mi, sgriešila sam, kako nikad. Ali ni odsele, što mi je bilo, neznam ni sama. Sad mi je samo do toga, što će djeca o meni misliti?“

„Neboj se!“ odgovori joj Stevan; „ja sam se začudio; ali mahom juče dosjetio, što ti se dogodilo. Djeca neznaju o tom ništa, i nitko nezna, a ni netrebaju znati. Ja sam sve juče udesio, kano što valja. Ti znaš, draga moja Jovko, da sam se i ja kadšto već nakitio vincem u družtvu, pa zato niesam pijanac. Tako si i ti jedanpút u svojem živòtu potepla se na hržić. Naš je stari šiljerac čudno vince, i lako se čovjek u njem prevari.“

Po Jovku je mučno i potežko bilo, pa se je svejednako sama ukoravala, što joj se to dogodilo. A Stevan ju je tješio. I da sama baba Jovica nije poslje kazala, što joj se dogodilo sa šiljercem, nikad nebi znao za to nitko, do Boga i njezina starca, poštenoga Stevana.

Tako valja da muž žive sa ženom, da jedno drugo poštuju i ljube, da vierno podpomaže jedno drugo u svakoj zgodi i nezgodi, svojski se zaklonjajuć i braneć, čast čuvajuć jedno drugom: pak će onda za cielo srećno i zadovoljno živiti, kano što su živili djed Stevan i baba Jovica.

II.

Čiji je ćuran (puran) teži na vagi.

Za božić svatko sprema zaoblicu: prase, ćurana (tukana), kako tko može; a i po dvie. Ta dva su dana božića i treće pojutarje! Mogu li dakle huditi i dvie zaoblice?

Zivieli su u slavonskoj Posavini dva stara častnika u miru, jedan nadporučnik, koji se još za turskoga rata pod Sokolom (gradom) u Bosni proslavio i u prvom ratu francezkom s Napoleonom kano stražmeštar dobio kolajnu; a drugi je bio zastavnik ili barjaktar, postao častnikom u ustanku (u insurekciji), kad su skupljane čete dobrovoljacâ proti istomu Napoleonu I. i po našoj domovini, te od staroga, izslužena podčastnika krajiškog postade zastavnik. Obadva častnika življahu kano susjedi u prijateljstvu. Zastavnik stari bijaše čovjek prost, neuk i rado se hvastao. To je znao stari nadporučnik, koji biaše čovjek i učeniji i izkusniji od onoga, a uza to bio velik šaljivac, pak je rado provodio šalu sa svojim susjedom.

Njeke godine na Tucindan (dan pred badnjak) dodje zastavnik k' nadporučniku i hvali se, kako mu je ugojen ćuran, da ga težega nema na blizu. Nadporučnik dade svoga zaklanoga i očišćenoga ćurana donieti, da ga zastavnik vidi.

„E, moj gospodine!“ zastavnik će reći, „moj je púran i veći i teži. Ako nevjerujete, hajdmo k' mojoj kući, pak ćemo mjeriti na vagi najprije moga, pak onda vašega!

Nadporučnik, šaljivac, pristane na to i kaže: „Gospodine susjede, idite kući! Eto mene k' vam, dok se obučem.“

Zastavnik ode, a nadporučnik uzme sa svoje stare duvarne ure iz druge sobe dvie zamašne pritege i turi u praznu utrobu očišćena purana medju salo. I po tom ode k' susjedu zastavniku.

Došavši tamo, uzmu vagu, vagnu zastavnikova purana. Težak liepo. Odu k' nadporučniku s' istom vagom, vagnu, teži ćuran za njekoliko funti. Zastavnik nevjeruje, pošalje po svoga púrana, mjere opet.

„Vražji púran!“ ljutito reče zastavnik „pozobao mi je punu stubliku orahâ, pak opet se nije ugojio, kano ovaj.“

Tek poslje, kad već od púranah nebiaše ni traga, kaže nadporučnik svomu susjedu, kako ga je prevario. I stari se znadu prošaliti i sve bez zle volje. —

Zastavnik je to pripoviedao barem njekoliko hiljada púta, kako ga je susjed popurio nategom od ure, i uviek je dokazivao, kako mu je ćuran pojeo punu stubliku orahâ, dok se ugojio za božić.

Tako običaju i naši prosti ljudi često hvaliti se dobrim konjem, gojnim volom, izvrstnom kravom muzarom, tustim hranjenikom, kućom, stanom, njivom, livadom, dubravom, dapače istom debelom slaninom; pouzdanom kosom ili pouzdanim srpom, dobro udešenim plugom i drugim, čim se narod bavi što mu je milo i drago. Tako i ovi stari častnici još i u svojoj starosti

drže se običaja naroda prostog, iz kog su nikli. U tom obziru često se pretjeruje i to je, makar i neškodljiva slabost u značaju našega puka.

III.

Čudan liek, kojim se vida zubobolja.

Tri prosta vojnika i frajt čuvaju stražu na kordunu uz Savu. Čardak, gdje službuju, stoji u njekom zabitnom burumu. Blizu čardaka velik grm šipkovine (divlje ruže), a oko grma uzrastla visoka kopriva, čičak i trnje. Jedan od vojnikah potuži se, kako ga ljuto boli zub. Frajt, velik šaljivac, pak veli vojniku: „Franjo! ja znam liečiti zubobolju, ako ćeš me poslušat, proći će ti zubobolja.“

„„Daj, brate, čini što znaš, lieči, vidaj, poludit ću od ljuta bola,““ veli vojnik.

„A ti, znaš šta? Vidiš onaj šipkov grm, hajd' trči okolo njega bezobzirce. Kad dodješ s pram mene, ja ću te zapitat: „Franjo! bolel' te zub! Ti odgovori: Nebole! pak trči opet okolo grma neobziruć se, i tako ćeš do tri pút.

Bolan Franjo poleti kroz koprive, čičak i trnje okolo grmja, jedva prodre kroz šiprag; sav se učička i koprive ga ožegu. Franjo s' pram frajta, ovaj zapita: „Franjo! bolel' te zub?“

„„Nebole!““ odgovori bolan, i poleti nanovo okolo grma.

Tako i drugi put.

Kad obleti grm i treći pút sav zasopljen i uznojen, pita ga frajt: „Franjo! bolel' te zub?

„„Nebole:““ odgovori bolan.

„Pak šta kopaš trice i lažeš, da te bole zub, kad eto triput veliš: nebole!“

Bolan vojnik sad tek spazi, kako frajt s' njim se debelo šali, pak se tako razljuti, da je latio ondje desivšu se motku i poleti na frajta, da ga izplati za tako krupnu šalu; nu u taj čas osjeti, da je umenio zubni bol i kao rukom odnešen, te se umiri, motku baci iz ruke i zahvali se frajtu, što ga je izvidao zubobolje.

Cieli dan morao se čistiti od čička i svrab izčešavati, kako su ga ožegle koprive.

Naš se narod jako rado, kadšto i prekrupno šali, te bude pokadšto i zadjevice i svadje, ali riedko kad bude nesreće, nego se šala ponajviše okonča bez zlih posljedica, kao i u ovom slučaju.

IV.

Bratinska ljubav.

Da je sloga od Boga, a ljubav iz neba, tko toga nezna, ili nevjeruje, taj niti zna, što je sloga, niti što je ljubav, i žalim svakoga, tko toga nezna; kukavan je i nesrećan. Poznajem njekoga staroga poštenjaka, koji b reko u takvu slučaju: „Gela mu duša bez sreće,“

Janko i Milan u Gradištu dva su rodjena brata, u otca i majke dva sokola, dva zelena bora, dva oka u glavi. Janko je stariji jedva dvi godine od Milana. U zadruzi su odgojeni. Zajedno su čuvali guske i pure, miloj majci pri ruci bivali kano dječaci, kad je bilo čuvati oprano žito, utrvenu taranu, zasijane liehe u vrtu, da nebi domaća žived i ptice kvar činile. U jednoj su kolievci odnihani, kano što su u jednoj utrobi nošeni, pod jednim srdcem ležali, jednim mliekom zadojeni: poslje su zajedno uviek spavali, zajedno se igrali, zajedno čobani bili, te goveda, ovce, koze i svinje čuvali; zajedno pjevali i plakali, veselili se i žalostili. Braća su se tako voljela

i milovala. da su svaki zalogaj dielila; u svačem jedan drugoga pomagao, jedan drugomu na ruku išo; jedan bi bio za drugoga dao srdce i dušu, svoj život. Nesjeća se nitko ni u kući, ni u susjedstvu, ni u selu, ni u cieloj okolini, da bi se ta dva brata kano dječaci bili ikad za što i najmanje poriečkali, posvadjali, omrazili. Jedan je drugoga ljubio, kano svoju dušu. Svatko je braću i volio i cienio. A oni su bili uzor poslušnosti prama svojim srećnim roditeljem, uzor uzajamne bratinske privrženosti, iskrenosti, sloge i ljubavi za svu braću i sestre, za sve srodnike, za sve ukućane, koji živu u zadruzi. Jedan na drugoga nije dao, što se veli, ni da muha padne. Bilo doma il' na putu, bilo pri poslu, il' u zabavi, svagda su bili složni, — jedno srdce, jedna duša. Sve, što su činili i poduzimali, činili su i poduzimali u dogovoru. Nijedan se nije izticao nad drugim. Dosta je, ako rečem: Ova dva brata biahu medjusobom ne samo prava braća, nego iskreni, viern i prijatelji, pouzdani savjetnici, u veselju drugovi, u žalosti utjeha.

Kano što kaže narodna pjesma o braći Jakšić — Mitru i Jakšić — Bogdanu, da su tako složno živili, da su jim se, junakom, bojni konji ljubili i milovali od velike bratinske ljubavi: tako su živili i ova dva brata kano djeca, kano dječaci, mladići, momci.

Dodje vrieme tomu, da se stariji brat, Janko, nakani ženiti po želji svojih milih roditeljâ, kako bi dobila stara majka snašicu, zamjenu u kući od metle i vode. Roditelji u dogovoru sa sinom izprose i zaruče Oricu, djevojku valjanu, iz imućne kuće, poštena roda, što se veli, adamskoga koljena, o kojoj su znali, da je i poštena i valjana, čestita i uputna u svakom ženskom i domaćem poslu, pa i vriedna. A bila je i glavita, ugledna, liepa djevojk a Milan, mladji brat, *dielio* je sa svojim bratom Jankom

srdačnu radost. Snašici se svojoj radovao, kano rodjenoj sestrici. Gdje bi godj našao liep cvietak u polju, ubrao ga je za snašicu. Ako mu je došla ruke liepa voćka, njoj ju je nosio. Pravio je liepe preslice, strugao vretena, žlice, gradio kotarice, kalame, pleo kotarice, djelao raške i vitlove, klupice i druge stvari . . . . . Od svačega je najljepše snašici darivao. Brat se Janko oženi. Brat Milan bio je svojoj snašici kano rodjeni brat, pomoć u svačem; sve joj je činio, što je samo mogo. I snašica je svoga djevera poznavala i vriedna se pokazivala ovolike privrženosti i ljubavi. Braća su živila kano i dosele, složno, u ljubavi i viernosti mirno, zadovoljno i srećno.

Sloga je od Boga; ljubav iz neba.

Dodje vrieme da se ženi i mladji brat, Milan. Roditelji, brat i snaša dogovore se s' Milanom i izprose mu poštenu i valjanu djevojku, Mandicu Ž. iz sela S. iz dobre kuće i čestite porodice. Brat Janko i snaša Orica nastojali su oko nove snašice, kano što nastoji mila, brižna majka oko jedinčeta.

Milan se jedan dan nadje sa bratom pri poslu u polju sam, i vidielo mu se na licu, kako je nješto sjetan i neveseo. Janko upita brata:

„A što si mi ti, Milane moj, tako turoban, neveseo, kano da si se poplašio ženitbe? — Kaži bratu, što te pečali; što ti zadaje brigu, što si jadan i neveseo?

„Brajko Janko!“ odgovori Milan: „ti si oženjen prekolani, i srećno oženjen. U našem odnošenju, u našoj bratinskoj slozi i ljubavi ništa se nije ni za dlaku promienilo. I ja se ženim, pa kad pomislim, da bi se zbog naših ženâ ta naša liepa sloga i bratinska ljubav, naš domaći mir mogo narušiti, svagda se sgrozim od te pomisli i raztužim. Imam, brate, dosta primjerâ, gdje su braća živiela u zadruzi složno, mirno, u ljubavi, liepo se

slagala i pazila, poznavala i slušala, dok se nisu iz ženila; a po tom su se zavadila, omrazila. I mjesto bratinske sloge, blaženoga mira uselila se medju nje u dom nesloga, nemir, omraza, svadja i zlo, pak se poremetilo cielo gospodarstvo, cieli zadružni život, te su se za nevolju najposlje i podielili. Da znam po taku vlasu, da bi se moglo to zlo uvući i u našu kuću, nebih se nipošto ženio, nego bih sjedio smirom."

„Brate Milane!" na to će Janko, „toga se nemoj bojati, ako samo nas dva ostanemo složni. Dosta bi zlo bilo, ako bi naša sloga i bratinska ljubav stajala na tako slabih noguh, bila tako plitka koriena, da bi ju kakva bezposlica i zla volja ženska mogla uzdrmati, izčupati i poništiti. To o nas zavisi. Budimo tek mi muževi značajni, u dobru postojani, vjerni jedan drugomu do kapi krvi, kano što dolikuje braći, pak se netrebamo bojati nikakvih pletakâ. Stalnost našu neće moći nikakva sila, do božja volja uzdrmati. A sveza bratinske ljubavi neće se razriešiti, kamo li razkinuti, raztrći."

Braća se zagrle, izljube u lica, pruže si desnice i zavjere se, da će svakom zgodom i nezgodom ostati jedan drugom vierni i složni, kano i dosele.

Oženi se Milan. Roditelji jim umru. Bratinske sloge i ljubavi ništa nije narušilo. Ako je i bilo pokadšto, da su se jetrve poriečkale, opet su se i izmirile. Do omraze i svadje nije došlo; jer su braća bili muževi značajni, razumni, pametni i mudri, pak su se i žene povodile u svem za muževi. Njihova je zadruga bila uzor zadružnoga i skupnoga života u selu i u cieloj okolini. Janko i Milan zasvjedočiše istinu naše pučke poslovice: Od glave riba smrdi!

Najposlje se za njekoliko godinâ umnoži mala zadruga. I jedan i drugi brat dobiju djece; žene su jim

bile rodkinje. Gospodarstvo jim je u svem liepo napredovalo. Kuća jim je bila svega puna i sve punija, a sloga i ljubav bratinska sve jača i veća.

Gdje je sloga, i božji je blagoslov!

Braća u najboljoj slozi i ljubavi, a Milan će opet jednom reći svomu bratu Janku:

„Znaš što, brajko! evo smo u slozi i ljubavi i žene su nam se liepo složile. Mir je i blagoslov u našem domu; ali ti imaš djecu, i ja imam. Djeca rastu. I tko zna, e da li će se naši sinovi ovako slagati i slušati, ovako bratinski ljubiti se, pak nisam rad, pošto sam živ, da mi dočekamo pod staru glavu neslogu, razdor, razpru, svadju i nemir u domaćoj kući: zato hajde, brate, dok smo još pri snazi, da se podielimo i razstanemo u ljubavi. Mi ćemo se bratinski nagoditi. I poslje diobe mi ćemo ostati složni, živiti kano sprežnici; nećemo jedan drugomu kratiti pomoći. Samo će mo tim, kad zavedemo diobu u svem, što zaradimo i zapatimo, prepriečiti, da se nebi naša djeca jednom zavadjala i mrazila. Mi možemo i odsele zajedno raditi i rodove svoga truda dieliti."

Stariji se brat opre iz prva. Ali domalo pristane na diobu pod tom pogodbom, da njihove dvie kuće u jednom dvorištu budu jedno gospodarstvo, kano što su njih dvojica jednoga srdca i jedne duše.

Upravo su bila braća dovršila vršitbu žita: pšenice, raži, ječma i zobi. Žito je stajalo nagomilano. Uzmu braća uborak (šinik), pristupe ka gomili pšenice, razmjere ju uborkom na dvie gomile, na Jankovu i Milanovu. Janko ode u susjedstvo po vreće; — jer nisu imali dosta praznih svojih vrećâ za ovoliko žito; — a Milan po želji bratovoj ostane kod žita na gumnu. Kad ode brat Janko, pogleda Milan na svoju gomilu pšenice najprije i obidje ju, pak onda pogleda na bratovu i obidje ju. Učini mu

se, bratova je manja, a njegova veća. Pomisli u sebi: nije pravo, da ja, mladji, dobijem više žita, nego stariji brat . . . Pak uze uborak, prenese, zagrabiv sa svoje gomile pet do šest uborakâ, i strese na bratovu, pak sve liepo izravna. Janko se domalo povrati s' vrećami i već počmu pregledati vreće, kad Janko pogleda na obadvie gomile, i učini mu se, njegova je daleko veća od Milanove, te reče:

„Brate! mi smo se, dieleći pšenicu, zabrojili. Evo gledaj sa svih stranah, moja je gomila veća, nego tvoja. Nećemo tako; što je pravo, i Bogu je drago. Da još jedan pút mjerimo!“ Milan na te bratove rieči kaže:

„Brajko Janko! I meni se tako činilo, kad si ti otišao po vreće, da je moja gomila žita veća od tvoje, pa sam zagrabio sa svoje njekoliko uborakâ i prenio na tvoju.“

Braća se pogledaju, ruke razšire, jedan drugog zagrli i poljube se. Janko reče!

„Brate Milane: Nećemo se dieliti, nego vozimo sve žito u jednu žitnicu. Dok smo tako složni, biti ćemo i srećni, i tu ćemo slogu uciepiti svojoj djećici u srdca, pak će i ona složno živiti i bratski se ljubiti.“ Braća su ostala u zadruzi. Dao Bog svakoj zadruzi u miloj domovini takvu slogu i ljubav!

V.

Dobrotvorstvo.

Oskudne, skupe, gladne godine bijahu u nas 1816. i 1817. godina. Jedva se 1818. god. dade na bolje; prestade nerodica. Tako je bilo u Slavoniji. Bio sam diete, te se kao kroz san sjećam, da smo, djeca, dobivši od majke pečena u pepelu ili kuhana u loncu krumpira,

često po veliku križku ili gvaljicu sira, a po maljušni komadić prohe,*) pak bi nam majka rekla:

„Djeco! jedite po više krumpira i sira, nego prohe; neimamo više brašna, dok otac nedodje s' puta. otišo je tražiti po Bačkoj i Banatu kukuruza.“

Od otca sam poslje čuo, da je za one dvie gladne godine kupovao raži kilu (120 okâ) po 100—110 i 115 fr. šajna; kukuruza kilu po 80 — 85 fr.

Bili susjedi, njeki samac, Jakov, i susjed mu Ivo sa veličkom zadrugom. Jakov biaše imućniji od Ive, i njekako u svem umješniji, pak je bolje živio. U ono oskudno vrieme, tko nije imao gotovine i marve, patio je mnogo od gladi i nevolje. Jakov je imao malu družinu u kući, Ivo veliku i mnogo sitne nejačke djece. Dogodilo se, da Ivo nije imao u kući ni praška brašna. Družina mu se razišla po svietu, da neumre od gladi. Sam on sa ženom i djecom ostao u praznoj kući. Nastane velika nezgoda i nevolja po otca, po majku i djecu. Komšinica (susjeda), Jakovljeva žena, mnogo je pútâ nahranila susjedovu djecu. Kad je nastala u Ive najveća oskudica, dodje Jakov s' puta iz Bačke i doveze nješto malo kukuruza. Žena mu umiesi provu (prohu) i izpeče. Pošalje Jakov i žena mu dvie pečene prove Ivinoj djeci. Ivo dodje, da se zahvali susjedu. Jedva se dovuko. Tako je bio od težke gladi iznemogo. Upravo su objedovali u Jakovljevoj kući. Prizovu Ivu, neka s' njimi objeduje.

„Hvala vam do Boga,“ reče „danas sam poslje više dana pojeo komad prove, što ste mi poslali. Ovo sam se posljednje vrieme hranio korenjem i prosenicom, korom miešanom i u pepelu pečenom. Nesmijem mnogo ni jesti, da mi poslje nebude težje gladovati.“

---

*) Kukuruznoga brašna kruh u sladko miešen.

Jakov je svomu susjedu u vrieme gladi svojski pomagao i bratinski dielio š' njim svaki zalogaj. Ivo je poslje svoga susjeda Jakova visoko cienio, poštovao i pazio, kano svoga rodjenoga brata i najboljega prijatelja, a djeci svojoj često pripoviedao, kako ih je čiča — (stric), tako samo nazvan, ako niesu bili u rodu, po običaju naroda*), — Jakov i strina Manda, njegova žena, često nahranili gladnih godinâ, te nisu skapali od gladi.

To je pravo dobročinstvo gdje se u nevolji sa bliznjim dieli i posljednji komad prohe; gdje pruža ruka, ako i sama nije puna. Tako treba da susjed susjedu pomaže, bližnji bližnjemu dobro čini, koliko igda može. To je prava ljubav, po kojoj nalaže sv. vjera ljubav bližnjega, a Spasitelj ju ovako tumači: Činite ljudem sve, što ste radi, da oni vam čine; jer to je ono, što zakon i proroci uče.

Još mi je koju reći o dobrotvornosti Jakovljevoj iz onoga doba. U Slavoniji je običaj od davnih vremenah, strogo držati korizmeni post. Od čiste sriede do uskrsa nitko nemrsi. Samo nedjeljom jede puk još kadšto bieli smok: jaja, sir, mlieko, maslo; sriedom, petkom i subotom ni toga ni pošto, nego postna jela: kiselicu, prekuhanicu,

---

*) U našega je dobroćudnoga naroda običaj, nazivati majkom mamicom, strinkom, strinom, sekom, sestrom, baćom, bratom, djedom, babom, sinkom ili sinom, sokolom, čičom ili stricem, ne samo rodjeni, krvni rod, nego i poznanike i iste strane, kano iz milosti i umiljatosti. Svaki je po tom stari čovjek djeda, svaka starica baka ili baba, svaki muž čiča, svaki momak baća, svaka žena strinka ili strina, svaka djevojka seka ili seja; svaki mladji starijemu soko, sinko. Osobito se susjedi i znanci nazivaju medju sobom, kano prava svojta, pravi srodnici, kano da su svi u zadruzi, svi jedne obitelji članovi. Kadšto zovu sva djeca iz susjedstva koga djedom, čičom, strinkom, ujnom, tetkom, baćom, sekom, samo još dodavajuć ime n. pr. djedak Marko, čiča Ivan, baća Pero, seka Ana, tetka Kata itd.

kupus, začinjen bundevskim sjemenom, grah ili pasulj, ošap kuhan, rotkvu, repu; a od brašna: rezance, trgance, uštipce, valjuške s' makom — luk i sir, sirenje, suh sir. Kad nije strog post jede puk ribu suhu i svježu, pa i druge postne jestvine. Velike nedjelje pred uskrs izpeku žene u svakoj kući kolač — pletenjak od krušnoga tiesta, od najboljega brašna, što ga ima u kući; skuhaju po jedan, po dva buta šunke, kako je veća ili manja družina u kući; uza to skuhaju po komad sušene u dimnjaku, mesnate slanine, debele usušene kobasice, jaja. Uz to uzmu još u prtaću-torbu soli, bieloga luka, hrena po koji koren, suhih kolačićâ, šarenih jajâ. A sve se ovo nosi na veliku subotu, ili licem na prvi dan uskrsa u crkvu rano, gdje poslje rane mise svećenik posveti to sve, poškropi svetom vodom, okadi tamjanom i moli se nad „svetenjem“, — tako se zovu sve te stvari, donešene na uskrs u crkvu, — To je poslje posta prvo jelo, što ga naš slavonski narod jede i čuva, da od „svetenja“ nijedna mrvica nepada pod noge ili skotovom za jelo. Mačke i psi nesmiju od „svetenja“ ništa dobiti, a muževi, koji duhan puše, nesmiju ga na uskrs jutrom pušiti, dok nejedu svetenja.

Jakov je one gladne godine sačuvao jednu vreću pšeničnoga brašna, pak ju je podielio sa svojimi susjedi i dao im mnogim po malo brašna, te su mogli umiesiti po mali pletenjak za „svetenje“. Bog mu duši dobar bio! Već davno leži pod crnom zemljom. Poštena je bio duša, dobar susjed, pak da je bio imućniji, bio bi i veći dobrotvor.

No i u malom tko bude vieran, biti će postavljen nad mnogim ondje, gdje se i čaša vode, pružena žednu bratu, nagradjuje obilno.

VI.

Napast.

Tko je vidio u Slavoniji stanarski vrt, zna, u njemu je leja kupusa, salate luka bieloga i crvenog, rotke povrtnice, ovelika leja krumpira (krtole), desetak vrieža dinjâ i lubenicâ, njekoliko vrieža krastavacâ, dva tri vrieža tikavâ, dva tri račankâ (dublekdinja, bezkorka, misiračâ), dvie tri šljive ranke (torgunje), velika zerdelija, dva oraha: mekoljusac i morun (krupni orah), dvie jabuke: lifanjka i paradija, tri četiri kruške: bartolovka, mirisavka, tikvica i miholjača, jedna oskoruša i dvie mušmule, dvie kajsije i tri breskve, jedna izmedju njih krupna glodjva, ljeskov grm, jedna drenjina i usried svega pčelinjak (kovanluk, sluica) i pred njim dvie ivanjčice jabuke i njekoliko busenâ vratiča, čim se uviek dobro natare iznutra prazna trnka (košnica), kad se roje pčele i sgrću u trnke.

Sve je to nadgledao, pazio i timario stari stanar Ivo, čovjek priprost i smieren, nebi što se veli, hotimice zgazio ni crvka ni mravka, i njegova starica, stanarica Žuža (Ruža), koja, kako je stara bila, kadgod bi prošla pored nje sjedeće mužka glava, makar samo dječak kakav, i pozdravio ju, ona bi po starom od zamande običaju ustala i odzdravila.

Pa zar može biti i napasti oko onako poštenih dušah, kao što su stanar Ivo i stanarica Žuža? Da vidimo. Mjeseca svibnja ljepota u polju i po dubravi, krasota po gaju i šumi, milina u stanarskomu vrtlu, sam ljepši Bog, koj je to sve dao. Stanar i stanarica obradili svoj vrt: okopali, grabljami poravnali leje, posijali, posadili sve, što treba, očistili staze, sve uredili i sknadili, ljepota viditi.

Bieli lukac uzrasto visok, zeleni se kao žuč, miło ga je viditi, ni jedne travice neima u njemu, opliven i okopan, sipka zemlja godi mu, što može biti. Jedno jutro dodje starica u vrt, da izčupa koji stručak bieloga luka svomu starcu za ručak; Ivo je rado jeo lukac i s mesom i sa sirom. Kuku, lele! poviče starica, kad pogleda po lukovih lejah; starče! hodi, da vidiš našu crnu štetu; evo njetko nam noćas počupa više od polak luka. Starac pohiti u vrt, i vidi leje pogažene, sve se vide stope. Došo noćju tat i pokrao luk. „E gledaj ti nevidovne napasti!“ reče Ivo, „već nemože čovjek uzgojiti ni gorka luka u svom vrtlu; prisjelo mu: da li mu prisjelo, lopovu!“ Starica već plačuć zamahni kletvom, a starac joj prisieče rieč: „Okani se zla, pusta posla. Tko je to učinio, niti ima svoga, niti će imati, pa to mu je dosta kaštige.“

Što se bijaše dogodilo s' bielim lukom, to poslje i s' crvenim i sa salatom, poslje s bostanom i voćem i s istimi bundevami, tikvami i krastavci (ugorci). Svakoga tjedna došli bi tati noćju, i ukrali iz starčeva vrtla sad ovo sad ono; stanarica je od jeda plakala i proklinjala, a stanar uviek samo govori: „To je napast! Prisjelo mu, da li mu prisjelo!“ Tako je bilo cielo ljeto, podkradali su tati povrtline i voće iz vrtla, a za stanare bijaše preko godine osim toga po kadšto i druge napasti: sad je kurjak ugrabio prase, sad ovcu, sad naklao ždrebe; sad se došunjala lisica ili kuna do kokošinjaka i oštetili živad, sad kobac kokošar sgrabio i odneo pile ili kokoš, sad svraka podkrala se u kokošje gnjezdo i odnela jaje, sad vrana pile; sad jazavci počinili kvar u kukuruzu; sad susjedove svinje provalile u rodnu njivu, pak eto potrice i štete. I tvor i lasica napastovahu pokadšto stanare, a bijaše kadšto i toga, da je zimi došo zec u voćnjak i ogučio, ogulio koru s mladih voćkica. Po kadšto je i vlastita marva umakla

u polje ili u vrt, te ili stanarom samim ili susjedom naniela štetu, i svakom takvom prilikom jedili su se stanar i stanarica. Ova je svaku napast i štetu oplakala, a stanar bi pušeć pljucnuo i reko: „Prisjelo ti! Pasja majko! Kriva dušo! nebilo te!

Stanar sa svojom stanaricom dugo poživio, te već vidio i izkusio svakojake napasti, a uz to su bili ipak obodvoje još zdravi čvrsti, te moleć se Bogu, radeć i štedeć svega su imali; nu dogodi jim se dosele još nevidjena i nedoživljena napast, o kojoj moram, nije inače, barem od čuda progovoriti koju svršujuć ovu pripoviedčicu. Jedared biaše ljetom nesnosna zaparina, i u sobici na stanu dosadna vrućina.

Jedne večeri predloži stari Ivo svojoj babi (tako ju je nazivao ponajviše, a riedko imenom), da nespavaju preko noći u zagušljivoj sobi, nego na kolih u dvorištu pred koljebom pod lipom na liepoj, ugodnoj hladovini. Starica gotova poslušati starca, pak starac Ivo nameće puna kola otave mekane, mogo bi ju priviti na ranu, baba prostre po sienu ponjavu (platu) i namjesti uzglavje, velika dva jastuka (vanjkuša), pak legnu stari na kola spavati oko desete ure noću.

Tako su činili njekoliko danâ i dobro im bijaše; spavahu kano okupani mirno, sladko, tvrdo, niti im dosadjivaše vrućina. Susjedni nestašni momci zapaze to, oni isti, koji su često noću posjećali vrt starca Ive, pak se dogovore, kako će provesti šalu sa starcem Ivom i njegovom babom. Iz zakutka pazili su, kad će starac i baba u prvom snu kruto zaspati, pak se prišunjaju kao lisci, otvore polahko vrata na dvorištu, te tiho polagano odvuku kola po ledini, te polojitom obalom (briegom) uvuku usried bare Berave, na koje briegu ležaše Ivin stan.

Tako su pustolovi momci, njih, 5 — 6 vješto i polahko prevukli kola preko ledinka i uvukli u baru, da starac i baba spavajuć kruto san nevinosti, niesu ništa osjetili. Pustolovi momci uvukavši kola usried bare, ostave ih u vodi i odu svatko k' sebi.

Noć bijaše vedra, nebo okićeno zviezdami, vrieme ugodno, što samo može biti. Kad su stari već liepo prospavali, počmu im u bari dosadjivati komarci, pak se probudi najprije baba, pogleda gore na vedro nebo, vidi puno zvievda, digne glavu s uzglavja i pogleda preko drieka i vidi i dolje izpod kola nebo obasuto zviezdami, na vodu nije ni pomislila, pak spusti glavu na uzglavlje, prekrsti se. probudi starca, pak mu veli: „Čuješ Ivša! ta mi smo u raju, gledaj samo zviezde i nad nami i pod koli: samo neznam, kad smo umrli i prenešeni u raj nebeski. Starac podigne glavu, i njemu se na prvi pogled učini, da baba pravo govori; all kad si protare oči, obazre se naokolo i dobro promotri, mahom pozna., da su usried Berave, a ne u raju.

Eto ljudi nevidovne napasti, tko to učini tolik gursuzluk! Starac i baba niesu mogli ni izići iz bare sami, a kamo li izvući kola iz duboka blata, pak su morali prenoćiti u babinom raju usried zviezda: a kad je ogranulo sunce, i zviezda nestalo, sazovu stari susjede stanare, te ovi izvuku kola iz vode smejuć se grohotom i starac i baba sveudilj govorahu: „Eto ljudi nevidovne napasti!“ Nu naši su starci imali ipak uzprkos svim tim napastim božji blagoslov u svem, dočim su pako zlobni susjedi oskudjevali uviek na svem.

VII.

Martinaš.

Poznaješ li, prijane, staroga Martinaša Stojanovića u Babinojgredi? Poznat je bio po cieloj vojničkoj i civilnoj Slavoniji kano glavit, izvanredno velik i jak čovjek, kano najveći vojnik u cieloj pukovniji, a vješt gajdaš.

Za vrieme vladanja carice Marije Terezije bijaše naš Martinaš strieljac. Vojevao je gotovo punih dvadeset god. O turskom ratu bude pri obsjednuću Berbira, Sokola i Jajca, gradovâ ili tvrdjavâ turskih u Bosni. Poslje vojevaše on za cielo vrieme sedmogodišnjega rata, što ga je vodila carica na pruskog kralja Friderika, koji je najposlje oteo nepravednim načinom od carice veliku stranu Šlezke.

Kad je jednom bila četa brodskih Krajišnikâ tamo njegdje u Českoj, dodje k' njoj u pohode rimski ili njemački car, Franjo, muž carice Marije Terezije. I kad jašeć s' velikom svitom svojih častnikâ stane pregledati i brodsku krajišku četu, padne mu u oči osobito krilnik (Flügelmann) oriaškoga stasa, strieljac Martinaš koji je bio svom glavom veći od sviuh svojih drugovah u četi, te je stojeć na čelu desnoga krila mogo pregledati preko klobuka svojih drugovâ; a uza to biaše i razmjerno krupan. Brci smedji pali u junaka do ramenah; lice rumeno i puno, oči modre velike i žarke, kano dva živa jasenova ugljena. Milina pogledati onako glavita junaka!

Car ustavi konja kod krilnika, našega Martinaša. Pogleda ga od glave do pete i upita pukovnika, govori li taj vojnik njemački, pak eda li je pismen? Pukovnik pita vojnika:

„Govoriš li njemački?

„Nješto malo štrbencam, g. obrstaru! Niesam učio knjige," odgovori naš Martinaš.

„Pitajte ga,“ car će na to: „eda li može izlaziti na kraj i živjeti o svojem hlebu (kruhu) i mesu, i o svojoj plaći vojničkoj?“

Martinaš na to odgovori:

„Vaše veličanstvo! Kruhom i mesom, što dobivam, bio bih zadovoljan; izlazio bih prilično na kraj. Ali mi je plaća malena, pak mi je slab napitak, a borme bez rakije i vina ni rumena lica ni vesela srdca. Na vino mi je malo, a vino ovdje skupo.“

Pukovnik protumači njemački, što odgovara vojnik. Car se veselo nasmieši i daruje vojnika sa njekoliko škuda, koje je Martinaš poslje čuvao do svoje velike starosti, i često pripoviedao, kako je škude dobio od cara Franje.

Po tom se car smiluje i zapoviedi, da odsele strieljac Martinaš St. dobiva na dan dvostruku plaću vojničku i cieli hlebčić na dan i funtu govedine. Pukovnija naručivala svagda napose za strieljca Martinaša vojničku odjeću i obuću; jer cipele, hlače, kabanica, klobuk, u što su se mogli najveći vojnici oblačiti i obuvati, za Martinaša biaše sve premaleno i pretiesno.

On je bio i gajdaš. I njegove gajde bijahu ogromne. Sam jih je pravio, kano što si obično naši gajdaš sami prave gajde. Najveći jarac, što se mogo naći u cieloj okolini, izgubi glavu, da Martinaš dobije mješinu za gajde. On je svoje gajde i na vojsku nosio, pa je i u tudjem svietu često napirio gajde, te braću i družinu, vojnike, skupljao okolo sebe, da se hvataju u kolo, pak da plešu: šaranac, skok, povraćanac, poskočnjak. Osim toga biaše Martinaš samouk tokar, tesar, stolar i kolar. on je znao tokati vretena, kalame; znao djelati preslice, graditi vitlove, stanove (razboje), snovače, stolove, klupice, stolčiće, drvene sgrade, plugove i sve što treba rataru: jarmove, krpelje, otke, ornice, gredelje

zubače, brane. Jednom riečju, što mu je oko vidilo od drveta, to su mu ruke načinile.

* *
*

O njem sam čuo pripoviedati čudnu crtu iz života, koju nemogu mimoići, a da ju nespomenem. Čuo sam ju na svoje uši 1833. godine iz usta pokojnoga staroga, za onda još živoga u miru četnika A. F. u Š. u koga sam, učiteljujuć u istom selu, vrlo dobro primljen bio u kući. Stari g. četnik reče jednom, kad se povede rieč o mojem rodnom mjestu: „Eda li sam čuo pripoviedati za Martinaša, kad sam iz iste porodice.“

„Čuo sam“, odgovorim.

„Davno je“, reći će major: „davno je to bilo, kad sam bio kano zapovjednik u šestoj satniji u Babinojgredi. Stari je Martinaš onda bio starac već blizu 80 godinâ. Imao je više djece i jednu kćer, o kojoj sam čuo, kako je sirota ostala viekom neudata, usidjelicom. Svojom se nesrećom upozna sa njekim častnikom P. i rodi diete. Nitko ju nije prosio, i tako je ostala neudata.

„Da“, rečem, „to je baba Orica“.

Četnik nastavi:

„Orica rodi mužko diete. Stari Martinaš da pobjesni od jeda i sramote. Ali najposlje smisli Boga i dušu, pak se zauzme za nejako i nedužno diete, posini ga i odhrani. No u osmoj se godini svojoj razboli dječak od guše (angine) i umre. Stari Martinaš ode k' mjestnom župniku, koji je bio čovjek prestrog moralista i dočeka starca Martinaša, kano na vile, te ga stane ukoravati, kako je zlo odgojio kćer. Martinaš ga zamoli, da mu nevriedja starih ranâ, da nije došao ovamo na ukor, nego moli za pokop svoga unučeta. Rieč po rieč, udari g. župnik u zlo i od-

tjera starca, rekav mu u žestini, da neće sahranjivati, ni pokapati kopiladi. Moli stari Martinaš, crti i zaklinje, sklapa ruke; ide po dva, po tri putâ. Ali zaludu! čeka, obija prag župnikov od jutra do podne; moli se. Nemogaše se umoliti. „Gospodine!“ kaže: „ako je i kopile, moje je unuče; a niesam rad, da se pokopa bez popa i blagoslova; smilujte se! — Aja nepomaže ništa. —

Već zvoni zvono na podne, a Martinaš se nije još umolio g. župniku. Kuca Martinaš opet, ide unutra. župnik se razjari i iztera ga napolje. Stari Martinaš ode kući, upregne kola, natovari mrtvaca u škrinji na kola i doveze k' župnikovoj kući, stane pred stube, uzme mrtvačku škrinju i metne na klupu župnikovu uz uzane stube, pak onda sjedne na kola i podje kući. Župnik sjedeć za objedom vidi Martinaša, gdje je prošo natrag, i skoči k' prozoru, da razgleda, što je od mrtvacâ. Ali kad tamo, ima šta i viditi! Stoji škrinja na klupi do stubah; izleti na polje i poviče na starog Martinaša:

„Stani, Martinašu, jedna siledžijo, stani!“

„Oho!“ ustavi starac konje. „Što je, gospodine?“

„A što si to učinio, nesrećniče! Zar se tako zakapa mrtvac na moju klupu?“

„A da što znam, gospodine, kad nećete, da mi se smilujete!“

Sad pokara župnik staroga Martinaša, koji je bio nagluh, pak nije u ljutini razumio g. župnika, ili ovaj u žestini nije njega razumijo. Bilo kako mu drago, župnik pokopa isti dan mrtvaca i javi političkoj oblasti prestup staroga vojaka, te ovaj bude osudjen na zatvor. Martinaš, kad se povela iztraga, kazao je, da mu g. župnik nije ništa govorio, da će pokopati diete, nego ga je tek ukoravao i grdio, a župnik naprotiv uztvrdi, da ga je doduše

ukoravao sbog zla primjera, što mu je kćer osramotila cielu župu; ali da mu je kazao, kad će pokop biti,

Od ono doba, kad je odsjedio zatvor stari Martinaš, nitko ga do njegove smrti nemogaše nagovoriti, da ide pred gospodu. Govorio bi svagda: „Nije dobro sa gospodom ni liepo besjediti, a kamo li se parbiti. Dalje jim kuća od mene!“

VIII.

Skuda.

Stari Blagoje, poznaš li ga prijatelju? To ti je u cielom selu Ivankovu najblaža duša, čovjek čestit, pošten, raden, valjan, krotak, pobožan, a uz sve te vrline imućan. Samac je u kući, neima zadruge; al' je vješt i okretan u domaćem i poljskom gospodarstvu; drži po više slugâ i najmenikâ, pak mu poljski i domaći poslovi nezapinjaju, sve ide odrešito, sve mu je uradjeno u vrieme, kad i kako valja; ništa mu u gospodarstvu nepropada; sve je u svomu redu, u svačemu vidi se napredak i uspjeh. On drži više slugâ Jedan je od ovih, njeki Grga, srdonja, naprasnjak, psovač. Vješt je poslenik i raden, prilježan, pomnjiv, pouzdan, vieran za dva druga; ali je i žestok, strastven, naprasit, srdonja i neopranih usta za pet drugih. Pobožni domaćin opominjao je psovača i savjetovao, odgovarao od zle navade na svaku ruku. Nu badava, Grga psuje pa psuje po svojoj zloj navadi. Jedan dan pri poljskom poslu ranim jutrom na uranku kaže stari Blagoje pred svimi slugami i najmenici: „Čuješ Grga! ako se danas kod posla kroz cieli dan uzdržiš od psovke, i ništa neopsuješ, kad se sutra opet ovdje na njivi sastanemo, poklonit ću ti škudu križaru, evo je u momu ćemeru (kožnomu pásu), a vi svi poslenici svjedoci ste, i pazite danas na njega,

da li će se moći od psovke uzdržati. On se uviek izgovara, kad ga karam, što psuje, da se nemože odučiti toga zla. Pristaješ li na to, reče gospodar Blagoje, i pokaže škudu križaru, na kojoj biaše lik carice Marije Terezije, čista kao da je tek skovana i pala izpod kalupa. Grga pristane na ponudu. Cieli dan uzdrži se od psovke, premda su svi drugovi njegovi i ostali poslenici sveudilj ga zadirkivali, i svakako nastojali, naljutiti ga, nebi li štogod opsovao. Badava su se trudili, osta Grga tvrd na rieči kao sivac kamen; uzdrža se junački, a vidilo se na njemu, kako se siluje; ali za škudu, ej, nije šala, nerode škude na vrbi. Grga je psovač al' je i lakomac, neponudja se škuda svaki dan; volio bi si pregristi jezik, nego nemoći uzdržati se jedan dan od psovke. Kad sutra dodje gospodar rano medju poslenike, i zapita ih, da li je Grga mogo se obuzdati, da jučer nije ništa opsovao. Svi odgovore! Usilio se, borme, Grga, i prodje dan, a on ništa neopsova. Stari poštenjak Blagoje izvadi škudu iz ćemera i pružajuć ju Grgi reče: Eto ti škuda, da znaš, da sam čovjek od rieči; ali sram te bilo, gadna lakomčino, ako odsele budeš i opet psovao. Kad možeš zauzdati svoju gadnu strast za škudu, možeš i bez škude, pomislivši na Boga i božju zapovied, pomislivši na svoju sviest i na dušu; pomislivši napokon, da nam nije dao Bog plemeniti dar govora, kojim se odlikujemo izmedju sviuh drugih stvorenjah na zemlji, da kunemo i psujemo, zlo govorimo, nego da slavimo Boga i jezikom služimo se na svoju i svojih bližnji korist. Čim te odsele čujem štogod opsovati. mahom ću te odpustiti iz službe. U mojoj kući, za mojim stolom, gdje mi je kruh i sol, neću trpiti gadnog psovača. Grga je timi ozbiljnimi riečmi staroga svoga gospodara tako potrešen i tronut bio, da je gorko proplakao, grozne suze prolio, i od onoga časa nitko ga nije čuo nikad više išta opsovati.

Može se čovjek odučiti svake zle navade, samo mora imati dobru, kriepku, jaku volju; a Bog pomaže svakomu u dobroj odluki. —

IX.

U maloj zadruzi.

Možebit si čuo za Domenikinu kuću u Babinojgredi? Al' da odkud poznavati seljačke kuće i obitelji. Njekad oko godine 1736. bijaše u onoj kući velika zadruga. Stric Dominko i braća mu Ivanko, Matan i Martinaš i njihovi sinovi bijahu sve oženjeni ljudi: Marko, Antunić, Kuzma, Janko, Lovro i Bariša. Kuća bijaše imućna. Imala je svoje prostrane plodne njive, svoje velike livade (sienokoše), svoje gajeve i šumice, svoje voćnjake i šljivike, svoj dom i stan, i doma i na stanu svoje sgrade i staje, štednje, žitnike i sienike, vrtlove i svoj veliki pčelinjak, dva pluga volovâ, po 10 — 12 kravâ — muzarâ na stanu i puno jaganjacâ, teladi, svoju hrgelicu (tovionicu) konjske marhe, svoje malo stado ovacâ, svoj velički čopor (dželep) svinjâ, i doma i na stanu puno svakojake živadi, u kući dosta hrane, smoka i pića. Svagda je zalagalo jedno drugo; nikad se nije ništa izmaklo.

Dok je u kući medju zadrugom i braćom boravila sloga, ljubav i poslušanje, sve je liepo napredovalo i dobro bilo. Krasan bijaše život; u svem očevidni božji blagoslov. Ukućani, živući u zadruzi, stajahu svi za jednoga, a jedan za sve. Ako je tko godj izmedju njih bolovao, ili vojevao, nebiaše na uštrb nikakvu domaćemu poslu. Udovice i sirote imahu svoje sklonište, svoje utočišće, svoju zaštitu i obranu, svoju hranu i obranu. Stric je pazio i zaklonjao od svake nevolje svoja bratučeda, sinovce i sinovice, kano rodjenu djecu. A strina jim bijaše, kao i rodjena majka.

Kad su se izženila braća, i dovela sa svih stranâ žene svoje u kuću, udari sve drugom stazom. Zavlada nepovjerenje, nesloga, svadja, razpra, mržnja, zlo. Braća se podieliše. Izseli se jedan sa svojom djecom u selo S., drugi u selo G., treći u selo Š.; četvrti izadje iz kuće i sagradi si drugu u istom dvorištu. Samo dva starca, Matan i Martinaš, s' jednim dječakom i jednom udovicom s kćerju, ostadoše u staroj zadruzi. Zemaljâ, njivà, livadâ, gajevâ i šumicâ bijaše dosta u maloj zadruzi; ali slabo snažnih mišicâ za kopanje, za motiku, za kosu i srp, za sikiru i lopatu, još manje za plug i malj, za pilu (testeru) i bradvu. Sve je pošlo na gore.

Prošlo jedva njekoliko godinâ, upokojiše se obadva starca i Matan i Martinaš. Ostade u maloj zadruzi samo jedna mužka glava, dječak Bartol, sa dvie stare strine svoje i s jednom sestrom. Valjalo je njekoga pustiti u kuću, tko bi bio domaćin, tko bi upravljao kućom, da sasvim neopusti i nepropadne. Nadje se stari Aleksa, komu je bilo više od 80 godina u selu B. Njegova se mati udovicom udala iz one kuće i odvela diete s' otčevine u tudju zadrugu.

Aleksa, kad čuo, kako je osirotjela i opustila njegova stara otčevina, njegov zavičaj, javi se sa svojim sinom, sa snahom i njihovom sitnom dječicom. I bude mu dopušteno od poglavarstva, da se preseli iz Beravacah na svoju otčevinu u kuću Domenikinu u Babinojgredi. Tim se priseljenjem pomnoži zadruga. Došavši nadjoše kuću, stan i sve sgrade doma i na stanu u kukavnom stanju. Sve opalo i obataljeno, sve zanemareno; mnoge njive uparložene, livade trnjem obrasle, šumice, voćnjaci i šljivici zakržljavili, marhe malo i sve slabo, kuća i okolo kuće sve u najgorem redu. Stari Aleksa ode na stan i prihvati se zajedno sa dječakom Bartolom stoke, a sa

ženami vrtla. Voćnjak i šljivike popuni i uredi. Nasred velike livade u gaju načini pčelinjak (kovanluk, slujicu). Prenese iz Beravacah svoje pčele onamo i poslje njekoliko godinâ imaše u svojem pčelinjaku liep broj pčelacâ. I tako se svake godine kuća liepo pomagala.

Stari Aleksa bijaše čovjek izkusan i vješt svakomu domaćemu i poljskomu poslu, pak je znao u svačem savjetovati, premda već nije mogo od starosti težke poslove raditi. Sin mu bijaše čovjek u najvećem naporu života i vješt i uman poslenik. A uza to, što je bio pismen i dobro se razumio u domaće i poljsko gospodarstvo. Znao je takodjer svaki drveni zanat. Bio je tesar, kolar, sudar i tokar, pak je ovimi zanati zimi i u vrieme, kad nije bilo u polju prešna posla zaslužio toliko poslenikâ, koliko je trebao kopača, kosacâ i žetelacâ. Jednom je susjedu opravio plug. Taj mu je dao po dva, po tri kopača; drugomu opasao koleso ili točak, promjenio palceve, izmjenio osovinu; trećemu srezao, podigo i pokrio sgradu. Ovomu načinio šatar, onom naobručao kacu ili bure itd. te dobio kosce, žeteoce i druge poslenike. Tako je sin staroga Alekse, Jakov, za njekoliko godinâ sa svojom vriednom ženom podigo kuću, sve sgrade nanovo sagradio doma i na stanu, steko liepo imanje, punu žitnicu i tobanju, punu pivnicu i smočnicu, pun tor i obor, pune staje stoke i marhe, pune štednje i hambare svake vrsti hrane za ljude i marvu. Žena mu je rodila deset sinovâ i sedam kćeri. Od djece odhrani jedva dva sina; sva su mu ostala djetca poumirala u djetinstvu. Patio se i mučio siromah zajedno sa svojom ženom u maloj zadruzi. A otac mu je Aleksa na sreću dugo poživio, pomažuć mu mnogo svojim izkustvom i dobrim savjetom.

Ja sam se rodio u istoj toj maloj zadruzi i proživio srećno doba svoga djetinstva, te znam iz izkustva, da

se može i u maloj zadruzi srećno živiti; ali se težko posluje. U većoj zadruzi lakše živiti, samo treba da bude u njoj sloga, ljubav, uzajamno povjerenje i slušanje. Inače je crni pakao živiti u neslogi, u svadji i nemiru.

X.

Zaručenje.

„Joso je izprosio Maricu!“ Čuje se po cielom selu i po okolici. I prilika su si. Joso je iz dobre kuće, sin poštenih i valjanih roditeljâ, a Marica adamskoga koljena. Joso je momak glavit, pouzdan pri svakom poslu, ratar, konjar, kopač, kosac. Svagdje medju prvimi. Marica je liepa djevojka, vriedna i vješta svakom ženskomu, domaćemu i poljskomu poslu. Ona je prelja, tkalja i vezilja. S' majkom svojom već i kruh (hleb) miesi i peče, kuha i pere, za živad se stara, muze krave i ovce, sprema mlieko, sir i maslac. Da su se po svietu tražili, nebi se bolje našli.

A znaš li, kako su se zagledali jedno u drugo, kako li se našli i upoznali? Na igranki u kolu vidje jedno drugo prvi pút, i mahom baciše oko jedno na drugo; plesahu jedno uz drugo. Joso je kolo vodio. Marici pri razstanku dao sa svoga škriljaka kiticu smilja i kovilja, a ona njemu rumenu ružicu. Bilo to oko duhovah. Obodvoje bijahu još mladjani, osobito Marica mlada, kano rosna kapljica; tek se počela kititi, djevovati i u kolo se hvatati. Još nije bila za udaju, rekla bi o njoj njena majka.

Onoga se ljeta Joso i Marica nisu često vidjali ni sastajali, njekoliko púta na igri, jedan put na sajmu i proštenju, drugi put u mobi, na posielu oko knkuruzne beritbe jedan put, a dva puta na prelu, kad su išle djevojke u mobu presti njekoj samici. Prošao je buduće

godine korizmeni post. Djevojke su seoske po starom pučkom običaju slavile Cvietnicu (Cvieti, cvietnu nedjelju).

U oči Cvietnice sastaju se sve djevojke, drugarice jedne seoske ulice. Svaka donese po zdjelicu pšenična brašna, masla i jajâ, pak miese i peku pletenjake, suhe, medom i orasi nadjevene kolače, pite i gibanice te do zore u oči Cvietnice izpletu vience od raznoga proljetnoga cvieća, što raste u polju, i njimi kite zdence (bunare), česme i šatrove, ćupe, krčage i druge vodene sudove. A vijenci i ručnici i rubci (maramami) ukrasuju kimavice (djermove) na zdencih. Svaka nakiti tako djeram one kuće, u kojoj je momak, za koga bi rado pošla, udala se. Svaka dobije uzdarje od budućih rodjakinjah. I tako se odpočima snubljenje ili prošenje.

Marica je na Cvietnicu izplela najveće i najljepše vijence: podriemuška (driemavca), lugana, žabljaka, ljubičica, iskrica, bršljana i drugoga ranoga cvieća i tim, pak liepim i velikim otarkom (ručnikom, peškirom) i svilenim rubcem nakiti djeram Josi. Dobila je i liepo uzdarje od Josine majke, koja je tada odpočela snubiti, prositi Maricu za svoga Josu.

Došlo Filiplje, usadi Joso do zore najvišu i najljepšu lipu pred kućom i prozorom Marice djevojke. Oko Petrova dne budu zaruke. Josini roditelji odvezu Maricu sa dopuštenjem njezinih roditeljâ na glavni sajam (vašar) o Bartolovu, te pokupuju joj odjeću, — u Slavoniji kažu ruho, — ćurak, svilenu suknju, zobunić i rubce, čizme, cipele, ogledalo, ogrlice ili djerdane, nakit i mnoge druge stvari za odgodnju i svagdašnju nošnju. Od toga doba Marica nije više išla u polje na posao poljski, nego je sjedila doma i spremala svatovske darove. Krojila rubine, šila, vezla, razpletala, ložičala, sastavljala, plela, rubila itd.

Josina bi majka često dolazila u pohode k svojoj budućoj snašici i donosila joj svakojakih ponuda, mrsnoga i postnoga smoka, A i Joso bi dolazio po više púta svake sedmice, te donosio liepa voća i cvieća, pa od svojih rukotvorinâ po koju preslicu, vretenâ, kotarice, čunke, kalame, čekrk, vitlić, i druge takve stvari, potrebite ženskoj pri ženskih poslovih. Svakim se danom upoznavahu tako Joso i Marica sve bolje i bolje. Po tom se oprijateljiše, a najposlje i srdačno uzljubiše.

Pred svetu Katu bijaše svatba. Malo kad su u selu onakvi svatovi, kano što su bili Josini i Maričini. Marica je postala svojoj svekrvi zamjena od metle i vode, svekru i djeverom posluga, jetrvam mila sestrica. Josi je liep porod porodila, četiri sina i tri kćeri. Joso i Marica odavna svoje sinove već izženiše i kćeri razudaše, pa su viek svoj proveli srećno i zadovoljno, te doživili, da su jim se unuci ženili, a unuke udavale.

Dao Bog mnogo tako srećnih brakovâ i mirna i zadovoljna života! Stostručilo se to po miloj domovini!

XI.

Baba Janja.

Poznao sam još 1838. godine u selu Kopanici njeku babu Janju. To biaše žena glavita, neobično velika, stara preko 80 godinâ, a za onda ipak još jaka, snažna, krepka. Bila vješta primalja. Znala vidati uroke, micine, crve u marve, liečiti mnoge bolesti; znala osobito liepo mastiti (bojadisati) vunu, osnivati natru za tkanje, postupati oko pčelah, oko kravah i živadi. Izkusna starica i srećne ruke u mnogih poslovih. Za cielo susjedstvo, pače za cielo selo i za okolinu bijaše baba Janja sa svojim savjetom i izkustvom blagodat.

Ona, ako je i liečila i vidala bolesti, nebijaše nikakva vieštica, bajalica i varalica. Ljekovite trave poznavaše dobro, te bi ih brala i skupljala, pak pružala pomoć ljudem i marvi u nevolji.

Bijaše mi ista baka kroz više godinah u bližnjem susjedstvu upravo preko puta. Često bi dolazila k' mojoj staroj punici, častničkoj udovi. I tako sam se s njom upoznao. Sama mi je pripoviedala gdjekoje crtice iz svoga dugovječnoga života. Ove mi se čine ugodne i zabavne, pak sam jih popisao. Blagovoljni će čitatelj poznavati iz njih sve više i bolje domaći i družtveni život našega prostoga naroda. Baba mi je Janja pripoviedala ovako:

Udavala sam se četiri púta i nadživila evo i četvrtoga muža. Kano zrela djevojka — moglo mi je biti 23 -- 24 godine, udala sam se za Jošu M—a. Moj Joša bijaše momče u 18. godini. Dobar meni i svakomu, kano dobar dan. Nije dao ni muvi na mene pasti. Kad sam bila reduša moj bi mi Joša već u oči moje rednje, moga dana, pripravio sitnih, suhih drvâ i sve, što trebam za kuhanje. Zorom bi uranio, oganj na domaćem ognjištu naložio, vode doneo za piće, kotao vode pristavio k ognju, krave pomuzo, marvu i živad nahranio. A ja sam na gotovo ustajala; svaki bi teži domaći posao on sam obavio. Kad smo bili u polju na kopanju, na žetvi i na drugom poslu, svagda bi me zaklonjao, radeć dvostruko. S njim sam živila sedam godinâ i troje djece rodila. Nismo se nikad omrazili. Nije mi nikad reko ni: — crne su ti oči u glavi! Voljela bi bila, da je bio malko muževniji, mužkiji, da mi je znao zapoviedati i nečiniti svagda sve po mojoj volji. Baš je bio med, te su ga ljudi razlizivali, i ja ponajviše. Od mene je prvih godinâ našega braka često i oplakao. Bila sam stara djevojka učudna i samovoljna, pak džandrljiva (zavadljiva, grizljiva), a on mi se podao,

pak ja gazda, a on šuša. I sad mi je žao, kako sam ga često ujela. Ali pravo mu je; zašto nije bio muž, kao i drugi, pred kojim valja ženi šutiti i nositi svoje skute.

Poslje smrti Jošine bijah dvie tri godine udovica i udadoh se za Marijana M. Taj je bio muž od oka, pošten, pravedan; ali zbiljan i strog. Njega sam se bojala; ali sam ga i poštovala. S njim nije bilo šale pri poslu. I što je žena dužna činiti svomu mužu, to bijaše točno, brzo, u pravo vrieme, bez svakoga izgovora i prigovora. Marijan se nikad nebi pačao u ženske poslove; nije bio ženskar, nije nosio skute, nego gaće. Bio je čovjek sasvim zreo, njekoliko godinâ stariji od mene. S' prvom ženom što je imao djece, pomrla su. Samo jedan sin bijaše već momčuljak, čobanin. Valjano momče! I ja sam svomu Marijanu privela jednu pastorku, koju je on pazio i milovao, kano rodjenu kćer.

Kako sam se udala za Marijana i dovedena bila, stadoh odmah, dakako, sa jetrvami na rednju. I budem reduša. Marijan rano urani, ode u staju, u konjušnicu, očeše i nahrani konje. A ja u to doba naložim oganj na ognjištu i pristavim vodu k' ognju za ručak. Marijan mi je doduše naciepao drvâ; ali nije nacjepkao i sa drvotnika unio u kuću, nije jutrom naložio ognja, niti donio vode sa zdenca i pristavio k' ognju, kano što je to činio moj pokojni Joša. Odem na drvotnik po drva, nakupim triešća za prolaganje ognja i vratim se natrag u kuhinju. Zatečem Marijana, gdje sjedi uz oganj. Puši lulu.

„Janja!" reći će on: „gdje je moja obuća, da se preobujem?" Za staju je obuo njekakve cokule, stare vojničke cipele. „Gdje su moji opanci i obojici?" zapita me.

„Valjda su ondje", rečem, „gdje si ih sinoć ostavio."

Marijan se namršti, ustane, ode u sobu (izbu), skine obojke i opanke s'motkice nad peću, te dodje u kuhinju. Obojci

bili juče mokri, preko noć se osušili i skorjeli, ukočili. Marijan lati korjave svoje vunene obojke, njekoliko lakata dugačke, pak udri njimi mene oko ušiuh i po rukuh, i kud je dohvatilo, pitajuć:

„Zar se tako mahnu i mekšaju mužu obojci i pripravljaju za obuvanje opanci?!“ Dobro me izplati.

Od toga sam doba svaki put mahnula i mekšala okorele obojke i mazala opanke do zore i služila svoga Marijana kano svieća. Takva sam muža i želila. I ja bih, da sam muž, tako postupala. Muž je nitkov, koji dopušta, da mu žena obuče gaće, te čini, što joj je volja, da zapovieda mužu. S Marijanom sam živila pet godinâ i rodila troje djece. Svega sam imala uz njega. Kuća je bila puna. Oboje smo se brzo sporazumjeli. Srećna sam bila. Zadruga u kući bijaše povelika. Poljski su se poslovi radili i težali lasno. Bijaše truda i napora; ali i počinka i odmora.

Kad umre moj Marijan, ostala sam tri, četiri god. udovicom. Težko je u velikoj zadruzi svakoj udovici. Neima sirota svoga zaklona, svoje podpore, ni zaštite. Desi mi se prigoda i udam se po treći pút. Podjem za Antuna K. Imao je izženjene sinove i razudate kćeri. K njemu privedem dvie svoje kćeri. Na zlo sam se namjerila. Anta je bio pijanac. Srećom mojom, te mi nebude od potrebe dugo s njim živiti. Neprodju ni tri pune godine, ode pijan na vodenicu, padne u Savu, te se utopi.

Prodje opet njekoliko godinâ. Razudam svoje dvie kćeri, pa se najposlje po četvrti put udam za Marka E. S njim sam dugo poživila. Bijasmo sami u kući. Zatekla sam u njega sina i dvie kćeri, a rodila sam s' njim jednu kćer. Kano samica bijah svagda reduša (planinka), te bih se puno mučila, težko radila doma i u polju. Ali smo imali svega u svojem domu; nismo ničega bili željni. Pastorka sam oženila i dobila tako pomoć u kuću. Snaša

mi je valjano čeljade; dobro me pazi. Rodila je dječicu, svake godine po jedno, po dvoje. Ja sam joj pomagala djecu odhranjivati. I eto, kako vidite, sinove smo izženili, i unuke, a ja sam dočekala praunučad.

Marko bijaše čovjek dobričina, gotovo kano moj Joša. Ali izmedju četiri svoja muža — samo sam Marijana pravo poštovala, a Jošu i Marka, pravo reći — ljubila. S' prvim mužem bijaše život kao i djevovanje, pusto carevanje; s' drugim sam naučila poštovati i slušati muža. Prvom sam mužu ja zapoviedala, drugi je meni zapovjedao; treći, niti mi je on zapovjedao, niti ja njemu, niti je on slušao mene, niti ja njega, a četvrti je i meni zapoviedao i ja njemu. Slušali smo se. Bijasmo već obodvoje zreli i izkusni, pak smo znali, da nam drugo što neostaje, nego se slagati, poznavati, slušati i paziti. I ja bih bila voljela, da mi se nije trebalo potjepati iz kuće u kuću i udavati toliko púta. Ali mi je tako valjda bilo sudjeno.

XII.

Poljar Kundrin Marijan.

U Lukačevu Šamcu prebavili na skeli iz Bosne konja vranca, što ga je kupio pukovnik brodske pukovnije P. za dobre novce od turskoga kapetana drvntskoga. Konj je uzrastan, mlad i liep, kano zlatna jabuka (što se veli); crn kano gavran, ugojen, ljepušast, čio plahovit, japaran, ognjevit, mudrih, plamenitih očijuh, ponosna koraka. Tko ga je godj vidio, svatko mu se čudio i reko: „Al' liepa konja! Gledaj mu samo uzrast, divota! Pogledaj sjajnu dlaku, kano krilo gavrannovo, i gladku, da se pala muha na nju oklizne!

Sam pukovnik dodje iz Vinkovacah u Šamac, da primi konja. S pukovnikom došlo i njekoliko častnika, medju kojimi se desilo više dobrih i odličnih jezdilacâ (jahačâ), koji su vješti bili jahati svakojake konje, učene i neučene, vikle i nevikle jahanju. Vranca osedlaju liepim sedlom i zauzdaju krasnom i pouzdanom dvokajasnom uzdom, da pokušaju, kakav je za jahanje. Skupio se pri tom iz sela i iz okola sviet, da vidi, kako se gizdavo jaše turski vrančić. Pokuša izmedju častnikah najpouzdaniji jahač usjesti na vranca, da ga projaše na očigled pukovnika i svih gosti.

Kad jahač za uzdu i stremen, da se baci konju na ledja, vranac se uzloćudi, zahrže užasno i skoči upropince, da je strahota bilo pogledati. Svaka mu se struna na grivi i repu nakostrušila, kano razjarenu psetu. Daj polagano! Konji se nesedlaju vilami. Daj umiljno, kroči, laskaj, miluj; blago se javljaj! Jok, ništa nekoristi; konj neda nipošto usjesti na sebe, Jedva ga drže jaki momci na novu, jaku povodcu. Iz očijuh mu i iz nozdrvah, kano da plamen liže. Hrže i propinje se na stražnje noge. Pokušavaju mnogi i naši i Turci usjesti na konja, da ga projaše. Sve zaludu. Nije majka rodila junaka, koji bi usjeo na biesna vranca. Konj se usićio. Stao na branilo, pa neda nikomu, da usjedne na njega. Čim tko blizu k njemu, on skoči u propince na stražnje noge i hrži pomamno. Dugo su se mučili izkusni jahači oko konja; ali nikomu nepodje za rukom, te ga nitko neuzjaši. Najposlje sva gospoda budu toga mnenja, da je konj divljak iz turske hrgele, neuk. Nije biran. I već je pukovnik pomišljo, neće mu drugo ništa ostati, nego konja poslati natrag.

Iz množine skupljenoga svieta pristupi gospodi njeki Kundrin Marijan iz sela B., čovjek snizka uzrasta, okru-

pan, u najvećem napunu muževske zrelosti, mrk i kuštrave kose, nalik na Ciganina, a to nije bio.

„Gospodine!“ reče Marijan: „dopustite meni, projahati toga konja. Nemojte mi zamjeriti. To je dobar konj. Ali ste ga uzloćudili.“

Častnik, s' kojim je to prosti Krajišnik, Marijan, govorio, pristupi k' pukovniku i kaže mu, što veli prostak, i kako se nudi, projahati konja. Pukovnik privoli na ponudu i dopusti poljaru projahati biesna vranca.

Marijan pridje ka konju, lati ga za uzdu, šukne i popljeska po vratu, zametne s konjem mázan razgovor:

„Stani malo vrančiću! Nijedna paro! A što si se usićio? Nesramoti se. Gle, kako si liep i ugojen, upravo gizdav za jahanje! Valjda nećeš u suhaču, da melješ prošno brašno! O, ho, polagano!“

Tako govoreć s konjem, odkovča Marijan povodac, pa mu skine sedlo, a za tili čas — sjedio je na konju. Vranac je skočio njekoliko pútâ na desno i na lievo. Propeo se na stražnje noge i pokušao jezdioca sbaciti sa sebe, kano breme, na koje se nije bio sviko. Ali je Marijan sjedio na konju, kano krpelj, kano da je prikovan, i udari vranca opanci u bočine, da podje napred. Konj poleti kano vjetar upravo k savskomu briegu (obali). Svatko je mislio, ode konj preko Save u Bosnu i odnese Marijana. Ali kad se konj popne na nasip uza Savu, odleti kano zviezda preko neba od sela Šamca k čardaku Vučajku. Brzo izčezne konj i jezdilac iz očiuh. Pukovnik zapovjedi, da od pošte, od čardaka do čardaka kordunskoga ide glas, nek se pazi, što se je dogodilo s konjem i konjanikom.

To je bilo oko desete ure pred podne prije 50 i više godinâ. Častnici su ostali sa svojim pukovnikom u Šamcu na objedu, čekajući, kakva će stići vjest o vrancu

i prostaku. Oko treće ure poslje podne gospoda tek doručala, pak planduju i razgovaraju se o koječem, pušeći lule. Na jedanput udje medju nje podčastnik s korduna i javi, da ide Marijan na konju natrag od Vučajka. Svi novoželjni ustanu, te izidju ljubopitni pred kuću. Pogledaju k Vučajku i vide, kako vranac gizdavo jezdi. A Marijan — naherio svoj šešir (klobuk) na desno uho, pa sjedi na konju, kano kakav stari, izvježbani katana. Konj se smirio i ukrotio, kano da je biran za jahanje i uputan u tom poslu. Kad dodje Marijan blizu i ustavi konja, vide gospoda, kako se konj okupao u znoju, kako je od vranca žerav postao. Tako ga je pjena podudarila. Ali se posve smirio. Marijan sjaše. I sad je svaki jahač mogo usjesti vranca, što su mnogi mahom i pokušali.

Najposlje su konja provodali; po tom iztrli s njega pjenu i znoj, nazobili ga i napojili, pa pokušali, i osedlana jahati. Sve je sad konj dragovoljno dopustio. Marijan mu je slomio ućudnost. Pukovnik je liepo darovao poljara Marijana, a ovaj zamolio gospodina pukovnika za jednu milost. Pritomni pomisliše, što li će prostak moliti od pukovnika? A kad su čuli, svi su se nasmijali. Marijan je umolio:

„Gospodine pukovniče! Puno je već godinâ, od kako sam u jednom seoskom hataru poljar, i pada mi svake godine od marve u kvaru uvaćene, toliko, da se mogu obuvati. Sad se našo jedan mojih susjeda, koji me želi iztisnuti s toga mjesta. Već se uvuko kod gospode kumpanijske, pak ću ove jeseni izgubiti poljariju!"

Pukovnik utješi Marijana. Nek se neboji, on će već za njega govoriti sa njegovim satnikom. Satnik je upravo bio nazočan. A kad je čuo želju pukovnikovu, obeća sve učiniti. I zbilja, Marijan je od to doba ostao poljar do svoje starosti. Valjda nitko u selu nebijaše onako dugo poljar,

kano što Marijan. Njetko njekim načinom dodje do službe i koječega, a Marijan, evo znamo, kako je došo do mnogoljetnoga poljarstva.

XIII.

Na mobi.

Upravo je vrieme kositbe. Bujna trava po šarenih livadah u najljepšem cvietu. Takvu livadu — prava je milina pogledati, osobito ranim jutrom, kad se na svakom travnom cvietku i listku blistaju nježne rosne kapljice, kano čisti biser, i kad se jutarnje sunašce počme odsievati u miliunih rosnih kapljicâ, misliš, šarena je livada posuta dragim kamenjem. Sam je Bog ljepši, koji je stvorio ovoliku krasotu u prirodi!

Tek izašlo sunce i počelo obasjavati poljane, a došli kosci u Jakovljevu veliku livadu na Poljanicah kositi travu. Moba je u samca Jakova. Pozvao Jakov susjede, prijatelje i znance u mobu. Svi su rado došli; jer Jakov neostaje nikomu dužan. Sa svakim žive u ljubavi, a svoju mobu dobro hrani i napaja: Gosti zaoblicom, kulienom, a poji rakijom i vinom.

Kosci odkivaju i bruse svoje kose. Zveket odjekuje po cieloj poljani, po dubravi i gaju, i čuje se odjek iz obližnje šume. Kosaca je oko dvadeset i njekoliko. Kosbaša jim je čiča Marko. Kosci sve pouzdani poslenici. Svaki ruši širok odkos. Pade za jednu uru velika strana trave na velikoj livadi. Domaćin služi svoju mobu jelom i pićem, a pri tom kosi u redu posljedni. I on je pouzdan kosac. Skupiše se na doručak.

„Daj kruha, rakije, slanine i kuhana suva mesa!“ Tikva s rakijom ide od ruke do ruke; razgovor je i pjevanka. Veseli su poslenici. Po doručku svaki brusi opet

svoju kosu i pazi na kosbašu. Što ovaj čini, to i svi ostali kosci. Pada odkos za odkosom. Do ručka su oko podne mnogo pokosili. Eno dolaze ručkonoše. Nose jela, kuhano i pečeno, prženo i tenfano. Svega dao Bog izobila. Domaćin poziva na objed. Snaše služe poslenike vodom i otarci. Svaki kosac mije ruke. Kose su odložene. Stolnjaci su prostrti pod lipami u debelu hladu po tek pokošenoj travici. Svaki kosac skitio svoju kabanicu, da sjedne na nju, kano na snizki stolčić. Objedom je i napitkom svatko zadovoljan.

Po objedu je za velike i zaparne vrućine počinak (odmor) — huja, vele kosci. Tko bi htio malko leći i driemnuti, slobodno mu je. Ali koscem u toliku družtvu to nepada ni na um. Nego gajdaš piri gajde, a kosci se hvataju u kolo i plešu pomužki, da se zemlja pod lipami trese, kano da nisu od ranoga jutra do podne kosili, nego na pletenoj stolici sjedili. Tu je vesela pjevanka —

„Smiljan Smiljaniću; Smiljan Smiljaniću!
Pokisnu ti, pokisnuti perje.
Haj, haj, neka, neka!
Haj, haj, haj, neka, neka,
Pokisnu ti perje itd.

Njekoliko kosacâ sa kosbašom, sa čičom Markom, sjede, pijuckaju, te zametnuli svakojake razgovore. Njeki se P. Koro počme hvaliti, kako neima medju njimi momka, koji bi se s njim u koštac latio, pohrvao i svalio ga na zemlju. Marko će na to:

„Nehvali se, Pero! I ja bih se sam s'tobom ogledao i pohrvao, da sam ti parjak, (vršnjak, jedne dobe). No evo moj koljenović Jakob! On će mjesto mene."

Jakov, domaćin, pristane na želju kosbašinu. Pera je bio čovječina; Jakov snizka uzrasta, okrupan i jakih mišicâ, čovjek zdrav kano kremen, hitar kano jelen.

Pera kaže:

„Ako me Jakov nadjača i baci na zemlju, dati ću mu svoga konja žerava; ako li ja njega bacim, neka mi dade svoga Crlju!“

I na to Jakov pristane. Hrvači skinu sa sebe kamizole, zasuču rukave od rubine, pa se uhvate u koštac.

Makni ovamo, potegni onamo, desno, lievo, gore, dole, stupaj, treskaj, sve mirno, hladne krvi, u šali, bez zamjere i uvrede... Za njekoliko časakah trajaše hrvanje. Jakov podigne Peru, kano snop na njivi u polju, i svali ga na odkos trave.

„Eto, žerav ode!“ poviču gledaoci.

Pera ustane i kaže:

„Hajdemo još jedanpút, pa će oklada valjati!“

„Nemarim!“ odgovori Jakov. Drži opet u koštac. Za njekoliko časakah ležao Pera opet na travi.

„Jakove“, veli Pera: „do tri púta Bog pomaže! Hajdemo još jedanput pokušati sreću!“

„Slobodno, brate!“ odgovori Jakov. I po treći pút lupi Jakov Perom o odkosje. E sad već ni kud ni kamo! Valjalo je i Peri priznati, da se nemože hrvati sa Jakovom.

„Kad je tako, neka je!“ reče Pera; „eno ti moj žerav; tvoj je, vodi ga!“ Jakov odgovori! „Prodji se žerava! Nisi ti sam u svojoj kući; nemožeš ti bez znanja kućana svojih razpolagati domaćim blagom. A sve da i možeš, ja to nebih nikad mogo učiniti, da ti izgubiš konja iz biesa, iz njeke njekoviesti (pošalice, bezposlice); što si se pohvalio. Jači si, a kad tamo! zareko si se. No sad si uvjeren, da nije tako, pak mir, Bog! Mi ostajemo, koji smo i bili, dobri susjedi. Hajdemo da se napijemo pak za poslom! Malko smo se pohrvali, protrli si kičmenice. I to je dobro. A sad znamo, tko je jači hrvač. I to je dobro!“

Kosci su poslje objeda i podužega odmora i opet pooštrili britke kose i, do mrkloga mraka radeć, pokosili mnogo trave. Poslje dovršena dnevnoga djela dodjoše troja kola po kosce. Ovi su liepo spremili svoje kose, vodire, brusove (oštrilice kažu u Slavoniji), čekiće i babice i ostale svoje stvari, posudje itd.; sjeli na kola, te se odvezli, pjevajući i popievajući, svirajući i bučeći, kano svatovi, iz polja u selo k' domaćinu Jakovu, gdje je za kosce pripravljena večera, prava čast, svega dosta, jela i pića, pjevanke i igranke. Moba se častila i zabavljala do blizu pol noći, pak se onda zadovoljni razišli — svatko sebi, da se sutra opet sastanu kod drugoga brata na mobi. I tako redom. dok pokose sve livade.

Još se u mojem selu zna za mobu; nezna se za zlobu. Milo moje selo, budi mi veselo!

Od utoka Une u Savu kod Jasenovca do utoka Save u Dunav kod Biograda vijuga se Sava plodnom ravnicom izmedju slavonsko-sriemske Krajine i izmedju Bosne i Srbije. Liepa je i plodna Slavonija, zemlja stranom brežuljasta, s juga opasana Savom; sa sjevera ju Drava obljeva do svoga utoka u Dunav kod Almaša, niže Osika. Odanle ju pak veličanstveni Dunav obljeva do Zemuna i Biograda. Sjeverna je strana Slavonije ukrašena divnimi planinskimi predjeli, a tako i Sriem kršnom gorom Fruškom, gdje rodi, kao i u gornjoj Slavoniji, žestoko, rujno i bielo vince.

Puno je čistih, liepih, pitomih selâ u slavonskoj Posavini, što leže po gredah na bregovih od potokah: Bigja, Berave, Bosuta. Spačve, Studve, Orljave i drugih, što se sljevaju u Savu.

Svagdje ima naokolo i medju selih plodnih poljanâ, njivâ, livadâ, pašnjakâ, sjenastih šumâ i nježnih dubravâ i gajevâ. Svagdje rodi bjelica pšenica, vinova loza, krasno

voće, svagdje ima čoporâ i stadâ marve, stoke i živadi domaće, svagdje divljači za lov i jata pticâ svakojakih, svagdje puno miline i dragosti, puno božjega blagoslova, svagdje se ori naša rieč, svagdje pjevaju naše pjesme, sviraju gajde, prebiru sitno diple, svirke, dvojnice, duduki, frule, udaraju tamburice. Svagdje se nosi naša surka, i vezena košulja, svagdje žive naš dobri, prosti, bezazleni narod. Sva su mi mila naša sela.

No ima ondje u Posavini selo nedaleko od Save, na briegu Berave, naseljeno još prije, nego je očišćena Slavonija od Turakah, poslje uredjeno, a sad se opružilo po gredi babinoj, uru hoda dugačko, razmaklo se na ulice: Gornja mala, Dolnja mala, Jelas, Čevatovo, Priberavlje. Ima oko 400 kućâ. Ondje su u selu čisti, ovijani našinci. Samo neznatan broj naseljenih zanatnikâ i častnikâ, pa i činovnikâ njekolicina. Svagdje se govori naša rieč, premda pokvarenim podnariečjem i ružnim naglasivanjem rieči. Ondje su ljudi dobre ćudi, prosti, vrli i valjani, srdca krotka i vesela, ponajviše poštenjaci, gostoljubci i druževni. A tko postupa dobro s' njimi, oni s' njim nikad bolje.

Milo mi je moje selo! Red je u njem po ulicah, po dvorištih i oborih, po stajah i poljih naokolo. Sve su kuće ondje čiste i okrečene. Sve je liepo pometeno, očišćeno i spremljeno, sve u čisto odjeveno, mladež cviećem nakićena i vesela. Kudgodj ide, uviek pjeva ili svira. Svi su ljudi ondje glaviti, snažni, jedri, uzrastni, vedra čela, ponašanja premda prosta, opet smierna i uljudna. A mladež stupa gizdavo, gotovo reći, drzovito. Stranci, došljaci, raztrubiše po svietu, da su djevojke i nevjeste razuzdane i za gizdom jako pohlepne. Čuvajte se, seljakinje, od došljakah, koji vas tako po svietu razglasuju, da ste mnoge nevaljale! Čuvajte se gizde i razkošja!

Neružite našega sela, u kojem ima puno poštenja, puno dobra i vrline!

Zadruga je u mojem selu. Kuće pune krvnoga roda. Kućna je družba obilna. Ali složna i pobožna ponajviše barem dosele bijaše starija čeljad. Puno ima kućâ, gdje mladji poštuju starije, te su jim u svem poslušni. Takve su kuće, gdje vlada sloga i uzajamna ljubav i poznavanje, napredne u svem, pune imanja i sreće; sva družina odjevena i obuvena, pače rušna i imućna.

Svi teže ondje zemlju i isti rukotvorci. Jošt se ondje zna za mobu i za zajam iz ljubavi. Jedno drugomu u nevolji privezuje bolnu glavu, te pomaže, kako može jedno drugomu. Svi su ljudi milokrvni, svi pravednici, dobre volje.

Pouzdani su moji seljaci. Nisu laže i varalice, nego ljudi poštenjaci, koji drže zadanu rieč. Dakako, ima i ondje, kano što svagdje iznimakâ (izuzetakâ). U svakom žitu ima i kukolja; ali je svakako pretežnija bolja strana. Darežljivi su i podašni moji seljaci i svojski pomažu svoje siromake, a rado su strance i putnike primiti i izpokojiti. Složni su i rado ustaju jedan za drugoga, kad dodje do čega, gdje se valja pokazati, tko je čovjek, tko li kukavica.

U mojem selu čuješ gotovo svagda pjevanku sa svih krajevah. Pjevaju sad orači, sad kopači i kopačice, sad žeteoci i žetelice, sad kosci, volari, konjari, čobani, ručkonoše, prelje, tkalje i vezilje, svatovi, mobenici, križari, ljelje, koledarke, kraljice, kresničari i kresničarke na Ivanje, domari i stanari. Sviraju, gude, tamburaju, igraju (plešu), slave godove i praznike. Mirno jim teku dani. Neznadu ništa o brigah, o skrbi i pečalih, o konobanju i vojtovanju gradjanske svjetine, gdje se žive po gospodski.

Da još bude sreća, pak da prosine luč prave, obće prosvjete i primjerne i zgodne izobraženosti, presrećno

bi živili moji mili seljaci. Život bi se patriarkalni vratio natrag i postao pravi izvor blagostanja; u svakoj bi zadruzi vladala sloga i ljubav, bez čega je život u zadruzi veliko zlo.

XIV.

U kuma na časti.

Jagica je jesenas pred sv. Katu dovedena u dobru, imućnu kuću, medju poštene ukućane. Udala se za Nikolicu B. Vjenčani kum bijaše Pejo M. Kuma je svoga kuma u svatovih liepo poznala; darovala mu košulju usnivanca — platna, — na vjetru bi poletila, — i otarak od dva lakta čista tkanja, utkan tivtikom modre i crvene boje po krajevih, a kumi oplećak i ubrus, svilom vezen. Kum i kuma dadoše svojoj kumi Jagici liepo uzdarje, dukat u zlatu, cipele i nakit. A kum joj napose posla nove stative (razboj), preslicu i kotaricu ili sepetak, vretenâ čekrk i vitlić za sukanje i odmatanje predje i konacâ. Sve kumova rukotvorina.

Nastalo je proljeće. Po starom običaju valja mlada kuma o uskrstnih praznicih da nosi svomu kumu kolač, jabuku, dar i šareno jaje, a kum svoju kumu, ili tko s njom dodje, prima kano mile goste i časti. Namienjen je dan za kumovu čast drugi dan uskrsa, Kumu je poručeno, i on je odporučio, da čeka mile goste. Jagičina kuća i njezina kuma Peje, kumovi su od pamtivieka. Zato će se nositi mnogi kolači i darovi u kumovu kuću. I snaša Anica, i strina Barica i nena Mandica imaju ondje svoje vjenčane kumove, koji su zajedno i krstni kumovi njihove djece: kum Matiša, kum Joso, kum Andrija.

Kume su pred uskrs umjesile od pšenična biela brašna za sve kumove velike kolače — pletenjake od

tiesta, kano za kruh miešena, šest kolačâ, za kume u kući malko manjih šest, a za ostalu družinu i za djecu još manje, oko dvadeset i pet koje velikih, koje srednjih, a koje malih kolačâ. Uza svaki kumovski kolač napravi svaka kuma svomu kumu jabuku — grovatušu od orahah veliku, kolik dječja glava. Oko velike lopte koncim obmotanih češanicâ, kučinâ, obavije se vješto niz orah, da se s' polja na grovatuši vide samo orasi. I to je u Slavoniji kumovska jabuka — grovatuša.

Jagica, kano mlada kuma, načini svomu kumu najveću i najljepšu jabuku, Uza kolač i jabuku ponese svaka kuma šarenih jajâ. Uzela svaka po gusinac, po dva tri purinca, po dva tri pačinca i više kokošinacâ, sve navezeno izšarano i različno omašteno, crveno, žuto, plavo, ugasito i drugčije. Svaka kuma pokrije svoj kolač otarkom. Jagica zastre svoj kumovski kolač otarkom, ručnikom dva lakta dugačkim, vezenim po čelih i po krajevih razpletenim.

Na drugi dan uskrsa poslje crkve spreme kume sve kolače u prtaće torbe i odvezu se na raztočenih kolih kumovoj kući. Predvodio ih bratac Niko, stric Nikoličin. Kum Pejo dočekao svoje mile goste svojski. Otvori im svoj dom i u domu smočnicu i pivnicu, sienjak i žitnicu. Konje jim spremio u staju za pune jasle, a nje uveo u kuću za prostrt stol. Najprije su se pozdravili, rukovali, izljubili u lica. a mladji starije i u ruke, opitali za zdravlje i sjeli blagovati. Bijaše upravo čast; jer je kuća kuma Peje jedna od najimućnijih u cielom selu. Tu bijaše jela kuhana i varena, pržena i pečena, mrsnoga i postnoga ili bieloga smoka. Tu bijaše zaoblicâ, mlado jagnje, odojče prase, nesušena i suha mesa, gibanice, pite, suhih nadjevenih kolačâ. cicvare, medene rakije, vina, sira i sirenja svega u izobilju.

Razgovarajuć se o svačem, ponajviše o domaćem i poljskom poslu i gospodarstvu, častili su se od podne do mrkle noći; a po tom su se oprostili kumovi, izljubili i izgrlili i otišli. Svaka je kuma dobila uzdarje od svoga kuma u novcih i gotovih rukòtvorinah, kakvo orudje za ženske poslove: preslicu, vretenâ, kalamâ, vitlić, rašak, sepet, kotaricu, klupicu ili razboj. Mlada kuma Jaga dobila od svoga kuma cipele, svilen rubac i liepo i uresno udjelanu kolievku, kojoj su se veselo nasmijali; ali su znali, da će ju trebati, pak je i samoj Jagici bilo milo, što je dobila onako gizdavu kolievku, u kojoj će svoje čedo nositi na glavi u polje, kad nastanu prešni poljski poslovi, kopanje i žetva. Kumovi su svoje kume i kumove izpratili s' punimi čašami rujna vinca do ulice i do treće i četvrte susjedne kuće, sve kličuć: Sbogom! Dobru noć! U zdravlju se opet vidili! Pozdravite nam sve u domu, malo i veliko! Srećno dao Bog!

XV.

Bariša sveznalica.

Barišu Jarića poznaje čitavo selo i mnogi sviet iz okoline. Ali koga poznaje i cielo selo i ciela koja okolina, još ga nepoznaje ciela domovina i sva sela i gradovi po svietu i zemlje i narodi. To ti je već njekakav osobit umjetnik ili učenjak, komu se ime čuje po dalekom svietu, po cieloj postojbini, po cieloj domovini i po obližnjih i udaljenih zemljah.

Naš je Bariša, premda sveznalica, čovjek prostak, smieran, neznatan, ili bar neznan svietu izvan svoga sela. A sad već odavna leži u hladnom grobu od godine 1833. Da je rodjen u drugih odnošenjih, te izobražen, jamačno bi postao bio umjetnik. Taj je čovjek, brate moj dragi,

bio sveznalica. O njem se moglo upravo reći: Što mu oči vide, to ruke načine. A što je znao praviti taj Bariša? A šta nije znao? Slušaj samo, da ti izbrojim, u koliko mogu, što je Bariša sve znao praviti, pak sudimo po tom, u koliko je zaslužio, te su ga prozvali „sveznalicom“ ili „sveznàdarom“.

On je bio drvodjelac (dundjerin).

Znao je srezivati gradju za sgrade, bilo za drvene ili zidane; pokrivati drvene, slamne, trsčane i rogozne krovove; graditi mline i sve napose, što je godj u mlinu, bilo u vodenici, u suvači ili u vetrenjači od drveta. Bio je kolar. Znao graditi kola; glavčine ustrugati, žbice, naplatke, ornice, plugove, gredelje, jarmove, zubače i svesebice ratarsko orudje, što je godj od drveta.

Bio je stolar, Znao graditi stolove, stolice, klupe, klinove, police, vitlove za snovanje predje ili snovače, vrata, okvire ili oblučke, kapke i druge stvari. Bio je sudar. Znao praviti kace, kade, bačve, burad, šatre, muzlice, vedrice, kabliće, lievkove, čobanje i koješta drugo. Bio je tokar. Znao tokati preslice, vretena, kalame (mosure), žlice drvene, vitliće, bila za razboje i čunke, vranjeve, čepove. Znao praviti palice, kamiše, drvene lule, sve od drveta, što godj treba za gajde, slanike i mnoge druge tokarske sitnice. Bio je kovač. Imao svoju kovačnicu ili viganj i znao od gvoždja (željeza) skovati svašta, što prost narod treba. Bio je Bariša i kotlar i znao krpati i opravljati mjedene (bakrene) kotlove i tave ili prosulje. A od mjedi je znao vješto napravljati okove i zaklopce na drvene lule, koje je sám pravio od različna drveta, osobito od čvorova korenja i drveća. Bio je cinar. Znao vješto zaljevati kositrom i cinom grlke od tikvanjah ili tikavah za piće rakije i vina. Znao zaljevati vješto nožnice, iglenjake, zrcalnike, dude, lule za gajde, frule,

duduke. nožne drvene rukačice. Znao je šarati palice i kamiše, plesti rešetke, kotarice drvene slanike, žličnjake, držalice na sjekire, na gvozdene lopate (ašove), kosišta, vile-rogulje, kolievke, korita, karlice (okrugla korita), drvene zdjele i čanke. Znao tokati pladnjeve, tanjire, vodire, raške. Znao je spletati od šiblja ljesice, koševe, kotarice, sjedala za kola.

Bariša je strojio (činio) kožu za opanke, koje je znao liepo šiti, proste opanke putrance i pletenke, kano kakav opančar. Kožu govedju, svinjsku i ždrebeću znao strojiti na torbe i konjsku ormu, na hamove, na uzde. na porame itd. Znao je graditi kucne (sobne) i vanjske peći za pečenje kruha. Znao je uljepljivati i žeći opeke, pa i zidati, kano učen ciglar i zidar. Bio je vješt ribar, te je znao plesti i protezati mreže. Kotac za ribolov nitko nije znao bolje načiniti. Tako i mrežu veliku, alov, bacanj i bodvu i prigrabanj i sjednjak.

Bariša je bio i lovac, te znao i puškom i zamkom uloviti kurjaka, lisicu, zeca, kunu, vidru, divlju gusku i patku, čaplju, šljuku, prepelicu, goluba i drugu divljač. Ograde je znao graditi, kano makar koji drugi susjed: tarabu, prokole, trtlju i živicu. Znao je orati, kopati, kositi, žeti, plašće i stogove i gamare djeti. Znao vezovo i lipovo liko priredjivati. Znao od kosti rezati puceta i čistilice za lule.

Bio je Bariša i vješt sijač i stočar i pčelar. Znao od šuplja drveta praviti trnke ili košnice, i badnje i stubline (stublike). Razumio je bolje, nego kakav stanar i stanarica nasadjivati i odgojivati živad i spremati mlieko.

Bariša bijaše mesar (kasapin), kad je bilo klanje svinja i druge marve na zakolj. Bariša je znao graditi (praviti) dobre kulenove, kobasice i krvavice, pa i sudžukare (govedjeg droba kobasice). Znao je sušiti u suš-

nici šljive i ošap (kalotine jabukove i kruškove). Znao peći rakiju: šljivovicu, jabukovicu, kruškovicu, Bio i vješt i srećan vrtlar. Znao saditi i presadjivati i oplemenjivati voćke. Znao gojiti povrće i spremati ga u trap, ili u rov za ziminu. Ako je na domu bilo ribati i kiseliti kupus i repu. Bariša je najbolje znao to učiniti. Ako je bilo ukiseliti krastavce, posijati vrt, sve mu je išlo za rukom. Ako je valjalo lan i konoplju ukvasiti na močila, u sve se on razumio.

Bio je i krojač i znao krojiti i šiti oprske, hlače i drugo odjelo. Znao marvu liečiti. Kad bi konju stala voda, on je znao pomoći. Kad bole papci, znao je izvidati, a tako i crve. Kad je valjalo jaloviti ždrebad, telad, prasce, i tomu je vješt bio i lake ruke. Kad je bilo pronaći najbolje i najzgodnije mjesto za kopanje zdenca (bunara) pitali bi Barišu.

Bariša, naš sveznadar, bijaše malko i sapunar; jer je znao liti od loja svieće — lojanice. I sam je sebi pravio lievkove, u kojih je lijo svieće. Bio je on i staklar; jer je znao urezivati i izmienjati razbijena okna od prozorah. I sam je znao sljevati olovne spojke za pukla okna. Znao je on čitati, pisati i računati, pa i njemački štrbencati. Zar dakle Bariša nije bio sveznalica? I zar takav čovjek nebi bio postao umjetnik i vještak, da se bio posvetio kakvoj struci umjetnosti, u kojoj bi se bio usavršio?

Ima u našem narodu po svih stranah mile slavenske domovine puno takvih vrstnih, darovitih ljudi. Samo mnogi neimaju zgode razviti i usavršiti svoje vrsnoće i svojstva. A tako ostaju često zakopani i najbolji darovi uma. Bariša bijaše i poštenjak, kakav se može samo pomisliti, i pri svoj mnogostrukoj svojoj vještini smieran i pitom na svojem tihom domu. Laka mu zemljica! Bog mu bio dobar duši!

XVI.

Mlinska klada.

Posavci slavonski imadu i suvačâ i vodenicâ — potočarâ na Bosutu, na Bidju, na Kladavcu, na Spačvi, na Orljavi, na Vuki i gotovo na svakom i omanjem potoku, kano što je Berava, Saonica i drugi, osobito sela, malko udaljena od Save. Ali svako selo blizu Save i dvie po tri ure udaljeno ima svoje vodenice na Savi, kano što je n. pr. čitava povorka vodenicâ na Dubočici, blizu Šamca, blizu Jarugah i Novogagrada itd. Po dvadeset i četiri reda imadu u jednoj ovakvoj vodenici, a dioničari se medju sobom zovu „ketuši“. Izmedju sebe izaberu najvještijega ketuša majstorom, kano starešinu, koji vodi brigu za vodenicu. Što u njoj pološi, ili se pokvari, to on popravlja. On ravna sve poslove, za sve se stara, kano da je mlin njegova samo svojina, a ketušem polaže račun o svemu. Što se godj radi za mlin, biva u dogovoru.

Kadšto je trideset do četrdeset kućâ u jednom savskom mlinu u dionici, u dioničkoj vodenici. Jedan ima čitav red, te ostaje po četiri do pet danâ na meljavi, pa to vrieme melje sebi i drugim, od kojih dobiva za sebe ujam (ušur). Drugi ketuš ima pola reda, te ostaje na meljavi dva i pol dana. Treći ima četvrt reda i ostaje dan ili dan i pol. A kad se tako obrede svi dioničari, ketuši, rednja počima nanovo, a svagda su po tri ili po četiri ketuša na mlinu. Kad se ima što godj opravljati, poruči majstor najbližemu ketušu, n. pr. Sutra na mlinski poso! Od svakog reda neka dodju na poso dva poslenika!

Tko ima čitav red, ostaje na poslu dva, tri dana, od pol reda dan, dan i pol. Na poso nosi svatko i ovo i ono : sjekiru, bradvu, uže, veslo, drenovine, dasku

druge ovakove stvari. Glas o tom nosi ketuš do ketuša. A tko nedodje, plaća globu u novcu.

Čiča Vinko E. majstoriše u savskom mlinu već više od 15 godinâ danâ. On je čovjek vješt drvodjelac i napose učen svakomu mlinskomu poslu. Nitko neumije od suve drenovine graditi bolje i pouzdanije palce i paprice, vitlenice od brestovine, krpelje za oje, poplate i naplatke za točak i sve drugo od drveta za mlin. Nitko bolje neumije upravljati ketuše. Svi ga poštuju i slušaju, kano vješta, izkusna i uredna čovjeka. Mlin čiče Vinka, majstora, najbolje melje, i svagda je sve u redu. Ketuši se meljavom liepo pomažu. Sloga je u ketuškoj zajednici.

Čiča Vinko, majstor (naimar), skupi jedne nedjelje pred advenat svoje ketuše i predloži jim, kako je silno potrebno, da buduće zime sagrade novu mlinsku kladu, i to odvodnjicu pod vito; jer je stara klada već trošna i izprhla. Na burnoj vodi nemogu ketuši dosta izpaljati vodu iz nje, pak bi mogli ostati u nevrieme bez klade i mnogo štetovati. Druge su dvie klade pod vodenicom još nove i jake. A kad i ove ološe, onda će i onako nastojati kroz njekoliko godinâ, nebi li mogli kupiti i kerepe*) pod mlin, jer svakim danom biva teže, naći prikladan hrast u šumi za mlinsku kladu. Svi ketuši pristanu na predlog svoga majstora i povjere njemu, neka nadje u šumi i kupi od gospoštine ili od zapovjedničtva pukovnije valjan hrast za kladu. Majstor izabere izmedju ketušah četiri pouzdana druga i odeu šumu „Merolino“, te nadje valjan hrast. Položi kod štopa udarenu cienu za dub i s' ketuši ode, sjedavši na saonice, u šumu. Hrast izabere, podsieče, izmjeri dužinu mlinske klade, pak za njekoliko

*) Kerep skela od više ljadjah (brodovah) svezanih (ukerepljenih), na kojih stoji mlin kao na mlinskih klada, a sigurnije i bolje

nedjeljâ danâ izkopaju ketuši iz cieloga stabla mlinsku kladu, zadniju ju i načinu kako valja. Koncem mjeseca siečnja mlinska klada gotova.

Merolinska je šuma udaljena od Save tri ure hoda, ako nije i više, makar se išlo napriečac. Valjalo je kladu za dobra saonika odvući do Save. Majstor pozove prve nedjelje sve ketuše na dogovor u skup k' sebi da se dogovore, kako će izvesti kladu do Save. Po blatnom se putu nevuče klada, nego treba zimi da bude smrzlo ili saonik, ili ljeti suh pút. Po suhu putu imadu naši ljudi snizka, jaka kola na pouzdanih, jakih koturih, mjesto točkovâ. Ista kola raztoče na dugačko, kolika je klada, pak upregnu na povorku uz palamare (uz jake jedeke, užeta) po 25 do 30 volovâ ili konjâ, te uz veliku viku i buku i puckanje bičevâ vuku kladu; ali po saoniku vuku kladu često i ljudi o sebi.

I čiča Vinko, majstor, u dogovoru sa svojimi ketuši odluči vući kladu na taj zadnji način. Bude odredjeno, da se dade za vučenje klade od svakoga cieloga reda po 24 čeljadi, mužkih i ženskih poslenikâ: muževâ, mladih ženâ, momakâ i djevojakâ, kano što se daje u mobu na kopanje ili na žetvu. Bijaše upravo ponedeljak, kad su se svi ketuši sa odredjenim brojem svoje čeljadi odvezli zorom rano na saonicah u merolinsku šumu do klade.

Skupilo se do sunca kod klade više od 500 dušâ. Svako čeljade poneslo sa sobom jarmić na pouzdanoj štranjzi ili na konopcu. Na tom se jarmiću vuče klada. Prsim prilegavši složno, ulaže svako svoju snagu, pak se vuče klada sve u skok.

U oči toga dana pripraviše ketuške štarešine palamare, užeta, konopce, palije (poluge). Na kladi prirediše stupce, kano katarke na brodu, i za ove sa svake strane privezaše jedeke ili užeta, kako će moći pouzdani momci

ljuljati kladom, da kano oživi, pak da ju bude lakše vući po sniegu. Udesili su ketuši i dvie velike grane kano dva granata drveta na kladi stubočke. A svi su razgranci od istih granah okićeni rubci i otarci za majstore, koji su kladu udjelali i izdubili, kano što se obično podižu grane, tako okićene, na nove zidove i sgrade, kad se ove već u toliko dogotove, da se gradja za krov podigne. Za kladu privežu na dugačko dva palamara (dva jaka, debela užeta). Za ove povežu poslenici, došavši zajedno, sve uzporedo po dvoje svoje jarmiće, ili drvene hamiće. I tako se opruže dvie povorke poslenikâ, pa tegle oko četiri stotine jarmićâ.

Dok se sve pripravilo za teglenje i vučenje, sunce bijaše granulo i odskočilo. Zima je ljuta. Snieg cvrči pod korakom. Srieš i inje palo po šumi, po ljudih i marvi. Svi su se najprije oko naloženih ognjevah ogrijali, doručkovali, najeli, i napili rakije i vina. Majstor i glavni starešina po tom pošalje svoje poruke od ognja do ognja, neka svatko staje na svoje mjesto. Kad su bili svi na okupu, skine majstor kapu, prekrsti se i iza glasa, što mu grlo daje, zazove Boga u pomoć.

Kraj čeljadi, što je vukla, bijahu namješteni nadziratelji (nadgledači), koji su oglašivali poslenikom ono, što majstor, nalazeć se kod klade, naredjuje. On povika:

„Hajd' u ime božje, hajd'! Vuci! Vuci složno!"

„Sloga! hajd!" poviču nadziratelji.

„Hajde! Vuci!" Poviče svjetina.

Momci zaljuljaju kladom. Poslenici povuku, a klada se sa valjka skotrlja u snieg; pak hajd' napred, sve pjevajući i popievajući, kričeći i vičući. Išlo se iz merolinske šume preko medvedske, pak preko Poljanicah i Dorova sve priekim putem uza Konjsko i Jelas k Saonici, potočiću, a uz ovaj na Dubočicu. Do podne biaše klada

na Konjskom. Tu se odpočinulo i objedovalo. Bijaše jela i pića izobila, svega dosta, kano obično na mobi. Svaki je domaćin izmedju ketušah nastojao, svoju mobu dobro nahraniti i napojiti. Za kladom je išla povorka saonicâ pune jela i pića, rakije, vina i vode. Tu su gibanice, tu sir i sirenje, suha riba, med, ošap, voće, kolači. Bijaše upravo post. Tu su makovače, tu lokšice, papula (gnjeckan grah) i druga postna jela. Poslje objeda ustanu i do noći izvuku kladu na Dubočicu pod Savu. Poslenici posjedaju na saonice i odvezu se, svatko u dom onoga ketuša, kod koga su bili na mobi. Tu su našli vruću sobu i liepu večeru. A pošto su valjano počašćeni, razidju se svako k svomu domu.

Tako je majstor, čiča Vinko, sa svojimi ketuši dovuko mlinsku kladu iz šume u Merolinu do Dubočice na Savu. I sad se još u mojoj miloj postojbini, Posavini zna za mobu. Bilo gradeć sgradu, vukuć kladu, kopajuć, koseć ili žanjuć, zove se moba, pak se tako obavlja posao u vrieme, što ga poljodjelac bez pomoći drugih nebi mogo svladati. Jaka je sloga, a liepa moba.

XVII.

Seljački dom.

Tko nije živio u seljačkom domu, niti ga vidio, toga će zabavljati sve stvari u ovakvu domu, a još više u njem život seljačke zadruge.

Ja sam se rodio u jednom slavonskom domu i proživio u njem medju zadrugom djetinstvo i prvo doba svoje mladosti, te poznajem u oči u glavu sve, što je ondje. Ljubezni čitatelju! Ako izvoliš, ja ću te povesti u slavonskom selu makar u koji dom, pak ćeš sve viditi svojima očima, sve ću ti pokazati, o svem te vierno iz-

vjestiti, što je i kakoje je ondje, pa kako se tu žive u zadruzi.

Evo nas u slavonskoj Posavini u Babinojgredi. Veliko selo, opruženo gredom uz potok. Ulice su široke, kuće velike, liepe, čiste, većom stranom zidane od opekah i criepom pokrivene. Dvorišta su široka i dugačka, sa čela kuće od ulice ponajviše ogradjena zidom ili visokom tarabom (ogradom iz debelih dasaka) od rastovih. gladko otesanih tarabnicâ. Dvorišta su obrasla ledinom, a u svakom se vidi po više stâbalâ različnoga drveća, osobito različnih voćakâ. Pred kućami su ulicom napravljene pješačke staze, obložene opekami, ili uglavljene šljunkom savskim, da se može i po ružnom vremenu hodati selom, a suhom nogom. Uz ove su staze, što su seoski pločnici ili piešnici, izkopani šamci (grabe), kojimi odtječe voda sa kolnika i piešnika. Svako dvorište ima svoja glavna vrata ili kapiju. Pred ovom na ulici preko šamca stoji zidan mostić ili drven, preko koga ulaze i izlaze kola u dvorište ili iz dvorišta.

Udjimo evo u dvorište čike Marka St. Dvorište je široko, pregradom razdvojeno. Strana je dvorišta od ulice obrasla liepom ledinom, kano da je cielo dvorište zastrto zelenim sagom. Kuća je na zapadnoj strani dvorišta, uzduž oko 12 hvati dugačka. Prema kući se na iztočnoj strani nalazi žitnica ili hambar. Od sjeverne je strane dugačka drvena sgrada sa mnogo vratâ i malih prozorâ. To su kućari, kiljeri ili hajati, za svakog oženjenog u kući po jedan. Iza ovih desetak hvati još ima dvorišta, a tada su opružene staje: konjušnica, govedarnica (kravarnica), svinjac i kokošinjak; u jednom opet kutu kolnica i rakijašnica (pecara). Pred kućom su u dvorištu eto tri velika oraha: morunac krupna roda i dva mekoljuska; dvie jabuke-srčike i kruška-bartolovka; dvie vinove loze,

puštane na čardakliju*) i dvie sjenaste lipe blizu kućnih vrata. Kuća je razdieljena na trim ili pridvorje, u kojem stoje u jednom kutu čabrovi s' vodom za piće na klupi. Iz pridvorja se na lieva vrata ulazi u veliku, obću sobu, čitave zadruge. Ova je soba dugačka i široka, kano kakva dvorana. Usried sobe stoji dugačak stol od hrastovine, zastert bielim stolnjakom. Uza stol s obe strane poredane hrastove klupe sa naslonjači. Uz sobne duvare s obe strane poredane postelje, njih osam velikih, sve jake, proste na ovisokih noguh i široke, a svaka prostrta čistom posteljinom, pune šarenih dugačkih pak ouzanih uzglavlja (jastukâ, vanjkušâ), svaka pokrivena vunenim ponjavcem ili sagom. Pod mnogom se velikom posteljom nalazi još i mala, dječja postelja na koturih, koja se noću izvuče izpod velike postelje, i u njoj svaka majka uspavljuje svoju poodraslu djecu. Uza svaku je veliku postelju prislonjena oširoka klupa sa rešetkavom ogradom. Ograda se onakve klupe noću priokrene od postelje k' sobi, pa na klupu meće svaka mati kolievku svoga čeda, ako ima malo diete pri prsi, da ga može noću paziti. U sobi su od ulice tri, a od dvorišta dva prozora. Blizu svakoga stoje razboji ili stative za tkanje. Jer valja znati, da svaka naša seljanka sama prede i tka platno, što ga treba za rubine i drugu prteštinu.

Na zidu je u pročelju sobe razpelo i njekoliko slikâ, ikona majke božje i lik domaćega zaštitnika. U čike Marka eno slika sv. Ilije. Peć je sobna velika. Oko nje je onizka klupica, gdje ponajviše djeca zimi sjede, pa i žene, te se griju. Nad peću su motkice za sušenje mokre obuće,

---

*) Čardaklija je velika vinova loza, što se na visoko penje odozg or razvija. Zove se i odrina.

opanakâ i obojakâ (što je svakako škodljivo zdravlju), a u jednom kutu ormar za čaše (kupice) i boce, za pladnjeve i drugo stolno orudje i posudje. Soba nije popodjena, nego zemljom nabijena. Tavanice su hrastove, pa i uzduž sobe opruženo tetivo izpod gredah.

Da vidimo kuhinju. I ova je prostrana sa nizkim ognjištem, na kojem se kuva, vari i peče. Lonci su oveliki, pristavljeni uz oganj. Kuha se večera za družinu. Koto-bakrenjak visi o verizi nad ognjem. Pri jednom duvaru stoji kuhinjski ormar za lonce i drugo posudje i polica za zdjele, (činije) i žličnjak za žlice i veliki drveni slanik za sol. U drugom su kutu klinovi ili čiviluk za vješanje različnoga orudja i sirćetnica ili octenjača. Iz kuhinje je ulaz u smočnicu i pivnicu. Tu je burad s rakijom i vinom; hlebovi poredani na polici, slanine suhe vise o zidu, vise na motkicah i kulenovi, osušena salâ za kolomaz. suhe plećke, suhi butovi i svinjske pečenice. Tu su čabrice sirenja; na polici suhi sirovi; u ormariću mlieko, sir skorašnji i vrhnje; u stublikah grah (pasulj), sočivo i leća, u posudicah maslo i mast. O motkici vise vienci luka crvenoga i bieloga. U jednoj stubličici stoji mak, u drugoj suho bundevsko sjeme; u jednom buretu olaj za uljenicu i meč (žižak), čim se služe za razsvietljenje. Tu su i naćve i dvie škrinje za brašno. U jednoj je pšenično u drugoj kukuruzno brašno. I tako ima u smočnici kuharica sve pri ruci, mrsni i postni smok. Pa kad joj, gotoveć jela, što treba, domaćin i domaćica otvoraju smočnicu i izdaju potrebito. Iz smočnice nemože svaki ukućanin i ukućanka uzimati, što tko hoće i kad hoće, nego sa dopuštenjem domaćina i domaćice. Red je u kući čike Marka. Zato mu lonci i nepogledaju začina iz sela. On ima svega u svojoj kući, što treba; jer se Bogu moli, radi i štedi i drži red u svojem domu.

Iz pridvorja smo na lieva vrata ušli u veliku sobu. Sad će mo na desna u malu, što je od dvorišta uza smočnicu, i pivnicu, gdje smo evo vidili sve, što se ondje nalazi. Sam domaćin, čika Marko, vodi nas i sve nam pokazuje. I mala je soba dosta prostrana. Ona je popodjena hrastovimi pomostnicami. Ima jedan prozor od dvorišta. O duvaru (zidu) visi ura. U sobi ima postelj gospodska za goste. ormar za rubine, njekoliko stolicâ i okrugo stol, plavetno omašten. Na duvaru visi dvocievka puška, i dvie male puške (kubure, pištoli), pa stari njekakav turski jatagan (nož handžar). Na drugom duvaru visi razpelo i ogledalo (zrcalo). Tu smo sjeli malko i pili po čašicu stare slavonske šljivovice. Čika Marko donese nam i jabukovice i kruškovice, da kušamo. Ovo je pitka rakija i miriše na kruške bartolovke. Tu smo malko i užinali suha i pržena kulena i buta, sira i vrhnja, te popili po čašu starog vina klokočevačkog, crna kano mastilo, a jaka kano žganica.

Po tom hajd dalje viditi staje i vrt. Kiljerâ ima osam pod jednim krovom. Mali su i snizki. U svakom ima prostrta postelja, stolić i klupa i po više škrinjâ (sanduka), u kojih se drži rublje i ruho žensko i odjeća prtena i vunena. Na svakom je hajatu stakleni prozorak; u svakom puno orudja za ženske poslove, puno lana, vune, tkanja, predje itd.

U konjušnici vide se jasle za sieno i valov za zob; u govedarnici snižje jasle. Marva konjska i govedja bijaše u polju na paši. U svinjcu bijaše samo šest bravacâ — hranjenika (poižaka). U kolnici stoje dvoja kola okovana i jedna drvena, neokovana, za blato. Tu još bijaše viditi njekoliko plugovâ, starih ornicâ, jarmovâ i drugoga ratarskoga orudja. U rakidžinici ili rakijašnici nadjosmo dva zazidana kotla sa cievimi i kadami, a u kadčarnici

cieli red, oko 10 — 15 manjih i većih kacâ. kadâ i buradi različne veličine. U dvorištu za stajami nadjosmo puno živadi, purâ, gusakâ, patakâ, kokoši i perlinakâ u posebnom dvorištu. Za ovim drugim dvorištem sliedi vrt, a po tom šljivik.

U vrtu raste povrće: kupus, rotkva, repa, luk, paprika, mak, salata, krastavci, tikve, bundeve. krumpir. Tu ima i stabalâ jabukâ, krušakâ, gunjâ, bresakâ, mušmulâ. U šljiviku crnih i bielih šljivâ, torguljâ, trnovačâ i dva tri driena. Zdenac (bunar) je jedan u vrtlu, drugi u dvorištu pred kućom. Vrt je ogradjen plotom. U vrtu ima i njekoliko busenâ ruže, dva tri jorgovana. Osobito pada u oči jedno stablo jabukovo, lifanjka, neobične veličine, naokolo granato. Može u sjenci onog stabla počivati više od 40 — 50 čeljadi. Domaćin nam reče, da je stablo ljetos urodilo dva puna drieka raztočenih kolâ, pak su žene osušile kalotine, ošap od jabukah.

Osim toga povede nas domaćin u žitnicu. Ovo je sgrada sva drvena. Duvari su široke, debele daske na žlieb sastavljene. U hambaru ima šest okanâ, punih različnoga žita, a jedno puno brašna.

„Kukuruz“, reče domaćin: „držimo u tobanji, a proso u stublici, u badnju, u starom hajatu“.

Domaćin na naše pitanje, reče nam, da mu je rogata marva, pa i poljske svinje i kobile i ovce sve na stanu, gdje ima i pčelinjak sa desetak pčelacâ.

„Nas“, reče: „u kući ima osam oženjenih ljudi, dva momčuljka, jedna odrasla djevojka, tri djevojčice i petero nejake djece. Doma sam ja danas sam i reduša sa nejakom djecom. Svi su drugi u polju na poslu; čobani kod marve, a stanar sa stanaricom na stanu. U veče i praznikom biva nas puna kuća. A tako i zimi, kad su

žeue i djeca, svi u obćoj sobi. onda je živo, a sad, evo vidite, sve tiho i mirno.

„Imamo 30 — 40 jutara (lanacâ, računajuć jutro po 1600 □°)“, reče dalje čika Marko: „zemljišta, oranice, livade, vrtla, voćnjaka i šljivika i nješto svoje šume. Govedje marve: osam volovâ za plug, četiri junca, šest kravâ — muzarâ, pet jalovicâ, junacâ i teladi njekoliko. Ima svega do 40 glava. Konja za vožnju osam. U konjušnici i hrgeli kobilâ, omicâ, i omčadi, pa ždrebadi oko 20 glavâ. Da, reče, imamo i jednoga dobra bika i jednoga pouzdana pastuha (ždriebca); svinjâ oko 150 glavâ koje velikih, koje malih; ovaca 40 komada. Žita pšenice i napolice dobismo ove godine 217 krstinâ, ječma 56, zobi 40. Kukuruza će biti oljuštena 30 — 35 raztočenih kolâ. Od vodenice na Savi dobivamo ujma 40 — 50 vreća. Prosa dobismo trie drieka, t. j. troja puna kola; graha-tačnjaka njekoliko merovâ. Šljivovice će se izpeći oko 60 akova. Suhih šljiva, ošapa, bundevskoga sjemena i lanena sjemena, tog su žene naspremale ljetos podosta. Svaka je žena u kući imala po 100 i po 150 močionicâ lana, koje ozimca, koje ranoga. Vunu sam podielio na žene. Svaka je dobila po njekoliko okâ, da imamo zimnih obojakâ, a žene vunenih pregača, tkanicâ, itd.

„Imati ćemo nješto i meda i voska. Neka se bar zna, koje je doba godine!

„Voća i povrća bijaše ljetos prilično. Kruha i smoka neće nam ponestati u domu. Drvâ ima na drvotniku. Vina ću kupiti u Brodu, u Trnavi ili u Klokočeviku. A biti će i novacâ, dok prodam ugojene za prodaju volove i svinje. Pak ću onda platiti porez, mi ćemo se u kući pokrpiti. Kupit ćemo svako, što mu treba odjeće i obuće.

„Kad prodamo marvu, a mi ostavimo za kuću, koliko

treba novacâ i odjenemo čobane. A ostali se novci porazdiele medju oženjene. I svaki razpolaže sa svojim novcem, kako zna. Dolazi na svakoga godišnjih po 80 — 100 i 140 stot. Kad je koga iz kuće oženiti ili udati, trošak se namiruje iz domaće blagajne. A tako se i svi kućni troškovi iz nje namiruju.

„Svi smo krvni rod, što nas godj ima u kući. Ja i moja dva mladja brata, dva naša stričevića i djeca naša i njihova, sve prava svojta.

„Hvala Bogu! Još se slušamo i poznajemo, pak živemo mirno i zadovoljno. Imamo u kući tri vojnika, a petero djece mužke i ženske ide nam u učionicu. Nedao Bog gorje! Zasad je još dobro.“ Sad su već riedke takove zadruge. —

XVIII.

Sirota Mandica.

U Sikirevcih u slavonskoj Posavini biaše prije mnogo godinâ u kući Jarića Antuna, čovjek prostak i poštenjak i žena mu Marica, dovedena iz poštene kuće Markuline medju valjanu družinu.

Marica je rodila više sinovâ i dvie kćeri, Sofu i Mandicu. Sinovi su joj poumirali u djetinstvu. Kćerku Sofu biaše udala, kad je Mandica, najmladje joj diete, navršila tek drugu godinicu. Nebiaše prošla po tom godina danâ, preminu joj i muž Antun, a iza toga se na skoro i ona sama preseli u vječnost k' pokojnim svojim.

Mala Mandica osta uboga sirota bez otca i majke. Ujaci Mandičini, Adam i Ilija, stražmeštar, dovedoše svoju siroticu sestrićnu, k' sebi i odgojiše ju kano rodjeno svoje diete. Uzraste Mandica u kući dobrih svojih ujakâ nježno pažena ujnom, te nije ni znala drugih roditeljâ. Blago svakoj siroti, koja padne u ovakve ruke:

Mandica bijaše liepo djevojče, uzrastna, glavita, zdrava i krasna, kano vita jela, bjeloputna, kose smedje, kovrčaste, čela visoka, vedra i poštena. Žarke je imala modre oči, nalik na modru ljubičicu, lica, biela i rumena obrvice česte, kano morske pijavice, ustnice livadske jagode. Sva mila i draga! Tko bi ju godj prvi pút vidio, svatko bi nehotice povikao: „Da, liepe djevojke!"

Mandica je i blage ćudi i dobra srdca i vriedna, radina i vješta svakom poslu, domaćemu i ženskomu, poljskomu i kućnomu. Ujna joj je Agica pouzdana učiteljica bila. U svemu je svoju Mandicu uputila i u svakom koristnom poslu uvježbala, pa s' njom stekla i sglavila liepo ruho djevojačko prteno i vuneno. Ujna je svojoj Mandici napunila pune sandukə (škrinje) rubinâ, ponjavâ, sagovâ, vunenih pregača i tkanicâ, trubica platna svake vrsti, čista, usnivana, pritkavana, borana, umetana, tanka i debela. A ujaci su Mandici nabavili sve što djevojci treba, koja je već za udaju.

Imala je Mandica po tetki u selu Šamcu ujaka četnika u miru. U ovoj se gospodskoj kući naučila, ondje često bivajuć, valjano kuhati, kruh miesiti, sir i maslo praviti, živad gojiti. čarape plesti, svilom vesti, šivati i vrt obradjivati, što je poslje, kad je postala svojom domaćicom (gospodaricom), bilo od velike koristi. Ujak, Ilija, kano stražmeštar u satnijskoj pisarnici, upozna Mandicu sa mladim momkom, satnijskim pisarom, valjanim i vještim momkom Jakovom E.—a iz sela B. Ovaj mu je bio desno krilo. Mladi bi pisar, Jakov, dolazio često u kuću k svomu gospodinu stražmeštru, a ovaj bi ga često pozivao k' objedu. Što da dugo okolišim? U kratko ću reći. Momak i djevojka, čim se vidiše, zagledaše se — jedno u drugo. Jakovu se omili Mandica, a Mandici kosne srdca Jakov. Ujak i ujna rado privole. pa brzo bude ugovor, zaruke,

prsten, buklija*), zapojci (pobližnji ugovor, pri kom se dobro jede i pije), pak u jesen iste godine svatovi.

Oženi se Jakov Mandicom. Mandicu ujaci njezini liepo odpreme. Nije se poznavalo po ničem, da je Mandica sirota bez otca i majke. Jakov postane frajt i za njekoliko godinâ kapral. Mandica je imala svekra, starog Aleksu i svekrvu, staru Žužu (Ružu), više djeverovâ i jetrvâ i zaovâ i dvie strinke u kući. Prve godine, kad se udala, rodila sina, druge dvojke ili blizance, opet dva sina, treće kćerku, četvrte sina, pete sina, šeste blizance, sina i kćer, sedme sina.

To bijaše pred francezki rat. Kapral Jakov ode na carevu vojsku s petoricom svoje starije braće, od kojih se poslje 8 — 9 godinâ sam Jakov živ povratio natrag doma nakon izvojštenog rata 1815. godine. A petorica mu braće padoše u ratu pred neprijateljem ili poumiraše u bolnici od ranah i pošastih. U to je Mandica težkom mukom poodgajala svoju djecu, njeko od njih do sedme, njeko do pete, do četvrte i treće godine. Ali zlom bi svojom srećom sve jedno za drugim sabranila (pokopala). Troje joj je djece umrlo od srdobolje, dvoje od boginjah. Ostala od vrućice i drugih bolještinâ.

Po tom se Mandičin svekar, Aleksa, preselio, buduć udov po drugi pút, star oko 80 godinâ sa sinom svojim Jakovom i sa snašicom svojom, Mandicom, na svoju djedovinu u selo Babinugredu, odakle ga je mati kano dječaka u sedmoj godinici privela kući E. u Beravce. Mandica bi poslje svake godine opet radjala po jedno, po dvoje djece. I tako ih je narodila sedamnaestero. A od

*) Ploska, čutura ona, što nose prosci, te piju iz nje izprosivši djevojku, i ovu plosku djevojka nakiti ručnikom i iz nje nazdravi prosiocem bukliju.

ovih samo dva sina odgojila, Josipa i Mihajla, koji su još i sad živi i obodvojica otci svojih porodicâ. Mandica je sirota radjala i sahranjivala djecu svake godine, pak upravo s' toga, što su joj djeca umirala, uzimala bi sirotčad pod svoje. I tako odgoji dvie djevojčice. njeku Oricu, koju je uzela pod svoje diete u trećoj godini, kasnje odhranila i udala, i Maricu, Ličanku, od koje ju je žalost zadesila, kad su ju poplašeni konji satrli, te i nju sahrani, pa bi joj često toplimi suzami grob medju grobovi svoje rodjene dječice obrosila.

I Marica je bila već uzrasla djevojka skoro za udaju kad je nesrećnica stradala. Godine 1829. rodi Mandica i opet blizance. Iz babinjah nije se više podigla, nego umre, a i s njom novorodjena čeda. Bijaše blaga duša, poštena, radena, marljiva i vješta domaćica, pobožna kršćanka, vjerna žena, dobra susjeda, vješta i umješna kućanica, koja je rukom zlatno radila. Sve bi pod njezinom rukom cvalo i sve mirisalo na domu i okolo doma od čistoće. Tko ju je godj poznavao, svatko bi ju cienio i poštovao. Bog joj duši dobar bio! Mila i sladka mati moja! Laka ti zemljica i vječna pamjat (uspomena)! Koje diete nebi tako klikovalo, sjećajuć se svoje roditeljke?

Sladak je spomen o bezazlenom djetinstvu po svakoga, o njezi majčinoj, o ljubavi i požrtvovanju, o trudu i muci, čim ljubezna majka odgaja čeda svoja, osobito majka, prostakinja naša, koja ljeti, kad nastanu prešni poslovi u polju: Kopanje, žetva, čupanje lana itd. nosi nejačko svoje čedo u kolievci na glavi u polje, pa još uza to, hodeć prede konce ili plete čarape.

Moja majka, bivši samica više godinâ u kući, a sitna ju dječica obasula, što se veli, idući u polje za poslom, nosila bi često kolievčicu na glavi i u njoj najmanje svoje čedo. Drugo, što je tek prohodalo, tek pošlo nožicama,

nosila bi u prtaćoj torbi na ledjih, a treće, jedva mu tri godinice, vodila, držeć ga za ručicu. Upravo se, sirota! težko mučila, kako makar koja majka, odgajajuć svoju djecu. A pri svem tom bijaše blaga, ljubezna, strpljiva, nježna, brižljiva majka, pak opet nesrećna. Jer čim bi podigla čedo svoje na noge do četvrte, pete ili šeste godine, došla bi na jedanpút boleština i pošast, pak bi joj nesmiljena smrt pokosila djecu britkom svojom kosom, da biednoj majci nepresišu suze sa bliedih lica.

XIX.

Stanar i stanarica.

Usried ubave dubrave blizu zelena lúga stoji stan sa dvorištem, punim stajâ. Tu je kuća, soba izba i smočnica za stanara pod jednim snizkim krovom; do stana staja za krave i druga goveda, telićak za teoce, ovčinjak za ovce, svinjac i kočanje za svinje, kolnica za kola, sienici za sieno, plievnjak za pljevu, mliečnjak za mlieko, kočina za živad. Tik do dvorišta je vrt, voćnjak i šljivik, malo dalje pašnjak, a okolo čitavoga stana njive, livade, gajevi, šumice sa grmljem i šikarjem, pa i dugačke i široke poljane. Čitav se kraj zove Poljanice.

Kad smo već na poljaničkom stanu, hajdemo, upoznati se sa stanarom i stanaricom, pa prodjimo se po stanu i okolo stana, da vidimo sve, što se ondje nalazi; te kako se žive na slavonskom stanu! Stanar je stari Adam, a stanarica, njegova žena, stara Manda. Adamu ima već preko sedamdeset godinâ. Ali je starac još dosta jak i krepak. Niti su ga izdale sasvim noge, ni ruke, pa čuje i vidi još dobrano. Vješt je svakom stanarskom poslu. Dobar je stočar. Zna marvu odgojivati, kano makar kakav drugi stanar. Vrtlar je i pčelar, pa i

vješt drvodjelja. Zna djelati i graditi svako drveno ratarsko orudje i prosto pokućstvo. Nitko nezna u šumi naći bolje drvo za vile, za držalice, za kosišta, za stublieke i košnice (trnke).

Ako je škripanj, ako je brestovača, ako guba ili kadionica, u šljiviku šljivarka-gljiva, ona je njegova. Ako pečurka, on ju nadje; ako varganj, on ga nanjuši i izkopa. Ako je uloviti ribu, on zna to najbolje. Ako je plemeniti voćku, on će učiniti posred šikarja, da samo neraste divljaka. On zna ujaloviti marvinče. Adam je majstor. Napásti ranopašom krave-muzare, učuvati i uhvatiti roj pčelâ, prirediti tikvu za vodu, naobručasti ljeskovimi obruči šatar, muzlicu, vedricu, kablić, namiriti marvu, odgojiti teliće, ždrebad, jagnjiće, jariće, prasad, sve zna stari Adam i u svem je srećne ruke. A radin je, kano crv za korom i čovjek pobožan.

Kad bi jutrom tjerao marvu na pašu, ili večerom sa čobančetom dočekivao marvu s' paše, svagda bi išo gologlav po liepom vremenu i molio se Bogu. A i starica, stara Manda, dobra je duša i vješta gospodarica. Sve je u nje na stanu i okolo stana čisto, ometeno, sklonjeno, sknadjeno, uredjeno. U dvorištu puno živadi. Pure su, guske su, patke su, kokoši su.

Stara Manda umije muzti krave i ovce, spremati mlieko, praviti sir i maslo, u vrtlu sijati i saditi svako povrće. Vješta je svakomu ženskomu poslu. Osobito razumije mastiti (bojadišati) vunu, kako malo koja prostakinja. Ali ju je starost obhrvala i pritisnula. Snaga ju ostavila, pak nemože sama sve svladjivati, što je njekad za svoje mlado doba. Nu opet se još otima, te neda hrdji na se i na svoj stan. I stanar i stanarica poštene duše.

Sve jim je na stanu pokućstvo. prosto. ali čisto i uredno spremljeno. Sobica (izbica) sa dva prozorka okre-

čena, kano gorski snieg ili platno na bjelilu. Peć je u izbi sastavljena od malih odubokih pećnjakâ ili kalićâ. Krevet je ovisokih noguh i širok, čistom posteljinom prostert. O duvaru medju prozorićih visi razpelo drveno što je sam stari Adam nožićem izrezao, a nad razpelom odsječena glava Ivana krstitelja. I to je rukotvorina Adamova. Uz vrata upravo do uvratka visi o duvaru škropionica, svetionica sa svetom vodom i dvoje brojanice ili patrice, na koje se starine večerom i praznikom mole Bogu.

U sobici je uza postelju klupa, na drugom duvaru polica i čiviluk (klinovi) za vješanje odjeće. U kuhinjici malo, snizko ognjište. Na njemu vatralj ili ožeg, mašice i žarilce. Nad ognjištem vise verige gvozdene o drvenom veričnjaku, koje se upotrebljavaju, kad se vješa kotlić s' vodom na oganj. O duvaru visi drveni žličnjak. Uz duvar u kutu stoji spremnjak i polica za kuhinjsko posudje; u drugom kutu gomilica nacjepkanih drvâ za prolaganje ognja i snopić žestilova luča i tučenih rastića za razsvietljenje mjesto sviećâ.

Hajdemo proći malko okolo stana! Uza sam stan u sjenki miomirisnih granatih i listnatih lipâ smješćen mliečnjak. Tu u debelu hladu stoji spremljeno mlieko u mliečnih loncih i sudovih. Pred mliečnjakom eno na prasunjastu mjestu drven stupac s' mnogim dugačkimi klinovi, na koje se natiču mliečni sudovi oprani, kako bi se liepo izvjetrili i osušili. Mliekom valja postupati čisto i okretno, ako se želi imati valjana masla i ukusna sira.

U vrtlu ima različnoga povrća: Kupusa, kelja, keljrabe, mrkve (šargarepe), repe-okruglice, krumpira, lukacrljenca i beloga (češnjaka), pa i porluka, peršuna, crvene repe, lobode, krastavacâ (ugorakâ), bostana, bundevâ, dublekdinjâ, račanakâ, bezkorakâ, misiračâ, tikavâ, tik-

vanjâ i tikavâ za nategače. Nješto cvate i cvieća i bilja: Božje drvce, rutvica, ruža, karanvilje, neven, vodocviet, kaloper, žalvija, vratič, žbun božura, žbun kiseljaka, žbun šimšira i drugo, sve se zeleni. U voćnjaku su i šljiviku šljive: zerdelije, trnovače crne i biele šljive; jabuke: livanjke, grovatuše, učešljine, pisine, okrugline, crvenike, paradije, zelenike, srčike; kruške: bartolovke, miholjače, tikvice. žutke, mirisavke, žetvenke. U vrtlu je i kajsija i njekoliko bresakâ, badem, mušmula, oskoruša, a u voćnjaku dva driena i njekoliko orahâ. Na obližnjoj je njivi kukuruz, bundeve za svinje i grah-tačnjak. I na livadi do njive ima po medji njekoliko stabalâ jabukâ i krušakâ. Na livadi je i mali pčelinjak, ili što kažu kovanluk sa desetak pčelacâ. A po obližnjoj šumi raste: hrašće, jasenje, brestovi, klienovi, lipe, topole, jagnjedi, pa i grmlje ljeskovo, svibovo, žestilovo, glogovo, piskalovo, udikovo itd.

Stanar i stanarica prebivaju ljeti i zimi na stanu. Iz doma dobivaju kruh i piće, a sami sebi ugoje svake godine po jedno prase ili po dvoje. Pak imaju i živadi i bieloga smoka, te niučem neoskudjevaju. Šuma je pri ruci Drva za ogriev dobivaju dosta. A nedjeljom i praznikom idu u crkvu, vozeći se; jer imadu kola i konje svoje. Posla imaju osobito ljeti pune ruke oko živadi i vrtla, a ljeti i zimi timareć marvu, pri čem jim i drugi ukućani pripomažu. Život jim prolazi prosto. ali tiho i mirno. Sa susjedi stanari žive u slozi i ljubavi. Imadu na stanu i. dva psa, dva pouzdana čuvara, što ih danju drže o verizi, a noću puštaju, neka bdiju i straže nad stanom i imanjem. Psi su pouzdani. Neplaše se ni vuka, ni tata, nikakva zla čovjeka.

Poznavao sam lično i starog Adama i staru Mandu. Kod njih sam često bio počašćen sirom, mliekom i cicvarom. To bijahu dobre duše i gostoljubni stari ljudi.

Davno je, što su se upokojili. Bog da jim prosti duši! Starica je Manda umrla 1830. god., a stari Adam 1837. godine.

XX.

Kaduna Ivka.

Pri koncu posljednjega turskoga rata, kad je cesarski vojvoda, Laudon, Turkom stepo rogove, pa mir bude medju državom našom i turskom utanačen, bijaše u selu Jaruge u slavonskoj Posavini, djevojče dvanaest do trinaest godinâ, imenom Ivka, u polju kano čobanka kod govedah sa još njekoliko svojih drugaricâ iz istoga sela.

Kraj izmedju sela J. i N. bijaše zabitan, liep gai na briegu savskom, a savski brieg u onom kraju sav obrasto vrbljakom i šibljem rakitovim. Medju običnimi čardaci, kordunskimi stražarnicami, bijahu za ratovanja potajnice, potajne stražarnice, kolibice zimovnice, kano kakvi trapovi, u kojih su vojnici na prednjih, mrtvih stražâ čuvali medju od Turakah. Ovi bi često provaljivali preko Save u Krajinu kano razbojnici, te plienili sela, otimali imanje i marvu, ubijali ljude i odvodili dječake i djevojke u roblje. Sa znanjem kordunskih stražarâ napajahu čobanke svoja goveda na Savi.

S nasipa se uzanom stazicom išlo izmedju vrbljaka i rakitnjaka na vodu. Jednoga dana bijaše velika zapara, strašna vrućina i omara, Odtjeraju Ivka i njezine drugarice Staža, Janja i Barica, sve djevojčice od desete do četrnaeste godine, goveda na vodu. Goveda se napoje hladne savske vode, te se podju popinjati savskim briegom na nasip. Svečetiri djevojke čobanke zahvate umivati se u Savi zagazivši polojitom šljunastom obalom u vodu. One se umivaju, a iz vrbljaka skoče iz zasjede dva Tur-

čina. Pograbe kano biesni kurjaci bezazleno janje, biednu Ivku, koja se od Turakah prepadne i okameni, te nemogaše ni pisnuti, a kamo li na glas vikati stražu u pomoć.

Turci odvuku djevojče u čamac, ondje u vrbljaku sakriven, pa se brzo prevezu preko Save u Bosnu. U to pobjegnu ostale čobanke od Save k potajnici i kažu, plačući i kričeći, stražarom, što im se dogodilo. Ovi polete mahom oružani k' vodi. Ali zaludu! Nenadju ondje ni traga, ni slieda od Turakah. Otmičari se bijahu već prevezli s plienom svojim na bosansku stranu i izčezli. Nestalo ih nevidom. Možeš misliti, kako su se žalostili Ivkini biedni roditelji i srodnici, kako su plakali, lelekali, kukali, cvilili i naricali, izgubivši milu kćerku. Osobito biedna majka cviljaše i kukaše, kano sinja kukavica, proklinuć Turke, ukoravajuć i istu vodu Savu:

„Savo vodo! Mutna mi protekla, turskom krvlju mutna i krvava! Bolje, da si željnu Ivku moju progutala, nego Turkom dala!

Sve zaludu! Majka Ivke više nevidjaše. Tužnu majku zaboljela glava. Nije prošla ni godina danâ, puče joj srdce od težke žalosti. I preminu ucviljena majka.

Ivka imala stariju sestru, Pilipinu, koja se buduće godine udala u susjedno selo K. Za Ivku se ništa nije čulo mnogo godinâ, kano da je u zemlju propala, ili se utopila u Savi. Sestra bi Ivkina, Pilipina, propitivala neprestano na skeli, na prievozu u Š., u Ž. i u B. svakoga iz Bosne za nesrećnu svoju sestru. A kad bi godj čula, da kakav trgovac polazi od nas u svojem poslu u Bosnu naručivala bi, neka propita za ugrabljenu njezinu sestru. Svakom bi kazivala, što se i kako se dogodilo. U istih kriomčarah propitivaše za izgubljenu sestru. Ali sve bez odziva i odgovora.

*

Prošlo je već dvadeset godinâ od ono doba, kako su Turci čobanku Ivku ugrabili na Savi i odveli preko u Bosnu, kad njekakav stari latov, nadgledač mitnice i prevoza u Š. pozove graničarku Pilipinu k sebi i stane ju izpitivati za izgubljenu sestru, za Ivku. Ona mu sve kaže, što je godj znala o sestri kazivati. A stari latov F. izvadi njekakvo pismo, što ga je, reče, dobio onomadne iz Bosne od drventskoga kapetana F. sa petnaest cesarskih zlatnih cekinâ, sa 10 škudâ i 30 srebrenih dvadesetica, sve u kesici od zelene svile spremljeno, da izruči graničarki iz K. Pilipini M—ovoj.

„Toti", reče stari latov: „eto s' ovim pismom šalje tvoja sestra Ivka, kaduna drventskoga kapetana i svojak (svak) kapetan F.!"

Sad Pilipina udari u plač, drži nariči, cvili i zapjevaj od jada i žalosti, što joj je seka pala zlom svojom srećom u turske ruke, te se valjda i poturčila, dok je kapetanica, bula, kaduna postala. Dobričina ju, stari latov, stane tješiti, kako najbolje mogo i znao. Pročita joj pismo kapetanovo, pisano našim jezikom, bosanskim nariečjem, puno turskih barbarizmâ, kano što su: alas [1]), hazur [2]), barabar [3]), baš [4]), obaška [5]), bat [6]), batli [7]), begenisati [8]), din [9]), itd. Piše joj se u pismu u ime sestre, kako ova mre od žive želje, vidjeti svoju nenku Pilipinu još za svoga života, neka joj dodje u goste, kad njoj nije moguće rodu svomu ići u pohode. Neka se ništa neplaši! Kapetan ju uvjerava, neće ju u turskoj zemlji ni glava zaboljeti. Samo neka piše. Svojak će poslati pred nju na skelu svoje ljude, koji će ju dovesti. Pa joj napred kaže, neka se neboji ničega.

---

[1]) pošteda, [2]) milost, [3]) jednako i uporedo, [4]), baš upravo, [5]) napose, [6]) sreća, [7]) srećno, [8]) ljubiti, [9]) tak zakon i vjera.

Dok joj bude volja, može se gostiti kod sestre. A po tom će ju svojak opet dopratiti do skele šamačke, ili voli ići na brodsku.

Došav doma Pilipina pripoviedaše sve i sva, što je čula za svoju sestru. Poslje njekoga vremena dade napisati pismo na sváka i sestru, te odpremi list preko staroga g. latova u Bosnu, u Drventu. Skoro opet dobije pismo, u kojem ju sestra zaklinje i moli, neka drugo nečini, već neka joj dodje u goste bez svakoga straha i bez brige, da bi joj se moglo dogoditi kakvo zlo.

Pilipinu bi često vuklo srdce, i Bog zna kako! za milom, toliko oplakanom sestrom. Ali odlučiti se poći u tursku zemlju, kad je samo pomislila na to srdce ju je zazeblo u njedrih, duša joj se potresla! Nu ljubav je jača od straha i brige. Ljubav je odvažna i hrabra. Smišljala se ljubljena sestra i promišljala podugo od jeseni do proljeća, pa se najposlje smisli i domisli, te se tvrdo odluči poći k' sestri u ime božje, pak bilo što bilo. Pilipina bijaše već ovremešna; ali snažna i krepka žena. Budućega proljeća dade pisati svojoj sestri Ivki, doći će. Neka joj svojak pošalje svoje ljude na brodsku skelu, koji će ju dovesti k' sestri u Drventu. Izvadi graničarka putni list za prelaz u Bosnu. I mjeseca se svibnja po liepu vremenu doveze u Brod. Iz Bosne došli momci drventskoga kapetana, dva oružana, mlada Turčina. Predadu na skeli pismo od svoga kapetana. Pa kažu, došli su po sestru gospodje kapetanice. Pilipina već zazvala Boga u pomoć, oprosti se sa svojimi i ode na čamcu preko u Bosnu.

Nosila je sa sobom dvie prtaće, platnene torbe, pune đarovâ i ponudâ, kolača i rublja za sestru, za svaka i djetcu jim, sestri trubicu liepa platna i svilen rubac, svaku rubinu tkanja usnivana. Ljepšega neima u svoj Posavini!

Pa ponese i otarak, utkan i vezen svilom, i još koješta za sestrine inoće i za djecu. Znala je iz pisamah sestrinih, da kapetan ima četiri žene, od kojih je Ivka druga po starini i udaji svojoj. Sestra bi joj Pilipina svagda još dodala: „Po svojoj ledenoj udaji!“

Kad je Pilipina prešla u Bosnu, konakuje, odsjedne u turskom Brodu. I sutradan joj zorom valja usjesti na konja, osedlana po tursku velikim sedlom ženskim. Pak hajde putuj! Uza nju jahaju Turci, momci kapetanovi s' jedne i sa druge strane, poštujuć ju što se samo može. Samo bi odgovarali, kad jih je ona što godj upitala. Inače bi múkom mučali i niesu joj nikad pogledali u oči.

Ona obučena po prostu, zavila se u svoj otarak preko pocelice na glavi, kano što je u slavonskom Posavju onda bilo u običaju, koji se sad već, kako sam spazio, bivši ondje prije njekoliko godinâ i prošlog ljeta, počima ukidati i gubiti, te se i prostakinje mašaju za novinom gradjanskih ženâ, pak se prosta pocelica i otarak zavijač na ženskoj glavi vidja sve redje.

Pilipina nipošto nije mogla jašeć pokasati. Zato putovahu nogu na nogu, pa budu prinudjeni prenoćiti u njekom selu kod njekakva poznanika kapetanova.

Tu budu svojski primljeni i liepo ugošćeni, Tu je Pilipina prvi pút vidila tursku kuću, harem, bule, porodicu, sav turski život. Svemu se čudila. Učini joj se sve, kano na snu, kano da nije na javi nego da sanja. U Drventu stignu putnici drugi dan pokasno.

Drventa je turska varoš u liepoj ravnini kod potoka Ukrine. Ima ondje do 200 turskih kućâ i tri džamije. U Drventi ima i Kršćanâ Katolikâ i Hrišćana. I gradić je ondje, njekakva slaba tvrdjavica sa njekoliko ohrdanih topovâ. Sava je jednu dobru uru hoda od Drvente.

Kad su stigli putnici u kuću kapetanovu, pritekoše sluge, prihvatit konje u dvorištu. Kuća je kapetanova obzidana, kano kakav gradić. Vrata su na dvoru velika, svagda zamandaljena, t. j. gredom zatvorena. Uza kapiju, uz glavna vrata, načinjen je kapidžik, vratašca. U dvorištu kuća-čardaklija, u kojoj sjedi kapetan, spahija, gospodar. Do nje je harem, ženski stan. Kraj ovoga mutfak, kuhinja, i hahar, konjušnica, staja. Po dvorištu vrt, u kojem rastu ruže, te cvate drugo različno cvieće. Izsred dvorišta skače česma i vodomet, šedrvan. Pod je po sobah zastrt ćilimi, sagovi. Pod ovimi su mutapi, pokrovci od strune. a izpod ovih vire hasure, rogoznice. Uz duvar (zid) i pod ćilimi stoje dušeci i na duvar naslonjeni jastuci. Na tom se danju sjedi, a noću spava. Tavanice su u sobi drvene, liepo izrezane i šarene. Uokolo sobe po duvaru ide načinjena polica. Sa strane od vratâ sobnih stoji načinjen dolap, kano svod, pak se krozanj prolazi. U dolapu je za peću amandžik, kupelj. A sa druge strane peći stoji odora. U haremu su na svakom prozoru drvene rešetke. U jednoj se sobi peče kava, a ta se soba zove „kavaodžak.“ Druga je soba kano riznica, gdje stoje sedla i različno oružje: puške, sablje, jatagani (handžari noži), kubure (male puške). Dole je pri zemlji magaza, gdje se spremaju različite potrebne stvari. Jedna je soba ovelika. Zovu ju divanhan. Tu se obično umivaju i abdes uzimaju.

Dok mi odosmo promatrat kuću i dvorište, dotle je našu Pilipinu primio usrdno njezin svak, kapetan, čovjek uzrastan, velik, crnomanjast, koštunjav, pa već počeo siediti. Ovaj ju mahom odvede k sestri u harem. Pilipinu sestra Ivka mahom spozna na prvi pogled. Ali ova Ivke poslje dvadeset godina, našav ju u haremu kao kadunu u turskih haljinah, nikako nije mogla spoznati. Samo po rieči, po glasu pomisli, kano da bi rekla:

„Jest, Ivko moja, srdce moje, zlato moje, željo moja, dušo moja!“ —

Sestre su se zagrlile, izljubile, roneć suze žalostnice i radostnice. Nisu mogle dugo progovoriti. Samo su jecale, grlile se i ljubile. Najposlje povika Ivka:

„Nenko moja mila!“ A Pilipina opet:

„Ivko moja željna!“

Tko bi mogo opisati ovu zgodu! Ja nemogu, sve da sam i bio pritoman. Tko bi mogo sve popisati, što su se sestre pitale i što su odgovarale jedna drugoj, što su se razgovarale; kako su opet padale — jedna drugoj na grudi, grlile se i ljubile! K njim dodju i ostale žene kapetanove, sve njekakve blage duše. I ove bi grlile i ljubile Pilipinu, kano rodjenu sestru, neznajući joj od radosti mjesta naći. Djece je imala Ivka i još jedna njezina inoća, a ostale dvie bijahu nerodkinje. Ivka je imala dva sina i jednu kćerku - mezimicu. Jedan sin bijaše već veličko momče, drugi dječak od desetak godinâ, a kćerka djevojčica u sedmoj godinici. Najstarijega sina kapetanova rodi mu prva žena. Već momak u 24. godini.

Čim je Pilipina ulučila časak, biti nasamu sa svojom sestrom, zapita ju, eda li se poturčila?

„Na izliku, seko!“ odgovori Ivka. „Muž me moj netera na tursku vjeru. Ja se i sad još molim Bogu po našem zakonu. A kad sam bila njegdje onomlani opasno bolestna, dopustio mi je, te je noću došo k' meni bolestnoj naš fratar, izpovjedio me i pričestio po našem zakonu. I mala moja Zorka moli naše molitve: Otče-naš, zdravo Mariju, vjerovanje, spasi kraljicu, gospino pozdravljenje. . . Od fratra sam dobila i brojanice, krunicu gospinu sa razpelom. I to evo nosim svagda pri sebi u njedrih. A imam i zapis iz manastira, pa i moći.“

Tako bi se sestre razgovarale o svačem. Ivka pripovjedi željnoj sestri sve na dugo i široko, što se i kako s' njom dogodilo, odkako su ju Turci na Savi ugrabili prije dvadeset godinâ. U kratko ću reći, da su ju oni isti Turci mahom odveli u harem staroga kapetana drventskoga, otca muža njezina, gdje je odrasla, služeć staru kadunu, Zorajdu, mater svoga muža. Ova ju je obljubila, kano svoje diete, a Ivka opet nju, kano svoju mater. I tako je u haremu uzrasla gizdava i liepa djevojka, da joj je trebalo tražiti ravnu po čitavoj Bosni, Zato se zagleda u nju i ljepotu njezinu, u vilinski njezin stas i dragi obraz sin staroga kapetana. I kad su mu pomreli otac i mati, oženi se on Ivkom. Ali je nije nikad gonio, niti silio, poturčiti se. Kapetanove bi se žene redom brinule za njegove rubine, svaka po nedjelju danâ. A on bi k' njim išo u pohode redom, k' svakoj napose u svojoj odajici. Sve življahu složno kano sestre. Nikad se nebi svadjale, nego bi zajedno prele, šivale, plele čarape, vezle svilom i zlatom, tkale i druge ženske poslove izvršivale, pri čem su im služkinje i robinje pomagale, radeć sve teže i prostije poslove.

Kad bi išle bule u džamiju, obuku se u njekakve dugačke haljine, kano u kaludjerske mantije, a glavu zamotaju u šamiju, kano u kakav velik ubrus. Pa tim si zamotaju i obraz, te se samo malko vidi nos, a oči jedva vire napolje, te nemogu onako izpod zavijača ubrusa daleko viditi. Zato drže po običaju glavu oborenu na zatiljak. Djevojke turske nekriju lica ubrusom, dok ima koja pred sobom stariju sestru za udaju. Turkinje nose gaće-dimlije široke, kojim tur visi do petuh, i njekakvu dolamu, što ju zovu škurteljak.

Kad se ženi kakav Turčin, rodbina mu izprosi djevojku. On ju nije često nikad ni vidio, osim ako ju je

poznavao, dok je još hodala nepokrivenih licâ. Kad će se vjenčati i sastati, zaručnicu obliepe po licu pozlatom, da joj se nevide prave crte na obrazu, te je nalik na čuvidu, na bušara, što vele Turci. U ostalom sve Turkinje mažu lice bjelilom i rumenilom. Obrve crne njekakvom mirisnom masti iz majušnih zaklopicah. Ustnice crvene, kosu vrane, zube i nokte bojadišu, one crno, ove crveno. O vratu imadu puno djerdanâ kralješâ. Na kosi upleću novce. Na rukuh nose narukvice, a na prstih burme i prstenje. Mužki se i ženske peru i kupaju često. Kad godj sjednu, podkrste noge. Stolicâ neimaju u svojem pokućstvu, do u većih gospodskih kućah, gdje ima i mekoslonâ i stolovâ, i stolicâ, različnih spremnjakâ itd. To sam vidio u Biogradu u kući njekoga Turčina, dok su još Turci bili u biogradskoj varoši, gdje sam takodjer vidio, da uglednije Turkinje obuvaju i nose francezke i njemačke cipele, štiflete, čizmice, visoke i s visokimi opetci,

Pilipina je ostala u sestre gotovo dva mjeseca danâ. Po tom se povratila doma. Od kapetana i ženah njegovih ponese kući mnogo darovâ, različnoga rublja, odjeće, obuće, šamijâ, rubacâ, novacâ i mnogo koješta. Poslje njekoliko godinâ razabra iz pisma, da joj je sestra umrla. I ona se domala upokojila. Baba bi Pilipina znala mnogo pripovjedati o domaćem životu turskom, o turskih običajih, kako objeduju, kako klanjaju i Bogu se mole. . . Ali tko bi to sve popisao! Već iz ovoga malo popisanoga vidimo ponješto, što je i kako je u Turakah.

XXI.

Kriomčar.

Na svakoj granici ima kriomčarenja različnom robom inostranom. Tako je i u Posavini, gdje ljudi kriomčare

kojekakvom robom, ponajviše solju, koja je odprije bila kod nas po centi 24 dvadesetaka srebrena, a preko u Bosni po 9 i 10 dvadesetakâ. Uza sol se ondje kriomčarilo i kavom, sladorom, duhanom šamijami*), tkaninom, ponajviše robom inglezkom, francezkom i njemačkom, koje su pune turske pokrajine, Bosna, Srbija (sad samostalna) itd. Osim toga prenose kriomčari bosanske gunjce, noževe, oružje i kožnu robu; n. pr. torbe, uzdice, opanke, mestve, što su njekakve kožne biečve.

Gjuka je K. u jednom posavačkom selu pripreden kriomčar. Znao bi prevariti sve latove, što su nagledači carine na kordunu, i sve straže. Vrebahu ga, kano što vreba mačka miša. Ali ga nemogoše nikad uhvatiti i dokazati mu da je kriomčar. Samo jedan pút pade u škripac. Ali se lukav izkobeljao. Nisu našli u njega ništa od zabranjene robe, pak odsjedi samo kontumac i zatvor u uzi, dok se iztraga svršila. Odprije su kriomčari po propisu bili strogo kaznjeni. Kriomčar, u koga se našlo zabranjene robe: soli, sladora, duhana, tkanine i drugih takvih stvari ne samo što je izgubio onu robu, nego bude odsudjen. platiti i globu, ili bi dobio batinâ ili proletio kroz šibe.

Sám sam poznavao tog Gjuku i ljubopitan ga izpitivao, kako se kriomčari. On bi mi mnogo o tom pripoviedao. Nješto ću toga ovdje popisati. Gjuka o tom neće ništa čuti, što iznosim na svietlo njegove tajne; jer leži već odavna u grobu.

Turske ladje solarice stoje uz bosanski savski brieg (savska obala) u vrbljaku privezane, blizu kakva bosanskoga sela, a svakda medju našimi stražarnicami na kor-

---

*) Šamija je ženski rubac osobne vrsti i šare; žene šamijom povezuju glave; djevojke ju nenose.

dunu, da se kriomčari mogu lakše izmedju kordunskih stražah prošunjati, ne opaženi. Zločesti sviet opada i stražare, da bivaju često u dogovoru s' kriomčari, te veli, da ovi plaćaju stražarom od svake cente kriomčarene soli po srebren desetak. No to bude često iztraženo po sudu i mnogo púta zasvjedočeno kano klevetanje i púko opadanje, premda, biaše primjera u Posavini, gdje je straža zajedno s' kriomčari kažnjena sa kriomčarenja.

Po onom, što sam čuo od Gjuke, kriomčara, noću dodje pod Savu na kordun, spremi konje i kola, kadšto i po više kolâ u obližnjoj šumici, na kojem god stanu, pak ode sam, ili s' viernimi drugovi pod savski brieg, prošunjavši se svi zajedno izmedju stražah. Glavni kriomčar sviždne na prst, ili zahuji, kano sovuljaga, ili drugčije dade znak Turkom na ladji. Ovi čekaju svoje mušterije, kako zovu kupce i dodju sa čamcem, te privezu kriomčare na svoju ladju. Tu sad bude pazara. Kriomčari kažu, koliko trebaju soli, koliko li druge robe. Turčin im sve vagne na okašu, na svojem kantaru (vagi). Oni plate puno za gotovo i spreme kupljenu robu u čamac. Turčin jih posluži još čibukom, kavom, sirom i pogačom, ili projom (kukuruznim kruhom u sladko umiešenim) i rakijom, pak jih oko gluhoga doba noći prevezu sa robom Turci na našu stranu (na lievu savsku obalu).

Što je noć tamnija, burnija i oblačnija, vrieme splakanije i kišovitije, to vole kriomčari. Ti se ljudi, reko bi Gjuka, neboje ni tamne noći, ni valovite vode savske. Neplaše se ni vuka ni hajduka, niti vilâ ni vješticâ, ni noćnih utvorâ, ni vilovnjakâ, ni vukodlakâ, ni sablasti, o kojih se pripovieda, da se skitaju noću po razkršćih, po starih selištih i oko grobljah. Samo od stražarah i latovah zazire kriomčar, te hodi najzabitnijimi stranputicami, a

to svagda drugom stazom, samo da nenabasa na stražare i latove, na ta svoja strašila.

Za svaki je slučaj i sukob spreman kriomčar. Oružan je ubojitim oružjem. A u priekoj bi nevolji stao na branilo. No voli proći miran bez boja. I samo ako može, bježi. Kadšto ostavi svu robu, te ova padne potjeri u ruke. Pusti i konje i kola, a on pobjegne, samo da se ukloni tjelesnoj kazni. Iz ćamca iznesu kriomčari obzirno, tiho, hitro i vješto sol i drugu robu uzanom kakvom stazicom, da im pod opanci ni nešušne, ni neprasne.

Isti su kriomčarski konji uvježbani u tom poslu. Nijedan niti prsne. niti vrisne, niti jednom nogom, dugo čekajuć, lupne o zemlju, već koracaju, kao i mačke mirno i oprezno, strigući ušima. A kad se sol natovari, netreba ih opominjati, ili šibati, da vuku. Kriomčar samo zategne uzde i makne nogom konja po repu. Kad bi kriomčar samo poluglasno izreko: latov! konji mu polete skokom, kano da ih grom ošine. A kad je nužda, pobaca kriomčar tovar s kola i potjera konje u bieg.

Kadšto zasjednu latovi, čekajuć kriomčare. Pak ako vide iz zasjede da bi opasno bilo udarati na množinu dobro oružanih kriomčarâ, propuste ih u miru. Često bude i okršaja medju latovih i kriomčarih, te padne ranjen s' jedne i sa druge strane koj čovjek, ili konj. Ako li kriomčari budu svladani, predadu ih latovi (sad financialni stražari) vlasti. A ova im sudi, te plaćaju globu, lete šibe, ili dobivaju batine, pa gube zabranjenu robu. Ako se izmaknu srećno po se, prodadu sol po centi 13—15 dvadesetakâ, pa se pomognu.

No neznam, ima li ikoj kriomčar u Posavini, koji bi se bio obogatio kriomčarenjem. A poznam jih više, koji su hodeć tim zabranjenim putem, izgubili zdravlje i življenje, poštenje i imanje, te legoše rano u grob. Tko

ide za zlom, zlo prolazi. Može li se ikad kazati, da je onaj čovjek pošten, koji bude odsudjen, da preleti šibe ili da dobije batine!

I kriomčar Gjuka K. . . nije ništa steko premda je bio jedan od najlukavijih, najsmionijih i najsrećnijih kriomčarâ u svem selu. Natežuć se kriomčarskom robom, navuko je na se suhu bolest, pa preminuo u najboljoj dobi svoga muževskoga života.

K' vodeničarom na savskih vodenicah dodju kadšto Turci i dripe, kako posavački narod zove Bosance Turke i raju, pa donesu na prodaju svakojake robe, malo kad sol, već ako tko naruči, nego gunjacâ, šamijâ, ogledalâ torbâ, noževâ, pojasâ, narukvicâ, duhana, kave, sladora itd. Ali se valjani ketuši na vodenici čuvaju napasti, da nepadnu u globu i sramotu, ili pod kakvu kazan.

Svaki Posavac nije kriomčar, nego se pojedinci nalaze, kao i drugdje, koji se izvrgavaju opasnosti i meću, što se veli, glavu u torbu. Ima dosta primjerâ, gdje se kriomčar zadužio Turkom, uzimajuć sol i drugu robu na vjeru (na poček). Pa bude uhvaćen, te izgubi svu uzetu robu. Nije mogo namiriti svoj dug. Turci su ga dovrebali i ubili. Zla sietva, gora žetva! Što tko radi, onako mu i bude. Što tko djela, pred njega pada!

Pripoviedajuć crtice iz narodnoga života, nisam mogo obići ni kriomčara. Slikujuć naš život narodnji, nije mi moguće obići ni nauznake i naopake strane, da pokažemo osoje i naličje toga života.

XXII.

Tarišume.*)

Pučka poslovica kaže pravo: „Gdje je marve, tu i štete!“ Tako gdje je šumâ, tu ima i tarišumâ.

U slavonskoj Posavini ima i sad prostranih prašumâ, gdje stoljetno hrašće ogromna uzrasta, velike visine i debline uzdiže ponosito svoje krošnje nebu pod oblake. Osim hrašća ima po onih šumah puno cerićâ, bukavâ, jasenâ, brestovâ, klenovâ, grabovâ, jagnjedovâ i topolâ. Za moga djetinstva (dvadesetih godinâ) bijahu još veće i prostranije one šume. Dosizahu do pod sela. U njih se nalažahu klada do klade i klada preko klade. Bijaše svagdje po šumi puno drvâ. Suhari, hrastovi i jasenovi, davahu najljepša drva za ogriev. Nikomu nebijaše zabranjeno ići u otvorenu šumu sa sjekirom te ciepati na drva klade, što su ondje ležale. Samo u zabrane nitko nebi smio ulaziti sa sjekirom. koga bi šumar našao u zabrani trtljom ogradjenoj, oteo bi mu sjekiru javio ga vlasti kao tarišumu. Pa bi taj platio propisanu globu. U zabrani je mlada šuma, u kojoj su visoko uzrastli hrastići i jaseni, kano ogromna kakva trska. Medju ovimi ima dosta suhadi, što gori na ognju kano luč. Uz ovakov osobit ogriev neće Posavac da se muči pileć i ciepajuć kladurine, nego mnogi predje u zabranu, pa gospodari ondje medju mladimi hrastići i jasenići, kano kuna kad se uvuče medju živad u kakav pun kokošinjac, ili tvor, što se uvuko u kokošinjac ili golubinjak. Sieče oštrom sjekirom okolo sebe i tare šumu. Ako ga šumar uhvati, zlo po njega. Ali ni desetoga tarišume nepostiže zaslužena kaštiga.

*) Tako zovu šumske kradljivce; jer taru ili zatiru šumu, kano što se zovu oni mlatišume, koji sieku šume, pa kupe žir i šišarice.

Sad, kad su šume, gotovo reći, napolak poharane, neima više onoliko tarišumâ, kano njekad što ih je bilo. Njekoč, kad bi koji posavački seljak gradio kuću, ili drugu sgradu, sve je gradjeno i djelano od drveta, kano što su podsjeci, stupovi, vienci, grede, rožnice, tetivo, sljeme, krov, sve od hrastovine. A kad je komu nestalo kakva komada, pa nije mu dostalo ono šume, što je svaki dobivao bezplatno, otišli bi ukućani ili susjedi u zgodno vrieme noću u zabitnu stranu kakve šume, podsjekli hrast, do zore ga oborili, izpilili, izciepali i odvezli. A na panju bi podsječena drveta naložili oganj od ogranakah i tako opalili panj, kad bi sutra, ili prekosutra došo kakav šumar na ono mjesto, našo bi trag kradljivacâ, tarišumâ. Ali nije mogo znati, kad su ondje bili. Tako i sakrili svoj trag.
Ovomu treba greda, sieci čitavo drvo; onomu sošica za pojatu, ili kolje i prokole za ogradu, ili taraba i plot, ruši hrašće, obaraj, nežali. Ima šume! Govorahu: šuma raste, dok mi spavamo. Jednom trebaju glavčine za kola, sieci briest. Drugomu treba naplatakâ za opasivanje kolesâ, ili mu treba osovina ili ljestve, udri po klinu, sieci. Treba korito, sieci topolu. Treba valov, tari šumu.

Tako se njekad nemilo postupalo sa šumom, pa mnogomu nebi ni na um palo, da bi to bila opačina. Jer i nadgledanje šumâ bijaše njekad u nevještih rukuh. Trte su šume i po onih, kojim je bila dužnost, starati se za šumarsko gospodarstvo. Osobito godinâ 1848. i 1849. bijaše u mnogih krajevih šumskih toliko tarišumâ, koliko je ljudi prolazilo kroz šume. Sad je šumsko gospodarstvo i nadgledanje bolje uredjeno, te se medju prostim pukom malokad nadje koji tarišuma. Da je bilo tako od 50—60 godinâ ovamo, pa da nije bilo tarišumâ, nebi se sad u Posavini slavonskoj hvat hrastovine plaćao po 6 — 7

stot., a u Zemunu po 8 — 9 stot.; hvat jasenovine u Posavini 7 — 8 stot., u Zemunu 12 — 16 stot.

I to je naličje iz života našega slavonskoga naroda. A znao bih o tarišumah iz doba djetinstva svoga puno pripoviedati; nu volim sve zastrti zastorom domorodne ljubavi. Jer to zaslužuje naš dobroćudni púk, koji je uz malene svoje mane i nestašice pun vrlinâ. Samo mu treba druge prigode boljega uzgoja. Luč obće, zdrave i valjane prosvjete pučke uklonja malo po malo sve naličje iz života našega naroda.

XXIII.

Na Ivanjskoj kriesnici.

Ni prsti na ruci nisu jednaki, nego je jedan deblji, drugi tanji, jedan veći, drugi manji. Ni sve zviezde, što trepte na vedrom noćnom svodu nebeskom nisu sve jednake, nego je jedna veća i sjajnija od druge. Tako i seljački momci i djevojke nisu svi i sve jednaki, nego različna stasa i uzrasta, različne ćudi i naravi.

U svakom se mjestu nalazi po koj momak vrstniji i vrliji od drugih, mudriji ili umješniji, kano u kolu kolovodja, na kositbi kosbaša, na poslu i pri igri prednjak. On je najodvažniji, najsmioniji, najpouzdaniji, najvještiji, pak zato i najjači. Tako i medju djevojkami ima prednjakinjâ, koje se odlikuju od drugih i stasom i obrazom; ali i pameću i čarobnom blagošću, umiljatim vladanjem, njekakvim nevidovnim nadmožjem, te prednjače drugim svakom zgodom i prigodom. A drugarice se neuklanjaju te vlasti njihove najmanje na zabavah, kano što je igranka, pjevanka, pučke različne igre za pučkih svečanosti, kano što je koledovanje, kraljice, cvietnica, Ivanjska kriesnica, pir, moba, mesopustne zabave, posielo itd.

Janko je D. u svojem selu prednjak svoj momčadi, mudar i umješan, kano makar koji momački prednjak, momak smion i pouzdan, a k tomu otvoren i pošten, drug vieran, svom glavom viši od svih drugovah svojih, uzrasto kano zelen bor uz izvor-vodu, snažan, jak i odvažan. Janko u selu svakom prigodom prednjači svoj momčadi.

Pred Ivanje se na posielu dogovori Janko sa drugovi, kako će ljetos proslaviti Ivansku Kriesnicu. Ođe sa drugovi u bregovitu šumu, te nasieku njekoliko punih kolâ suhadi (suhih drvâ) i granja borovičnog. Dovezu to na ročište, na jedno mjesto blizu sela na brežuljku, blizu krsta, na Jedinku, gdje se od pamtivieka lože kresovi, Ivanjske Kresnice. Stana L. u istom selu prednjači djevojkam. Ona je s' ovimi ugovorila, kako će splesti vience različnoga cvieća poljskoga i vrtnoga za svečanost Kriesnice. Janko je momak liep, pak iz dobre kuće. A evo nà što mu niesu rekli roditelji, da će ga ženiti, nastala mu već devetnajsta godina. Stana je djevojče liepo u družtvu djevojačkom. Sve djevojke glavom nadvisuje, a ljepotom lica nadilazi. Dobra je roda; ali iz samačke kuće. Janko i Stana liep par! Ali se neznaju. Jedva su se mimogred vidjeli koji pút u kolu (na plesu), ili pri sigri. Još ih nijedno nije nikomu dublje pogledalo u oči, da bi im se srdce bilo potreslo nježnim čuvstvom ljubavi. Obodvoje još biahu u raju djetinje nedužnosti i bezazlenosti. Prosta djeca majke naravi, ničim nepokvarena, nerazvraćena, zdravi dušom i tielom. Nisu znali još ni za kakvu brigu, pečal i tugu. Još im nebijaše ni jedanpút vedro oko pomućeno drugom suzom, osim blagom suzicom radosti ili boli, zaslužene nestašnim djetinstvom. Srećno djetinstvo, srećna li nedužna mladosti!

Sunce zaišlo za gore. Suton počima sterati mrka svoja krila po liepu, brežuljastu predjelu, po poljanah i

po selu. Ljeto je u veliko. Seljačka se mladež skupila izvan sela na brežuljak, pokriven zelenim sagom rosne ledine.

Janko i drugovi mu nacjepkali suhih drvâ; izložili ognjeve sve redom i unakrst jedan do drugoga na razmak, kako će se moći izmedju kresnicah prolaziti, igrati i trčati. Pripravili su momci poodavna i tučenih i sušenih rastićâ za baklje, i to njekoliko snopovâ, da uzmogne svatko u družtvu dobiti po jednu baklju, iliti luč. U družtvu ima i gajdaš i njekoliko tamburašâ i guslačâ. A momci gotovo svi znadu svirati. Jedan u dvojnice, drugi u prostu frulu, u dudak, drugi u diple ili u sviralu (sviroku), kojoj se po tihoj noći u samotinji vezak, glas, čuje daleko, kano kosovlji glas u zelenu lugu.

Odpočme se pjevanka običnih pjesamâ, što se pjevaju tom prigodom. Pak onda nastane igranka; poslje trčanje izmedju kresovah, što bukte. A momci skakahu često junačkim skokom i preko kresnicah. Kad počme vesela družba plesati, Janko je sve uzeo uredjivati. On je poveo kolo, pa to kano srećom uhvati Stanu za ruku, te ju izabrao za kraljicu te večeri. Svaki si je momak izabrao po jednu djevojku. A kolo se krene, pokle je svaka djevojka svomu momku nakitila klobuk kitom cvieća i svilenom vrbcom. Djevojka je svaka bila nakićena viencem cvieća i kitom za njedarci.

Plešuć kolo, pogledaju si Janko i Stana u oči, čini mi se, jako duboko. Jer se ono veče jednomu i drugomu srdce potreslo u grudih onim čuvstvom, koje se može samo osjećati; ali ga je težko opisati. A to je čuvstvo prve, nedužne ljubavi, u kojem je svjetlost i toplina, radost i čar, slast i nemir, milina i strah sve zajedno. Igralo se mnogo, skakalo, pjevalo, sviralo, razgovaralo, šalilo. Svako bješe veselo u družtvu. Upaljene su baklje. I

s' ovimi se u ruci plesalo kolo, trčalo po ledini i obližnjoj poljani, što je prikazivalo čaroban pogled po tamnoj noći. Čitava se okolina svietlila od kriesnicah i čudne bakljade.

Sve ovo nije toliko zabavljalo našega Janka. Njemu se vedro čelo i lice Stanino jasnije svietlilo, nego oganj. Njemu su se žarke crne oči njezine kriesile većim i silnijim plamenom, nego kriesnice. A njoj se Janko učini junak, i kralj nedužna srdca njezina.

I stariji su ljudi sa ženami iz sela došli gledat kresnice, pa su se liepo zabavili. Do njeko doba noći trajaše zabava. Potom se razidju igrači i gledaoci. Kresovi budu ugašeni, raznievši ogaratke po polju i vodom ih polievši. Stana se povratila s' kriesnice doma sa svojim bratom. A do godine kano žena, udata za Janka, bijaše pri Ivanjskoj kriesnici. Življaše u srećnu braku, sjećajuć se svagda sriećne kriesnice svoje od one godine, kad se upoznala sa svojim Jankom. Pa tako i njemu do starosti ostade kriesnica milom zabavom.

XXIV.

Na prelu.

U kući dida Ilije i babe Birdje zimus bijaše djevojačko prelo Jelaske ulice u selu B. Baba je Birdja samica u kući, pak od domaćega i poljskoga posla nedospjeva napresti toliko predje, koliko joj treba za rubine svoje i svoga muža i djece unučadi i za drugu prteštinu. Zato je pozvala u mobu na prelo zimi na njekoliko večeri sve djevojke iz susjedstva: Janicu, Maricu, Jagu, Stažu, Pavlicu, Ivicu, Sofu, Mandicu, Katu, Ružu, Jevicu i još njih njekoliko. I obrekla im, mogu ciele zime kod nje presti i sebi, samo neka se pobrinu za svieće.

Tako i bude. Na prelo bi dolazila i momčad iz sela. Pa dok su djevojke prele, tiho pjevajuć po koju pjesmicu, momci bi svirali u svirke uz pjevanku. A često bi sad ovaj sad onaj momak poslje svirke i pjevanke pripoviedao pripoviedke o vilah i vilovnjacih, o utvorah i sablastih, o mori i pošasti, o copernjicah i o vukodlaku. Tako bi strašno pričao osobito njeki Mato čiče Marka, da se svakom slušaocu, osobito ženskim ježila koža od straha i užasa, kad bi on pripoviedao, kako su vile prionule za njekoga momka, mučile ga danju i noću, te je siromah najposlje sišo s' pameti, poludio. Svi uzdisahu nad okrutnom sudbinom onog nesrećnoga momka. A mnogo oko djevojačko proplače groznimi suzami.

Jedno veče pripoviedaše Mato o vukodlaku. I tako je zaplašio sve djevojke, da se nije nijedna usudila sama izaći iz družtva u tamnu kuhinju, ili napolje. Svaka je vidjela, kako već ide vukodlak, pokriven mrtvačkim pokrovom. Oči mu plamte, kano u mačke iz mraka; lice naduto i nagrdjeno, kano u mrtvaca-utopljenika; zubi izkešeni, gvozdeni; nokti na rukuh, kano pandže u orlušine. Pa koga sgrabi, pokojni je. Sve je probijao leden znoj od straha. Svi su ga molili, neka više nepripovieda takvih strahotâ. Ali Mato, gursuz, pripoviedaše ono veče sve strahovitiju od strahovitije. Svim bi kosa rasla. Sve bi trnci od straha prolazili.

Oko gluhoga doba noći razidje se prelo. Djevojka Kata V. . . bijaše jedna od slobodnijih i odvažnijih djevojakâ. Pa premda se i ona poplašila od Matinih pripoviedakah, opet je sama otišla doma. A to bijaše peta šesta kuća od dida Ilije. Zimna noć u veljači, vedra. Ali nebijaše mjesečine. Dubokim sniegom pokrivena zemlja. Sjever duhaše ljuto i britko. Pod koraci škripljaše smrzo snieg. Zorom je osvanulo sve drveće okićeno injem i

sriešem smrzlih vodenih izparâ. kakvi ima svagda u zraku manje, više-

Kata doskače, kano hitra srna, do vratah očinske kuće. Otvori vratašca na dvorištu. U isti čas čuje jauk malena djeteta s' kućnoga triema. Baci oči onamo. Učini joj se, vidi na kućnom pragu stoji vukodlak, o kojem je Mato pripoviedao. Oči mu plamte, kano u mačke iz mraka. Već joj se prividjelo, vidi i lice, naduto i nagrdjeno kano mrtvaca-utopljenika, kakva je vidjela jesenas, kad se utopio u Savi njekakav vodeničar. Zubi izkešeni, gvozdeni. Tako je bar Mato pripoviedao, pa joj se tako i prividjelo.

Djevojka je ciepom stala na ulazu. Okamenila se i ukočila od straha. Učini joj se, zvala je ukućane u pomoć. Koliko je dugo stajala, lako obučena, a malko i znojna, izašav iz tople, pretople sobe na onoj ljutoj zimi, nije znala. Njeki ukućanin izadje slučajno napolje iz kuće, pa vidi Katu, gdje stoji naslonjena na stup od vratah dvorištnih. A kad mu na pitanje ništa neodgovori, dotrči k' njoj. Uzme ju za ruku i poplaši se jako, kad osjeti, kako djevojka štrepi, kano prut na uzburkanoj vodi i zubi cvokoće od zime. Trese ju groznica. Nemože progovoriti ni riečice, Odvede djevojku u sobu (izbu). Uzbuni se ciela kuća. Svieća se upali. Udare žene u jauk i lelek, kad su vidjele, što se dogodilo Kati. Snašla ju žestoka groznica. Spremili ju u toplu postelju. Kata je u vrućici ležala izvan sebe. Nije više ni ustala. Deveti dan pusti dušu u ljutoj vrućici, u ognju, govori prosti puk.

Evo, što se može dogoditi na prelu, gdje se pripoviedaju strašne pripoviedke. Jer u puku još vladaju predsude, da i zbilja ima vilâ i vilovnjakâ, utvorâ, sablasti, coprnjica, morâ i vukodlakâ.

Kata se poplašila, čujuć mačka, gdje mauče. Pak je nazebla. Snašla ju po tom vrućica. A nitko se nije

postarao iz kuće mahom dozvati liečnika, koji bi ju bio možebiti mogo na valjan način još iztrći iz rukuh rane smrti.

Tako mnogo prosto čeljade umre, da se niti nepokuša liečnička pomoć. I to je grdno naličje iz života našega prostoga naroda. Nebi li se srećom tko godj ovim primjerom opametio i okoristio.

XXV.

Na posielu.

Ljeti nedjeljom i praznikom vidiš po naših selih ovdje po gomilu ljudi, ondje na okupu brču ženâ, tude opet čitavu rulju djece, što buči i kriči.

Muževi se iz susjedstva sastali u sjenci pod lipom, pod orahom ili pod dudom. Sjede, puše i govore o svačem, ponajviše o domaćem i poljskom poslu i gospodarstvu, o kopanju, o kositbi, o žetvi, o marvi i paši, o pogodi ili nepogodi vremena, o rodu i nerodu, o mlinu i ujmu. Kadšto se pritjeruju i prepiru, čiji su konji bolji i čiliji, čiji volovi gojniji, čija ograda pouzdanija. Bude i svadje, ukora kara i prigovora medju ovim ili onim. A drugi mire, ili dosudjuju, što je pravo.

Žene se sastaju, da žamore i govore opet o svojih poslovih. A često rešetaju i ogovaraju druge, pa pripoviedaju svakojake novine. Kad bi jih tko slušao sa strane, čudio bi se, kako se razumiju jedna prema drugoj, kad sve govore na jedanput.

Na ulici pred kućom staroga Imre B. rastu dvie granate lipe. Pod njimi stoji dugačka klupa. Tu se sastaju često na posielo svi susjedi one ulice; jer nesamo što je mjesto zgodno za posielo, nego je i stari Imro čovjek riečit i izkusan. On zna puno toga pripoviedati iz

vremena fracezkoga rata, kad je kano strieljac prošo Njemačku, Talijansku i Francezku, te bio na Rajni i Majni, na Labi i Odri, na istoj Sejni u Parizu, kad su sdružene vojske nadjačale Napoleona I. Imro bi stari reko: „Kad smo utjerali Bonapartu u tikvu, te je odstupio sa priestola!“ . . . Znao bi pripoviedati, kako je u Njemačkoj učio njemački štrbencati, a u Francezkoj francezki parlirati; kako je u Manajmu vidio zverinjak, a u njemu zapazio medju svakojakom zvjeradju manjih i većih majmunâ, pa i živa vraga. A to bijaše orangutan. Pripoviedaše, kako su njega i još njekoliko njegovih drugovâ uhvatili francezki vojnici i odveli u roblje, gdje su ih turili u njekakvu crkvu, pak malo nisu svi poumirali ili bar osliepili od gladi.

„Ništa,“ veljaše stari Imro: „nedobivasmo za jelo, nego tvrde dvopeke i crljenca-luka. Jedući onaj luk, počeše nas boljeti oči. Srećom je došla naša vojska, razbila Franceze, uzela onu varoš. I tako smo izbavljeni iz robstva.“

On bi još pripoviedao na posielu, kako je on sa svojimi drugovi zarobio do trideset francezkih vojnikâ; kako je jedan pút bio na prednjoj straži pored njekakva potočića.

„Prema našoj straži,“ reko bi: „stajaše sa druge strane potočića za grmljem prednja straža francezka. Jedan obiestan mlad vojnik francezki kroz dva tri dana stao stražiti, ili kako govore naši šilbokati. Vikao bi na nas: buger!!! (valjda Ne bougez! Nemiči se!) I što ja znam, što je brbljao! Jezik bi plazio na našega šilboka. A na posljedku bi se nakečio, te čučnuo i okrenuo k' nam stražnji dio, po njem se udario pljeskati, kano da nas grdi. To se nam dosadi. Pa kad je došo red na me, da šilbokam, a onaj se obiestni Francez udari i opet pljes-

kati, okrenut k' meni. Ja se razljutim, pa skinem pušku sa ramena, zategnem. Prinesem ju k oku. Puška grune, a zrno prosvira stražnjicu obiesna bezsramnika. Pao je ničice na nos i nije se više podigo.

Drugi put bijasmo u bitci. Malo se puškaralo. Nego topovi i francezki i naši gruvahu, kano da se ruše nebesa. Zemlja se tresla. Mi, Krajišnici, bijasmo spried, puškarajuc, kano plenkleri i čarkači. Kad su počela topovska zrna riti zemlju i poljem se kotrljati, a mi se pozaklonjasmo za drveće, po čitava povorka za jedno stablo. Topovsko zrno udari u drugu takvu povorku vojnikâ, što su stajali za jednim drvetom i presieče dvojicu po pojasu. Iz ćemerah, iz kožnih pojasah, prospu se škude, dvadesetaci i nješkoliko dukatâ po zemlji. Jedan od momakah povorke, u kojoj sam i ja bio, reče:

„Evo novacâ! Tko ih smije pokupiti?“

„Okani se,“ reče drugi: „tko zna, eda li će ih meni i mojim trebati; da li ću iznieti odavle živu glavu!“

„No nadje se jedan iz družtva, koji se polakomi na novce. Izadje iz zaklona i poče skupljati novce. Ali tek što se sagnuo, doleti topovsko zrno i odnese mu nogu. Nije više trebao novacâ, koji, ondje što su ležali, nije nitko od nas pokupio.“

Tako je znao stari Imro puno toga pripoviedati iz francezkih ratovah i vojnicah. Svi su ga susjedi rado čudeć se slušali. Čudili bi mu se i s' poštovanjem gledali sniežane, siede brkove, koje je pripoviedajuć često usukivao i gladio, te dodavao po navadi svojoj vrlo često: „da nelažem.“

I onda, kad bi se susjedi dogovarali i savjetovali o gospodarskih poslovih, važio je savjet starca Imre mnogo, pa bi mu mnenje ljudi mnogo uvažavali.

Medju ženami na posielu bijaše baba Orka, najizkusnija u ženskih poslovih, strinka Anka, što je bila i najsladje rieči a nena Ivka, najveća lažljivica i veliko priklapalo. Jezik joj bi letio, kano čekrk. Znala bi sve novine u selu. Znala i ono, što nije trebalo da znade, i pačala se u svačije domaće i družtvene poslove. Svakomu bi znala nješto prišiti. Svakoga bi živa znala protakati i rešetati. S' toga je često bila zapletena u kar i svadju i kod kuće i u susjedstvu. Ali ju nije mogo nitko nadgovoriti. Nebi ju deset pasa nadlajalo, reko bi često stari Imro. Pa tako je najposlje svakomu dosadila.

Kad je godj bilo i momačko i djevojačko posielo, ovi bi si usladili vrieme pjevankom i igrankom, ili pučkom kakvom sigrom; ako je bilo vrieme mesopustno, ako li korizmeno ili adventsko, kad se nesmije ni svirati, ni pjevati, ni plesati, mladež bi se opet igrala zagonetakâ, pripoviedala svakojake pučke pripoviedke, ili pjevala pobožne pjesme. I tako se o korizmi pripravljala za muku Isusovu i plač Gospin, a u adventu za božićne pjesme.

Djeca i veća i manja neznaju za posielo, nego čim se sastanu, sigraju se, trče, skaču, kriče. Pa se tako zabavljaju.

Kad li će poučna i zabavna knjiga naći kakvo takvo mjestance medju našim pukom na posielu?! Onda će udariti sve na bolje. Bože daj, što brže bilo.

Na posielu u Lukačevom Šamcu čuo sam još god. 1832. njekoliko zanimivih pripoviedčicâ iz života Ciganâ, kojim se crta značaj ovoga čudnovatoga naroda došavšeg iz Azije prije 500 godina. Uprkos odporu Europejacâ razširili su se Cigani po svih europejskih državah. Nitko ih nije pozivao, kano Madjare car Armulph ili Turke bizantinski vladari, svatko ih se klonio, svatko ih prezirao, pak su se ipak kao nezvani gosti svuda urinuli. Eno ih

naseljenih nalazimo po svih većih slavonskih i sriemskih selih i svuda se smuckaju i skitaju kano krive duše. Progonjeni su njekoč posvuda. Isti sultan Bajazet badava se mrgodio, te zapovjedio, protjerati tu crnu indijsku fajtu iz turskoga carstva. Cigani se rugahu svakoj takvoj naredbi i držeć se poslovice: „Gdje bolje, tu dulje,“ eno ih je do danas posvuda i kod nas kano haluga i bodljika, koja se neda izkorienuti.

Skoro svaki Ciganin u Slavoniji i Sriemu kovač je, a po Slavoniji, naročito po bivšoj slavonskoj Krajini ima ih mnogo i koritarâ, te prave korita, karlice, naćve, vretena, preslice itd. Mnogi su Cigani vješti guslari. U Madjarskoj su narodni glasbenici. Cigani su oštroumni i dosjetljivi, ali i kradljivi, i što ti volja učiniti iz Ciganina, ali pobožnim neučini ga nitko i nikad.

Cigani niesu nikad ništa osvojili, ali se niesu nikad ni podložili. Manjka im jednom rieči sve, da se kano narod konstituiraju, urede i osiguraju si stalnu, trajnu narodnost, premda imadu svoj posebni jezik.

Cielo njihovo bivovanje i izdržavanje, pravo veli Kohl, u poviesti je europejskog ljudskog roda problema ili zadatak, kojem se samo čudimo, ali ga dovoljno razjasniti nemožemo

Po dolnjoj, slavonsko-sriemskoj bivšoj Krajini vojničkoj naći je puno Ciganâ nastanjenih po selih, a u gornjoj Krajini, osobito po Lici i Krbavi niesam u nijednom selu naišao na nastanjene Cigane. Zna Ciganin kao i Židov, gdje se valja nastaniti.

Na posielu u Šamcu, kako rekoh, skupilo se pod seoskom lipom izpred kuće Sabljića puno susjedâ, starijih i mladjih ljudi, pak udarivši u svakojaki razgovor, dodje rieč i na Cigane. Stari Antun reče: Da vam pripoviedam nješto o Cigankah.

E, daj, čiko Antune pripoviedaj, povikaše mladji posielovčari.

Evo nà, slušajte: Došla Ciganka na prag k' njekoj domaćici, reduši, (planinki), pak zamoli: „Daj mi, draga kumo! malo kruha, malo soli i malo luka, gladna sam jako. Još niesam danas ništa okusila."

Domaćica Ciganki na to ovako reče: „„Moli, Ciganko, jedno, pak ću ti dati, ali troje nedobiješ.""

„Hoćeš li dati, bora ti?" zapita Ciganka.

„„Hoću!"" veli domaćica.

Ciganka zamoli: „A ti, molim te daj mi kruhsoluka!"

Domaćica se nasmieši i dáde Ciganki križku kruha, štipetak, dva soli i njekoliko glavicâ crvenog luka.

Ciganka da se pokaže zahvalnom, ponudi domaćici, da joj vrača i gata iz dlana.

Domaćica pametno odgovori Ciganki: Moja Ciganko! ako znadeš zbilja gatati i vračati, vračaj samoj sebi, da nemoraš obijati tudje pragove i prositi kruhsoluka.

Jesi li gotov, brate Antune? zapita na to stari susjed Matko.

Gotov, brate! kano baba na kar; pak ću si bez kara nanovo napuniti lulu.

„E, kad si gotov, ja ću pripoviediti jednu o Ciganih," nadoveza Matko:

Ciganin prolazeć pored moga vrtla spazi mlad, bieli luk porasto kano bujad i nemogavši inače odoliti srdcu skoči preko snizka plota u vrt, pak drži čupaj luk i trpaj u zamazanu šaru vunenu torbetinu. Desivši se ja tu blizu, stupim k' plotu i povičem: Šta to radiš, Ciganine?

Držeć se za luk objeručke gledaše me Ciganin kano štrk što gleda u jaje, a neprogovori ni riečice.

Pitam ja Ciganina: „Koja te je zla para donela u moj luk?"

„„Vjetar, kume,"" odgori mi Ciganin.

„Vjetar?!" velju mu ja. Nek bi bilo, ali što se držiš za luk?"

„„Držim se, kume! da me vjetar dalje neodnese u gorju potricu,"" veli Ciganin.

„Neka bi i to bilo," rečem mu na to; ali što trpaš luk u torbu?

„„Neznam, kume dragi, već od strah, što radim, sbunio sam se,"" odgovori Ciganin. Šta sam znao, završi čiča Matko svoju pripoviedku, nego zagrozivši se Ciganinu pustim ga neka ide beztraga, a on skoči kano mačak iz smočnice i ode nevidom.

Stari kum Andričak izvadivši lulu iz ustah, odpljune i progovori: I ja ću pripoviedat jednu o Ciganih.

Čujmo! povikaše svi prisutni.

Andričak pripoviedi ovako: Dodje Ciganin k' njekom domaćinu, dobrom gazdi, oko božića i zaprosi bremešak siena, da prehrani kljusance, pak obeća skovati gazdi vatralj (ožeg), te napokon ciganjčeć reče: „A što mi, gazda, nebi dao bremešak siena, imaš ga eno puno, a eto božić dodje, zima prodje!"

Dobar gazda dade Ciganinu dobrano breme siena, pol vozčića, jedva svezano uprtio Ciganin na sebe i pod bremenom izgubio se, nevidiš mu samo noge, a kad podje iz dvorišta od sienika, reče gazdi: Kume! čuvaj sieno; božić je prvi jesenji svetac; daleko ti je proljeće, još dalje do trave, a znaš, kako vele ljudi: Necrkni, magarče! dok trava poraste.

Čuješ, Ciganine! žuri sa vatraljem i upamti poslovicu: L a ž a j e d a n p ú t u d r o b i i u m l i e k o, â d r u-

gi pút nemože ni u sirutku! Nemoj to zaboraviti.

Stari sprežnik Janko iztače se na to:

„Brâćo! kad smo već zadrli u Cigane, i ja ću jednu pripoviediti:

Daj, Janko, živ bio, pripoviedaj, rekoše mu Antun i Andričak, a ostali povladiše.

Slušajte dakle, reče stari Janko; al' se strpite, dok napunim lulu i zapalim u njoj duvan; gorak (žuk) je svakako, ali šta će pušač bez duvana? Mora se pušit, kad se čovjek navadi. — Nu da, malo nezaboravi na Cigane.

Eto si zapalio, daj pripoviedaj.

Evo ná ciganska hvala:

Prodavao Ciganin konja, pak se njim hvalio, što je već mogao bolje, kako je brz kano ptica, miran kano ovca. — E da kakva ptica? — Brz kano vižla. Šta vižla, brz kano vjetar. A šta ovca, ona je dobroćudna, ali glupa i bedasta, a konj pametan, kano da je knjigu učio. Najposlje pozove se Ciganin na drugoga Ciganina, svoga susjeda, stojećeg pri pogodbi. „Eto, gospodaru i brate, pitaj moga susjeda, kakav mi je konj, da se nereče: Svaki Ciganin svoga konja hvali! Svatko svoje rake crveni!

„„Dá, bajagi, da ja sad hvalim tvoga konja,““ prihvati rieč drugi Ciganin, susjed prvoga „„a njeki dan, kad si na njemu ulovio zeca, nisi me zvao ni na večeru. Kupi slobodno, mušterio (kupče), konja, ali mahom kupi i dobru uzdu, il' jašio, il' ga prego u kola.““

Kupac se prevari i kupi konja, pravo ciganjsko kljuse, koje jedva skine s' vrata, i u pol ciene proda.

Na to reče stari ketuš Ivaneša: I ja ću reći jednu o Ciganih.

Daj, bora ti pripoviedaj, povikaše svi stari i mladi.

Samo polako, netreba prešiti, nije nam stala krava na nogu; imamo još vremena pripoviedati, još nije sunce na zapadu.

Nemudruj, već kazuj, reče stari Janko, pripoviedaj, što znaš, eno se već i prijan Lovro zaoštrio, da nam i on svoju izpripovieda o Ciganih.

Slušajte dakle:

Po ljutoj zimi dodje Ciganin u njeku kuću, u kojoj su ukućani sjedeć pri ognju u kuhinji užinali.

„Pomoz bog i srećan dan, a na zdravlje vam užina!“ pozdravi Ciganin stupivši na kućni prag.

Domaćin mu prihvati Boga, odzdravi i zapita: „„Koje dobro, Ciganine?““

„Dobro, brate! sve je hvala Bogu mirno u selu, samo je zastudnjelo, pak sam ozebo u lošoj odjeći i ogladnio, jerbo sam danas slabo što pregrizo i založio,“ odgovori Ciganin.

Na to domaćin kano u šali: „„E, pak što voliš, Jevto, nebore, ogrejati se, ili da ti odsiečem komad kruha (hleba)?““

„Brate! najvolio bih pržiti prženicu,“ odgovori Ciganin.

Gazda domaćin nasmieši se i reče: „„Ciganine! kad si tako dosjetljiv, a ti sjedi uz vatru, evo ti križka kruha i komadić slanine, pak prži prženicu, jedi i ogrij se; al' mi kaži, šta misliš, da je najbolje za čovjeka na svietu?““

„Hvala, čiko! Bog ti dao, uviek dielio, a nikad neprosio! I to je za čovjeka uz dobro zdravlje najbolje na svietu.

Stari prijan Lovro prihvati rieč bez oklevanja i uvoda:

Njeki odličan gospodin držao konje i kočiju, sve ljepši konj od ljepšega, ima ih šest u štali za vožnju, a

a dva jašaća. Naidje njeka pošast, nedaća i nedoskutica, pak mu se razboli vozaći jedan konj, i krepa, tako drugi i treći. — Svako jutro došao bi konjušar i javio svomu gospodinu: „Krepao Mrkov; krepao Djogat; pokojni Plavac.“ Gospodinu se dosadilo primati Jobove viesti na uranku, te ljutito reče svomu konjušaru: „Ako mi još i sutra doneseš takovu viest, bora mi ću te onom drenovačom pošteno izplatiti.

Konjušar ode zabrinut, pak sa liečnikom sve moguće pokuša, nebi li konj, gospodinov ljubimac, koj se bijaše razbolio, ozdravio. Nu kad ranim jutrom stupi konjušar u štalu, imao šta i vididi, otegnuo konj sve četiri noge, krepao.

Kud i kamo sada, tko će gospodina izvjestiti, kako je s' konjem, a to je gospodin naredio, da mu se javi. Našao se konjušar u velikoj zapari, neznajuć što bi i kako bi radio; ali eno ti Ciganina štali na vrata sa „pomozbog!“ i kad vidi, što je sa liepim gospodskim konjem, reče! „E, kume! tog ti netreba više ni zobiti, ni češati, ni podkivati, gotov je.“

Konjušar pomisli, kako bi mogo Ciganin mjesto njega vaditi vruće kestene iz vatre i javiti gospodinu, šta je s' konjem, pak ponudi Ciganinu plaću, neka ode godspodinu i kaže, šta se je dogodilo, samo neka se čuva reći, konj je krepao, jer bi mogao izvući kiriju.

Ciganin se mahom domisli, šta će i kako činiti, pak ode u kuću, potražiti gospodina.

Kućani pošalju Ciganina u gospodinovu radionicu, i kad Ciganin tamo, te pozdravi gospodina sa dobrim jutrom, zapita gospodin: „Koje dobro, Ciganine?

„Dragi gospodine! dao ti Bog sreću i zdravlje, e, tako kojekomu kojekako! Kako je komu dao Bog. Bio

sam u vašoj štali, vidio konje i vašeg Viernog,"" reče Ciganin.

„Pak što je s' konjem?" naglo zapita gospodin ustavši od pisaćeg stola.

Ciganin odgovori: Gospodine! vaš konj ružno leži, a zlo gledi!"

„„Dakle je krepao!"" uzklikne gospodin.

„Sami ste rekli; ja nisam kazao, nemožete me izlemati."

Eto tako Ciganin svojom dosjetkom izbavi konjušara od zapare i iz škripca i zasluži liepu napojnicu.

Čiča Marko pojavi se ovako: I ja ću vam odsjeći iver ili barem triesčicú iz ciganskoga života, koji vam je, junački sinovi, pun dosjetakâ i mudrolijâ kano Motavica lista. Moj bi Bariša nežvačuć i nepržimajuć reko, pun vragolija, jerbo je po njegovom svaki Ciganin pol vraga, a svaka Ciganka (gurbetka) odrta vještica. Ali šta tanjim pogaču; što manje raztanjena, biti će deblja. Dakle čujte:

Došla Ciganka u kuću moga koljenovića Blaža. Okupano joj lice u znoju, a nebijaše upravo velika ljetna sparina.

„Što se tako znojiš (potiš), Ciganko, a nije baš velika sparina?" pita domaćica reduša.

„„Oj draga kumo! znojim se, radila bi, Bog ti dao zdravlje i svako dobro, i tebi i tvojoj djeci."" reče Ciganka.

„Pa šta će biti tek onda, kad budeš radila, valjda ćeš se sva razpliniti u znoju?" reče domaćica Ciganki.

Na to Ciganka: „„Draga kumo! radeć ide to laglje, al' je muka naći pravi rad, gdje se radi s' veseljem; ta veselo srdce kučine prede! Sita vesela, gladna plakala! veli moja susjeda Toda.""

Domaćica doveže na to: A ti evo ručaj najprije, pak ćeš mi pomoći očinjati (čistiti) žito za meljaju. Vijat

ćemo, takat ćemo na rešeto, a kad svršimo posao, onda ćemo liepo užinati.“

„„Bog ti dao, i Bog iz tebe progovorio,““ reče Ciganka, „„vidit ćeš, neću se pri poslu ni u polak znojiti, kano tražeć posla.““

Vesela ti je, brajko, sigurna zasluga, pri kojoj se negladuje. U poslu je čarobna sila, puna srećna izobilja! U poslu je prava čast, prava sreća, prava slast!

Svi posilčari ustanu, jerbo se već vatao mrak, pak se razidju svaki sebi, obrekavši da će sastavši se drugom prilikom na posielo zametnuti rieč o drugom predmetu, makar i o bielih Ciganih i njihovoj ciganiji.

Da, da, promumlja stari Tucan, ima i bielih Циganâ, možebit i više nego crnih gurbetâ. I tim se razidje posielo.

XXVI.

Na zavietini, iliti slavi.

Običaj je u našega puka, u opasnoj bolesti zavjetovati se, ili tko sam sebe, da će putovati u ovo ili ono, kadšto udaljeno mjesto, gdje je proštenje preko godine na odredjene dane, da će n. pr. polaziti Gospu u Judu, bistričku u Bistrici, sv. Bonu u Vukovaru, Gospu, almašku u Almašu, Gospu u Radni (na Marošu), ili mati zavjetuje diete, da će ga onamo voditi; ili se tko zavjetuje, strogo postitti osim petka i subote koji dan u tjednu kroz pol godine, ili kroz cielu godinu, ili da će darovati u crkvu voštane svieće, platna, novacâ ili što drugo.

Kod Varadina, u sriemskom dragostnu i divnu kraju planinskom doline Rokove blizu brda Vezirca na dunavskom briegu stoji crkvica Gospe sniežne, Tekija, gdje je svake godine na dan Gospe od sniega veliko proštenje, na koje se puk sastaje tisućami iz Sriema, iz Bačke i Banata.

Kroz njekoliko danâ ide onamo litija za litijom. Sad prodje jedna. Pjeva se i moli u njoj naški, hrvatski, u drugoj njemački, u trećoj magjarski. Malen dio puka, što je došo, ima mjesta u crkvi, a veći stoji okolo crkve u sjenci lipâ i bagremâ. Ondje se vidi pored crkve uz cestu (drum) i prastari briest s' podnevne strane, o koji su Turci, obsjedajuć petrovaradinsku tvrdjavu sedamnaestoga vieka objesili cesarskoga generala, koga su ondje uhvatili, uhodećeg tursku vojsku. Sad je na istom briestu ogromna, granata stabla, ogradjenom tačkicami drvenimi, slika majke božje objesita. Pobožni puk na proštenju kleči pred njom, moleć se Bogu i pjevajuć litanije. I žene obilaze onaj briest, kocajući na golih koljenih.

Na proštenju ima svagda mnogo prosjakâ kljastih i sliepih, koji guslaju i kriče bezprestano, prosjačeći milostinju. Trgovčići i licitari namjestili blizu crkve svoje šatre i prodaju svieće, medene kolače i različnu inu robu, brojanice, slike Gospine i mnogih drugih svetacâ, molitvenike, i druge pobožne knjige.

Svećenici služe mise u crkvi od rana jutra do podne. Drugi sjede okolo crkve u izpovjedaonicah, te izpoviedaju zavjetovane. Na proštenju budu tri prodike, propoviedi na tri različna jezika, na hrvatskom, na njemačkom i na magjarskom. Besjede ih svećenici na polju pred crkvom u sjenci mirisnih lipâ; jer u crkvi nebi mjesta bilo za onolik pobožni sviet.

Zavjetovani se izpovjede, pričeste. Svrše svu ostalu pobožnost što prije. Potom prikažu dar na žrtveniku, što ga izljube i sve na njem, što se nalazi. Pak se onda povrate utješeni i zadovoljni doma.

Mnoga sviest bude smierena i mnoga duša utješena, po čem i mnogi bolestnik ozdravi; jer ga pouzdanje u Boga okriepi i razgali. To mu život osladi, srdce mu

*

ojači. Tužnu dušu razvedri, pa podpomogne i tjelesno ozdravljenje. Tu počine i duša i tielo od svagdanje brige i radnje. Čovjek osjeti i nehotice u sebi, da je stvoren za nješto više, nego samo za plug i motiku, za kosu i sjekiru, za preslicu i stative, za svagdašnje poslove, kojimi zaslužuje, što će posjesti i popiti, čim će se odjeti, u čem li će stanovati.

Takvom se prigodom sastaju kao i nehotice stari srodnici, prijatelji i poznanici, koji se već mnogo godinâ niesu vidili, niti bi se skorom bez takve prigode sastali. Ili se spoznadu ljudi i sprijatelje, koji su si donle bili strani. Izmire se zavadjeni susjedi. Vidi čovjek svieta nepoznata. Nauči se koješta. Postane izkusniji. Razširi mu se krug znanja i poznanja. I tako se zavjetom i zavjetinom svatko okoristi.

Poznavao sam staroga Iliju iz sela B. . . koji je bio po njekoliko púta na proštenju u Vukovaru i u Judu, vidio pučku pobožnost, pak je zaveo u kući svojoj, da su mu svi ukućani svagda klečali, kad bi zvonilo zvono na pozdravljenje Gospino, i Bogu se molili. A osim te pobožnosti zavede on u kući svojoj bolji red u mnogoj struci gospodarstvenoj, u vrtlu i voćnjaku, u dvorištu i staji, pa i na smetljištu i gnojištu (djubretnjaku).

Dobro je, kad prosti ljudi dodju malko medju ine ljude, vide ovo i ono. Tko je pametan, svagda se koristi svakom takvom prigodom, pa se što godj i nauči. Pravo veli pučka naša poslovica: „Tko nije nikad vidio oltara, i peći se klanja!“ Tako i prostak, koji žive svagda u kakvu zabitnu selu, te nikad neobći s' nikim drugim, osim sa jezičavom svojom ženom, koju samo zlostavljanjem drži na uzdi, te ga sluša, ili obhodi sa ukućaninom, s' kojim nikad neprogovori liepe rieči, ili sa susjedom, koga bi volio utopiti u kapi vode, nego išta

što mu ovaj možebiti želi, ili čini zlo, ili što mu je možebit zavidan kroz bolju njivu, kroz ljepšu marvu, ili sa glupim i zloglavim kakvim drugom, kano što je i sam nevješt i neokretan.

Takva proštenja, godovi ili hramovi crkveni, sajmovi ili vašari pružaju zgodu prostaku i prostakinji doći medju sviet i čuti i vidjeti i izkusiti mnogo koješta, što se nemože čuti, vidjeti, niti izkusiti u zabitnu selu, u samoći.

Tko nije bio nikad medju svietom, nemože ništa ni izkusiti, ni naučiti se, nego ostaje neuk, glup nespretan i neizgladjen, kano što su mnogi naši prostaci, koji niesu nikad bili medju svietom.

XXVII.

Uroci.

Tko je godj živio medju našim narodom i s' njim ikoliko obćio, čuo bi za uroke, kako po mnenju prostote ima ljudi, koji su oštra i ljuta pogleda, zlih očiju, pa čim pogledaju koga željno, požudno, raznesu ga odmah na očiuh, ureku. Pak urečeni (urečena) zine zievati, protezati se, i trgne ga boljeti glava. To su uroci, od kojih trpe ponajviše djeca, mladići i djevojke. A tako i liepi konji i druga marva, kad se tko iznenadi i učudi ljepoti njihovoj, pak ih tako raznese na očijuh.

Svaka baba zna o tom pripoviedati, te zna gotovo svaka i vidati od urokah.

Baba je Janja čike Marka najvještija tomu u čitavu selu. Čim je tko u susjedstvu urečen, ide se po babu Janju, neka vida uroke. Bolestnik zieva bezprestano, proteže se, kano pred groznicu. Oči su mu pomućene i suzne. Krmelji udare na oči. Baba dodje bolestniku, prekrsti sebe i bolestnika, pak moleć pozdravljenje Gospino i još

druge molitvice, oslini slinkom svojom obadva svoja palca, pak unakrst raztire oći bolestnomu, ličnice, obrve, vratne žile i žile nad granami od rukuh.

Zieva i baba to čineć. Protire svako to mjesto po tri putâ, te po tri puta moli iste molitve. Po tom si donese u maloj zdjelici naravne vode iz zdenca (bunara). Ide na domaće ognjište, na kojem gori oganj. Pita žene u kući, o kom misle, zlih je očiuh. Vatraljem izvadi živ ugljen. Uzme ga prsti i baci u vodu, namienjujuć na ovoga ili onoga.

Ako ugljen cvrkne i potoni, ureko je onaj bolestnika ili bolestnicu, na koga je ugljen namienjen. Ako li ugljen nepotone, već pliva po vodi, baca drugi, namjenjujuć ga na koga drugoga. I tako sedam ugljenâ, od kojih svagda gdjekoji tonu, a drugi ostaju gore, plivajuć po vodi. Sad baba zamače prste u vodu iopet protire bolna kao i odprije do tri púta. Umije onom vodom cielo lice urečenomu. A njemu se treba napiti one vode. Domala zaspi bolestnik. Kad se probudi, prošli uroci, kano da ih je baba rukom skinula s' njega. Protiranje, mislim, pomaže.

Eda li tko ima tako zle oči, tako ljut i oštar pogled, te može koga ureći, za to neznam, a neznadu valjda ni liečnici. Samo je to izvjestno, da se u oku nalazi velika i još neizkušana sila. Inače nebi moglo oko ljudsko ukrotiti ljute zvieri, kano što je lav, koga čovjek može upitomiti po svjedočanstvu prirodoslovacâ odvažnim svojim i oštrim pogledom, da nebiesni. Može biti dakle, da ima zlih očijuh, od kojih se uroci dobivaju. A to će biti možebiti onako njekakva sila, kano što je sila sympathije i antipathije, prirodna ljubav i prirodna mrznost. No o tom dakako nema ni razgovora, da se napiše valjana kakva razprava. To je tajna. Samo su pojavi poznati, te

su tudje, kao i uroci, i zna se, kako jih vidaju babe, za koje je to sasvim prosto pojavljenje, kano makar koje drugo u svakdašnjem životu ljudskom, i u velikoj prirodi.

Tko je lako urokljiv, onomu se načini na licu, na čelu, ili na obrazu kakav crni znak, kano madež, da, kad ga tko pogleda, vidi onaj znak. I tako se munja oka ukloni, kano munjetegom. Zato vežu naše prostakinje crvene vrbce kravam na rep i telićem okolo vrata, da predusretnu uroke,

Naše babe znadu i podpasivati, kad tko, kako se kaže, skruni utrobu, te se u trbuhu crieva težkim poslovanjem i natezanjem sklupče, s' mjesta svoga pomaknu, te čovjek ponemoći. A tako protiru i pleća, ledja i krste, kad koga bole ove strane tiela. Kad to čine, uzmu čista masla ili čiste masti. Namažu si tim ruke, pak onda maži, tari. Ako je podpasivanje, diži, namještaj crieva i utrobu.

To su proste vračbine i ranarničke pomoći pučke, što jih babe pružaju bolestnim ljudem. Ali ima i takvih babâ, koje znaju travom i melemom, iliti zavojem liečiti svakojake rane. A ima jih, koje su i vješte primalje. Baba Janja čike Marka znaše i jedno i drugo. Davno je pokojna.

XXVIII.

Na pokopu i daći.

Veče je. Sunce zašlo za planine. Mrak pao po zemlji. Zviezda večernica blista na zapadnom obzorju. Zvono odzvonilo, tri pútâ prestajuć, na Gospino pozdravljenje, te je malim zvonom dat znak, da se svaki vierni i pobožni Kršćanin sjeti pokojnih i za nje pomoli. Potom zazvoni opet veliko zvono u znak, umro je njetko u selu. Tko bi to bio? Pitaju se po seljačkih kućah.

U jednoj kući upravo o tom u rieči, a susjed iz pete kuće na prag s pozdravom:

„Hvaljen Isus! Pozdravlja čiča Antun, da mu je otac, dida Vinko, umro danas, i moli susjeda, da dodje na pokop i karmine.“

„Bog da prosti duši dida Vinka!“ odgovore svi u kući: „Doći će jedan od muževah, da bude ukopac.“

Skupilo se u kuči pokojnoga dida Vinka deset ukopacâ. Jedni od njih traže po dasčari suhe, dugačke laptove, ili daske za mrtvačku škrinju, pak tešu i grade lies. Drugi rade krst drveni i podio na grobnicu. Sve liepo šaraju, kano kakvi kipari. Drugi kolju jalovicu-kravu za karmine. Otvara se smočnica i pivnica. Valja dobro nahraniti i napojiti ukopce. Umro je domaćin, iza koga ostaje puna kuća svašta. Ukopci rade oko ukopa. Žene nastoje oko jela, muževi domaći oko dobre posluge. Susjedi mali i veliki, mužki i ženski dolaze k' mrtvacu. Svako mu se moli Boga za dušu. Svakoga škropi svetom vodom. Mrtvac leži u sobi (izbi) na laptu, pokriven mrtvačkim pokrovom. Voštana svieća gori čelo glave.

Prosjaci dobivaju jesti i piti sve za blagu dušu pokojnikovu. Žene rodjakinje, kćeri i snaje plačuć narieču. I tako mu opisuju život, što i kako jim je bio. To traje dva dana.

Mrtvačka je škrinja gotova. I krst je gotov i namazan crno. Raka je izkopana na groblju. Izkopaju isti ukopci koji su načinili i škrinju i krst. Dodje vrieme od pokopa. Zvonom sa crkvenoga zvonika oglasi zvonar, da će odpočeti sprovod. Svi susjedi, rodjaci i prijatelji pohite k' domu upokojenoga. Dodje i svećenik. Već mrtvac spremljen u škrinju, u vječnu svoju kuću, gdje će počivati do sudnjega danka.

Mrtvaca iznesu u liesu iz kuće. Sve rodjakinje zaplaču, te nariečn. Svećenik poškropi mrtvaca i opielo se odpočme. Škrinja se postavi na kola. Konjem se na uzde povežu ubrusi i velik otarak na crkveni crni krst, što se nosi pred sprovodom.

Došavši na groblje, spuste škrinju s mrtvacem na užetu u grob. Ukopci poslje dovršena opiela i moljenja zatrpaju grob zemljom i nad glavom upokojenoga usade znak spasenja, častni krst. Dovršivši posao, ukopci se pomole dragomu Bogu za dušu pokojnikovu, spreme orudje svoje na kola. Nad grobom se napiju rakije iz tikve, ili iz čuture sve za dušu upokojenoga. I odvezu se doma.

Došavši domu pokojnoga dida Vinka, operu si ruke i sjednu za stol. te blaguju. Za stolom osim ukopacâ ima i puno drugih susjedâ, rodjakâ i prijateljâ. Tko godj dodje u kuću, dobije jesti i piti. Karmine su. Ima dosta jesti i piti,

Za objedom ide tikva od ruke do ruke. Pripovieda, što tko zna iz života pokojnoga dida Vinka, kako je bio dobar, valjan, pošten i uman domaćin, umješan i vriedan poslenik, složan susjed, vieran prijatelj, vrli čovjek, ljubezan prema svakomu, gostoljubiv prema stranim. Pričaju, kako je liepo podigo kuću svoju sa družinom; kako je izženio sinove, razudao kćeri, sazidao novu kuću, zasadio voćnjake i šljivike, odgojio volove, krave, konje i drugu stoku domaću, držao pčele, steko vodenicu i ostavio za sobom punu kuću svega. Bijaše poštena duša. Laka mu crna zemlja! Bog da mu duši prosti!

Svi su siromasi iz sela došli na karmine i daću. I svi su se najeli i napili sve za dušu pokojnoga dida Vinka.

XXIX.

Drugarice.

Tko li nepoznaje poljsko cvieće, smiernu ljubičicu, što pod šušnjem i mahom raste i neopažena i nevidjena od mnogih očijuh širi svoj miris po zabitnom šikarju; na prasunju, po gajevih i medjah; gjurgjic miomirisni i ubavi sa širokim zelenim lišćem i bielim zvončastim cvietom, s proljetnim darom; smilje žuto i kovilje bielo, to prosto cvieće vrtlovsko, što raste po vrtlovih naših prostakâ, kano što je: čubar, božje drvce, kaloper, miloduh, neven, dragoljub? Svi su pomenuti cvietići prosti, sukromni, neznatni. Ali mnogi od njih vonja ugodno. Liep je, mio i drag, ako i nije gizdav, blistav i čarobne ljepote. Tako su i naše proste dieve smierne i postidne. I premda je mnoga vilinskoga stasa i liepa obraza, niesu gizdave lutke, po šeri obučene, nego djeca proste naravi, odjevene obično u one haljine, koje si same kroje i šiju.

One predu, tkaju, šiju, vezu sebi sve, same. A što si koja nezna sama načiniti onim se neodjeva. Tako bijaše barem za moga djetinstva i moje mladosti, što je mnogo bolje u ćudnom pogledu, nego odonda, kako se gradjanska gizda i šega počela širiti medju seljanskim pukom, a tim nadriprosvjeta i načela krive izobraženosti i tobožnje oslobodbe ženâ. No o tom mi nije ovdje pisati, nego ću se povratiti k' drugaricam iz staroga doba, kad seljanke niesu znale za čizmice, za tananu obuću, za košuljke, što su uzke i skupe, za omastene oplećke vunene, za glavne nakite i druge izume njemačkih i francezkih kitiljka*).

*) Nepada mi ni na kraj pameti, da korim napredak obrtnosti i novijih izumâ, pače želim svesrdno, da se i naš narod ugleda u druge, te se počme što prije zbiljno podhvaćati za obrtnost svoju domaću. Ali se svakako odupirem poplavi tudje obrtnosti i trgovine,

Franjica V. . . i Anica K. . . bijahu od djetinstva vierne drugarice. Obadvie djevojke, glavite, uzrastne, zdrave, jake. Kano što znadu raditi preslicom, grebeni, češaljom i tepaljom opravljajući i predući lan, čekrkom, snovačami i razbojem, ili stativami tkajući platno ili tkanje: tako se neboji nijedna od njih ni naćavâ ni spoljašnje peći, pomažući miesiti i peći kruh majkam, strinkam i snaham svojim. Neboje se ni motike ni kopanja ni vilâ pri bagljanju i plašćenju, pri spremanju i uvažanju siena, ni uzdah, ni kolah, ni konjah, kad je pomoći u polju pri uvažanju žita. Neboje se ni srpa pri žetvi, nikakva posla domaćega, ni poljskoga, ni metle, ni obramenice, kad je mesti kuću i okolo kuće, kad je nositi ručak poslenikom u polje, ili vodu sa zdenca ili česme, kad je posla oko marve i živadi. I bičem i sjekirom znadu upravo onako raditi, kano iglicom, vezući vezak po tkanju, šijući šavne sastave. . .

Drugarice su, kad je godj samo moguće, svagda zajedno. Praznikom se zajedno umivaju u jednoj vodi, jednim se češljem češljaju, jednako pletu kosu u pletenice. Jednako tkaju tkanje, šiju si i vezu jednake rubine i pregače, jednake ubruse, jednake čarape. Jednako se odievaju i kite. Kupuju jednake ušnjake srebrene.

Zajedno se držeći za ruke, idu u crkvu i iz crkve odlaze. Imadu jednake ponjavce, na kojih kleče u crkvi jedna do druge. Zajedno idu medju sviet, na igranku, u kolo, na sigre, na posielo. Svagda su zajedno i paze se kano rodjene sestre. Pa jedna druge nezove imenom, nego: sestrice, zlato, srmo, làne moje! Jedna

čim nas u smirnoj našoj domovini poplavljuju i tudja kriva načela, tudji običaji, tudja nošnja. Tudj se, kužan duh širi medju našim prostim, bezazlenim pukom, te mu kvari duh i srdce, ruši stare običaje i navade. a gradi tudje hramove, u kojih se poje slava tudjim kumirom i žrtvuje mnoga svetinja našega roda.

pred drugom neima nikakve tajne. Jedna zna, što je u srdcu druge. Zajedno pjevaju i plaču, vesele se i žaloste, hvale se i tuže. Razgovaraju se i dogovaraju svojski i pouzdano. Jedna obučava drugu, u čem je koja vještija i umjetnija. Što god koja od ženskoga posla nauči od majke, od strinke, ili od druge ukućanke, ili makar u srodstvu, svojti i susjedstvu, toga netaji od druge, nego željno i veselo obučava sestricu, da obadvie znadu sve jednako. Kad koja ima liep cviet, neće sama da se njim nakiti, ako se i drugarica nemože. Ako je voćka, ili samo zalogaj čega, to medju se podiele drugarice.

Franjica bijaše dieva ljepošastija u licu; ali Anica opet glavitija i ljepšega stasa i uzrasta. U Franjice vrana kosa, kano perje gavranovo, crne oči i obrve, lice crnomanjasto, rumeno, kano ruža ugasito-crvena. Aničina kosa plava, oči modre, lice bielo, kano ruža rumenčasta.

Andrija se B. . . ., momak valjan i ugledan, a iz dobre kuće, zagledao u Franjicu, a roditelji mu namienili Anicu, koja se opet omiljela Matku I. . . No Anica milije gleda Andriju, jer ga i majka njezina naznačuje momkom, koga žele roditelji oprijateljiti s' kučom svojom. Drugarice su brzo poznale, što je i kako je u stvari.

Mogo bi tko godj pomisliti, sad će se drugarice zavaditi i omraziti. Ni pošto! Nego su se dogovarale liepo u ljubavi svojoj staroj i osnovu snovale, kako će Andriji omiliti Anica, a Franjici Matko. Drugarice nebi mirovale, dok nisu postigle svoje svrhe. Srećom su im išli s' obe strane roditelji na ruku, možebiti ni nesluteći, kako rade u pribog ljubavi sestricâ i drugaricâ.

Andrija i Matko bijahu susjedi i drugovi, kuće im u spreži i ketuštvu, oni prijatelji i drugovi. Pa kad je došlo do odlučna riešenja, liepo bi se sporazumjeli. Andrija izprosi Anicu, a Matko Franjicu. Tako su stupili u

najuže poznanstvo i prijateljstvo, I to je prešlo i na djecu njihovu. Franjica i Anica drugovahu vierno kano i žene i majke. Djeca se njihova zajedno igrahu. Mnogo bi púta Franjica sladkom hranom grudi svojih nahranila čedo Aničino, a ova opet njezino, kad bi koja od njih u porodu onemoćila.

Aničin se najstariji sin oženio kćerkom Franjičinom. I tu su radost srećno doživile obadvie drugarice, pa bi se i u starosti svojoj zvale sestricom, zlatom, lanetom, premda su im se djeca njihova kadšto i nasmijala, kad bi čula, kako se stare babe još onako poznavaju i zovu, kano njekad za mladosti.

Kose su jim obadvima osiedile. Nije se moglo više razaznati, koja je imala vranu, koja li plavu kosu, Lica im se pogrešpala, obadvie izgubile zube. Ali srdca njihova, puna iskrene i uzajamne ljubavi ostadoše do groba jednaka. Nepromieniše se ni vremenom ni promjenami u nijednih mukah životnih.

Svagda bi se bake jednako odievale, jednake pocelice i zavijače na glavi nosile, svagda zajedno u crkvu i iz crkve hodale. Franjica je prvoj svojoj kćeri dala ime „Anica,“ a Anica svojoj „Franjica.“

Dao Bog, te se sve drugarice tako poznavale i ljubile, kano što Franjica i Anica.

XXX.

Pobratimi.

Pravo je prijateljstvo u veliko cienjeno u našega naroda osnovano na pučkih pomislih i običajih. A dolazi na vrh svoj u pobratimstvu i posestrimstvu.

Dva se mladića, što kano susjedi prožive zajedno u poznanstvu, u ljubavi i prijateljstvu djetinstvo svoje, te

budu zajedno gusčari, čobani, ratari i konjari, tako oprijatelje, da se najposlje pobrate: rukujući se, grleći i cielujući, medju se zavjere, da će do vieka jedan drugoga paziti i poznavati za brata u dobru i zlu, u zgodi i nezgodi, u radosti i žalosti. u veselju i tuzi, riečju i djelom, voljom i radom. I velika je sramota, iznevjeriti se svomu pobratimu.

Pučka poslovica veli: Ako imaš brata, čuvaj i pobratima! I narod se jako drži toga. Pobratim je i posestrima kano rodjeni brat i rodjena sestra.

Janko su i Tomo dva izvrstna mladića u selu K., momci pouzdani kako na zabavi, na igranci, u kolu. pri sigri, pri svirci i pjevanci, tako i pri poslu, kod pluga, na kopanju, na kositbi, na žetvi, na paši, kad valja noću nahraniti tegleće vole i konje. Svagdje su njih dvojica vierni i pouzdani. Svagda su zajedno kano mili drugovi. Jedan zove drugog „pobro,“ što je toliko, koliko pobratim. Obadva umiju svirati u duduke i dvojnice, tamburati u sitne tambnrice, uza koje zna Janko pripjevati svakojake pjesmice kano prednjak. a Tomo mu pripomaže.

Kad bi njih dvojica tihom noću udesili svoje tamburice i zapjevali seoskom ulicom pod prozorih gizdave Marice i liepe Pave, nebi ostalo u svoj ulici zatvorena prozora; na svakom bi se pomolile glave premnogih slušateljâ i slušateljicâ. A svako bi znalo, da tamburaju i pjevaju Janko i Tomo. Za tu slogu i ljubav pobratimsku znaše cielo selo.

A kad su pobratimi dorasli za ženitbu, te Janko izprosi u selu Stažu K. . ., a Tomi izprose roditelji preko tetke njegove u obližnjem selu djevojku, Lukru D. . . I ono selo, osobito momčad onoga sela poznavaše domala pobraćene drugove i njihove sitne tamburice.

Kad se zaruči koja djevojka u drugo selo, to je momčadi onoga sela zubna bolest. Čini im se priekor i

sramota, što se udaje djevojka iz sela njihova u drugo pored njih tolikih momakâ, kano da jih prezire. Zato momčad onoga sela, znajuć, kako je u običaju, da momak i iz drugoga sela često polazi večerom zaručnicu svoju, pa s' njom pred kojom rodjakinjom njezinom posjedi i porazgovori se. Momčad se, rekoh, onoga sela, iz koga se Tomo nakanio oženiti, dogovori, kako će stranoga momka, zaručnika, u zasjedi dočekati i prolemati.

Znali su Janko i Tomo, kako se često dogadja, da stran momak bude izleman po momčadi u tudjem selu. Pa Janko ugovori s' pobrom svojim, s' Tomom, da će ga svagda pratiti do njegove zaručnice. To je odobrila i zaručnica Jankova i svagda bi pozdravila zaručnicu Tominu. Kad bi godj pošli pobratimi u susjedno selo, poslala bi joj ili kitu cvieća, ili kolačić kakav, ili liepu voćku, ili drugo štogod. A ova bi joj svagda liepo odpozdravila dar darom; darovala ju uzdarjem.

Jedno veče po vedroj mjesečini odu pobratimi u susjedno selo. Svaki je nosio pouzdanu palicu u ruci, a nož za pojasom. Poneli su i tamburice svoje. I došavši k' dvoru djevojačkomu, tamburali su i pjevali po svojem običaju. Brzo se raznio glas po selu, tko tambura i pjeva pod prozori Lukre D. . . Momčad se dogovori i skupi u zasjedu, da dočeka i izlupa strane momke, kad podju natrag.

Bijaše u zasjedi desetak momakâ. Kad su stigli naš Janko i Tomo blizu zasjede. izlete dva najdrzovitija zasjedača na drum i poviču: Stojte! Pa potegnu štapove na izmak. Znali su Janko i Tomo, da ih može samo odvažnost i hitrina pomoći. Zato mahom navale na napadače i hitrinom munje ošinu protivnike palicami, kud se moglo domašiti. Palice su zazviždale i dva i tri puta u zraku. Čuli su se udarci i jauk na strani zasjedačâ. Drugovi im

priskoče iza ograde u pomoć. Već se razmahali Janko i Tomo, pak udri nedaj blizu k' sebi nikomu pristupiti, a držali su se skupa rame uz rame, da ih nemogu napadači obkoliti i zaći im za ledja. Fuk, fuk, fuk! udarahu palicami k' sebi i od sebe i uz dlaku i niz dlaku. Bivaše sve manje napadačâ. Kako je koji dobro zgodjen, šmućnuo bi u mrak. I nestalo ga.

Bijaše tu puno čvorovâ po glavah, puno masnicâ i modricâ po svem tielu i u jednih i u drugih. A kad najposlje poteže Janko potajno oružje iza pojasa i povika: „Tko mi neide sputa evo, noža ljuta. Biti će krvi!"

Protivnici vidiše gol nož u ruci odvažna momka, od koga je mnogi polizao štap. Uzmaknu natrag. I samo se još njekoliko púta bace za Jankom i Tomom kamenicami.

Drugi pút naši junaci povedoše sa sobom njekoliko svojih drugovâ. Nu to bijaše suviše. Nije im nitko više zasjedao. Poslje su pročuli, kako je bilo medju zasjedači i malko razbijenih glavâ i puno čvorovâ i modricâ.

Naši su junaci dobro prošli i održali pobjedu. Tomo je odveo Lukru doma, kao i Janko svoju Stažu. Svagda bi njih dvojica življela u prijateljstvu i liepoj ljubavi pobratimskoj. A žene im boravljahu viek u posestrimskoj pažnji, kano rodjene sestre. I sad se još djeca njihova liepo poznavaju. I obadvie su kuće u zajmu i spreži, t. j. uzajimaju si jedna drugoj, kad treba orudja, smoka, soli, kruha, siena. . . A zajedno i oru i voze kad je voziti vozove žita, siena, slame, gradje ili šta drugoga.

Liep je običaj našega naroda pobratimstvo i posestrimstvo. Kao što se dogadja, da tko godj koga i u snu pobrati, ili posestri, nalazeć se na snu u kakvoj priekoj nuždi i opasnosti, da ga n. pr. upekne zmija, ljuta kakva zvier, ili se topi u vodi, ili se nadje u ognju, pak mu se pokaže ovaj ili onaj u takvoj nevolji. I on ga, ili nju

pobrati ili posestri, da ga obrani od nezgode. To mu poslje kaže. I odonda živu kao pobratimi ili posestrime. Izrukuju se, izgrle i izljube. Jedno drugo daruju kakvim darom kano znakom, da su se zavjerili i pobratili. Ako u snu tko godj koga pobrati, a on mu uzkrati traženu pomoć, nebude medju njimi pobratimstva, nego si ostaju tudji. I često onaj, koji je sanjao i zazire od onoga, koji mu je uzkratio pomoć u nevolji, makar i na snu. No to su riedki slučaji.

XXXI.

Trgovčić u selu.

Stari Jovo Vrušević bijaše u Babinojgredi čovjek ugledan i poštovan, trgovac pošten, vriedan, dobroćudan i podašan sirotinji, a k' tomu imućan, upravo bogat. Već odavna leži u ladnom grobu. Sad mu unuci sjede u znatnoj trgovačkoj kući, kojoj je on prije 60 i njekoliko godinâ udario osnove.

Sve bi selo zvalo staroga trgovca čičom Jovom, pa se stari ljudi još opominju, kako je čiča Jovo bio radin, trudoljubiv, prilježan, marljiv, štedljiv i podhvatan, a uza to čovjek pouzdan, tvrde rieči i vješt svomu poslu.

Kad se naselio u B. . ., sagradio si je malu drvenu kuću na ledinku usried sela i otvorio kano trgovčić mali „dućančić.“ Evo što je od prilike bilo dobiti u čiče Jove: soli, stipse, galice, krede, čivita, varzila, slanca, nišadora, žive, praha pušćanog, šprije i olova, lulâ, kamišâ, uzicâ, ularâ, lonacâ i drugog zemljenog sudja; po tom konacâ, vrbcâ, tivtika ili predjice crvene i modre za prost vez; pamučka, sapuna, čarapâ; žvalâ i čavalâ i gvoždja, rubaca i rubčića, češagijâ, četki (kefa), svrdlova, verižicâ za šaraglje itd. Osim toga zrcalâ, burmâ i prstenâ, pucetâ,

proste čohe (sukna), platna, olaja, staklene robe; spužve, bademâ, slanine, masti, meda, nožića-kločâ, mrežâ za ribolov, balokota, smokava, ulja, riže i kaše. Još je imao čiča Jovo u svojoj trgovini i mnoge druge robe, što su ju tražili seljani i seljanke: svilene tkanine, svilenih rubacâ, nakita, sukna i svašta i koješta po malo. Što bi tko potražio u njega, a on nebi imao, to bi odma nabavio iz Osieka.

Prodavaše robu svoju u priličnu cienu! Nikad se nebi cienkao sa stalnim kupcem, sa mušterijom. Tko nebi mogo mahom platiti, davao bi tomu, ako ga je poznavao, i na poček, a primao mjesto novacâ i žito, laneno sjeme. gorušicu, olaj, suhe šljive, pa bi poslje, nakupiv toga podosta, prodao napose tu robu. Opominjem se, čiča Jovo primao je pod robu i trulje i prnje. Pa kad bi ih mnogo nakupio, vrgo bi jih na vozove, te dao odvesti na Savu u brod, pak ih je slao u Zagreb i u Trst.

Tako bi čiča Jovo radio mnogo godinâ do svoje starosti, odhranjivao djecu, razudao tri kćerke, svakoj dao po liepu prćiju i poslao dva sina u trgovinu. Poslje ih liepo izženio i primio k' sebi u trgovinu. I tako doživio liep plod svoga truda. Sinovi su podigli trgovinu na veliku; razmakli ju na mnoge strane. Uz običnu su trgovinu trgovali i sa Bosnom u svašta, i to kupujuć marvu, goveda i svinje, kukuruz, suhe šljive, gradju, drva i drugo svašta. U svem su napredovali. Čiča je Jovo, kad je kano starac preko 70 godinâ preminuo, s' mirnom dušom mogao leći u grob. Sinovi mu bijahu u svoj okolici najugledniji i najimućniji, trgovci, koji su robu svoju za trg dobavljali upravo iz Pešte, iz Beča, iz Brna i Trsta. Pa što se godj moglo dobiti u trgovini u kakvu gradu, to se dobivalo i u sinovah pokojnoga čiče Jove, njegdašnjega trgovčića. Tako je: Tko radi, Bog nebrani!

Kako je Čiča Jovo, trgovac, bio valjan i darežljiv, osvjedčio sam se na svoje oči kano mladić.

Čiča Jovo stari kad je u selu obolio težko njekakav stari putnik, ovoga primi obćina pod svoju skrb, da neskapa od bolesti i nevolje pod tudjim plotom. U selu neima bolnice. Zato smjeste bolestnika u seoskoj kući u jednu sobu. U toj kući blizu doma mojih roditeljâ stanovaše konjušnik obćinskih pastuhâ. Kad je čuo čiča Jovo za tog bolestnika, koga je liečio satnijski liečnik o dobrovoljnom trošku obćinskom, dolazio bi stari trgovac Jovo, sam glavom po dva po tri pútâ na dan k' bolestniku, i svaki mu dan donosio ponudâ i gospodskih jelâ za okriepu. Njekoliko mjeseci bolovaše taj stranac, ležeć logom u seoskoj kući. Neprodje dan kroz dugo to vrieme da mu nebi stari Jovo došao u pohode, te ga čim godj obradovao i ohrabrio. Najposlje umre stranac. Stari ga trgovac sahrani o svojem trošku. Neka mu Bog plati rajskom slavom!

XXXII.

Mesopust i poklade.

Čitavo su vrieme od božića do čiste sriede, veli naš puk: mesojedje, iliti mesopust, t. j. dopušteno je izim petka i subote jesti meso i mrsni smok, i plesati kolo, pjevati javno i svirati po ulicah, veseliti se po pučkom običaju.

Svake nedjelje i svakoga praznika sastaje se seljačka mladež, momci i djevojke, mlade žene i mladi ljudi na sastanku. Svaka ulica u selu ima gajdaša, ili svoga hegedaša, komu plati svako po nješto. Sastavši se u kojoj godj kući, gdje ima dosta prostora, plešu, da se zemlja trese od kola, osobito kad se uhvate u mužko kolo.

*

U kući čike Janka i kuma Jakovčića i susjeda Matka i sprežnika Perašine i ketuša Ilije i koljenovića Matana, i u naimara Martinaša, i u medjaša Šimice, u starca Ivaneta, u pašanca Stjepice, u Matoka, u Lazara, u Mihalja . . ., a što jih izbrajam?

U svakoj kuči to vrieme mesojedjâ i po svaki dan jedu mrsni smok, govedjine i svinjetine, a praznikom i nedjeljom pečena i kuhana jela, pa i mastnice, gibanice, buktiće, lomačice, kupusa sa slaninom, pečenice, šunke, kobasice. Kad se dobro jede, dobro se i pije.

Svaka kuća ima vina, rakije i šire, Mnoga ima i šerbeta (medenice). Kad nastanu poklade, osobito tri posljednja dana, pokladna nedjelja, ponedjeljak i utorak, onda se časte svagdje. U svakoj kući peku zaoblicu, prase, makar bilo i od pol godine.

Peče se gdješto i svinjski but kano zaoblica. Peku se i kolači — pokladnjaci, a na masti uštipci. Zamiesi se tiesto biela brašna pšenična s kvascem, pak se limenom žlicom uzima po komad omekana tiesta i peče na tavi u masti. Prekodan se na pokladni ponedjeljak i utorak do podne radi pomalo. Ali se posljepodne svatko časti. Mladež se gizdavo odjeva, pak ide plesat. Seoskom ulicom prolaze čuvide, iliti bušari (maškare). Sviet pjeva, pocikuje, kriči, buči, svira, tumara, viče, kano da gori selo.

I staro i mlado, mužko i žensko, žene i djevojke, muževi i momci, dječaci i djevojčice, svatko živ traži na poklade zabavu. Gostionice su pune. Svako je sito i napito; svako veselo i dobre volje. U krčmi sve dubkom puno u veče. Došli su u krčmu i odgodnjaci, kano na božić što dolaze u crkvu i oni, koji jedva dospiju po koji put kroz cielu godinu. Svako veli:

„Tko zna, tko li će opet dočekati poklade?“

Gajdaš duše i piri gajde. Sve ga znoj probija. Mladež pleše kano u okladu. Svi se zasopili i zaplahirili, kano da vrše trnje. Svi se zažarili u licu i okupali u znoju. Svako pjeva, svira, pleše, kriči, poskakuje, jede, pije, pak opet pleše; tare se od znoja, pak, Jovo, nanovo!

Kad pred ponoći oko jedanaeste ure utorak (u oči čiste sriede) zazvoni zvono na seoskom crkvenom zvoniku u znak, da su iztekle poklade, te nastaje od pol noći korizmeni post; onda gajdaš prestane piriti gajde, hegedaš prestane guslati; plesači se razidju. Došav doma, mladež se još jednom najede zaoblice i kolačâ, pak u pol noći svako pošteno čeljade leži već u postelji. Samo još skitalice, bekrije i pijanice tumaraju. Udaraju u skitnju po seoskih ulicah sve do zore, pak se sutra na čistu sriedu tuže, kako ih boli glava, te kadšto im je kesa iznemogla, a prazna kesa, gotova groznica!

XXXIII.

Uskrsni post.

Na čistu sriedu da vidiš strinu Janju čike Marka, kako u cjedju sve lonce, zdjele i pladnjeve (tanjire) okuhljuje od mrsna smoka! Sve riba i pere, da neostane ni pulice što godj mrsna i mastna na nijednoj posudi.

Od čiste sriede do uskrsa nejede se ni truna mrsna smoka. Reduša kuha grah (pasulj), kupus, začinjen bundevskim sjemenom, stučenim i skuhanim, taranu i kašu, više navarnu, nego začinjenu mliekom ili vrhnjem, ošap (kalotine), krumpir, sočivo, leću, prekuhanicu, kiselicu, rasol s valjušci, trgance i rezance s makom, lokšice (juvkice) sa mliečem bundevskoga sjemena. Osim toga jedu i luk, rotkvu, žgance (palentu) mliekom zalievene, sirenje,

sir, jaja, voće, med, gibanicu s maslom i sirom, cicvaru, poparu. gnjecan grah (papulu), pekmez, račanke pečene, krumpir kuvan i pečen, misirače, dublek-dinje, kokice ili pucavice, kuhan kukuruz, suhu ribu, suh sir, rezance posute utrenim na trenici suhim sirom, buzu.

Tako je u svakoj imućnoj kući, gdje je zadruga radina, te gdje su domaćin i domaćica valjani, pak se kroz ljeto spremi postni smok.

Jaja, sir, maslo, mlieko, skorup, sirenje i drugi tako nazvani bieli smok jedu samo praznikom i nedjeljom, a inače poste strogo i od toga. Pa opet nitko nebude nikad gladan! Svagda dobra domaćica priskrbi toliko postna jela, da se svako zasiti. I tako brzo prodje tjedan po tjedan: čisti, pačisti, bezimeni, sredopostni, gluhi, cvietni i veliki. Pak eto i uskrsa sa šarenimi jaji i sa svetenjem, sa šunkom i zaoblicom, s kulienom, s pečenicom, i kobasicom (kulienovom sekom).

Dok sam bio diete, radovao bih se korizmenom postu, u kojem se kuha mnogo ošapa (kalotina jabukovih i kruškovih) i suhih šljivâ, tarane i kaše mliekom začinjene. Praznikom bude cicvare, gibanice, sirenja, makovače, rezanaca sa utrenim suhim sirom, To bih sve rado jeo, pa i voća suha i svježa, pak bio zdrav i čio, kano jelen. Ni glava me nikad nije zaboljela. A borme sam se za vrieme mesojedjâ često pobolio, te bih prolietao od slanine, od krvavice i dievenice, od mastne svinjetine. Mlada bi me snaga ostavila, kad bih jeo tučno i mastno. Majka me je moja od tog čuvala.

Kad se godj sjetim svoga djetinstva i postnih jelâ u korizmi, prolaze me njekakva mila čuvstva, njeka slast života i užitka, koju nemogu opisati.

Kako li mi je onda svako prosto jelo u slast išlo! Pokušavao sam već više puta, odkako sam gospodar u

svojoj kući, počastiti se onako prostim, postnim jelom! Aja! nije onako tečno i sladko. Valjda zato nije; jer ga nije skuhala majka, ili; jer sam se sad već naučio na gospodsko jelo. Biti će to.

Narod veli: Vrieme se menja. A ja bih reko: Nemienja se samo vrieme, nego i nas ono silno mienja: Tko ostari, nemože se više pomladiti. Starac nemože više postati diete. Tako ni ja nemogu više postati dječakom, koji je kroz korizmeni post jeo u slast kukuruznu kašu, mliekom začinjenu i kuhan ošap; koji je često bos skakutao po sniegu. A sad traži papuče izpod postelje, čim ustane, da nestane bosom nogom na pomost ili pod, na daske u toploj sobi. Mogo bi nazebsti i uhvatiti hunjavicu.

Ali je gospodski sviet raznježen i neokaljen; za ništa nije otvrdnuo. Ima više potrebâ. nego ih iziskuje priroda. I tim sebi sám ogorčaje i pokraćuje život. Sreća moja, što sam u svojem djetinstvu okaljen i otvrdnuo! To mi još i sad mnogo pomaže, te se neplašim svakoga mraza, ni svake promahe zraka, ni ovoga, ni onoga, od čega nježno odgojena gospodska djeca boluju kano ljudi u zrelijoj dobi i kano starci od kihavice, od groznice, od protislih, od vrtoglavice. . . I što ja znam, od kakva ne zla! Bar sam od toga prost i obezbiedjen.

Svakomu bih gospodinu i svakoj gospodji savjetovao, ako zaista žele dobro svojoj djeci, neka ju u djetinstvu odhranjuju prosto, i neka nastoje otvrdnuti jelom i odielom svoju djecu što više, držeći se proste prirode.

XXXIV.

Ručkonoša.

I baba Angja bijaše njekad ručkonoša. I ona bijaše djevojka liepa i glavita, a poslje snaša gizdava, možebit

i poskakuša, namiguša, prižimuša. Ah, što nebude čovjek, dok je mlad? Bude belaj*). I ona bi veselo pjevala:

„Djevovanje, moje carevanje!
Udat ću se i naplakat ću se."

I baba Angja bijaše djevojka puna i rumena lica. Da bi ju tko godj udario po jednom obrazu, drugi bi joj bio puko.

„Od čega li, bora ti,prijane," udje mi u rieč moj susjed: „od čega li, misliš, naše su proste djevojke onako gojne, jedre i zdrave, a gospodjice sve njekako vite, tanke, kano trščice, i bliede u obrazu, kano da su svagda grožničave?"

„Ej, brate, da ti odgovorim po mnenju staroga kovača Ćire, reko bi: gojne su od kukuruzah i bundevah pečenih."

A ja mislim od toga, što živu bezazleno i jedu prosto, rade jednako i na domu i u polju."

No kako bilo! Sad ćemo o babi Angji!

Nitko nebi sad reko. gledajuć ju, da je kad bila liepa i gizdava. Eno sad je mršava i ćelava, kano gladna godina: pogriešpana, sgurena, krezuba, krmeljiva, sugluha. Gleda sorava, kano na strašilu. Pak opet bijaše liepa, dok je bila ručkonoša, kad se u nju zagledao momak, a sad starac Vidak, a ona u njega. Pa su se uzeli. To bijaše prije 70 i njekoliko godinâ, a čini se onomadne.

Sama baba Angja pripovieda o tom, kad je dobre volje. I rado je to pripoviedala, veselo se smijuć:

„Drago si, sinko! Davno je to bilo. Rekla bi često púta medju svojimi.

*) Belaj je zlo iz našega turskovremenoga bajoslovlja: „Nu da vidiš ala i belaja!"

A kad bi godj pripoviedala o svojoj mladosti, vidjelo bi se na njoj, kakav joj je to mio spomen, kako se rado u starosti sjeća madosti, zimi prolieća i proljetnoga cvieća. Pripoviedaše:

„Bijah djevojka blizu dvadeset godinâ. A toliko mogaše biti i momu Vidaku. Manje ili više koja, neznam pravo! Naša kuća i kuća moga Vidaka stoje od pamtivieka u spreži.

„Orali su jedan dan s' proljeća pod kukuruz. Moj čiko, Bariša, bijaše kod pluga od naše kuće, a Vidak od sprežničke strane. Moja strinka Staža, znam kano danas, bude taj dan reduša. Skuhala ratarom suha mesa i slanine pod kiselo zelje, načinila juhu (čorbu) od vrhnja i rezance sa utrenim, suhim sirom. Poveže mi juhu u jedan, kiselo zelje s mesom i slaninom u drugi lonac, čistimi krpami i povezačami, a rezance saspe u čanak. Kruh, sol, papriku i tikvu sa rakijom uzmem u prtaću torbu na ledja. Lonce povezane i čanak pokriven i podvezan objesim na obramenicu, pak odem k' ratarom u polje. I hladne sam vode ponela težakom za piće, te svakomu po pregršt ošapa, da se mogu sladje napiti vode. Moj bi čiko Bariša rado jeo svako voće, i ošap i suhe šljive. To sam znala. A i moj se Vidak navadio poslje dolaziti k' meni na ošap. Pa kad sam ga kašnje pitala, što tako često dolazi i obija prag, izgovarao bi se ošapom, kako ga onako sladka nikad nije jeo.

„Dodjem na njivu k' ratarom. Na uvratinah je ledinak. Na ledinku prostrem stolnjak po travici. Izvadim iz torbe zdjelu, kruh, sol, papriku i tikvicu sa rakijom. Dok ja u tom poslu, dodju i ratari.

„Hvaljen Isus i srećan rad! Pozdravim ih, a oni odzdrave: Uviek amen, hvala!

„Dadem jim vodu. Izvadim ručnik. Oni si omiju ruke i otru jih. Prekrstimo se i Bogu pomolimo. Razvežem povezače i skinem krpe sa lonacah. Još su jela bila topla. Njiva nije bila daleko od doma.

„Ručali smo. Ja sam se stidila Vidaka, a on mene. Kad je on pogledao u mene, zarumenila sam se u obrazu. A kad ja pogledam u njega, i on se zažari. Što ja znam, što smo govorili! Samo znam pri koncu ručka, kad sam izvadila iz pregače ošap i dala poslenikom po pregršt, pogleda me Vidak otvoreno i ja njega bolje. Oči nam se sukobe. Pogledi zastanu jednoga na drugom, pa Vidak taki kaže:

„„Dobro, sad znam, gdje mogu dobiti sladka ošapa!““

„Od toga se doba počelo upoznavati nas dvoje, a buduće smo se jeseni o sv. Kati uzeli i vjenčali.“

Tako se ratar oženio ručkonošom. Viek su vjekovali. Rodili i udomili djecu, izženili sinove, razudali kćeri, te dočekali unuke od unukah.

XXXV.

Na raboti.

U selu je opečarnica iliti ciglana. Na njoj se grade i žegu opeke za carevinu. Tu se u velikih jamah gazi blato za opeke. Nije šala, gaziti blato bosima nogama po cieli bogoviti dan. I najjači momci, gazeći blato, iznemognu za njekoliko danah. Mučan je to posao, a osobito kad stoji nad poslenikom kapral s' palicom.

Matko je V... poslenik snažan, jak, zdrav i pouzdan. Na njega, što se veli, ni kod kose, ni kod srpa, ni kod motike, ni ikodkakva posla neutječu telci. On je svagdje pouzdan. No na opečarnici, gazeć blato njekoliko danâ

kano rabotaš, bješe se momak tako zamorio i utrudio, da mu je bilo dozlogrdilo. Osjetio je na sebi, ako još bude koji dan tako težko rabòtao, da će se pretrći i razboljeti.

Nad rabotom bijaše više kapralâ, nadstojnikâ. Jedni su rabotaši gazili blato, drugi kopali zemlju. Jedni grabili vodu iz zdenca (bunara), drugi udarali opeke; drugi ih opet redjali, da se suše na suncu. Još drugi osušene vozili na kolicih i slagali na gomile, ili u opečarnice. Kad je već bilo Matku dodijalo, bez promjene dan na dan gazeć blato, bude odredjen za nadstojnika kod jame za gaz kapral Jakša. Ovomu se potuži utrudjeni Matko, kako već malaksava od truda, kako mu je dogustilo. Nemože više gaziti. Jedva još miče nogama.

„Kaprale Jakša! Za volju božju, izmieni me, da se odmorim, da si mi po Bogu brat! Molio sam već juče i prekjuče kaprala Josu i kaprala Gavru. Ali niesu dali izmieniti me, da i ja koji dan crpim vodu, ili što drugo radim. Valjda nije o glavu, da upravo ja bez promjene radim čitavu nedjelju danâ (tjedan) najteži poso!

Kapral Jakša, čovjek dobra srdca i poštena duša, mahom izmieni Matka, te ga namjesti, da služi kano kuhar. Tako se Matko izbavi zla.

Od ono doba su se oprijateljili i pobratili Matko i Jakša, te su življeli kano rodjena braća mnogo i puno godinâ do svoje starosti. Brate Jakove! Brate Matko! Tako bi nazivao jedan drugoga. Jedan je drugomu išo u mobu, u svatove, u goste kano rodjena braća što se pozivaju, kad je u kući radost ili žalost, pir ili karmine. I djeca su im se oprijateljila, kano da su koljenovići ili kumovi. Vierno bi držali pobratimstvo. Matko bi još u starosti svojoj često pripoviedao, kako se pobratio s' Jakovom. Svi ukućani Matkovi zvahu Jakova čičom, a Jakovljevi opet Matka stricem. Rabota ili tlaka došavši iz

tudjinstva k' nami, uzdržala se i u našoj domovini sve do godine 1848. U vojničkoj strani Slavonije i Sriema postojala je carska i obćinska rabota i to na kolih ili pješice obavljena. Svaka mužka osoba od 18 do 60 god. bila je rabotar. U civilnoj strani bile su takodjer tlake županijske, spaijske i obćinske s' koli, s' plugom, s' motikom, s' kosom i srpom uz gruntarinu i desetinu i druge daće. Morao je narod, što se veli o svomu kruhu tudje koze pasti; morao o svomu kruhu svomu spaiji orati, kopati, kositi, žeti, uvoziti i druge poslove bezplatno obavljati. To je bio zakonit običaj, a izvor mu nalazimo već u franačkoj državi, dočim morade narod kralju i njegovim činovnikom privoziti, što potrebito bijaše za rat ili za gradjenje drumovâ (cestâ) i mostovâ i priprege (veredi i paršveredi). U devetom stoljeću ove su rabote i tlake već postale obćenitim, od kojih su samo vojnici oprošteni bili.

Sad su, kako rekosmo, od god. 1848 prestale rabote i tlake po svoj našoj državi, dakle i po našoj domovini i vlastelinom, koji ih potraživati pravo imadoše, odredjena odšteta, te se narod izbavio nevolje i nevoljničtva. Glede tlake bilo je sa sviuh strana zloporabe. Narod se držao na raboti svoje obće poznate fraze: Tko se utrgne na raboti netreba ga žaliti niti mu mrtvom zvoniti. U postojavšoj vojničkoj Krajini mnogi su na raboti dobivali batinâ, koje su sad već takodjer dokinute. Dakle i naš narod jednog i drugog diela hrvatske nam domovine jedva se prije 30 godinâ izbavi nesrećnih ustanovâ srednjega vieka, a sad ga opet pritiskaju veliki porezni tereti, a slabo je još dosad naobražen prosti narod za umni rad i slabo osposobljen za privredu. Zadaća je naših školâ u tom narodu u pomoć priteći, pak će sve dobro biti, i sigurno na bolje poći, dok se samo razciep-

kana uda mile nam hrvatske domovine u jednu cjelinu sjedine. To nam je zasad najprečja potreba, inače nemožemo zamašnim korakom napred pokročiti u nijednom obziru.

XXXVI.

Dobra žena.

Nàšli se u gradu Z. u Sriemu dva druga, oba okućeni, osobito jedan imućan čovjek, gazda pri liepoj sermiji, koji je mogao reći kano njeka baba Kata što je običavala govoriti: „Kuća mi je, vrt mi je, vinograd mi je, njiva mi je, livada mi je, tor mi je i obor, krava mi je, konj mi je, svinjče mi je, ćurka (tuka, pura) mi je, guska mi je, patka mi je, kokoš mi je, pas mi je, mačka mi je! Dakle svega puna kuća. Našli se, rekoh, dva druga pri čaši vina u krčmi i zasjeli do njeke dobe noći i udarili u svakojaki razgovor, te najkašnje oko pol noći počmu govoriti o ženah. Lošiji gazda pohvali se svojom ženom i reče: „Evo, brate! sad je pol noći, hajdemo k' mojoj kući, pak da vidiš, kakvu imam ženu. Sad će nam na moju zapovied pržiti piliće i služit nas vinom do biela dana.

Bolji gazda jedva to dočeka, pak ustanu na noge i odu prokušati ženu. Došavši u kuću, reče domaćin: „Ženo! moj drug i ja gladni smo ti kao iz gore vuci; nego daj nam jesti i piti, a najbolje ćeš učiniti: Naloži vatru, pristavi vodu, zakolji par pilića, izprži, pak nas počasti, a malo salate polij uljem i sirćetom (octom), neće škoditi.

Žena ustane iz postelje bez svakog prigovora i sve učini po želji svoga muža i liepo podvori drugove.

Poslje godinu danâ bolji gazda ostao udovac, a domaćica lošijega gazde, poslušna žena, koja u pol noći

znade pržiti piliće. ostala udovica, pak se uzeli. Žena se gazdi, udovcu, preporučila pržeći piliće po noći, i srećno su živili. Dobra konja i u štali nadju! veli poslovica, a tako i dobru ženu, i blago svakom bratu, koj ima dobru ženu, dobru domaćicu!

XXXVII.

Ličanka Mara.

Gladnih godinâ, njekako oko 1817. došlo u Slavoniju iz Like više obitelji sa puno djece, da se kako tako prehrane. Njeka od istih obiteljih: otac. mati i osmero djece dodju u selo B. i domala umre majka obitelji, a dobri ljudi zauzmu se za biednu djecu.

Djevojče Mara oko svojih 13 — 14 godinâ dospije k' njekom valjanom gospodaru i gospodarici, koja je Maru pazila kao svoje rodjeno diete.

Mara bijaše odvažno djevojče, preveć odvažno, da nerečem drzovito, pak je uslied svoje odvažnosti najposlje i postradala; poplašili se konji, kojim je ona kočijašila, premda ju je pomajka odgovarala i zaklinjala, neka upregne stare, mirne konje, a ne mlade, biesne; al' je Mara samovoljna, pak i zaglavila.

Sjećam se iz dobe moga djetinstva. kako me je seka Mare ponošala u naručaju, povodala poljem na salašu i mnogo me pút poljubila, a kadšto mi se i grozila, kazat će majki, kad sam bio neposlušan, te se valjao po travi i kaljao rubinu ili zagazio u vodu i u blato, a mogao obići jedno i drugo, pak mi onda nemirnjaku sirota Mare morala prati ukaljane noge i ruke, Jedanput sjećam se, kano da je juče bilo, počeo susjed, njeki Koro, neznam zašto psovati Mari, mojoj seki (tako sam ju zvao) otca i ličku mater, a ona mu odvratila ovako: „Nije su ni tvoj

otac i mati trnjem ogradjeni, i njihov grob mogu psi priskakati!“ Za svakom Korinom kletvom rekla bi: „Iz usta sebi za njedra!“ Kad se je Koro zagrozio (bio već vremešan i slab čovjek), uzet će šibu, pak će ju izprašiti i naučit pameti, kako se šuti i jezik drži za zubi pred starijim, opljuni Mara dlane, pak pozove napadača, neka dodje, ako je junak sa šibom, ona će mu pokazati, da ju njetko drugi kruhom hrani, a ne on, i ako je i star, neka se poštuje, pak će ga i mladji štovati. Koro se nije usudio udariti na odvažnu Ličanku.

XXXVIII.

Poslovičar.

Stari čiča Marko Domenikin bio je pun poslovica u svomu razgovoru, osobito poslovicâ o vuku ili kurjaku, koje on, kad bi tko želio rado i tumačio.

Sastali se jedne nedjelje po službi božjoj na posielo pod lipu pred Markovom kućom.

Baš se bijaše dogodilo onih danâ, da je kurjak ujeo ždriebe njekoga susjeda, i o tom se povede rieč. Čiča Mârko poče mahom sa svojimi poslovicami o vuku ovako: „*Vuk menja dlaku, al' ne ćud!* Tako vam je, braćo i sa zloglavim čovjekom, koji podje zlim putem, neda se pokvaren ničim popraviti, nego ostaje zloglavac.

„*Na vuka vika, a iza vuka i lisice vuku!* Viče se kadšto na koga sumnjivca, kad se učini komu kvar i šteta, a medjutim lukavi ljudi, prividno postenjaci, zakidaju druge svakom prilikom, i nitko neviče na njih, dok neizidje dilo na vidilo i pozna njihova lukavština, njihovo lisičenje.

„*Ni vuk neima doma, pak se opet mesom hrani!* Veli se o ljudih, koji se tudjim smokom smoče, tudjom mukom

hrane, tudjimi žuljevi koriste, a sami neposluju i ništa neprivredjuju.

„*Glad iztjera i kurjaka iz šume i dovede čak u selo!* Tako oskudica, nužda i nevolja natjera mnogoga čovjeka, poći za opasnim i pogibelnim poslom. Siromah čovjek, gotov djavo! a o bogatliji misli se uviek, pošten je.

„*Nit je dobro viditi kurjaka, ni na njega vikat; dalje mu kuća!* Nije dobro nikakva, ni najmanjega posla imati sa opakim, zločestim čovjekom; valja ga se uvjek kloniti, s' njim se nikad nedružiti niti obćiti.

„*Kad se čovjek pokurjači, gorji od vuka!* Kad čovjek postane zločincem i bezbožnikom, gorji je od svake ljute zvieri.

„*I vučja koža dodje k' ćurčiji (krznaru)!* I najveći zlikovac prepreden potanko i namazan svakom masti padne pravici u ruke i primi zasluženu kaštigu.

„*Star vuk pasja prdačina (poruga)!* Onemoćenom, vlast izgubivšem zlikovcu svatko pleća obraća, dapače u brk mu se smije porugljivo, kad nikom ništa učiniti nemože.

„*Reci, vuče: „amen!“ a vuk: „janje!“* Veli se čovjeku, koji ostaje pri svomu mnenju, makar bilo kako krivo, nemožeš ga ničim osvjedočiti, poučiti i na drugu stazu svrnuti.

„*Otrovan je vučji zub!* Gdje zagrize kurjak i zločest čovjek, tu je težko ranu izvidati.

„*Živom se vuku nemjeri rep, nego mrtvom!* Dok je tko u vlasti, svatko s' njim lale, mile, a kad izgubi vlast, onda ga tek rešetaju i prigovaraju mu; onda mu se tek kaže tko je i što je.

„*Potjerao lisicu, iztjerao kurjaka!* Kaže se, kad tko naidje sa zla na gorje; kad tko ciepodlačeć zapodjene veće zlo iz manjeg.

„Kurjačica okoti samo kurjače!“ Zao i opak čevjek nomeže dobro činiti.

„Padne i vuk u svoje gvoždje (u stupicu)!“ I zločinac zaglavi često na svomu zlom putu. Tko o zlu radi, u zlu gine.

„Nepripitomi kurjaka!“ Neda se zločest i izkvaren čovjek popraviti.

„Tko o čemu kurjak o kvaru!“ I čovjek izopačen misli uviek i nastoji samo o opačini i zloći, o tudjem kvaru, o tudjoj šteti.

„U vukovu gaju praščići crkaju!“ Okolo zloglava i opaka čovjeka sve u kući i po susjedstvu strada.

„Kurjačina dobra kožušina!“ Zločinac istom onda postane dobrim — i blagotvornim, kad umre, te nemože više drugim činiti zlo i štetu.

„Nehrani se kurjak jagodami, nego kobilami!“ Zločest i opak čovjek nezadovoljava se sa malom štetom, nego ide sve za većom, snuje sve gorje osnove, radi sve o većem zlu.

„Od kletve neizpadoše vuku zubi, nego od puške i toljage!“ Nije zločincu odoljeti liepimi savjeti, nego ga treba predati sudu i pravici, pak ga smožditi po zaslugi.

„Kumi vuka, a vuk u šumu!“ Postupaj sa zloglavcem kakoti drago blago, on opet radi po svojoj zloj ćudi.

„Pozna se vučji trag i na tankom sniegu!“ Pozna se nastojanje zlikovacâ, kudgod samo korače.

„Siti vuci i na broju ovce nemože biti!“ Opaki ljudi nikad se nemogu složiti sa dobrim, veli se, kad tko govori o neslogi zloglavacâ i dobrih ljudi.

„Gladan kurjak i trulu kladu zagriza!“ Opaki čovjek i u trice dira i u malenkostih u zlo zadira; zla mu para neda nikad mira.

„*Vuk nejede na obrok, nego kad dobije!*“ Zloglavac nemože uviek zlo činiti, nego kad mu dodje zgoda.

„*Nepazi kurjak na petak!*“ Neobzira se zloglavac na kuma i prijatelja, nego na okolnosti sebi prijatne, kad može šurovati.

„*O kurjaku rieč, a kurjak na pragu!*“ Veli se kad tko upravo dodje, kad je o njemu rieč, a zna se, da je zubat, zagriezljiv.

„*Gdje kurjaci viju, jagnjići se kriju!*“ Gdje zli ljudi zlo govore. zlo kuju, dobri jim se uklonjaju,

„*Kumovao kurjak krmetu!*“ Veli se, kad gursuz prevari bezazlenoga dobroćudnika. kad zao i opak čovjek skuva poparu dobriši.

„*Kurjak mu čobanuje, a stado sve manje!*“ Veli se, kad dobar čovjek dade se u svojoj dobroćudnosti varati od gursuzah i zloglavacah.

„*Krsti vuka, a on u goru!*“ Savjetuj i uči zloglavca, a on opet po zlu poslu.

„*Vučica nije ovčica!*“ Veli se o zloj ženi, koja smućuje svoju kuću i susjedstvo.

„*Po poruci nejedu vuci mesa, nego ga sami traže!*“ Veli se, kad tko traži, da mu tko drugi obavlja njegove poslove.

„*U vučjem selu ni tora ni obora, a puno se jede mesa!*“ Veli se o zločestih ljudih, koji niti rade nit posluju, a pri svem tom dobro žive, upravo po gospodski. — Tudjom mukom dobri!

„*Gdje trvina, tu vučina!*“ Gdje se zlo čini, nemanjka zlih ljudi. Zlo gorje na sebe povlači!

„*Kurjak posti od nevolje!*“ Zloglavac miran do zgode i prilike, a čim mu se desi prilika, gotov kano baba na kar.

„*Neima ljućeg psa do kurjaka, ni Turčina od poturice!*“ Veli se o bosanskih poturicah i o gospodi poniklој

iz puka, koja zaborave, iz kakvog su sokolova ili vranjskog gnezda izletili.

„Ako u selo — Turci, ako u šumu — vuci!“ Zloglavac nešali se čineć štetu, nego nemilice tamani i uništuje, da čovjeku srdce puca.

„Kurjak neimao rane, pak si razlizao stražnjicu!“ Veli se o zloglavcu, koji od obiesti sam sebi naškodi.

„Kurjak najljući u skitnici!“ Veli se, kad zločinac ustane strastno proti svomu suparniku ili upaljen zlom parom komu se osvećuje.

„Ide u pajtu (plien, grabež) kano vuk!“ Kaže se o poznatom tatu, koji ide robiti, ili o zloglavcu, koji ide, činiti drugim kvar i štetu.

„Vuk je najveća pasja para!“ Veli se o zločincu.

„Nikad kurjak ovči ujak!“ Od zločinca neočekuj dobročinstva. Zloglavcu je dobar, pošten čovjek uviek na putu.

„Taj ti je iz vučijaka!“ Iz lopovskog je gnjezda; zove se kurjak; ništa neradi, a dobro se hrani; nit peče, nit kuva, niti traži kruha.

„Kako zovu kurjaka u vašem selu?“ Šta ćeš na to odgovoriti, čiča Marko? upita mladi Ivša kuma Mede.

Pa to je, sinovče i kumiću lako: Nikako ga nezovu, on sam i nezvan dodje.

„Šta more gore biti, nego sresti gladna kurjaka, a biti goloruk?“ Upita komšija Stjepko.

Pa to je, moj Stjepko najlaglje, reče čiča Marko: Gorje je sresti dva gladna kurjaka, a najgorje sresti kurjačju skitnicu (cvilovnicu).

„Sit gladnu nevjeruje. Veli se, kad siromak traži pomoć u bogatca, a nedobije, ili kad se tko komu tuži na svoju nezgodu i nevolju, a ovaj mu ne vjeruje samo za to, što nezna iz vlastitoga izkustva za nikakvu nezgodu i nevolju.

*

„*Težko je i duvati i srkati.*“ Veli se, kad bi tko preduzeo dva posla na jedan put, pak nijedan valjano ne uradi, kao što bi mogao preuzimajuć jedan za drugim.

„*Lasno je iz puna vrata pjevati.*“ Veli se, kad se tko najede i napije, pak veseo i propjeva, a dok je gladan i žedan, neda mu se pjevati.

„*Gdje koga svrbi, ondje se i češe.*“ Kaže se onda, kad tko zamjera čovjeku, koji se tuži na svoju nesreću, patnju, oskudicu, na nanešenu si nepravdu i prevaru, na čijugod surovost, nečovječnost i okrutnost.

„*Dok je glavâ, bit će kapâ.*“ Dok je živa glava, čovjek će bilo kako zaslužiti, što mu treba u se, na se i podase, te njekako životariti; ali mrtvoj glavi netreba više ni kapa ni pàpà (jelo).

„*Nesta blaga, nesta prijateljâ.* Puna ruka svačija drúga. Dok je čovjek imućan, puno ima prijatelja, a kad osiromaši svi ga odbjegnu.

„*U svakom žitu, nadje se kukolja.*“ Kaže se, kad i u dobrih i poštenih obiteljih nadje se nevaljane, izopačene i pokvarene čeljadi ili u narodu izdajicâ i izrodâ.

„*Čila ždriebad skače.*“ To je kano i ona pučka poslovica: Zobni se konji ritaju. Čovjek je u dobru zadovoljan veseo, pak se kadšto i ponosi i izgrednim postane.

„*Tko se ovcom učini, kurjaci ga izjedu.*“ Tko je glup i strašljiv, pak ne umije braniti svoja prava, te uviek i svagdje, u svemu i svačemu popušća, sebičnjaci, pripredeni ljudi, varalice, očupaju ga i upropaste.

„*Bolje je osla goniti, nego breme sam nositi.*“ Kaže se, kad tko veli o drugom, da je mogo i sam ovaj ili onaj posao obaviti bez pomoći konja, vola ili druge tudje pripomoći. Čovjek vlastitim naporom ne može svladati svaki posao, te upotrebljava marvu i prirodne sile, pak si tako olakšaje napor.

„Bog zatvori jedna vrata, a otvori stotinu.“ Bog uzkrati čovjeku jedno sredstvo, da mu se ne izpuni jedna pusta želja, a pruži mu sto drugih sredstva, te se izpune mnoge pravedne želje.

„Boj ne bije svietlo oružje, već boj bije srdce od junaka.“ Veli se, kad tko i sa najboljim orudjem dobro ne uradi posla i sa najizvrstnijimi sredstvi nepostigne željene svrhe. a to zato, što nije odvažan, nego šeprtlja.

„Mrzi ga kao sliepac groš.“ Veli se o čovjeku, koji se pritvara, kano da neteži za ovim il' onim, za čim ipak u sebi čezne i kopa nogami i rukami, da postigne svoj cilj.

„Svrbi vlahinju peta, da ne češlja lana.“ Veli se, kad se tko izgovara da tobože nemože ovaj ili onaj težji posao uraditi. To valja o svakom liencu i mrzkoradji, koji uviek nastoje izmaći se naporu.

„Koga tišti, onaj vrišti.“ Dok srdce nezaboli, oko ne zaplače. U nuždi, nevolji i pritisku ne može nitko mučati, nego kriči i traži pomoć, i u mukah brati i hajduka.

„Bodljivomu korovu nije Bog dao rogove.“ Nevaljali i opaki ljudi ne imaju baš toliko snage, da bi mogli valjance i poštenjake sasvim pobiediti i uništiti, makar ih mogu zadirkivati i štetu im nanositi.

„Čistu obrazu malo vode treba.“ Tko je čestit, pošten, valjan i neokaljan, ne treba se mnogo izpričivati, a tko je nasuprot zločest, ne pošten, ne valjan i okaljan ne opra ga ni Sava ni Drava ni sva voda Dunava.

„Mokroj zemlji malo dažda valja.“ To se veli u mnogih slučajevih, n. pr. kad je tko raden, ne treba ga spominjati na posao, kad je darežljiv na darežljivost, kad je milostiv na smilovanje, strpljiv na strpljivost; opak na opačinu, svadljiv na svadju, jerbo je lako natjerati žabu u vodu, zvier u goru.

„Mudroj glavi jedno oko dosta.“ Veli se o pametnu, mudru, razboritu i obzirnu čovjeku, komu ne treba na daleko i široko razlagati, dokazivati i savjetovati, on bo i sam svemu se brzo domišlja, svega se hitro sjeća, sve valjano shvaća; a ludoj glavi ne pomažu ni dva, ni četiri oka, ni sto očiu, ni najbolji savjeti.

„Tudjinu se hvali, a svomu se požali.“ Tko se svakom tuži, samog sebe ruži. Tudjin raznosi dalje u sviet tvoju tužbu i ništa ti to ne pomaže, a težko onomu, koga selo žali. Svomu se potuži u nevolji, pak će ti pružiti pomoć, u koliko samo može.

„Pop zapovjedi djaku, a djak crkvenjaku.“ — Caća baći, baća ćuki, ćuka dlaki, a dlaka zaplaka. Nije li to krasna posluga?! To se veli, kad stariji zapovjedi i naloži mladjemu, da ovo ili ono učini, a ovaj ne izpuni sam zapovied starijega, nego dade nalog drugomu, ovaj trećemu itd. dok napokon bude mućak i nalog se ili ne izvrši ili lošo izvrši.

„Dobro mu je, i boljem se nada; u čem hodi, u onom i spava.“ Veli se o čovjeku nemarišu, bezbrigi, koji živi od danas do sutra, netaruć si glavu za budućnost, niti se brine, kako će na svomu ognjištu izložiti vatru i postati domaćinom.

„Traži vatre na lanjskom vatrištu.“ Kaže se, kad tko traži pomoć ondje, gdje je ne ima ili upotrebljava sredstva, kojimi se neda postići, što se želi, pak zaman baca bob na duvar i rešetom vodu grabi.

„Tko traži hljeba preko pogače (nad pogaču), želi osvenice i prosenice.“ Tko zabavlja prilično dobroj stvari i traži bolju, ljepšu, skupocjeniju, nego je ona, koja mu se pruža i nudja, dodje rado u nepriliku, te poželi i lošo i lošije pak jedva i to postigne ili ostane praznih rukuh i ništa ne dobije.

„*Težko loncu iz sela začine čekajući.*" Težko čovjeku, koj mora pogledati i očekivati pomoć od drugih, a sam si nezna pomoći.

„*Nije kurjak izio zime.*" Govori se, kad zimi nastane liepo, toplo vrieme, pak njeki opažaju, da je već više i ne bude ljute. Ova poslovica glasi i ovako: „Nije kurjak izjeo zimu nego kravu i kobilu, ovcu i kozu." „Još se nije nikad izjalovila zima, nego krava i kobila, a kadšto i godina, pak često i najljepša nada.

„*Ne guli kore, ne čini gore!*" Nemoj zadirati dalje u stvar, moglo bi se izverći na gore. Što se može postići s malim trudom i troškom u miru i ljubavi, tu netreba posizati za svadjom i karom, moglo bi se okončati kvarom i štetom.

„*Dogovor ne obara kuće.*" Gdje se braća i drugovi ne dogovaraju, tu neima sporazumljenja i složna rada, pak ne može biti ni pravoga napredka. Tako je postala i ona naša narodna krasna poslovica: „Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari!" i druga: „Bez bratskoga dogogovora nikad puna tora i obora!"

„*Čista se zlata rdja ne hvata.*" Poštena čovjeka i podpuno prava nitko ne može ozloglasiti i ocrniti. Budi kad dodje djelo na vidjelo, pak ozloglasitelju padne mraz na obraz.

„*Ni luk jeo, ni lukom vonjao.*" Veli se o čovjeku sumnjivu, koji uporno taji svoju krivnju i neće, da ju prizna, makar je vjerojatno, da je krivac. Tko svoje pogrieške ne priznaje, taj se za nju i nekaje i težko se poboljša.

„*Koji se kamen često premeće, neće mahovinom obrasti.*" Tko se neprestano vježba u znanju, u svomu poslu i zanatu, neće zanemarit se i ne sposobnim u zvanju postati.

„Upravio kao hajduk kućom.“ Veli se onomu, tko zanemari svoje zvanične poslove, pak mu domaće gospodarstvo propadne sa nemara.

„Potukle se zebe oko tudjega prosa.“ Veli se, kad se dvojica (ili više ljudi) prepiraju i svadjaju za tudje stvari, a to ponajviše biva, kad bi rada okoristit se tudjim dobrom.

„Na vrabce proku ostavili.“ Veli se, kad tko povjeri obće dobro ili svoje pravo sebičnjakom, koji ne gledaju na obće dobro ili na pravo onih, koji su im se povjerili, nego na svoju vlastitu korist i probit.

„Tko se u kolo hvata, u noge se uzda.“ Kaže se o onomu, tko se prihvati kakva posla, za koji treba i snage i sposobnosti i svrsi shodnih sredstva.

„Kad me sunce grije, za mjesec i nemarim.“ Veli onaj, koji ima mogućnnoga i velemožnoga zagovornika i zaštitnika, pak nemari utjecat se za pomoć k malim i snizko stojećim osobam.

„Svaka ptica ima nad sobom kobca.“ I nad popom ima pop. Veli se, kad tko tvrdi, da tomu i tomu ne može nitko doskočiti, ne može nitko ništa učiniti, da se nikog neboji.

„Kad stari pas laje, pogledaj šta je.“ Veli se, kad laje pas osobito noću, a nitko iz kuće nepogleda na što laje. Star pas nelaje bez uzroka, kano što ni stariji ne opominje mladjega bez povoda.

„Bolje se na verh vinograda dogovarati,“ nego se na dno njega karati. Bolje je i pametnije prije svakog poduzeća i posla utanačiti ugovor i pogodbu sklopiti, nego po dovršenom djelu svadjati se i parbiti.

„Lak je izpod kape.“ Kaže se o nerazboritu, lakoumnu, vjetrenjastu čovjeku, koji nepromišlja, šta će reći ili učiniti.

„Ruga sjedi u kraj puta, te se ruga svakomu, a njoj svatko.“ Veli se o svakom nepozvanom i ne razboritom

prigovaraocu i kritičaru, koji se svakomu ruga, svakoga grdi, svačemu zabavlja, svakoga odsudjuje i izobličuje.

„U Ratara crne ruke, a biela pogača.“ Veli se, kad tko zamjera posleniku, što je pri svomu poslu blatan, zamazan i gadan, ne opranih rukuh i prljave odjeće.

„U čista prasca tanka slanina.“ Veli ze o gizdelinu, koji se više i radje kiti i gizda, nego što svojim poslom zaslužuje svukavši sa sebe sjajnu odjeću i obukavši prostu radničku. Tko mrzko radi, kuću nesagradi.

„U svakoj kući ima dima.“ U svakoj obitelji ima poriečkanja, razpre i kara U svagdanjem životu to je uviek bilo i biti će, Bez dima neima vatre, a bez ognja nije dima.

„Novo sito o klinu visi, a starim se i djeca kotrljaju.“ Veli se, i o stvari i o osobi, kad je stvar nova i osoba tek u kuću došla kao novajlija, poštedjuje se, štedi, čuva i zaklonja, a poslje neuzima se na nju nikakav obzir.

„Nezvanu gostu mjesto za vratima.“ Veli se, i kad tko nepozvan ide u goste. i kad pozvan gost drugoga zove sa sobom u goste. Nevalja se nikom nametati, osobito u goste na čast, to čine samo čankolize.

„Jedna palica ni pred carem negori.“ Veli se, kad tko spori i štedi neumjestno i u nevrieme. Radi, kad valja, štedi kad treba.

„Bilo bi ga dobro poslati po smrt.“ Veli se, o sporom, tromom čovjeku, koji kud ide ili što radi, sve polagano, da se jedva dočeka kraj i konac. Lien čovjek svoja i tudja nesreća, a nikomu mio.

„Svaka ptica svomu jatu leti.“ Veli se, u družtvenih odnošenjih, kad tko traži drugove sebi jednake, svoje vrsti, svoga zvanja i starliša ili jednomišljenike, jedne narodnosti, jednih načelâ, jedne vjere, krvi i jezika, roda i plemena.

„Neko se za list sakrije, a neko nemože ni za dub.“ Kaže se, kad tko neznatnimi sredstvi postigne, što drugi ni najvećimi nemože. Često se dogadja u družtvenom životu, da najveći smušenjak i bedak postigne ono, što nemože postići najveći umnik i učenjak. Odtud i poslovica: *„Više vriedi unca sreće, nego centa pameti.“*

„Dozvao ga na čast, pa ga posadio za peć.“ Veli se, kad tko koga zanemari u svojoj kući, a k sebi ga pozvao.

„Bacio kost medju braću.“ Veli se o onom, tko braću, ukućane ili drugove zavadi i omrazi svojim doušivanjem i ušaptivanjem klevetajuć i ogovarajuć.

„Posviraj, pa i za pás zadjeni.“ Veli se, kad tko jedno te isto zaintači govoriti i dokazivati, pak već nezna prestati, nego ljudem dosadjuje ili svojim ukorom, svojom pohvalom ili svojim tužakanjem i jadikovanjem.

„Sjedi s mirom, kad ti nitko na rep nestaje.“ Kaže se onom, tko zapodjeva razpru i svadnju, a nitko u njega nedira, pak bi po njega bolje bilo mirovati.

„Tko u nebo pljuje, na obraz mu pada.“ Tko grdi ono, što je valjano, uzvišeno, plemenito i sveto, pogrdjuje sam sebe, pokazujuć se surovim, zavidnim i zlobnim, te ga se kloni svaki kriepostnjak i poštenjak.

„Pusti muhu na dlan, ona će i u bradu. Pusti mačku pod policu, ona će i na policu. Pruži mu mali prst, on će sćapiti cielu ruku.“ To se govori kad tko komu malko popusti u svomu pravu, a ovaj bezobrazno zlorabi popušćanje i dobrotu, ili kad tko komu pruži pomoć u nuždi i nevolji, a on poslje i bez nužde i nevolje dosadjuje svojim moljakanjem.

„Otišao po pamet.“ Veli se o čovjeku, koji se upusti u kakvo poduzeće, u kakav posao, komu još nije dorasto ili neima za poduzeće potrebitih materialnih sredstva, pak će pri tom steći izkustvo i pamet.

„Metnuti obraz pod noge.“ Veli se, kad čovjek izgubivši stid i sram ide stazom zloće i opačine. Tko se neboji Boga i nestidi svieta pripravan je učiniti svaku nepodobštinu, svako zlo. Takav nezna, što je stid i sram.

„Tudje proso u našu pšenicu meće.“ Veli se, kad tko u naš liepi i miloglasni jezik mieša tudje (strane) rieči i izraze njemačke, talijanske, turske itd.

„Čini dobro, pa i u vodu baci.“ Veli se, kad se tko tuži, kako su nezahvalni oni kojim se dobro čini i pomoć pruža. Dobro valja činiti, makar se i zlim povraćalo.

„S' koga drveta samo voće pada, nevalja ga tresti.“ Tko je dobrotvoran, darežljiv, netreba ga mnogo moljakati, on sam pruža podporu, gdjegod sazna da je potrebito.

„Robom ikad, a grobom nikad.“ Veli se, kad tko reče, da je bolje poginuti i umrieti, nego pasti u roblje surovom, okrutnom neprijatelju. Iz roblja može se čovjek makar ikada izbaviti; ali iz groba nikada do sudnjega dana.

„Prije zore nemože svanuti.“ Kaže se, kad je tko nestrpljiv, što mu se neizpunjuje očekivanje na brzu ruku; kad tko želi, da bude i proti naravnom redu i zakonu.

„Sjetila se prelja kudelje u oči nedelje.“ Veli se, kad tko posve kasno prihvati se posla, koji bi bio morao davno uraditi.

„Pod noć tikve cvjetaju.“ Kaže se, kad tko kasno nagizdan ide od kuće na ulicu, u šetnju, u pohode itd.

„Tko za čorbom vino pije, od onoga nevalja savjet iskat.“ Veli se, kad tko traži savjet u onoga, koji se rado opija.

„Dva put mjeri trećom kroj!“ Uvaži sve okolnosti i i sva razpoloživa sredstva pred svakim poduzećem, pak svestrano sve promotrivši i omjerivši laćaj se posla.

„Voda sve sapira izvan sramote.“ Kaže se onda, kad tko nepravedno brani osobu, koja se zlim i opakim djelom

osramotila. Neima vode, kojom bi se dala saprati sramota. Tko stid izgubi, sramotu nadje.

„I malom se žlicom može čovjek najesti.“ Veli se onim, koji svagdje, uviek i u svačemu traže udobnost i povoljnost, koji se plaše svake i najmanje oskudice, a tako i onim. koji su s malim nezadovoljni.

„Konji se mjere pedju (pedljem i šakom), a ljudi pameću.“ Ni veličina, jakost i snaga tjelesna, ni stas ni uzrast, ni mladost, jedrina i ljepota nepomažu čovjeku, ako nije pametan i mudar. Surova snaga nalazi se i u vola, ali slaba pamet, pak ga čovjek ravna i rabi mu snagu na svoju korist svojom pameću.

„Vara ga kao djete šarenim jajcem.“ Veli se, kad tko koga vara izlikami na svoju korist.

Tko druge rado vara od njega neprimaj ni dara.

„Voda svašto opere do erna obraza.“ Veli se, o osobi, koja se osramoti zločinom. Obraz kaljav može se oprati vodom od blata, praha i prlje, makar pocrnio kano dimnjačarov; ali kad pade mraz sramote grdna djela, neda se vodom oprati, nego pokajanjem i poboljšanjem.

„Dlaku na četvero ciepa.“ Ciepodlači, te obzirajuć se na malenkosti i podrobnosti zanemari glavnu, bitnu stvar, pak mu uspjeh bude mućak. —

„Negovori na sva usta!“ Negudi uviek, svagda i posvuda makar i istinu, jer bi te mogli gudalom po prsti udariti Nekazuj u ne vrieme i na nezgodnom mjestu sve, što znaš, nego najbolje zadrži za sebe do prave zgode. Tako čine mudri i pametni ljudi.

„Bez družtva neima junačtva.“ To se veli o spreži, o ketuštvu, o zadrugi, o mobi, o ratu, a to isto valja i o udružavanju, o svih književnih i drugih družtva, gdje ljudi složnimi, ujedinjenimi silami uspješno djelaju i liepo napreduju.

„Poštena je čovjeka lasno prevariti.“ Veli se o svakom poštenjaku, koga prevejani gursuzi i varalice (švindleri) prevare i očupaju u družtvenom životu.

„Zaklao ga bez noža.“ Kaže se, kad tko koga grdno prevari i ošteti.

„Da ima pameti, bilo bi i brige.“ Veli se o čovjeku lako umnu, koji sa svoje bezbrižnosti postrada i štetuje.

„Što je veća ptica, tim joj veće gnjezdo treba.“ Veli se za gospodu i dostojanstvenike, kad tko kaže, šta će jim tolike kućerine, palače, dvorovi, imanja, vlastelinstva (spahiluci)? Što veći gospodin i prihod, to veće potrebe, veći razhod.

„Kudgod sunče teče, svud se krušac peče.“ Svuda po svietu nadju radeni i pomnjivi ljudi zaslugu svojim radom i svojom pomnjom i prilježnošću.

Tako se svršilo posielo i čiča Marko na zadovoljstvo protumačio sve svoje poslovice o kurjaku. itd.

XXXIX.

Zvonar Jakov.

Jesi li poznavao zvonara, staroga Jakova u Šamcu?

E, da, odkuda?

Umro je prije 45 godinâ, sad već gole kosti, dar — mar, razbacane; iz starog groblja postao vert i voćar.

O pokojnih dobro ili ništa! — Stari zvonar Jakov bio poštena duša, star a bezazlen, kano nevino diete, kud ćeš više. Trisao si je nos svojim osobitim načinom, — cielom šakom, te ga je razpljoskao bio kano staru pečurku, a znao pripoviedati o dvadeset i više kapelanâ, koje je služio u filialnoj crkvi. Uviek je zvonaru, starom Jakovu, bio najbolji onaj, koji je ondje bio. Mudra guga svilu prede! I stari zvonar Jakov bio mudar, pak mu

bilo dobro uz svakog kapelana. I piscu ovih redakâ bio je jako nagnut stari Jakov, i znao često reći: „Učitelju dragi! dobro meni uz kapelane, nikad nisam ni gladan ni žedan.

Znao je stari zvonar pripoviedati i o starom latovu Pilipu, koji se jednom našao u velikoj zapari

Bio kod kordunskog čardaka u samom selu njeki bjegunac iz Bosne, pak se poriečkao noću sa stražari i pograbivši pušku stražarsku pobjegne od čardaka u selo i uzamši kolac zareda od kuće do kuće i polupa njekoliko prozorâ sad na ovoj, sad na onoj kući. Tako i kod staroga latova Pilipa, te napokon sakrije se medju složene hvati drvâ uz savsku obalu.

Cielo selo uznemiri se i podje za zlikovcem u potjeru. Probudi vika i buka i starog latova Pilipa. Starac skoči iz postelje i pokuša obući se, da vidi, zašto u selu tolika graja i vika, zašto se lupaju prozori. Uzme hlače i obuče, a kad potegne preko noguh gore, da zakopča remenom, opazi tur napred, mjesto otrag.

„Nijedna paro! gledaj taj tur! Skine opet hlače i okrene, a kad u hitnji navuče, ali tur opet s' prieda, i tako njekoliko putâ, dok unjeke pogodi, kao što valja.

Dok se stari latov mučio sa svojimi hlačami, pucale puške pred njegovom kućom na ulici tik savske obale, i to ga je, dakako, smutilo.

Kad stari latov izidje napolje, puna ulica ljudi. Kažu mu, šta je i kako je. Stari latov imao dvocievku, pušku pouzdanu, a bio dobar strieljac, te pita, gdje je zlikovac, pak poviče, nek se preda, inače će ga ustrieljiti kano zeca.

Bjegunac izpuknuo ugrabljenu kod čardaka (straže) vojničku pušku, a neima čim nabiti ju nanovo, preda se, i gungula se svrši. Nu stari latov još je dugo krivio svoje hlače, što ih nije mogao noću pri larmi obući, a gospoja

bi mu uviek rekla: „Šuti, stari! imao si hlače u ruci, pak što si šeprtljio, sam si kriv!“

„Da, da, babo! sad sam šeprtlja i kubura, a prije nego me prozvalo starim Pilipom, niesam bio ni jedno ni drugo, nego vrstan momak i junak. Ali šta ćemo de, — tko neželi ostariti, nek se za mladosti objesi ili skoči u Savu, i utopi se, pak neće ostariti.

XL.

Pravila za život.

Niesi sigurno poznavao kovača Krpana koji je imao punu torbu i pune žepove pravilâ za život, pa htjeo, nehtjeo, morao si ga slušati, kad bi mu se u družtvu prohtjelo mudrovati:

„Nepij vode na svinjetinu!“

„Neizlazi jutrom na tašte; gucni bar kap rakije.“

„Po zimi neidi bez vunenih obojakâ i mestavâ, ako neimaš čizme ili barem cipele.“

„Gladan neidi nikad spavati, mogao bi zlo sanjati.“

„Nedrži silom u sebi vodu i skotinu!“

„Nepij za žvalavim; nesjedaj za šugavim!“

„Nenapinji se teretom, mogao bi okilaviti, a to ti se može dogoditi i dušuć naglo i pjevajuć i skačuć, nego radi sve liepo polagano, na tenani.“

„Gdje god možeš posjesti i pojesti, neuzteži se; sit vedar i veseo, gladan turoban i plačan.“

„Čuvaj se ići u tudje voće, mogla bi ti zasjesti jabuka u grlu, kano Adamu; sve su žene Eve; ali ima i podjekoja riedka Marija.“

„Na časti jedi pomalo, da ti bude sladko.“

„Pij, al' u pamet; samo nezapij pamet.“

„Prodji se duga; jerbo dug je zao drug; gdje stiza, ugriza.“

„Nečini ništa bez mjere i obroka.“

„Tudje nediraj, a svoje čuvaj.“

„Istinu uviek govori; al' ne na sva usta. Tko istinu gudi uviek i svagdje, gudalam ga tuku po prstih.“

„Tajnu čuvaj za sebe, najbolje je.“

„Kloni se zajma. Najbolji prijatelji znadu se zajmom zavaditi.“

„Daj! Naj! Puno za gotovo; pak čist račun, bolja ljubav!“

„Nemiešaj se u tudje poslove; veži svoje tralje! Neniči gdje te ne siju; nčeši se, gdje te nesvrbi!“

„Čuvaj trbuh i što je izpod trbuha, nećeš se nikada pokajati.“

„Nedruži se s' onim, s' kim se nemožeš pokeckati.“

„Nelupaj u družtvu, kano puto o lojtru; mogao bi se osramotiti.“

„Nebudi med, da te razližu; nebudi jed, da te zapljuju.“

„Kad poviče sav sviet: Pijan si! lezi, prospavaj!“

„Nekupaj se u dubokoj vodi, ako neznaš dobro plivati; nemiešaj se u razgovor brkatih i bradatih ljudi, ako im niesi dorasto.“

„Nerugaj se onomu, koga valja požaliti.“

„Netraži smoka, gdje nije obroka.“

„Nebudi svakom loncu poklopac, ni svakom kotlu sadžak! — nemiešaj se u svašto.“

„Hrani konja, timari i drži kano brata, a tjeraj ga kano dušmanina.“

„Bolje ti je zavaditi se i s' knezom u tudjem selu, nego sa svojom ženom u kući.“

„Ako može biti, živi sa svakim u slogi i ljubavi, ili barem neživi s' nikim u svadji.“

„Probitačnije ti je i mršavo se nagoditi, nego debelu parnicu voditi.“

„Proći ćes mirno svuda po svietu, ako kruto držiš vjeru; a čim se iznevjeriš, ni preko kućnog praga.“

„Čuvaj i opanke, dok stečeš čizme.“

„Dvaput esapi i broji, treći pút prebroji, pak onda izplati.“

„Griehota i sramota najbliže su komšinice (susjede); čuvaj se prve, neboj se druge!“

„Nečini sve, što možeš činiti, nego samo što je pravo, pak se nećeš pokajati.“

„Nediži se gordo (oholo) nad nikim; mnogi njekadašnji kolovodja, kosbaša, prednjak, eno ga sad torbonoša, pritucalo, zadnjak, i to sa svoje oholije.“

„Drži mir u kući; jerbo ga izgubljena izvan kuće nećes naći ni sa bakljom.“

„Vrlom čovjeku u ničem nezavidi; nego ga dobro sliedi.“

„Nejaši konja bez sedla, mogao bi uhvatiti kurjaka.“

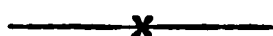
„Makar i krivo sjedneš, pravo reci.“

„Lien čovjek gotova svoja nesreéa.“

„Pij vina i rakije po manje, pak ćeš dulje piti; tko brzo živi, dugo neživi; bez umjerenosti neštiže starosti.“

„Tko neprima dobra svjeta, sastiže ga kobna sjeta; pak biva sjetan i neveseo.

Opazka. Staroga sam kovača K. dobro poznavao još g. 1832. i mnogo put u družtvu slušao ova pravila iz njegovih ustah. Umro je davno, a bio rodjeni Ličanin.

III. DIO.

PUČKI SLAVONSKO-SRIEMSKI OBIČAJI.

1.

Kod poroda i kršćenja.

Noseće ili trudne žene u Slavoniji i Sriemu kad opaze, da se kobni čas približava, u kom će poroditi, drúga drúgi, jetrva jetrvi, ili svekrvi saobći, što osjeća, i ova se postara naći babicu (primalju), ako sama nije vješta poslu, što je riedko; jerbo kod nas skoro svaka vremešna žena razumjeva se u posao primalje, a porodi su ponajviše srećni i lahki, jako se riedko pripeti, da koji težji i pogibelniji bude, pri kom se hoće primaljačke osobite vještine. To ponajviše dolazi odtud, što naše noseće žene umjereno živu i nijednog se ni domaćeg ni poljskog posla neklone, pak zato lahko i zdrava čeda radjaju. Posljednje vrieme prije poroda sprema buduća majka pelenice i haljice, prostirače i pokrivače prtene i suknene i plete povoje, a otac ili stric, ili djed još nerodjenog čeda pravi bešičicu (kolievku zibčicu), stalak (stolac za stajanje djeci), klupu sa ogradom, na kojoj će kolievka (zibka) uz postelj majčinu stajati.

Ako je ljeto, porodilja radja u svomu ajatu (kućaru, kiljeru), ako li je zima u kuhinji ili u sobi. Dok se ona trudi, grije se voda za okupanje djeteta i drže u pripravi kakve stare makaze (škarice) sa klubašcem konacâ za rezanje i vezanje pupka. Čim se porodi diete, babica mu već veže pupak i gleda, je li mužko ili žensko. Ako je mužko, ište babica bradvu ili koje težačko orudje, pa malog momka šukne tim govoreći mu: *„Budi vriedan*

orač, kopač i kosac kano otac i vješt tesač i djelač kano djed!" Ako li je žensko, ište povjesmo lana, pak ga prevuče djetetu preko ustah govorećih: *Budi vriedna prelja, tkalja, švelja i vezilja kono majka i baka!"*

Zatim se diete okupa u mlakoj vodi i povije; dok to biva ode tkogod iz kuće po kuma ili kumu. Običajno je, te ponajviše vjenčani kum bude i kod kršćenja djece. No i to se više púta dogadja, da se uzme drugi kum, osobito kad više djece istih roditeljâ umre, mienjaju roditelji kuma iz predsude, nebi li im diete ostalo živo.

Kad dodje kum, postavi se diete u kolievčicu (ako ove neima u jastuk. a kadkad i u kakvo koritašce), kolievka se pokrije bielim ručnikom, po ovome vunenom, srmom utkanom pregačom i na mnogih mjestih, osobito po Slavoniji još povrh toga opašu kolievku novom srmeili rudičavom tkanicom i nakiti svilenom maramom.

Domaće čeljade — djevojka ili mlada snaša nosi diete na krštenje i to ponajviše na glavi, a kum ili kuma ide skupa.

Dok se povrati diete s' krštenja, dotle se porodilja spremi u postelju i postelja se zastre zavjesami od ponjavah (čaršava, plata), da nemože svatko vidjeti porodilju ležeću u babinjah, osobito mužke glave neimaju k' njoj pristupiti. Samo gdješto smije otac doći, diete viditi i pomilovati, a drugdje ni to nije slobodno.

Kum dariva kumče novcem po mogućnosti, a kum dobije najmanje liep ručnik od dva lakta i duži, a kadšto mu padne i košulja.

Kumu se daje ručak ili užina: Kulen, kobasica ili pečenica, but ili pleće, cievara, sir i pita, vino i rakija — sve, što je dao Bog boljeg u domu za jelo, S' kumom blaguje babica i domaćin. Ako je diete prvo i otac mlad, bjega od kuće ili se krije od stida njeko vrieme. —

Tetke, ujne, strine i druge rodjakinje porodiljke nose joj kroz dva ili tri tjedna ponude pečene, varene i kuhane jestvine: pogače, kolače, gibanice, pečenke itd. To jede porodiljka sa babicom i drugimi ženami u kući, a za muževe bila bi sramota — misli narod — jesti od babinjskih ponudah. Na mnogih mjestih i taj je običaj, da se obdržaje obćeni objed u domu novorodjenog čeda, osobito ako je mužko, a kućni lonci nepogledaju začina iz sela. Na čast pozovu se kumovi, susjedi, rodjaci i znanci, osobito žene, i svaki uzovnik i gost obično daruje novorodjeno diete novčićem — ako će biti samo krajcara Pri takvoj časti pucaju puške, pjevaju se pjesme, napijaju zdravice i provodi šala. Evo kakve se čuju tom prijikom pjesmice po Slavoniji:

Udala se liepa Andja
Za junaka Radivoja,
Nije prošla ni godina
Andja rodi do dva čeda;
Milivoja i Milicu.
Milivoj će otca hranit,
A Milica majki biti,
Majki svojoj pomoćnica;
Milivoj će volke pasti,
Volke pasti i orati
Dugu njivu položinu
Za pšenicu i jaricu
I hraniti otca i majku;
Milica će svilu presti,
Svilu presti, zlatom vesti
I burundje tkanje tkati,
Njime majku odjevati.

Kumu.

Nešali se bolan kume!
Kumče valja nahraniti
Dobrim ručkom zaoblicom;

Kumče valja napojiti
Dobrim pićem medenicom;
Kumče valja zaodjeti,
Zaodjeti i obuti:
Sa kalpakom i dolamom,
Sa mestvami i opanci,
I opasat svilen — pasom.

Što se tiče krstnih imenâ, naš puk osobito po Slavoniji daje novorodjenomu djetetu ono ime, koje mu dan rodjenja ili obližnji koi svetac donese. Tako n. pr. mužko diete rodjeno oko Josipova dobije ime Joso, oko Martinja Martin, oko Gjurgjeva Gjuro itd. Ženska oko sv. Ane Ana. oko koje gospine svetkovine Maria, oko Lucije Luca itd. Njekoji, ako im umiraju djeca, daju otčino ili materino ime, ili — ako je mužko — Živko, Stanko, ako li žensko — Stana, Staža, kano ti da ostanu živi. Daju mnogi još kod nas svojoj djeci i liepa naša starinska imena: Dragutin, Miloš, Domoslav, Ranko; Ljubica, Ružica, Darinka, Zorka itd.

Porodiljka ostane, ako nije samica u kući, po tri tjedna u babinjah, kroz koje vrieme nesmije hoditi izvan kuće, niti se prihvaća domaćeg posla — osobito nesmije hleb (kruh) miesiti i jelo gotoviti, nego radi oko sebe i djeteta: kroji, plete, šiva itd. Ako li je samica, drugi je račun, i dok se samo malo oporavi, prihvaća se svakog domaćeg posla, samo do četrdeset danâ neide s' mužem u postelj, niti hodi u cerkvu.

Kad se izpune dani očišćenja, uzme mati svoje diete u naručaj, te hodi u crkvu, da se da uvesti i ondje moli se Bogu za svoje milo čedo od prilike ovako: „Bože! udieli mu dobru pamet, ćud i zdravlje i sve mu pokloni što je potrebno za duševno spasenje.“

Dakako to nečine sve matere, nego mnoge običajn vračati i bajati okolo djece od poroda dok neodrastu. Tako na primjer kada diete noću plače, misle, jedu ga vještice — traže dakle travu, što se zove *vještički izjed,* pak ju steru po kolievki i njom kuhanom diete napajaju, ili mažu bielim lukom (česnjakom) kolievku i dječje tabanje, da objegnu vještice. Ako diete zaboli glava, vele: *Urečeno je, raznešeno na očima,* daj traži babu, koja zna vidati uroke, u vodu bacaju živo ugljevlje, namjenjujuć po ugljen na osobu, od koje misle, da je diete raznela na očima i urekla, ili bacaju u zdjelicu vode *injirok* (njeki crveni kamečak od urokah), i tom vodom umivaju diete. Ako trese groznica diete, vežu mu u krpici pod vrat njeku travu (grozničaru) i kad žeravi (ždrali) pod jesen ostavljaju naše kraje i podju u toplije strane, bacaju ovu travu za njima govereć: Žeravi! nosite sa sobom našu groznicu. Kad izpade djetetu prvi zub, običaju ga zavrtati u staru vrbu i klinom začepiti, da diete (tobože) netrpi zubobolju. Drugdje opet kad izpade zub, pošalju diete s' njim na kućni tavan, da ga bacajuć rekne: *„Miš, miš! evo tebi zub košteni, a ti meni daj gvozdeni!“* To se pak čini, da nijedan zub nepofali tobože.

2.

Običaji kod ženitbe.

Dječaku od 13—14 godinâ i djevojčici od iste dobe običaje se često reći pri poslu i u drugih života okolnostih za obodriti ih ili na posao ili na sramežljivost i postidnost, ili na prilježnost, pomnju i dobro vladanje: „Momče, ženit se valja! Djevojko udat se valja!“ I mladež takve dobe obojega spola već počima ljepše se odjevati pohadjati vesele sastanke po godovih, praznicih i nedje-

ljah sigre, plese i druge zabave, kojom prilikom mladež se upozna, jedno u drugo zagleda i često zavjeri: da će se kad im bude vrieme, uzeti. Često bude stručak cvieta, ili jedna zelena jabuka prikazana s' jedne i s' druge strane povod, da se momci i djeve poznadu i zaljube. Kadšto se pozna i oprijatelji mladež čuvajuć marvu u polju, čobanujuć. Govedar zagleda se u ovčaricu čobanku ili kozaricu, i iz takvog poznanstva često izleže se najsrećniji brak.

Odkad se dvoje oprijatelji. momak (djuvegija, djerz) upotrebljava svaku priliku za sastati se često sa djevojkom, koju najvoli, koja mu je očarala srdce ili ljepotom il' dobrotom svojom. Prilikom plesa, sigre, prela i ljetna posiela s' njom se više zabavlja nego sa drugimi, nju očevidno odlikuje svakom prilikom, a ljubljena dieva, ako joj je momak po ćudi, odvraća mu ljubavju. Kad se već pobliže poznadu i momak uluči priliku, očituje svoju ljubav dievi i ponudi joj svoju ruku; ona ponajviše nekaže mu ni slovca, što za njega ćuti, jer kud bi, po mnenju puka, od stida i srama, kad bi djevojka momku očitovala, da ga ljubi; nego kad ju momak pita za ljubav, ona krije oči i požar lica, pak zameće ine razgovore. Nu momku je dosta, kad ga se nekloni, i zna da ga voli, kad mu po dugom njegovom zapitkivanju: „*Hoću l' kazati mojim roditeljem, otcu i majki, da ćes za me poći, da te prose od tvojih roditeljah?*“ odgovori: „„*Kako ti je volja, slobodno je prosit, al' svatko, tko prosi, doma nevodi!*““

Momak od 17 — 18 li godinâ ženi se običajno a djevojka po gdjekojih mjestih udaje se u istoj dobi, a drugdje i starija, da bude snažnija, pametnija, vještija i rušnija.

Ako momak sam nenadje si djevojku, a roditelji bi ga rada ženiti, dâ dobiju pomoć u kuću, (što je i uzrok, da se na mnogih mjestih mlada momčad ženi), to se onda

roditelji staraju, naći si snahu, i to biva posredovanjem tetakâ, ujnâ, strinâ itd.

Čim ju nadju, i misle, da bi htjela poći za momka, počmu okolo nje ofrkivat. Ako je djevojka iz istog mjesta, ode k' njoj svekrva (mati momkova), da se podivani i čuje, da li bi što moglo biti, i ako je bogata, ponudi djevojki koj dukat ili koju škudu, a najmanje njekoliko srebrenih dvadesetakâ i tom prilikom donese joj na dar kolač pletenjak u jajih, gibanicu ili pitu, sat meda, liepih jabukâ ili krušakâ i drugih ponudâ, osobito jestvinâ bielog smoka. Podivani ona i sa djevojačkom majkom i sa drugimi njezinimi rodjakinjami. Ako li je djevojka iz drugog mjesta, to je njetko od rodjakah, prijateljah i znanacah momkovih propitao za djevojku i nahvalio ju, i u takvom dogadjaju opet ide najprije mati ili strina ili druga momkova rodjakinja, te isto čini, i ako djevojka primi donešene darove, dobro je znamenje. Prosilica ode od djevojke vesela kući.

Po Slavoniji, a tako i po Sriemu drže se pirovi ponajviše u jesen pred svetu Katu ili zimi poslje vodokršća. a kaparišu na mnogih mjestih još ljetom dok su pazari (vašari, sajmovi) — oko Petrova jedni, drugi oko Lovrinčeva ili najkasnje oko Bartolova, da na ljetnih vašarih mogu pokupovati snahi ruho: svilenu suknju i reklu, kecelju ili opreg (zapreg), ćurak, marame, čarape, čizme, cipele, ogledalo, djerdane, igle cvjetove i druge stvari.

Kad djevojka već primi darove, prve, ode svekar (momkov otac) ili stric i još jedan rodjak ili kum ili susjed i dobar prijatelj sa buklijom (čuturom vina ili tikvom rakije) i sa novci k' djevojačkoj kući. Tom prilikom neidu mahom u djevojačku kuću, nego se svrate u najbliže susjedstvo i susjed im bude kalauz, provodić, koji ih odvede k' djevojki. Došavši u kuću govori kalauz

ovako: „Hvaljen Bog komšie! jeste l' rada primiti goste, ljude putnike iz daleka svieta?“ „„Bog te pomogo!““ odgovore domaći, koji već znadu tko je i šta je — „„jesmo rada dobre ljude.““

Došavši kažu uzrok svoga dolazka domaćinu, koji saslušavši ih, zovne djevojku i pita, da li je voljna primiti donešene darove i obećat se za njihova momka. Ako djevojka poznaje momka i voljna je poći za njega, primi taki ponudjene darove, ako li je momak iz tudja mjesta i nepozna ga, to valja prije da dodje momak na uglede, i onda tek kazat će, hoće li ili neće poći za njeg.

Kad djevojka primi darove, koji se na ugovorih i rieči sastoje obično u novcu i ruhu. i otvori pred svima bukliu, pak sveže na čuturu peškir ili maramicu (rubčić utkan crvenom i modrom predjicom i nakićen rojticami ili kiticami od iste predjice) sliedi večera.

Kalauz ovom prilikom mora odpjevati koju pjesmicu po mužki, što mu grlo daje, i kad podju kući, djevojka im svima sveže na prsa po liep ručnik, što je rušnija, to veći i ljepši, ali nijedna neda se sramotiti, nego svaka nastoji osvjetlat si obraz pred svietom, osobito pred svekrvom, pred jetrvami i zaovami.

Mnogi svekar tom prilikom promieša staru postavu pljesnivih škudâ i dukatâ.

Prilikom rieči ili male buklie pjevaju se ove ili ovakove pjesme. skoro u svakom selu pjevaju se druge pjesme, jer je naš narod neizcrpiv u narodnih pjesamah:

Prosci i liepa kata.

Prosci prose liepu Katu,
Mile, Lale; liepu Katu
Materino zlato.

Prosci prose, Kata hoće,
Mile, Lale, Kata hoće
Za Ivana poći;

Al' joj neda mila majka,
Mile, Lale, mila majka
Za Ivana poći;

Neda majka za jedinka,
Mile, Lale, za jedinka,
Za jedinka poći.

Jedinak je čudne ćudi,
Mile, Lale, čudne ćudi
Tko će ga dvoriti.

Već ju daje za Pericu,
Mile, Lale, za Pericu,
Za Pericu daje.

Pero nije pusto rasto,
Mile, Lale, pusto rasto,
Za Pericu daje.

Momče i liepa Kata.

U livadi pod javorom
Voda izvira;
Kraj nje šeće liepa Kata,
Vode zavaća;
K' njoj se momče s' grada baca
Zlatnom jabukom,
Uzima ju liepa Kata
I natrag baca.

U livadi pod javorom
Voda izvira;
Kod nje stoji liepa Kata,
Vodu promatra;
K' njoj se momče s' grada baca
Zlatnim prstenom,
Uzima ga liepa Kata,
Na prst ga meće.

Liepa Kata mladom momku
Ovak govori:
Ako s' bacaš radi vode
Dodji u jutro;
Jer u jutru svaka voda
Ladna studena;
Večerom je ona mlaka
I zamućena.

Ako li je porad ručka,
Dodji u podne;
U podne bo sva gospoda
Za sofrom sjede;
Sastaju se, divanišu
Šale provode,
Tamburaju, vince piju,
Pjesme pjevaju.

Ako li je porad cvieća,
Dodji u večer,
Jer u večer svako cvieće
Liepo procviće;
Ako li je rad ženitbe
Dodji u jesen,
U jesen se dive prose
Pirovi drže.

Junak i djevojka.

Ravno polje dugo i široko
Na sred polja raste vita jela,
Vita jela uz bora zelena.
Borak raste gore u visinu,
A jela se stere u širinu;
Pod njom igra kolo djevojaka,
Sve su dive tanke i visoke,
Jer su rastle bora gledajući
Nad kolo se oblak nadvijao,
Baca sjenku na mlade djevojke;
To nebio oblak nada kolom
Veće junak traži djevojakâ

Andro ide na uglede.

Majka šalje Andru na uglede,
Da ga vidi prošena Marica,
Da on majki snahu prstenuje.
Mudro ga je majka svjetovala,
Kada dodješ u Marine dvore,
Kad izvedu ljepotu djevojku,
Negledaj joj vjence i djerdane,
Negledaj joj vezene rukave,
Negledaj joj šarene ječerme,
Nit joj gledaj zlatne narukvice;
Ječermu su krojači šarali,
Rukave su vezilje navezle,
Narukvice kulundžije lili,
A djerdane kinčari nizali,
Već joj gledaj stasa i obraza,
Kako hodi i kako govori,
Kako gleda i kako se smije,
Gledaj s' kim ćeš vieka vjekovati.

Kad djevojka primi novce, što biva ponajviše ljeti, kako smo već rekli, sjedne u zaruke, t. j. neide više u polje na posao, nego sjedi kod kuće i sprema ruho i darove. Tada zaručnicu polaziti običaje zaručnik svaku večer —

ako je iz mjesta, ako li iz daljeg, svakog tjedna jedan, dva pútâ.

Pred vjenčanjem drži se prstenovanje, velika buklia i zapojci navadno u nedjelju pred onu sriedu, kad će se držati vjenčanje i pir. Svekar, svekrva. stari svat. djever-kočijaš i još njekoliko uzovnikâ ponesu puna kola jela i pića: But, pečeno krme (vele prase, al' od godine), pogače, kolače, sire, gibanice, poluakovče vina i toliko rakije, ponesu i darove za snahu, pak hajd k' njenoj kući. Kalauz ih opet vodi (kalauz je provodadžija). Kad tamo, zaručnica dočeka ih na vratih, izljubi u ruke i od svakog dobije po koj novac na dar, od svekra i svekrve ponajviše. Došavši polože donešene darove na stol; stari svat skine kabanicu s' ledja i prostre ju na tle. Sad dovedu djevojku odjevenu u ruho, što joj je svekar kupio, ali bosu. Ona stane na kabanicu prostrtu i svekrva joj dade kano nov dar nove čarape, ponajviše crvene, u brodskoj Krajini i nove podveze, a svekar prikaže na dar nove čizme, i sad se djevojka obuje, pak onda pristupi k' stolu i poljubi svekra i svekrvu u ruke. Svekar ju opet daruje po mogućnosti, kako i svekrva svilnom maramom ili pregačom i tkanicom srmenom, zlatnom počelicom (prije 50 godinâ) ili duvakom. Zaručnica od svoje strane prikaže svekru i svekrvi po košulju, po otarak i po vanjkuš (jastuk) sa navlakom titranca beza i utkana crvenim i modrim tivtikom (predjicom pamučnom); punica zetu pošalje tananu košulju, da bi na vjetru poletila, i gaće sa debelim vezom, a zet baku pozna sa cokulami ili opanci, a svajami pošalje po maramu. Gdješto zet i tastu pošalje čizme, a šurjakom po mestve i opanke.

Isti dan pozivaju se svatovi: Kum, stari svat, djever, kuvači, kuvačice, djeveruše, pustosvatice, čauš ili kapetan, gajdaš, bubnjar, svirač ili guslar. Svatove saziva

zaručnik i to hodi od kuće do kuće sa onom čuturom, što ju je zaručnica nakitila na zapojci otarkom, i kadagodj poziva u svatove koga, daje mu najprije piti, pak onda mu kaže, što je došo i što želi. Poziva se u svatove malo i veliko, staro i mlado, štogod može doći od rodbine, susjedâ, kumovâ, prijateljâ i znanacâ. Kadšto sabere se kita i svatovi, njih po sto osobâ i po dvadeset i više kolâ. Kum ima svoja kola, stari svat svoja, domačin svoja, djever i djeveruše svoja, pustosvatice sa gajdašem svoja, svaki uzovnik svoja itd. U Sriemu sam vidio, i to upravo u Karlovcih po dvadeset i pet, koje kolâ, koje taljigâ u jednih svatovih. Učini se tu u naopako velik trošak. Pokolju goveda i svinje, pure i guske i kokoši; udare slavine u pune hardove vina i rakije, mošta i šrbeta; sijaset se potroši. Tu se nežali mast, maslo i brašno, sir i meso, vino i rakija i čast se drži od nedelje do drugog ponedeljka, kadšto i po dvie nedelje dana (barem tako bijaše u Slavoniji dvadesetih godina.)

Pustosvatice prve su, koje dodju. One su ponajviše mlade žene, udane sestre, stričevke, tečićne, ujčine i druge rodjakinje ženikove. Njihov je posao dvorit i veseliti svatove i sa čaušem provoditi svakojake šale. Svatovi i uzovnici sabiru se u kitu i svatove, a one pjevaju od prilike evo ovakve pjesme:

Svatovima sabirajućim se.

Dobro došli mili gosti
Sad u naše biele dvore.
Bieli dvori otvoreni,
U dvorih je sve veselo;
Šeću u dvore golubovi
I biele golubiee.
Kićen svati i svatice.

U oči svatbe (pira).

Boga moli lipa Ana,
Oj Boga moli!
Daj mi Bože, do dva dobra,
Oj, daj mi Bože:
Daj mi oči sokolove,
Oj, daj mi Bože!
Daj mi krila labudova
Oj, daj mi Bože!
Da preletim preko gorâ
Oj, daj mi Bože!
I do dvora dragog moga
Oj, daj mi Bože!
Da ja vidim vjerenika
Oj, daj mi Bože!
Jeli liep kako kažu
Oj, je li liep;
Jeli dobar kako hvale
Oj, je li dobar!
Šta mu rade sad u dvoru
Oj, šta mu rade!
Igraju li divno kolo
Oj, igraju li!
Vodi li mu kolo majka
Oj, vodi li mu!
Začinjeli ona pjesme
Oj, začinje li!
Vijel' mu se svilen barjak
Oj, vijel' mu se!
Pred njegovih bielih dvori,
Oj, pred njegovi!
Boga moli liepa Ana
Oj, Boga moli!
Boga moli, umoli ga
Oj, Boga moli!
Dobi oči sokolove
Oj, dobi oči
I još krila labudova
Oj, i još krila!
I preleti preko gorâ
Oj, i preleti!
A do dvora dragog svoga
Oj, a do dvora!
Vidje svoga vjerenika
Oj, vidje svoga!
On je ljepši, neg' što kažu
Oj, on je ljepši!
On je bolji, neg' ga hvale
Oj, on je bolji!
Pred dvorom mu igra kolo
Oj, pred dvorom mu!
I vodi mu kolo majka,
Oj, i vodi mu!
Pred dvorom se barjak vije,
Oj, pred dvorom se!
Nuz barjak je vito koplje,
Oj, nuz barjak je!
Usried dvora usadjeno,
Oj, usried dvora!
Na njem kita žuta smilja,
Oj, žuta smilja!
Kita smilja i bosilja,
Oj, kita smilja!
I još stručak ružmarina,
Oj, i još stručak!
Čim će Anu nakititi,
Oj, čim će Anu!
Na vrh koplja žuta tunja,
Oj, na vrh koplja!
Žuta tunja suva zlata,
Oj, žuta tunja!
Čim će Anu darivati,
Oj, čim će Anu!

Sokol i Gjuro.

Doleće, doleće sivi sokole,
Doleće, doleće Gjuri u dvore;
Izlazi, izlazi Gjuro sokolu,
I stade, i stade plašit sokola.
Govori, govori sivi sokole:
Nemoj me, nemoj me Gjuro plašiti,
Doći će, doći će doba godine,
Kad ćeš me, kad ćes me Gjuro bratiti.
I stat će, i stat će vode Dunava
I stat će, i stat će draga jezera;
Onda ćeš, onda ćeš mene bratiti,
Da tvoje, da tvoje svate prevedem,
I tebe Gjuro s' Marom prenesem.

Svatovski konji.

Čiji su ono konji za gorom?!
Kopitom zemlju kopaju,
Svilene uzde trgaju,
Srebrene žvale kidaju,
Dugom se putu nadaju,
Po Jagu lipu djevojku.

Dočim se pjevaju ovakve pjesme u kući ženika, skupe se u kući udavače njezine drugarice i pletu vience i spremaju kite cvieća, kojim će nakititi kićene svatove.

Pletuć vience pjevaju se po Slavoniji izmedju drugih i ovakve pjesmice:

Sjedi Mara u Netegu,
Za gorom, oj za zelenom,
K' sebi zove svoje druge,
Za gorom, oj za zelenom.
Mara drugam govorila
Za gorom, oj za zelenom:
Pomozite svojoj drugi
Za gorom, oj za zelenom
Viènce viti od rutvice
Za gorom itd.
I od čubra sitna bilja
Za gorom itd.
Širokoga kalopera
Za gorom itd.

I netega zelenoga
Za gorom itd.
Žutog smilja i kovilja
Za gorom itd.
Ružmarina gospodskoga
Za gorom itd.
Karanfilja crljenoga
Za gorom itd.
Da nakitim svoje svate
Za gorom itd.
Koji će mi skoro doći
Za gorom, oj za zelenom.

Metnuvši na stol *kruha, soli i vina* pjevaju djevojke kad dopletu vience:

Pomozi Bože i Gospo
I draga, sveta nedjeljo:
Da naša druga Anica
U dvoru ima svojemu
Ovakve soli bijele,
Ovakva kruha sladjana,
Ovakva vinca rumena,
I ovaj vienac zeleni,
Neka joj nikad nevene,
U domu zdravlje i sreća.

Kad će skoro doći svatovi.

Oj golube bieli bane,
Neleti ti, nit prileći,
I nepadaj kraju vode,
Da nemutiš vodu krilom;
U nas ima golubica,
Rad bi čistu vodu piti;
Ti nepadaj na livadu,
Da negaziš nogom trave
U nas ima ovčarica,
Koja ovcam travu čuva;
Nepadaj na ove dvore,
U njih ima golubica,
Svoje majke jedinica,
Ti nemami lipu Maru
Od njezina biela dvora,
Od njezina milog roda.

Kad dolaze svatovi.

Dobro došli kićeni svatovi
Za Maricom, gizdavom djevojkom.
Marica je ruho saložila,
Za svatove prelipe darove;
Al' je Maru zabolila glava,
Od glavice i srdašce tuži,
Što sad mora od svog roda poći.

*

Drag je Ivo Mari govorio:
Nebudali Marice djevojko,
I ja Maro dosta roda imam:
Imam otca, imam milu majku,
Imam braću, imam i sestrice,
Oni tebi neće zabaviti
Dok je mene i na meni glave.

Kod pletenja vienacâ prisustvuje i ručni djever, i njemu sam slušao pjevati:

Djeveru ručnom.

Oj djevere, zlaćeni prstene!
Čuvaj snašu ko svoju sestricu;
Sa duvakom pokrivaj joj lice,
Da ju nebi urekli svatovi;
Napajaj ju ladjanom vodicom,
Da joj nebi žedja dodijala;
Čuvaj njena vienca zelenoga,
Da ga nebi sapalilo sunce,
Dok a dodje u vojnine dvore,
Kada dodje u vojnine dvore
Povedi ju kroz biele dvore,
Pokaži joj dvore i timare,
Dok nesvikne kako je u dvoru.

Na dan vjenčanja skupe se zorom svi svatovi kod mladoženje, doručkuju i podkože se — kao što čauš veli — nakite se i cviećem i vinom. Gajdaš napiri gajde, pustosvatice sa čaušem načinu huku i buku, larmu i galamu po kući i okolo kuće, kano da sve širom ognjem gori. Svaka pustosvatica ima na nogi uz čaraplje podveze privezano bronce (praporak). zvonce ili klepčicu, a čauš je sam na svoju ruku odjeven: Pripaše kakav stari keleš, staru kusturu od mejdana (sablju), nakiti se visokom perjanicom (kadšto lisičjim i zečjim repom) i lati buzdovan u ruke, pak s' njim udara po kući u vrata i tavanice,

da grmi, čini se, krov će s' kuće opasti. Pustosvatice objese mu na sablju mjesto kite kapetanske čuturicu rakije, a na vrat mjesto zlatna lanca suv sir na vrbci i grovaču (niz) kalotinâ (suhih jabukâ ili krušakâ.)

Čauša u svatovih zovu na mnogih mjestih kapetanom.

Prije nego će poći svatovi na vjenčanje ište mladoženja blagoslov od svojih roditeljah ljubeći ih u ruke. Otac i mati blagoslivljaju ga plačuć od radosti.

Mladoženju nakite sestre ili snahe i odjenu ga najljepšim odgodnjim ruhom i nakite bielim perjem i široka svilena vrbca nesmije falit za šeširom.

I tom prilikom čara, vrača i baje naš puk, mnogo. Tako n. pr, zaručnica prije nego će poći na vjenčanje, pripravi malo zrcalo i srebreni mali novčić, ponajviše grošić, sveže u krpicu komadić kruha i štipetak soli, pripravi nadalje mali lokotić (ćilit vele u Slavoniji) i sve to stavi si za njedra, samo srebreni novčić uzme u usta i gdjekojâ drži ga u ustih cieli dan vjenčanja, pak preko tog novčića ljubi svekra, svekrvu i sve kućane. Zrcalo nosi za njedri, da joj djeca, koju će roditi, budu liepa; novčić srebreni da bude bogata i preko njega ljubi svoje buduće ukućane, da im svima bude draga kao srebro; kruha i soli nosi, da bude toga uviek imala kod muža; lokotić — tko se neće nasmijati nad ovakvom predsudom — da joj muž nebude znao niti mogo nikada reći uvridljivu rieč.

Gdjekoja zaručnica (udovača zovu po Slavoniji) sbija još veće vragolije: Traži zemlje sa groblja, mrtvačke kosti, zmijske košulje, krila sliepoga miša (šišmiša), vilovske trave, lastavičjeg gnjezda, konaca od mrtvačkog pokrovo, i šta ja znam kakvih još tu neima ludorijâ, i mnoge vežu njekakve djavolske uzliće od predje napredene u mladu nedeljn do sunca, da koliko zaveže uzlićâ,

toliko godinâ nerodi djece, nego da ostane mlada i rumena, kano da je jučer dovedena, štono reko naš slavonski satirik Reljković u svomu Satiru.

Kad svati idu po djevojku, voze se najmanje na trojih kolih, poviše na osmorih, a kadsto skupi ih se po 20 do 25 kola (osobito u Sriemu što više može kolâ i taljigâ skupi se.) U svakih kolih sjede po četiri, pet i po više svatovâ ili svaticâ, samo i to paze, da iduć po djevojku broj svatovâ bude bez para, za moći se s' parom povratiti doma.

Svati su svi gizdavo nakićeni, ponajviše šimširom, bršljanom, rutvicom, ružmarinom; svatice kupovnom ružom, bielim perjem (čapljinim), jelovinom i drugim cviećem pozlaćenim pozlatom.

Odjeveni sn svi u odgodnje haljine, i svaki kočijaš dobije rubčič ili otarčić utkan modrom i crvenom predjom na bič, i tako isto nakite svakog konja pod kolih cviećem, vrbcami i objese mu na uzdu rubac ili peškir (ručnik, otarak).

Dok se svatovi spremaju za put, pjevaju djevojke, buče i pocikuju pustosvatice sa čaušem, svira gajdaš, dobuje bubnjar, ciče zvonca i praporci, hrže konji, pucaju puške, puckaju bičevi, larmaju, viču i kriče susjedna djeca okolo kuće, da čovjeka na to ne naučna zdrava zdravcata mora zaboljeti glava. Stari svat zapovieda u ime kuma svatovima, jer kum se drži u največoj časti, i s' nikim se nesmije pririečiti, a čaus udjelotvoruje i ovršuje zapoviedi starog svata i tjera sve po koncu u red.

Kad polaze svatovi, moraju već biti svi siti i gdjekoji budu i napiti, i sad ih koja starica iz kuće, ili iz susjedstva čeka na dvorištnoj (avlijskoj) kapiji, kroz koju izlaze iz dvora mladog vojna, sa zdjelicom svete vodokrstne vode i škropi ih redom, kako uz nju prolaze kiti-

com bosilja ili šimšira, moleć se Bogu i srećan im put želeći.

Neidu svatovi priekim putem po djevojku, nego gledaju, kako nebom putuje žarko sunce od iztoka k' zapadu, tako i oni idu, ako je i dalji put, i svakako nastoje, da predju kroz veću stranu sela, da ih više vidi svieta.

Došavši u dvor djevojački naidju svatovi na mnoge zaprieke i prepone. Vrata od ajata, sobe ili kiljera, gdje je udavača, kruto su zaprta, valja da stari svat plati i otvori na toj kuli vrata. Na kućnih vratih, na pragu, kud valja svatovima proći u sobu, stoji popriečeno korito puno vode i u njemu žarilo mjesto vesla, a sa obe strane vratâ stoje po tri, četiri žene, kuvačice, i nikoga neprevoze preko toga sinjeg mora, dok neplati najmanje žut dukat (svatovski je dukat — krajcara, crvenjara), kumu bi starom svatu bila sramota platiti manje od tri do deset dukatâ).

Kad udju svatovi u sobu i sjednu za pun stol, donesu darove za mladoženju, što mu ih tast, punica i drugi rod njegove zaručnice dariva. Punica mu prikaže košulju i gaće, svasti (sestre njegove ljube) svaka po liepu maramu, a tast, što može u novcu ili po koje marše, konja, kravu itd. Mladoženja daje uzdarje, osobito svajam, po najviše onoj, koja mu dare izručuje i marame na prsi veže. Svaki dar lati čauš u ruke, i digne gore u vis, da svi pritomni mogu viditi, šta je, pak viče, što mu grlo daje, n. pr. kod košulje, koju punica prikazuje zetu, ovako govori: „Hvaljen Isus, kume, stari svate i ostali svatovi uzovnici i prišipetlje! evo vidite, poznaje baba (punica) svoga zeta liepim darom, krasnom košuljom svilenom; zlatom je vezena, brišimom šivena, više srebra i zlata, nego biela platna, Bogu na glas, zetu na čast!“ Valja

znati, da je svaki čauš čovjek šaljivac, koji pri svakom daru znade svoj govor začiniti kakvom šaljivom riećju, da ima štogod za smijanje.*)

Na mnogih mjestih po Slavoniji ide se po djevojku tek poslje vjenčanja, i nju samo djever i čauš doprate od kuće u crkvu, i poslje obavljenog vjenčanja povrati se ona opet k' svojoj otčevoj kući, te svatovi kasnje dodju po nju na kolih.

Došavši svatovi po djevojku, moraju doneti sa sobom zaoblicu, pečena brava, najmanje godišnjaka; donesu vina i rakije (čauš veli vinjušike i klipare ili mučenice, žežena belaja), a stari svat za susjedsku djecu, koja se ondje skupe, kano ose oko meda, donese vreću ili najmanje prtaću torbu suhih kolačićâ. Ove kolačiće dieli stari svat ovako: Lati vreću ili torbu u ruke i izidje na dvor vičuć: „Amo djeco, nijedne pare! evo medenih kolača, u svakom je po žut dukat, tko će dobit više, hej!“ Djeca se skupe okolo njega, a on mahne torbom sad na jednu, sad na drugu stranu, prospe po njekoliko kolačićâ, za koje se djeca jagme skačuć jedno drugom preko vrata, dižuć viku, i buku, kano da selo gori. Mnogo putâ počupaju se dječaci okolo kolačah, i njeki od njih ujagme po 5—6, a drugi jedva po jedan.

Stari svat i čauš moraju svoje stvari u domu udavače dobro čuvati, jer štogod mogu kuvačice od njih ugrabe, prikriju, i to nedobiju natrag, dok neizkupe svaku stvar za dukat do deset dukatâ, kako je koja stvar vrednija.

Za vrieme, dok su svatovi u dvoru djevojačkom, pjevaju se ponajviše po mužki, što grlo daje ovakve pjesme po Slavoniji:

*) Vidi „Sbirka narodnih poslovicâ“, rieči i izrazâ od Mijata Stojanovića. U Zagrebu 1866. Troškom i brzo tiskom L. Jakića, IV. Njekoje svatovske fraze. strana 248.

Djevojka dvori kuma.

Oj! kuma dvori gizdava djevojka,
Oj! kuma dvori, u sunašce gleda,
Oj! pak govori jarkome sunašcu:
Oj! laglje, laglje moje sunce žarko!
Oj! nemoj naglo za goru zahodit,
Oj! da još budem u majkinom dvoru,
Oj! da nosim vienac djevojački.

Djevojačkoj majki.

Davor tebe djevojačka majko;
U tebe je ljepota djevojka.
Kud je liepa, tud je i glavita,
Kud glavita, tuda je i rušna;
Sve djevojke glavom nadvisila,
I rumenim licem začinila;
Liepa stasa, još ljepšeg pogleda,
Oči su joj crne kukinjice,
Obrvice morske pijavice;
Kad govori, kanda golub guče,
Kada hodi kanda paun šeta,
Kada pjeva, slavulji slušaju,
Kada radi, zlatne ima ruke,
Blago domu, u koji će doći,
Blago vojni, za koga polazi.

Prije nego podju svatovi iz dvora djevojačkog, blagoslove roditelji polazeću svoju kćerku, preporuče joj, da sluša svekrvu i svekra kano majku i otca, a sa djeveri i jetrvami da živi kano sa braćom i sestrami u slogi i ljubavi, i obliju ju suzami. Mladoženja pruži zaručnici polazećoj svoju maramu, i ona držeć jedan kraj marame, krijuć plačno lice, sliedi njega do kolah, u koja stovare ruho djevojačko, i oni sjedavši na ruho u sanducih odvezu se.

Kad već polaze svatovi, pjevaju se ovakve pjesme:

Sunce nam je na zahodu, brzo će zać,
Liepa Mara*) na odlazku, brzo će poć.
Žali Maru stara majka, odkuda će poć,
Zato Mara i nehaje, što je majki ž'o:
Idem majko, idem majko, vrieme je poć,

Sunce nam je na zahodu itd.

Spominje se redom otac, braća, sestre i druga rodbina.

Polazećoj djevojki.

Odvi se Mara od roda,
Kakono pčela od roja,
Privi se Ivi junaku
Okolo grla bijela;
Ostavi dvore otčeve,
Ostavi milu rodbinu,
I ode s' Ivom svojime.
Ivini dvori bolji su,
Ivini rodovi dražji su.

Kad se povrate svatovi opet ih dočeka starica na kapiji i škropi sv. vodom, a na mnogih mjestih ulazeće svatove u kuću posipaju žitnim zrnjem. Mladu nevjestu donese stari svat na rukuh s' kolah u kuću, i dadu joj vatralj u ruke, da prokreše vatru na ognjištu, neka dade Bog svim u kući zdravlje i veselje. Dok ona kreše vatru novim vatraljem, viču okolo stojeći: Kobile se zdriebile, krave se telile, ovce janjile, krmače prasile, pure guske i kokoši legle! Čauš doda k' tome: i žene mužku djecu rodile! Sad joj dadu u naručaj mužko, malo diete, i donesu na tanjiru komadić kruha i štipetak soli sa čašom vina i dadu joj to u ruke. Ona to držeć posadi se svekru na koljeno. Ona najprije poljubi svekra u ruku, i on ju daruje. Djetetu sjedećem njoj na krilu sveže otarčić na

*) Ana, Janja, Stana, Kata, Ivka, Tereza, ili kako je već ime udavače.

vrat. Mužko diete zato joj daju u ruke, da prvo, što rodi, bude mužko.

Svatove dočeka u momkovom dvoru kolo djevojakâ pjevajući:

Silaze se svi svatovi u bieli dvor,
Igra nami konj zelenko pod mladoženjom,
Vije mu se bielo perje baš za kalpakom.

Kumu.

Davor jesi mili kume, daruj nam kolo
Ništa manje od dukata, sramota ti je,
Ako više ti daruješ, tvoje poštenje.

Mladoženji.

Gjuvegija, mlad junače! daruj nam kolo,
Čini nam se Lado mazo, ti se ponosiš,
Što s' doveo mladu ljubu, rušnu djevojku.

Nevjesti.

Oj nevjesto, košutice, daruj nam kolo,
Nemoj kriti bielo lice i modre oči,
Kojimi si očarala gjerza svojega.

Mladoženja mora darovati kolo djevojakâ jabukom, u kojoj je zabodeno najmanje sedam svatovskih dukata (kadšto 7 srebrenih grošićâ). Tako isto kum, mlada nevjesta i ostali svatovi daruju kolo.

Zatim odvedu nevjestu u njezin ajat, gdje je priredjena ložnica za mladence, i tu ju zabavljaju djeveruše i djever. Svekerva ju nudi jelom i pićem, bielim smokom, medom i šerbetom.

Medjutim učini se i noć. Zvono zvoni na pozdravljenje Gospino, a čauš javlja svatovima, da je vrieme

položiti mladence, jer su, veli, trudni i umorni, spati im se hoće.

Sad dodje djevojka i podvori kuma i poljubi, i uzme ju mladoženja po tom za ruku i odvede u ložnicu. Pri polazku njihovom dobiju od roditeljah blagoslov.

Gajdaš napiri gajde, kum i stari svat prate ih, a čauš predvodi. Kad oni u ložnicu, već nadju onde, da je jedna od pustosvaticah zauzela postelj i drži u naručaju u pelene povijenu mačku. Ova neustaje iz postelje, dok kum i stari svat neplate po njekoliko dukatâ.

Mladenci kleknu i pozdrave Gospu. Mladoženja skine svojoj ljubi s' glave vienac djevojački, a ona njega izuje i tad se svuku i legnu u postelj. Kum ih pokrije ćebetom, a čauš tom prilikom provodeć šalu zasieca sabljom u gredu nad posteljom govoreć: Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, (do dvanaest) sinova bilo! Kucne čauš još njekoliko putâ sabljom iza ovog govoreć: Evo i dve, tri kćeri, da otac i mati neostanu bez zeta i dobra prijatelja.

Sutra ranom zorom ustanu mladi supruzi i bivša još jučer djevojka, danas već prvi put pokrit mora glavu pocelicom ili šamijom, i s' deverom ide po vodu, i svakom po kući pere ruke, djever nosi otirač (ručnik, peškir) i mlada nevjesta ljubi svakog s' kim se sastane, i svatko ju dariva. Ona hodi i od kuće do kuće po susjedstvu i rodbini i pere ruke. U koju god kuću dodje, dobije na poklon novacâ, jabukâ, suha voćâ, šljivâ, kalotinâ od jabuka ili krušakâ (ošafa), povjesamâ, lana itd. Ovako hodeću prati djever sa pjevajućimi djeverušami.

Evo jedna pjesmica, koju sam takvom prilikom čuo pjevati u Slavoniji:

Poranila Jagoda na vodu,
Za njom ide mlad na konju Marko,
A za Markom Jagodina majka.

Pa govori Jagodina majka:
„Vrat' se natrag mlad na konju Marko,
„Tam je moja na vodu Jagoda;
„Tanana je, prilomit će mi se,
„Maušna je, u vodu će pasti,
„Plašljiva je pobjeć će u goru."
Al govori mlad na konju Marko:
„„Neboj mi se Jagodina majko,
„„Svu noć sa mnom Jagoda prispava,
„„Desnu mi je priležala ruku,
„„Nisam mogo konja odsedlati,
„„Nit uz bedru sablju pripasati,
„„Ni na glavi kalpak namjestiti;
„„Babo mi je konja osedlao,
„„Bratac mi je sablju pripasao,
„„Seka mi je buzdovan dodala,
„„I na glavi kalpak namjestila.""

Oko podne sjednu svatovi za objed. Prvo mjesto na sred dugog stola zauzima ženik, do njega s' desne strane kum, s' lieve prikumak (kumov momak). Mlada nevjesta stoji čas kod kuma, (dvori kuma), čas hodi amo tamo i dvori svatove. Ostali svatovi sjede po starini, samo stari svat na njekih mjestih sjedi za stolom naprama kuma.

Kad se donese čorba (juha) na stol i Bògu se mole, preduzme se prikazivanje najprije donešenih za jelo darova (zovu ih časti). Za svakim svatom u Slavoniji mora doneti tkogod iz njegove kuće čast, koja se sastoji u bieloj pogači ili u pletenjaku kolaču, u pečenom prasetu ili puranu ili najmanje pietlu (kokotu, orozu), u čuturi ili tikvi vina i rakije, u činiji (zdjeli) kolačâ itd. Čauš lati čast po čast u ruke, najprije što je donešena za kumom, i ako nemože sve sam držati, drugi mu pomognu i podignuvši čast kumovu, govori: „Hvaljen Isus kume, stari svate i ostali svatovi i uzovnici! Evo pobrinula se naša kuma da nebudemo gladni i žedni, i donela mrvicu kruha,

pečena komarca, kap vina i pol kapi, rakije, nebi se čovjek mogo otrovati, što je donela. — Brez šale, donela njekoliko peći kruha, pečena vola, dovukla hardove (lagve, velika burad) vina i rakije — Bogu na glas, nami na čast.

Tako redom prikažu se sve donešene časti, što traje dosta podugo. Kuma donese za kumom i kićenu granu jorgovana, što ju zovu goricom zelenom. Na toj grani bude jabukâ suvih kolačićâ u jajih ili pečenih na masti, suvih šljivâ, zlatnih od artije načinjenih lutakâ, verigâ, golubovâ, orajâ i lešnjakâ itd. sve nanizano na konce. Ovakovu granu donesu i za starim svatom. Grane se prikažu i zadenu u sobi za gredu ili tetivo nad stolom, za kojim sjede kićeni svatovi.

Dovršivši ovaj posao, ide čauš sa djeverom i nevjestom po njezine darove, koji se sastoje u prteštini. Svekru, svekrvi i kumu daruje po košulju, tako isto i djeverima, stricima, ujacima i stričevićem, a drugi svatovi i druga rodbina dobivaju po otarak (ručnik), po oplećak za ženske ili po rubac. Nevjesta sa ručnim djeverom nosi iz svoga ajata darove na čauševoj sablji, a gajdaš ih sa čaušem prati, gomila dječine leti za njima kano ose za medom. Kad dar donesu u sobu, ovako od prilike prikaže ga čauš: *„Pomozi Bog kume i stari svate, i vi drugi prišipetlje! Evo naša mlada košuta poznaje svoga kuma i kumu liepim darom, svilenom košuljom; evo gledajte, srmom je vezena, zlatom punjena, na vjetru bi poletila; a kumu poznaje oplećkom i otarkom tanka platna, da bi ga mogo provući kroz burmu, da je burma kolik obruč sa kace! Al' nek se neuzda kuma u ovo, nego neka rano rani i prede, kao što čini mlada kuma!"*

Ovako svakom svatu prigovori čauš i samom sebi, da samo bude više šale i smijanja.

Kad se podiele darovi, daje se nevjesti uzdarje. Čauš uzme tanjir i prima od svakog napose dar u novcu. Padne tu kadšto u tanjir i po koji žut dukat ili škuda, što sve dobije mlada nevjesta. Do oko pol noći časte se svatovi i tad prate kuma i kumu k' njihovoj kući, gdje se opet goste, a pred zoru idu na doručak ili zajutrak k' starom svatu, drugdje idu k' ovom na večeru, i on ih mora pošteno počastiti.

U petak ide zet k' tastu i punici na cicvaru i sir u pohode. Tom prilikom daruje tast zeta ili novcem ili komadom odjeće, a punica mu dade suknene ili prtene, ili oboje vrsti obojke, junački kićen pojas itd. Svatovi se — izim kuma — taj dan opet svi sastanu i časte kod mladoženje, a časte se bielim smokom i ribom. Taj isti dan ide nevjesta u crkvu i dade se po svećeniku uvesti u kuću božju kano supruga. U subotu sprema se čast za nedjelju. Na tu čast sazovu se svi svatovi i tast i punica kano prvi i najmiliji gosti. U nedjelju na večer drži se dražba nad zelenimi gorami, nad kićenimi granami. Kadšto se proda takva grana za 300—500 svatovskih dukatâ (3—5 for. šajma) i novci pripadnu nevjesti.

Mlada snaša mora kroz cielu godinu nosit vodu, ložit vatru, prati noge svekru, stricem i djeverom (braći milog vojna), sušit i spremat njihovu obuću i sve ih služit hitro i okretno, kano što prši ptica lastavica; mora mesti kuću i pomagat kuhati, kruh miesiti, rublje prati itd. itd.

Ako je dobra i valjana (puk veli adamskog koljena) složi se sa svekrvom, te njih dvie skupa predu i tkaju i u svačem idu jedna drugoj na ruka; svekrva joj bude druga majka, a ona njoj zamjenica od metle i vode.

3.

Običaji kod kumovanja.

Kumovanje je u našeg naroda od više vrstih: 1. kod krštenja, 2. kod krizmanja (birme), 3. kod vjenčanja. Krstni kum je pravi, rodjeni kum, koji se drži u velikoj česti; krizmeni se nješto lošije cieni, a vjenčani, ako nepostane kašnje krstni, kum je samo po imenu. Kod nas je u Slavoniji običaj, da se vjenčani kum izabira za kuma i kod krštenja djece, i tad tek postaje pravim kumom. Ovomu kumu ljube ruku kadgod se s' njim sastanu ne samo njegova kumčad, nego i njihovi roditelji, osobito ako je kum od njih vremešniji. Kum se poziva na veselje i radost, na tugu i žalost, na gostbe, pirove, udavce, mobe i pogrebe, jer kum se računa medju prve rodjake i prijatelje. Nije badava kod nas rieč u narodu: *„Poklonit se valja istom kumovom plotu, kamo l' ne kumu!"*

Običaj je u Slavoniji, da kúma svoga kúma svake godine najmanje jedan pút s' kolačem polazi, i to biva, kako će čitatelj naći u drugom dielu ove knjige „U kuma na časti."

Poreći se sa kumom, a kamo li svaditi se i omraziti s' njime, drži, naš puk za veliku grehotu. Kumovi, kad se sastanu rukuju, se, pozdravljaju, pitaju se za zdravlje, i mladji ljubi starijeg u ruku. Kum striže na njekih mjestih kumče svoje prvih pút, kad mu kosica poraste, da mu — veli puk — gušći i bolji porastu vlasi, i da nebude trpit glavobolje. Prilikom prvog striženja drži se na njekih mjestih čast ili gostba.

Kumujuć na krštenju drži kum kumče na rukami (glava krstećeg se leži na desnoj, noge na lievoj kumovoj ruci) i kum odgovara u ime kumčeta svoga na sva pitanja, koja krsteći svećenik stavlja krstećem se djetetu;

na krizmanju stoji kum iza ledjah krizmajućeg se držeć svoju ruku na njegovom desnom ramenu; kod vjenčanja stoji kum (svjedok) iza ledjah ženika, a stari svat, kano drugi svjedok iza ledjah udavače.

Običaj je, osobito u Slavoniji, da se kum vrlo riedko mienja, i dosta ima kućâ, koje drugim kumuju od zamande, od starinah, mnogi nesjećaju se, kad su im se stari okumili prije 50 — 60 i više godinâ; sin nasliedi kumstvo od otca, i opet svome sinu i unuku ostavlja kano skupocjenu baštinu.

Kum pri piru važna je osoba kod našeg naroda. Na njega gledaju svi svatovi i svi se njegovoj želji i volji, njegovom zahtjevanju i njegovoj naredbi podlažu. Kum okom, svatovi skokom! Kum po Slavoniji i Sriemu pri piru ima dosta troška. Poznam dosta selâ, gdje kum sve svatove i uzovnike o svomu trošku časti ciele dane. U Sriemu je, osobito po gradovih običaj, da kum prisustvuje kod ugovora i prstenovanja, i kano svjedok podpisuje se na bračnu pogodbu.

4.

Običaji kod smrti i pogreba.

Kad se tko kod nas težko razboli, i već neima pomoći ni kod liečnika, ni kod bajalicah, vračah ili vračarah, ni kod babah travaricah, ni u manastirih od moćih i zapisah, onda oni, koji služe bolestnika, gledaju mu na lice. na noge i ruke, na znoj i rieč, i iz toga gataju, da li će umrieti ili ostati bolestnik.

Ako bolestnik izgubi rieč, ili ako ga probija hladan znoj; ako je izišo iz prilike i ako mu nokti na noguh i rukuh modre, vele — gotov je, pokojni je, daj marinjsku svieću! Kad tko umira težko, čuvaju mu dušu dan

i noć i to ponajviše starci ili babe. Umre li tko bez svieće i svete vodokorstne vode, žali ga naš puk, osobito ako se predstavi naglom i nepripravnom smrću, bez izpoviedi i pričesti, bez molitve i pomazanja. Kad izdiše bolestnik, skidaju ga s' postelje dole na zemlju, jer, vele, težko je umreti na perju. Izdišućem stiskaju u desnu ruku goreću marinjsku svieću i rodjaci skupivši se okolo njega, mole se Bogu za njegovu dušu, spremajuću se na put božji; počmu plakati i glasom naricati. Kad izdane, poderu na njemu košulju, okupaju mrtvo tielo i obuku u čiste haljine. Ako je pokojnik (ili pokojnica) mlad, obuku ga u najljepše, odgodnje haljine i povale nauznako na dasku, a gdješto na dug stol i čelo glave užegu (upale) svieću i postave zdjelicu svete vode sa kiticom bosilja, da može svatko došavši mrtvaca poškropiti svetom vodom.

Posteljinu, na kojoj je pokojnik ležao, nose mahom napolje i slamu taki spale. Mačke i pse (vaške, cucke, ćuke) u kući mahom zatvore, da nebi jedno il' drugo priskočilo preko mrtvaca, jer bi, vele, mogo postati vukodlakom. Kad je to u redu, ode tkogod iz kuće ili susjedstva, i javi zvonaru, da zvoni na mrtvaca, a kasnje javi se svećeniku, župniku, i liečniku, kojeg je dužnost, osobito u bivšoj Krajini bila, pregledati mrtvaca i pismeno posvjedočiti, da je mrtav i dopustit, kad se može pokopati.*)

---

*) Vidi dio II. ove knjige XXVIII „Na pokopu i daći“. gdje je obširnije opisano, kako se postupa na pokopu, a tako isto vidi Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku knjigu II. u Zagrebu 1852 strana 361.

5.

Običaji kod koledovanja.

Odprije bilo je — kako puk pripovieda — koledovanje po Slavoniji jako običajno skoro po svih selih, i ja se sjećam, da od prilike prije 50 godinâ išla je momčad oko božića i oko sv. tri kralja od kuće do kuće, igrala i pjevala njekakve pjesme od kolede. Skupila bi se momčad u kojugod kuću, najmila bi gajdaša ili guslaša — ako nebi kojigod od njih znao svirati, — koji bi ih pratio po selu svirajuć. Jedno momče nosilo bi čobanju (posudu) za piće, drugo vreću (džak) za brašno, drugo lonac za mlieko, drugo lonac za vrhnje (skorup, kajmak), drugo sepet (košaricu) za položke (jaja), opet drugo koju drugu posudú za drugi smok, jer svega toga dobivaju skoro u svakoj kući, gdje je toga dao Bog.

Tako i *„križari“* oko Spasova čine i *„kraljice“* oko Duhovah, pa kad obidju cielo selo, goste se po dva tri dana. Običaj koledovanja prestao je sad već skoro posvuda, izim njekih selah, gdje još trideseti godinâ, ali ne momčad, kano odprije, nego ženska mladež koleduje i zovu se kolede ili koledarke, drugdje ih zovu Ljelje, valjda zato, što u svojih pjesamah koledujuć (idué od kuće do kuće) skoro iza svake rieči spominjaju „koledo“ i „ljeljo“. Skupi se djevojakâ i djevojčicâ cielo jato i hodeć po selu od kuće do kuće pjevaju od prilike ovako:

I.

Danak svanu, koledo!
Sunce granu, koledo!
I obasja, koledo!
Naše gore, koledo!
Plodne njive, koledo!

I livade, koledo!
I obasja naše dvore,
Naše dvore i timare
I obasja koledare,

Sunce zadje, koledo!
Rosa pade, koledo!
I natopi, koledo!
Naše gore, koledo!
Plodne njive, koledo!
I livade, koledo!
I ovlaži prašne dvore
I razgali koledare.

Oblak raste koledo!
Vedro nebo, koledo!
Munja šica, koledo!
I ori se grmljavina;
Kiša pada iz oblaka,
I nakvasi vrtle naše
I napoji naše njive,
I okupa koledare.

II.

Daj nam bože koledo!
Dobru pašu koledo!
Za kravice koledo!
I ovčice koledo!
Da nam dadu koledo!
Šatre mlika koledo,
Da možemo koledo!
Okupati koledo!
Mladog boga koledo!
I božića koledo!

III.

(Pred svakom kućom).

Mi idemo koledo!
Mi idemo koledari!
Od iztoka koledo!
Do zapada koledari;
I nosimo koledo
I nosimo koledari
Vašim goram koledo!
Vašim goram koledari,
I njivami koledo
I njivami koledari

Plodno ljeto koledo,
Plodno ljeto koledari;
Vašem domu koledo
Vašem domu koledari
Zdravlje i sreću koledo!
I veselje koledari;
Vašim stadom koledo
Dobre paše koledo
Vašim njivam koledo
Težko klasje koledari.

IV.

Mi idemo Ljeljo!
Ravnim poljem kralju Ljeljo;
I zelenim lugom.
Ravno polje Ljeljo!
Ravno polje puno sada,
Zelen luže pun je lada
Ladole mile, Ljeljo oj Ljeljo!

Mi idemo Ljeljo!
Mi idemo kralju Ljeljo!
Sad pred biele Ljeljo,
Sad pred biele dvore Ljeljo!
Dobra gospodara
Ladole mile oj Ljeljo oj!

I nosimo Ljeljo!
I nosimo kralju Ljeljo
Bielom dvoru Ljeljo
Bielom dvoru kralju Ljeljo!
Zdravlje i veselje
Ladole mile oj Ljeljo oj!

V.

Molimo se Lado!
Molimo se višnjem Bogu
Oj Lade oj!

Da porosi Lado!
Da porosi naša polja
Oj Lado oj!

Da popuhne Lado!
Da popuhne tihi vjetar
Oj Lado oj!

I travicu Lado!
I travicu mekušicu
Oj Lado oj!

Da udari Lado!
Da udari rodna kiša
Oj Lado oj!

Da nam stada Lado!
Ugoje se naša stada
Oj Lado oj!

Ove i ovim spodobne pjesme pjevajući obilaze djevojke selo, pak sutra dan gosteći se zabavljaju se plesom i pjevankom. Pjevaju svakojake pjesme narodne. Izmedju drugih evo jedna, koju sam čuo u Sriemu pjevati.

Djevojka i sunce.

Djevojka se do zore,
Djevojka se u zoru,
Djevojka se suncu protivila do zore:
Žarko sunce do zore,
Žarko sunce u zoru,
Žarko sunce ljepša sam od tebe do zore!
I od tebe do zore,
I od tebe u zoru
I od tebe i od braca tvoga do zore!
Braca tvoga do zore,
Braca tvoga u zoru,
Braca tvoga sjajnoga mjeseca do zore!
I sestrice do zore,
I sestrice u zoru,
I sestrice, zviezde prihodnice do zore!
To je suncu do zore,
To je suncu u zoru,
To je suncu vrlo žao bilo do zore!
Pak se sunce do zore,
Pak se sunce u zoru,
Pak se sunce Bogu potužilo do zore!
Mili Bože do zore,
Mili Bože u zoru,
Mili Bože pokaraj djevojku do zore!
Mili Bože do zore,
Mili Bože u zoru,
Mili Bože suncu odgovara do zore!
Žarko sunce do zore,
Žarko sunce u zoru,
Žarko sunce, milo čedo moje do zore:
Lako ćemo do zore,
Lako ćemo u zoru,
Lako ćemo pokarat djevojku do zore!
Dat ćemo joj do zore,
Dat ćemo joj u zoru,
Dat ćemo joj svekra pijanicu do zore!
Dat ćemo joj do zore,

Dat ćemo joj u zoru,
Dat ćemo joj još gorju svekrvu do zore!
Dat ćemo joj do zore,
Dat ćemo joj u zoru,
Dat ćemo joj svadljive jetrve do zore!
Dat ćemo joj do zore,
Dat ćemo joj u zoru,
Dat ćemo joj sitne djeverove do zore!
Koje no će do zore,
Koje no će u zoru,
Koje no će morat odjevati do zore!
Dat ćemo joj do zore,
Dat ćemo joj u zoru
Dat ćemo joj muža zagrizlicu do zore!
Pak će njojzi do zore,
Pak će njojzi u zoru,
Pak će njozi potamniti lice do zore!
Neka znade do zore,
Neka znade u zoru
Neka znade, kom se protivila do zore!

Mnoga ljeta do zore,
Mnoga ljeta u zoru,
Mnoga ljeta, na mnoga ja ljeta do zore!
Veseli se do zore,
Veseli se u zoru,
Veseli se kućni domaćine do zore!
Veselje ti do zore,
Veselje ti u zoru,
Veselje ti do veselja bilo do zore:
Rodila ti do zore,
Rodila ti u zoru,
Rodila ti u polju pšenica do zore!
A u gori do zore,
A u gori u zoru,
A u gori vinova lozica do zore!
A u domu do zore,
A u domu u zoru,
A u domu zdravlje i veselje do zore!

6.

Običaji kod svetkovanja uskrsa.

Ovo svetkovanje razdjelujem poradi lašnjeg pregleda na dvie strane: a) na dostojno pripravljanje k' ovom velikom blagdanu, b) i na samo svetkovanje uskrsa.

a) Već prvi dan poslje pokladâ, na čistu sriedu naime počima naš bezazleni seljački puk dostojno pripravljat se za sveto i slavno uskrsnuće, kako tu svetkovinu obično zove.

Sjećam se, kano da je juče bilo (a od ono doba prošlo je već 56 godinâ) kako bi moja pokojna majka — Bog joj duši dobar bio — na čistu sriedu skupila u kuhinji na gomilu sve kuhinjsko posudje: lonce, zdjele (činije), tanjire šerpinje itd. pak bi sve to okuvala u mladom ciedju, dobro izribala i oprala u namjèri, da postane sve čisto od mrsnih jestbinah, koje su u tom posudju priugotovljavane, držane ili jedene. Post, osobito korizmeni, još je i sad po selih kod nepokvarenog prostog puka svetinja, i točno se i vierno drži. Od čiste srede do uskrsa jede se nedeljom bieli smok: sir, maslo, položci (jaja), mlieko uz druge postne jestbine, a u druge dane, osobito sriedom, petkom i subotom hrani se prostak prikuhanicom (juhom, čorbom postnom), kiselicom (kiselom čorbom), kupusom začinjenim stučenim i izcedjenim bundevskim sjemenom, grahom (pasuljem) i paprikom, krastavci kiselimi, kuhanim ošapom i šljivami i drugim suhim voćem, pekmezom, medom, brašnenimi jestvinami: rezanci, trganci s' makom ili sa orasi, pitom sjemenjačom (s' bundevskim sjemenom načinjenom), kukuruznom kašom, taranom i ribom, gdje je ima, rotkvom, repom itd.

Sredopostne nedelje počima puk ići na uskrsnu izpovied i pričest. Licem na glušnicu (gluhu nedelju) zamataju se sva razpela ili propeća po kućah u crne maramice.

Kroz vrieme korizmeno nepjeva, nepleše i nesvira nitko po selih, sve je po kućah tiho i mirno, puk bo smatra griehotom u vrieme posta veseliti se, bučiti i larmati. U večer, kad zazvoni zvono na Gospino pozdravljenje, kleknu svi ukućani na sred sobe, i kućni gazda, ili drugi tko moli napred, a ostali za njim pozdravljajuć Gospu i spominjajuč se upućenja i gorke muke i smrti sina božjega.

Na Cvjetnicu hiti puk u crkvu noseć cvieće i grančice rakitove, svibove, jorgovanove, vrbove, ljeskove, drenove i druge, za poslušati muku Isusovu i dat' posvetiti cvieće i grančice, koje se u kući i po stajah kod marve poslje brižno čuvaju, da Bog odvrati od doma i stana svako zlo, svaku napast, štetu i nedoskuticu. Njeki nose cvjetnu nedjelju u crkvu šibe ljeskove, koje velike nedjelje u sriedu, četvrtak i petak opet nose na večernju i šibanje, te ih iza uskrsa ostave u pčelinjak, da im — vele — pčele napreduju.

Na veliku sriedu, na veliki četvrtak i petak ide puk malo i veliko, staro i mlado u crkvu sa šibami na večernju, gdje na uspomenu Isusovog šibanja na koncu službe božje po 5—6 minutâ, osobito mladež udara šibami po duvarih, po podu, klecalih (klupami crkvenimi) dok se šibe polome i izkidaju. Izišavši iz cvkve šica mladež jedno drugo i gone se po ulicah.

Na veliki petak obuku se ženske u pokajne haljine i do podne i poslje podne ide puk u crkvu k' službi

božjoj i k' obdržavanju crkvenih, za taj dan osobitih obredâ.*)
Na veliku subotu u prvi mrak obdržaje se u Katolikah litia ili procesia uskrsna, a pravoslavni obdržavaju voskresenije zorom na prvi dan uskrsa.

Na tu svečanost skupi se puk svetačno odjeven u velikom broju. Djeca još isti dan dobiju po njekoliko šarenih, obojenih jajâ u crnilu, u lukovini, u varzilu, u šljivovoj ili kruškovoj ili orahovoj ili dudovoj kori na žuto, ugasito žuto, crvene ili druge boje, pak se s' jaji po ulich diče, kano da su od čista zlata ili draga kamenja.

b) Zorom na uskrs ide svatko najprije k' ranoj misi, kod koje se na mnogih mjestih i svetenje sveti. Dok sam bio u mom rodnom mjestu (Babinojgredi) učitelj i orguljaš, jedva sam mogao prodrti tom prilikom kroz množinu sakupljene svjetine do kora orguljâ, tako je dubkom puna bila uviek crkva. Obćina je velika, blizu 400 kućâ, a sad ih ima i puno više. Iz svake kuće dodju po dvie tri osobe i po toliko djece. Svatko donese štogod za posvetiti. Tu su pune torbe, pune korpe i sepeti i zdjele.

Poslje sv. mise moli svećenik nad jestvinami stanovitu molitvu, žene se postave u dva reda kroz crkvu i crkveni dvor do samog sokaka; razrieše svoje torbe, odkriju korpe i zdjele. Svećenik hodeći moli uzduž redovâ i škropi svetenje svetom vodom i vraćajuć se nazad kadi tamjanom. Iza tog spremi svatko svoje svetenje i ide doma, Običaj je, da to jutro nitko ništa neokusi, ni vode, dok nejede svetenja, i duvandžije nepuše duvana prije, nego okuse svetenja.

---

*) Vidi II. dio ove knjige, V. „dobrotvorstvo" što je ondje spomenuto o svetenju, t. j. o jestvinah koje puk nosi u crkvu i na uskrs blaguje kano prvo mrsno jelo iza korizmenog posta.

Reduša dočeka čeljad noseću svetenje na kućnom pragu, i taki sjedaju za stol i blaguju od svačeg po malo. Svako čeljade pojede po jedno jaje, osobito svinjar mora jedno pojesti, da mu budu sačuvane svinje od gronice. Na mnogih je mjestih običaj, da kad se miesi kruh za svetenje, naprave i kolače pletenjake, i u svaki kolač zadjene se po jedno šareno ili varzeno jaje i tako izpeku kolače. Svako diete u kući dobije po jedan takovi kolač. Kumovi, rodjaci, prijatelji i znanci darivaju jedni druge ovakovimi kolači. Na blagdan uskrsa časti se svatko živ, isti prosjaci okuse pečenja, kolača i vina. Skoro u svakoj kući po Slavoniji i Sriemu peče se zaoblica — ponajviše jagnje prvenče.

Kad naš puk jede i pije, onda taki i pjeva, tako i tom prilikom pjevaju — po njekih kućah, gdje vlada bolji red pobožne pjesme n. pr.

Isukrst nam slavni
Uskrsnu, a mrak tavni
I žalostni minu,
Dan radostni sinu — Aleluja!

Dan je sad veselja,
Dan je Spasitelja,
Hvalu mu svi dajmo,
Radostno pjevajmo: Aleluja!

Smrt smrću nadvlada
Neumrli sada,
Ustade pun dike,
Hvaljen budi uvieke — Aleluja! itd. itd.

Čuju se pjevati i svietske pjesme junačke i ljubovne n. pr.

Hvalila se zviezda prihodnica
Da će ženit sjajnoga mjeseca.
Zvat će kuma Boga velikoga,
I prikumka svetoga Ivana,
Starog svata Petra u sred ljeta,
I djevera Gromović Iliju,

Djeverušu blaženu Mariu.
Izprosit će nevjestu Danicu,
Liepu ćkerku jarkoga sunašca,
Koja ima primnoge darove:
Sve ljepote proljeća i ljeta,
Sve bogatsvo bogate jeseni,
Svu bjelinu od biele zime.
Al' što reče zviezda prihodnica,
Štono reče i poreć morade,
Jer mjeseče nehtje se ženiti,
Valja bo mu često se miniti,
Nego osta neženjen u majke,
Pak se šeta po vedrome nebu,
I kazuje dane i godine.

7.

Običaji pučki kod Ladovanja na Gjurgjevo.

Gjurgjevom danku raduje se naš puk neizmjerno. Volar, konjar, ovčar, kozar, svinjar raduju se poradi svoje marve, jer što do Gjurgjeva izzimi se (iz zime izidje), to već neće manjkati. Bostandžija priugotovio u oči Gjurgjeva lije i roviće, u koje licem na Gjurgjev dan do sunca posije dinje, lubenice, dublekdinje, račanke i misirače, jer očekuje obilan i dobar plod sijući taj dan. Vrači i vračare, babe bajalice prije zore i sunca na Gjurgjev dan beru bilje i trave za lijekove: *Mirišući božji drvak, kaloper, bosilje, metvicu i čubar* za kadenje sa borovicom (fenjom) proti kužnom zraku; *žalviju* proti grlobolji i pogancu ustâ; *pelin i divlji šafran* proti griži utrobnoj; *kunicu* proti ženskim unutarnjim bolestim; *crvovku travu* proti crvom i drugim ranam; *vratič* za kadenje pčelinjakâ; *gospinu metvicu* za rane svake vrsti; *sljez, gavez, mliječ, kiseljak divlji, metlicu, poputnicu, neteg, oman (Ivanjsko zelje), žuticu, iglicu, glavaču, zmijaču, češ-*

ljugu, ranjak, čičak (*sterljicu*), *netresak* (*čuvarkuće*), *kopitnjak, ripanj, koštan, zubru, mekušicu, kukurijek, razpršnjak, lobodicu, mišakinju, vučje uho, macin rep* i mnoge druge trave za rane i kraste, za svrab, za glavobolju. zubobolje, grižu, nesviest, krvotočje, nastup, šuge, gljiste, nazebu, hunjavicu, kašalj i druge bolesti.

Na Gjurgjevo škropi domaćica staje i okole marvinske vodokrstnom svetom vodom pozdravljajuć Gospu, i obilazi do sunca sve kute s' gorećom marinjskom sviećom, ako je dobra kršćanka, ako li ne, nego više vjeruje u vračanje i bajanje, a ona u oči Gjurgjeva do zore razpletavši kose i razpojasana kano vještica noćna prikrade se u komšinski okol (tor), i metlinom, vratičem i još njekoliko drugih travâ svezanih u rukovet šicka svaku komšinsku kravu muzaru, i povrativši se kući isto tako svoje krave, kojim i vjeme namaže mladim maslom onu noć izbijenim, da im se nepucaju sise, i da dosta imadu mlieka. — Pučke predsude. —

Stanarice načupaju do sunca na Gjurgjevo svakojakih travâ i daju ih posipavši solju i mekinjami svojim kravam muzaram, da jim gusto daju mlieko. (Štogod bolje i boljom hranom hraniš muzaru kravu, davat će ti više i bolje mlieka, to je najpouzdanija čarolija.)

Od Gjurgjeva dana slobodno je — po mnenju prostog puka — spavati danju i noću napolju, slobodno je kupat se u potocih i barah, jer — vele — Glurgjev danak otvara ljetó i svaku sablast progna iz zraka i vode, sve aždaje i hale poveže.

Mladež porani na ovaj dan i nabere po livadah kite cvieta gjurgjica, preko kog se, osobito ženske, onaj dan umivaju, da budu liepe, i ako je koja pjegava, perutljiva il' strupljiva, da se tog izbavi. Taj dan počimaju plesi i sigre na polju. Mnogo imam sabranih po narodu

junačkih i ljubovnih Gjurgjevskih pjesamâ. Izmedju ovih samo ću njekoliko ovdje staviti:

Gjurgjev dan i djevojka.

Djevojka se Gjurgjevu molila:
„Gjurgjev dane, proljetna radosti!
„Gjurgjev dane, kad mi opet dojdeš,
„Da kod moje nenadješ me majke,
„Nego da me il' najdeš udatu,
„Il' udatu ili ukopatu,
„Il' kod vojna, il' u grobu ladnom.

(Mužka pjesma).

Gjurgjev danak junački sastanak,
Jer su gorski okopnili sniezi,
I šume se lišćem odjenule,
I livade travicom pokrile,
Po gori će skrivat se hajduci,
Po luzih će dankom plandovati,
Na travici sanak boraviti,
Iz gore će dole silaziti,
Iz busije udarat na Turke,
Kano vuci na gojene ovce,
Jer su Turci stari zulumdžari,
Turkom valja zulumom odmastit,
Vraćati im žao za sramotu
Gjurgjev dane hajdučka radosti.

Pjeva naš slavonski puk rado i onu Kačićevu pjesmu o Bosni i svetom Gjurgju i čudit se mora čovjek čujuć, kako onakvu dugačku pjesmu, kano štoje spomenuta, neuki prostak od rieči do rieči znade napamet (na izust) izpjevati, samo što njekoje okolnosti drugčije pjeva i mnogo toga ponavlja.

8.

Običaji kod kresa na Ivanje.

Radovao sam se kano diete Ivanju poradi toga, što je moja pokojna majka na isti dan rano u jutru tek što smo mi djeca ustali iz postelje, dielila nam jabuke ivanjčice. Osim toga radovao sam se tome danu i zato, što u oči njega slavi se kresnica ili ivanjska svečanost. Mladež obojega spola sastala bi se dan pred Ivanje na dogovor, gdje će vatre ložiti. Obično lože vatre na meraji, na ledini izvan sela. Momci odu u bližnju šumu i nasieku borovice i drugih suvih grančicâ, pak ih donesu na odredjeno mjesto. Svaka ulica u selu ima svoje sročište i mjesto, gdje se mladež sastaje.

U prvi mrak u oči Ivanjâ nalože vatre sve po dvie uzpored, a jednu najveću medju manjim, oko koje uhvati se kolo, jer gajde, tambure, gusle, svirale moraju biti iz oka iz boka. Kad se vatre upale, i plamen počme sukljati, leti mladež izmedju vatrah, a slobodniji i drzovitiji skaču preko vatre i plamena pjevajući:

Gori nam vatra kresnica
U oči goda Ivanja,
Nju loži diva Marica,
I njezin dragi uza nju,
Dragi je fenje nasjeko,
Mara je čubra nabrala
I dragom kitu bosilja.

Smiljanka je cvieće brala
Za gorom, za vodom, za zelenim javorom.
Cvieće Smiljki govorilo
Za gorom itd.
Bora tebi djevojko oj
Za gorom itd.
Nedaĵ mene ti junakom
Za gorom itd.

Junaci su pustovnjaci
Za gorom itd.
Oni mene ružno nose
Za gorom itd.
Cili danak za šeširom,
A u večer mom u vatru ;
Već me podaj djevojkami,
One mene liepo nose:
Vas dug danak za njedrima,
A u večer za kosama;
Kađa mlade spati idu,
U hladnu me vodu meću.

Kad se nasite kola i skakanja, zameću druge sigre, sad pjevaju, sad se šale, sad utrkuju, sad divane i ašikuju, sad opet plešu i tako se vesele do njeke dobe noći. Pošavši kući ugase vatre. Nu prvo, nego to bude, drže čudnovatu bakljadu. Svaki momak pripravi za ivanjsku večer po njekoliko snopićâ žestilove baklje i po njekoliko utuče i izsuši hrastićâ od mladih, hrastovih otrokah. Svaki udionik Ivanjske svečanosti lati baklju ili hrastić po njekoliko stopâ dugačak, upali i držeć baklju u ruci pleše, skače i utrkuje se po polju. Vidit ovakvu bakljadu u noćnoj pomrčini, čaroban je prizor. —

Kad tko pita, zašto se skače preko Ivanjske vatre, vele zato, što ta vatra čuva od pošastih i kužnih bolestih svake vrsti. Matere donose svoju malu djecu u naručaju i tako prolaze s' njom izmedju vatrah, da, vele, sačuvana budu od groznice i vrućice i od svake vatrene bolesti. Na isti dan kopaju žene korenje od ivanjskog zelje (omana) za protjeravanje komaracâ.

Noću u oči Ivanja u gluho doba raste, cvate i dozrije — poleg pučke predsude — čudotvorna trava, što se zove Paprad. O toj travi misli puk, da ima moć pokazati čovjeku ono mjesto, gdje leži ukopano blago, srebro, zlato i druge dragocienosti. Ali paprad, koja takvu moć

dobiti ima, valja na Ivanje do sunca ubrati, stablo iste trave — koja je visoka, od prsta debela, a poput gorušice granata raste — stabar, rekoh, mora biti sa trj otroka na vršiki. Otroci se na pol palca pri stabaru odsieku, i kad se traži blago dvojica moraju ove roguljaste, stabare protisobno sastaviti i ako stabari potegnu roguljami k zemlji, blago je tu ako li se podignu gore, neima ga. Kad potegnu na stranu, ide se kud vuku i opet se pita orakul, dok pokaže mjesto. Mnogi vjeruju u to tvrdo, premda nitko nezna onog čovjeka u oči u glavu, koji je na taj način našo kakvo blago.

Puno je takvih predsudâ u puku, koje su sigurno ostanci pred kršćanskog vremena, al' sve ih popisati gotovo nije ni moguće. jer u svakom predjelu, skoro u svakom mjestu nješta drugo znadu o Ivanjskoj vatri, o Ivanjskoj noći itd. Tako se n. pr. pripovieda, da triput u godini gori blago u zemlji sakrito, i to plavim plamenom, kano da gori žganica: na Bogojavljenje, na Blagoviest i Ivanje. Tko se desi na mjestu, gdje blago po noći gori,' nadje ga i usreći se. — Tako usrećen nitko mi nije poznat.

9.

Što radi puk na dušni (mrtvi) dan.

U oči mrtvog dana, licem na dan sviuh sveti u večer skupi se selska momčad kod crkve ili zvonika — ako neima u selu crkve — i poslje kako zvonar odzvoni na Gospino pozdravljenje, zvone momci skoro cielu noć za mrtve duše. Ista mladež hodi na mrtvi dan od kuće do kuće, i kupi što tko može dati u ime mrtvi, za koje su cielu noć zvonili. Dobiju tom prilikom brašna i svake vrsti smoka i pića, pa kad obidju cielo selo i nakupe

pune vreće, pune košare, pune sepete, tikve i čobanje, časte se u kojoj kući spominjajuć se mrtvi, neka im Bog dušam dobar bude! Što im preostane od gostbe, prodadu i podiele novce izmedju sebe.

Prosjaci, sliepci, bogalji i kljasti dobivaju na ovaj dan za duše mrtvi obilniju milostinju. Na isti dan budu dubkom pune crkve i kapele na grobljih, skoro na svakom grobu kleči ili sedi po njekoliko ženâ i djece, i mole se Bogu za duše milih pokojni, ili plačuć glasom nariečū smrt milog otca, drage majke, vjernog druga, sladkog rodjaka, milog prijatelja. Pod službom božjom u crkvi svatko upali najmanje po jednu voštanu svieću, a mnogi po onoliko, koliko ima pokojni, za kojimi ga srdce boli. Na groblju vode svećenika od groba do groba, da im opjeva grobove i poškropi svetom vodom. Ovaj dan je ženski spol u crnini i bavi se do podne na groblju. Plačuć i nariečuć za pokojnima čiste im grobove od korova, kite ih kitami i vienci raznog cvieća. Neima kuće, koja nebi štogod učinila za svoju pokojnu rodbinu; daju čitati zadušne mise, mole krunice, pale svieće, diele milostinju siromakom i crkvi i mnoge žene provode taj dan u strogom postu, u sveudiljnoj molitvi ljevajuć grozne suze. U njekih kućah običaj je ostao od starine, da isti dan od navečerja, u oči mrtvog dana, do na večer isti dan — dakle od zviezde do zviezde — gori ulje u lampi (kandelcu) pred domaćim razpelom ili pred slikom (ikonom) domaćeg patrona i to za mrtve duše, da bi im svietlila vječna svjetlost. Drugdje je opet običaj, da na mrtvi dan iznesu na groblje jela i pića, te hrane i napajaju siromake i uboge, da se Bogu mole za pokojne.

10

Običaji na badnjak i božić.

Naš puk obavlja, postavlja, štedi i čuva za božić najljepše darove bogate jeseni, najljepše, što daje Bog: bielo pšenično brašno, čisto maslo, dobar sir, tustu pečenku, gospojinska jaja (snešena izmedju Gospojinah, izmedju velike i male Gospe). Ako dobro vino, za božić se ostavlja, ako liepa jabuka ili kruška, ako orah i lešnjak, ošap i suhe šljive i drugo voće, med, pekmez i sve, što samo ljepšeg Bog da i godina donese, sve se to postavlja i štedi za božić.

Adventsko vrieme, t. j. od sv. Andrije do božića — jerbo nije slobodno držati pirno veselje, a noći su duge, zato je po selih u Slavoniji običaj (bio barem prije 40—50 godinâ) držati prelo i posielo, pripoviedati pripoviedke, bajke i poviesti, zagaćivati (zadavati zagonetke) i pjevati uz gusle junačke pjesme. Tu se pripovieda o vilah i vješticah, o vukodlacih i drugih belajih. I sada još imade prostakâ koji u sve ove stvari vjeruju, jer su ih — vele — čuli od svojih starih, i sad se još nadje po gdjekoj pustovnjak, koji na dan sv. Lucije (12 danâ pred božić) počme praviti stolčić, i do badnjaka svaki dan po malo na njem radi i djelucka — stolčić, na komu će pri polnoćnoj misi na badnjak sjediti, i tako sve žene, koje su vještice, poznati; one bo će najzadnje ostati u crkvi i dotle po njoj kano ribe po kotcu amo tamo tumarati, dok on ode iz crkve sa svojim belajskim stolčićem. Drugi opet vjeruju klapnji, da pod polnoćkom pod podizanjem sva domaća marva i životinja, osobito goveda i konji po njekoliko časova divane i kazuju si, tko će od njihovih gospodarah kroz dojduću godinu biti srećan, i tko će živiti, a tko umrti.

*

Na badnjak sve se priugotovljava za badnju večer. U kuhinju dovuče seljak uzglavanj vatri (veliki komad suva drva, glavnjicu); usječeno isti dan žarilo za kresanje vatre, spremi se slama, na kojoj će se djeca valjati i sigrati. Žene izpeku badnji kolač pletenjak (badnjaču), nakite ga istim tiestom, i drugi kolač (ljetnjaču) za prvi dan božića. Ljetnjača se nakiti mnogo bolje, nego badnjača, nakiti se tiestom suncem i mjesecom, zviezdami, plugom i volovi, golubovi i klasjem žitnim sva se ukrasi za znamenje, da je novi zakon, kog je novorodjeni kralj i spasitelj ljudma s' neba doneo, mnogo izvrstniji od staroga.

Pčelar pripravi čista voska za božićne svieće, i dieli svima susjedima. prijateljem i znancem, koji neimadu pčelâ, jer svaka kuća mora imati tri voštene sviećice. Iste sviećice prave se na badnjak ovako. Izsieče se prietop voska, vosak se pri vatri ugrije i laneni fitilj obloži se voskom, uzvaljka i tako svieće naprave na ognjištu pri vatri. Jedna od istih sviećah dobije dva voštena obručka, druga tri, a treća uštipi se na pet mjestah u znak pet ranâ božjih. Sve tri svieće objese se na grančicu, i ova se zadjene za sobno tetivo ili za gredu.

Stol, na kom će se blagovati, prostre se ovako: slama dodje po njemu, po njoj prostre se stolnjak, tanjjri i kašike sve ponajviše od drveta; tikva ili čutura s' vinom nefali na stolu, mošta i šerbeta buđe takodjer, čanak meda, škatuljica tamjana, njekoliko jabukâ, orahâ, lešnjakâ i suva voća, nov lončić, u kom mora biti po dva, tri štipetka svake vrsti žita: pšenice, raži, ječma, zobi, kukuruza, prosa, sirka, lana, konoplje, olaja, leće, sočiva, graška, graha (pasulja) itd. Suv sir izžunjit (izkopat) u sredini mora biti na stolu, iz njega bo valja napit se vina, da nedodje guša (grlobolja). Pod stol dodje

orma konjska: hamovi, uzde itd., da konjska marva živa, zdrava, napredna, i od vuka sačuvana ostane.

Tko na badnjak prvi u jutro stupi u kuću, onoga žene mahom zaokupe i spopadnu kano ose i posade na jastuk, opominjajuć ga, da sjedi mirno, pospu ga žitom, kukuruzom i lanenim sjemenom, da im sve to ljetos dobro rodi, i on je za onu godinu položaj u kući. Poklone mu kolač položajski, dvostruku kobasicu, suv sir, jabukâ, oraha, šlivâ i njekoliko skretnjevâ duhana — ako je duvandžija. On mora malo, ali mirno posjediti, da ženami kvočke ostanu ljetos mirne na jajih, kad ih nasade. Ustavši ide u kuhinju k' ognjištu, i lativši novo žarilo kreše njim vatru govoreći: Krave vam se telile, kobile ždrebile, krmače prasile, pčele rojile, njive rodile, kvočke, guske, patke, pure legle kano što se ove iskre sipaju. Položaj je na božić gost u kući, gdje je položajevao.

Kad na badnjak u večer nastupi prvi mrak i zvono zazvoni na Gospino pozdravljenje, svatko žuri, da dodje pod kućni krov. Svieća se upali, slama u sobu donese i svi ukućani kleknuvši na slamu pozdrave gospu Bogorodicu, pak onda sjeda se za stol blagovati. U večer se nejedu mrsna jela. Kad prva zdjela (činija) na stol, kuće domaćin uzme badnjaču (kolač badnji) i njim pokrije zdjelu, zapali voštenu svieću odsjekavši ju sa grane izpod tetiva ili grede. Upali najprije onu sa dva obručića (druga se pali sutra prije objeda, a treća štipana na mladi božić ili novo ljeto). Upaljena svieća gori dotle, dok se ukućani mole, ili dok izpjevaju božićnu pjesmu:

Vesel' te se svi narodi,
Spasitelj se vam porodi,
Tko bi rad s' njim kraljevat,
Nek' ga dodje sad štovat.

U Betlemu gradu u štali
Josip i Maria sami,

I djetešce povito,
U jasle postavito.
O nebesko ovo blago!
U povoju drće drago.
Bog ubožtvo miluje,
Na slami se niguje.

Majka i Josip kod njeg stoje,
Začudjeni obodvoje,
I još mu nuz jaslice
Služe dvie živinice.

Slavno sunce u pol noći,
Porodi se u goloći,
U betlenskoj štalici
Na preoštroj slamici. itd. itd.

Poslje molitve ili pjesme uzme domaćin goreću voštenu svieću, dade ju u ruke djetetu, koje stane na stolicu i okretajuć se na desno kako sunce ide govoreć: Hvaljen Isus! bogo se rodi! Svi odgovaraju: Uviek Isus hvaljen! U istinu porodi se! Tako do tri puta čini svako diete, a poslje domaćin hitro okrene svieću i zabode goreći kraj u onaj lončić sa žitom, o kom smo već govorili i dotle ostavi u njemu svieću, dok se ona ohladi, pak onda gledaju, od koje je vrsti žita prionulo više zrnacâ na svieću, te gataju, da će dojdućeg ljeta one vrsti žita ponajviše roditi.

Badnju noć u svakoj kući gori svieća do dana, i do polnoćke malo tko spava, nego jedu, piju, kockaju se na orahe i lešnjake i pripoviedaju pripoviedke o porodjenju Isusovom i pjevaju božićne pjesme, od kojih ću njekoje dole niže popisati. Prije pol noći ide svatko — malo i veliko, staro i mlado, tko je samo zdrav — k' polnoćnoj misi. Crkve su tom prilikom dubkom napunjene, svatko živ veseo je i dobre volje. Pod polnoćnicom pjevaju se vesele božićne pjesme, koje svatko rado pjeva.

Povrativši se s' polnoćke prigledaju konjar i volar k' svojoj marvi, i ako su jasle izpraznjene, opet ih napuni sienom, da — vele — i marva znade, kad je božić. Do zore, zorne mise (zornice) njeki legnu spavati, i to stariji, a mladež ostaje na nogama i opet divani, pjeva i kocka se. Čim zazvoni zvono na zornicu eno ih opet žure se k' crkvi, a tako isto na poldnevnu božićnu misu.

Došavši s' poldnevne mise na prvi dan božića kreše opet vatru položaj. Taj dan peče se zaoblica u svakoj kući. Prije objeda ponovi se sve, što smo rekli o voštenoj svieći i ljetnjača dodje na čanak (zdjelu drvenu) dok se mole Bogu i božiću i pjevaju:

Čestit svietu danak svemu,
Jer izadje sunce njemu,
Tužni mrak je prošao,
Sunce Isus došao.

Zapjevajmo malenomu,
Kralju danas rodjenomu,
Slava bogu višnjemu,
I mir ljudem po njemu.

Došao je uzdisani,
I odavna obećani
Željni sviuh spasitelj,
Svieta razveselitelj.

Zapjevajmo malenomu itd.

O čudesa! gdje je sada,
Koji sa svim svietom vlada,
I u nebu kraljuje,
U jaslicah stanuje.

Zapjevajmo malenomu itd.

Isti dan puna je crkva i na posljepoldašnjoj službi božjoj, ili večernji, a poslje ove mladež pleše kolo u kojojgod kući, ili se sastanu, pak pjevaju božićne pjesme evo ove:

I.

Istom poče ja najbolje spavati, sanjati svakojake sne,
Na travici ležeći u sred šume zelene;
Al' ugleda ja trčećeg, ovak meni govorećeg:
Ustani, k ovcami, ovce tjerat na pašu vrieme jest.

Kad se digo i otido viditi, smotriti, tko to govori,
Tad ja vidim sjajno nebo kano da gori
Kod Betlema jošter mnoge
Od angjelah tu naloge
Bijaše, pjevaše, i mir puku navještivaše;
Jošter njeki vrlo jaki vikati i zvati ja sam čuo glas,
Men se čini da poziva svekolike nas:
Vi pastiri što ste stali,
Hitite, vidite čudo rodjeno,
Vi se njemu poklonite
I dare mu prinesite.

Kad unido ja u štalu razbitu, odkritu i oštećenu,
Tu bi Josip s' majkom divom, tu se sgrnusmo.
Medju njima tu djetešce,
Lipo, milo ko jagnješce,
Ono leži na slamici,
Položeno u jasliei.
Mi mu dare prinesosmo,
I ovako svi rekosmo:
Slava tebi o Isuse, ditiću, kraljiću, ležeé na slami!
Hvaljen budi nam do vieka
Od svakoga jur čovika
S majčicom, divicom, s Josipom tvojim odhraniteljem.

II.

O djetešce moje drago! vesela sam ti,
Ti si moje milo blago, spavalo bi ti.
Sinak, sinak moj ljubljeni! sladko mi zaspi,
O golubak moj srdčani! sve moje si ti.
Ninaj, ninaj mili sinak, uzmi pokoj svoj,
Jer dolazi tihi sanak, ti si sokol moj.
Radostan je sin moj dragi u pelenica,
Mirno spava moje blago sad u jaslica.
Na nebesih sve zviezdice kralju sivaju,
A ptičice po dubravi željno pivaju,
Sve stvorenje raduje se svom stvoritelju,
I svi ljudi raduju se odkupitelju.

III.

Veselte se svi narodi,
Danas vam se kralj porodi
Od prečiste djevice,
Svete bogorodice.

U priprostoj, gle štalici
Porodi se na slamici,
Živine se smilovaše,
S parom njega ugrijaše.

Nebesa se prosvietliše,
Kano ob dan svietlo biše,
U pol noći to se sgodi
Kada diva i mati rodi.

IV.

Svako stvorenje Bogu poštenje vriedno daj,
I čedo ovo, u jaslah novo celivaj.
Pastiri hite, pozdravit dite betlemsko,
Na slami drago, rodjeno blago nebesko;
U male jasle rajske su sašle lipote,
Sve naše nade, sunašce pravde rodi se.

V.

Veselje ti navištjujem puče kršćanski,
Jerbo se kralj u betlemu rodi nebeski,

Još mali, u štali,
Kog stvorenje svako slavi,
Štuje, diči, jer je pravi
On naš spasitelj i odkupitelj.

Pored njega stoji majka, dieva Maria,
Ter sveg svieta Spasitelja liepo povija,
Njeg goji i doji,
Uspavkuje i njeguje,
Spavkaj, spavkaj popivuje
U jasličici i na slamici.

Tad govore njem pastiri stojeć na vrati :
Oj pastire svih pastira k' nam se obrati!
Dodjosmo, donismo
Darove ti prikazati:
Janje, mliko i sir dati
Sladki Isuse! k' nam obrati se.

Jer smo čuli angjeosku slavnu pjesmicu,
Što angjeli snišav s' neba dol nad štalicu
Pivaše, slavjaše
Slavu Bogu gori dajuć,
A mir ljudma obećajuć
Srdca čistoga, duha bistroga.

Majko božja i Josipe molite za nas,
Koji smo se kod Betlema skupili danas,
Da naše srdašce
Povoj bude božjem sinu,
Isukrstu gospodinu,
U vieke amen, u vieke amen.

VI.

Na salasih kod Betlema
Tamo dosta paše ima,
Tamo ovce tjerajmo
I u frulu svirajmo

Vatru ćemo naložiti,
Pokraj nje se položiti
Premda ljuta jest zima
A odiće neima.

Zato Miško nosi drva
Jer imamo veće mrva,
I to kaži Gjurici
U tankoj košuljici.
Ti Bartole vrati ovce,
I pristavi k' vatri lonce,
Ali da nepokipe
Pazi dobro Filipe.
Šta češ dati brate Mato,
Šta ćeš ponit seko Kato
Nami na put u torbu?
Jednu kokoš u čorbu,
Masla, sira mora biti
I sve to ću ja poniti
I dva il' tri plećeta
I čuturu šerbeta.

Ustan' brate ti Nikola,
I opravi brže kola,
Jerbo jedna novina
Nas poziva s' visina.
Hajde ovce zatvorite,
Torbe vaše uprtite,
Do Betlema idemo,
Da ditešce vidimo.
Hajde braćo da idemo
I darove ponesemo
Božanstvenom tom kraljiću,
Bogu dragom i božiću.
A ti Andro uzmi gajde,
Tere s' nami žurno hajde
I posviraj sad veselo,
Da nas čuje cielo selo.

Drugi dan božića slavi se kano i prvi, a treći dan — slama van nosi se iz kuće i to do sunca. Nose ju u šljivike i voćnjake, te na svaku voćku povrh debla metnu izmedju otrokah po malo, da im — vele — šljive i druge voćke dojdućeg ljeta bolje rode.

